

TANULMÁNYOK A TÁRSADALOMRÓL II.

TANULMÁNYOK A TÁRSADALOMRÓL II.

-

*A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
ALKALMAZOTT TÁRSADALOMISMERETI TANSZÉK
VALAMINT AZ SZTE SZOCIÁLIS MUNKA
ÉS SZOCIÁLPOLITIKA TANSZÉK
TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI MUNKÁI*

SZEGED
2015

A kötet megjelenését támogatták:

Szegedi Tudományegyetem Polgáriért Alapítvány

SZTE JGYPK Alkalmazott Humántudományi Intézet

SZTE JGYPK AHI Alkalmazott Társadalomismereti Tanszék

SZTE ETSZK Szociális munka és Szociálpolitika Tanszék

Szerkesztőbizottság

Jancsák Csaba, elnök

Nagy Miklós

Dúró Annamária

Vida Anikó

Szerkesztették

Gerencsér Miklós

Kispál Richárd

Borítóterv

Göndös Zoltán

A kötet anyagai szabadon terjeszthetők, másolhatók, a szövegekre való korrekt hivatkozás mellett.

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	7
BAUER PETRA: AZ ISKOLAI SZOCIÁLIS MUNKA JELENTŐSÉGE.....	9
BÁLINT CSABA: A VAJDASÁGI MAGYAR KÖZÖSSÉG POLITIKAI ÖNSZERVEZŐDÉSE AZ 1990-ES ÉVEK ELSŐ FELÉBEN.....	22
CSUVIK GÁBOR: MORZSÁK A SZERB-MAGYAR VEGYES KAPCSOLATOK SZÜLETÉSÉRŐL ÉS TERMÉSZETÉRŐL.....	41
FODOR ISTVÁN: AZ „ISIS” FELEMELKEDÉSE	61
GOMBOS JARMO: EUROSZKEPTICIZMUS VÁLASZTÁSI PROGRAMOK TÜKRÉBEN	92
HALUSTYIK ÉVA: A TARTÓS MUNKANÉLKÜLISÉG CSAPDÁJÁBAN.....	116
HERCZEG ZSOLT: AZ 1944 – ES BAJMOKI PARTIZÁN VÉRENGZÉS ÉS ANNAK UTÓÉLETE A MAI HUSZONÉVESEK KÖRÉBEN	129
KISPÁL RICHÁRD: KISEBBSÉGI SORSOK A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN.....	143
KORMÁNYOS KLAUDIA: A ZENTAI ÉS A TORNYSI ROMA KÖZÖSSÉG ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSE.....	171
SIMON ZSUZSANNA: NŐK SZEREPVÁLLALÁSA A FEGYVERES ERŐKNÉL.....	189
TAKÓ ANDRÁS: AMÍG A ZENE SZÓL	218
STUDIES OF THE SCIENTIFIC STUDENT WORKING-GROUP OF THE DEPARTMENT OF APPLIED SOCIAL SCIENCES AND THE DEPARTMENT OF SOCIAL WORK AND SOCIAL POLICY OF THE UNIVERSITY OF SZEGED SUMMARIES.....	232

Előszó

A Tanulmányok a társadalomról II. című tanulmánykötet a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Alkalmazott Humántudományi Intézet Alkalmazott Társadalomismereti Tanszékét és a Szegedi Tudományegyetem Egészségtudományi és Szociális Képzési Kar Szociális munka és Szociálpolitika Tanszékét a XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferencián képviselő hallgatók pályamunkáit, valamint e szakok hallgatóinak tanulmányait tartalmazza. Az elkészült tanulmányok témájukat tekintve igen széles palettán mozognak, a társadalomtudomány számos szegmensét felölelik, ezért az alábbiakban egy-egy mondat erejéig bemutatásra kerülnek:

Bauer Petra tanulmányában összefoglalta empirikus kutatásának tapasztalatait, amely az iskolai szociális munka jelentőségére terjedt ki, valamint külön kitékintett az iskola összekötő szerepére a család és a társadalmi intézmények között. *Bálint Csaba* munkájában visszatekint a vajdasági magyar közösség elmúlt 25 évének politikai tevékenységére, egyfajta hiánypótlást téve. *Csuvik Gábor* interdiszciplináris kutatást végzett, amellyel célja volt megfogalmazni a Vajdaságban egyre gyakrabban megjelenő szerb-magyar vegyes kapcsolatok társadalmi, kulturális hátterét, rámutatva a kérdés aktualitására. *Fodor István*, egy a napjainkat talán leginkább érintő nemzetközi konfliktust, az ISIS-kérdést helyezte írása középpontjába. *Gombos Jarmo* különleges összehasonlítás keretében vizsgálta az euroszkepticizmust az angol, a finn és a magyar pártrendszerben, közéletben. *Halustyik Éva* a munkanélküliség kérdéskörét elemezte, amelyhez szorosan kapcsolódott az ellátórendszer hatékonyságának áttekintése, valamint egy kérdőíves kutatás keretében a szerző a munkanélküliség kapcsán felmerülő problémákat is összegyűjtötte. *Herczeg Zsolt* egy történelmi trauma napjainkra gyakorolt hatását összegezte empirikus kutatása keretében, amelynek célja bemutatni, hogy miként is vélekednek a mai vajdasági fiatalok a generációkkal korábbi, 1944-es bajmoki vérengzésekről. *Kispál Richárd* a magyar közgondolkodásban kevésbé jelen lévő kisebbségről, a Kárpát-medencei németsegről, annak 1920 és 1949 közötti történetéről írt, összehasonlítva a korabeli csehszlovák és jugoszláv kisebbségpolitikát. *Kormányos Klaudia* a zentai és a tornyosi (Szerbia) roma közösségek integrációjának fokát, valamint a két közösség életszínvonala közötti eltérés okát vizsgálta tanulmányában. *Simon Zsuzsanna* a nőkről, mint társadalmi kisebbségről végzett kutatást, amelyben két speciális területet, a Honvédséget és a Rendőrséget, valamint a két szervezet női állományát hasonlította össze. *Takó András* a zene terápiás hatásának eredményességét kutatta a szociális munka legkülönfélébb területein, szakembereket felkeresve, új alternatívákat felmutatva.

A kötet létrejöttének célja több szempontot ölel fel. Egyrészt emléket kíván állítani a szerzők által tanúsított elhivatottságnak, a kitartó és kemény munkának, amelynek eredményeként megszülethettek ezek a kiváló tanulmányok. Másrészt mindannak a támogatásnak és ösztönzésnek a manifesztálódásai, amellyel a két tanszék és a témavezetők (Héderné Berta Edina, Nagy Miklós, Olasz Lajos, Piczil Márta) segítették a tudományos igényű hallgatói munkák létrejöttét.

Bízunk abban, hogy a következő generációk számára e kötet ösztönzőleg szolgál majd további színvonalas, és igényes tanulmányok megírásához.

Gerencsér Miklós és Kispál Richárd
szerkesztők

Bauer Petra

Az iskolai szociális munka jelentősége

Bevezetés

Hazánkban évről-évre felmerül az igény az iskolai gyermekvédelem hatékonyságának növelésére, az eszközök terén azonban nincs konszenzus a szakemberek között. Gyakran a hatósági beavatkozás, az irányítás oldaláról közelítik meg a kérdést, míg máskor a segítség, a támogatás oldaláról. Véleményem szerint a korosztályi sajátosságokból, a felmerülő problémák sajátosságaiból és a beavatkozás helyszínét jelentő iskolák modernkori átalakulási folyamataiból az következik, hogy kizárólag az egyéni és intézményi autonómiát megtartó és támogató intervenciók alkalmazhatók, melyek speciális ismereteket és készségeket kívánnak a problémamegoldást végző iskolai szociális munkásoktól. Tanulmányomban arra a kérdésre keresem a választ, hogy a szociális munkások megtalálták-e a helyüket, feladatukat a közoktatási rendszerben, a diákok, tanárok használják-e az általuk felkínált szolgáltatásokat, segíti-e az iskolahasználó közösséget a tevékenységük.

Szakirodalmi áttekintés

A gyermekvédelem története egyidős az emberiség történetével. Célja azonban – az ez idő alatt lezajló számtalan változástól függetlenül – mindig ugyanaz volt: a rászoruló, valami miatt veszélyhelyzetben lévő gyermekek megsegítése és védelme. Tágabb értelemben ez egy rendkívül komplex tevékenység. Magában foglalja a minden gyermekre és ifjúra kiterjedő gondoskodást: gondozást, ellátást, nevelést, érdekvédelmet. Szűkebb értelemben szakemberek által nyújtott speciális gondozásról, segítségről beszélünk olyan gyermekek körében, akik nehéz élethelyzetbe kerültek és/vagy különböző fejlődési, nevelési, magatartási problémákkal küzdenek. A preventív gyermekvédelem lényege a gyermek családjának segítése annak érdekében, hogy ott biztosított legyen egészséges fejlődése. Probléma esetén minél gyorsabb felderítés, jelzés, majd beavatkozás szükséges, ami nem, vagy a lehető legkisebb mértékben okoz károsodást a gyermeknek. (STRAUSZNÉ 1997)

Az iskola nem különíthető el a társadalomtól, része annak, a társadalom átalakulási folyamatai hatással vannak rá. Amennyiben az iskola nem fogadja kellő nyitottsággal és rugalmassággal a mai globalizált társadalomban egyre gyorsabban növekvő és egyre súlyosbodó szociális problémák által okozott változásokat, nem készül fel újonnan felmerülő feladatai ellátására, sérülékennyé válik. Röviden megfogalmazva, az iskola fő célkitűzése az oktatás mellett az, hogy autonóm, ép személyiséggel bíró, általános készségekkel rendelkező nemzedékeket neveljen, akik kompetensek szerepükreik ellátásában. (BUDAI 1994)

Az óvodai-iskolai gyermekvédelem az első legfontosabb jelzőrendszer, hiszen itt a gyermekek valamennyi problémája érzékelhető. Éppen ezért érdemes kihasználni az óvodák, iskolák előnyeit. E társadalmi intézményekben könnyen juthatunk róluk információkhoz, így kiszűrhetők bizonyos tünetek, amelyek hátrányos és/vagy veszélyeztetett helyzetükre utalhatnak. Ahhoz, hogy az iskolák a tanulók érdekvédelmi centrumává válhassanak, kiemelten kell kezelni a gyermekvédelmet, professzionálissá tenni a gyermekvédelmi munkát, beengedni a szociális szakértelmet az iskolába és képesnek kell lenni az együttműködésre. (STRAUSZNÉ 1998)

A tágabb értelemben vett preventív gyermekvédelem egyik legfontosabb területe a pedagógusok és a szülők közötti jó kapcsolat, ami feltételezi az esetleges problémák együttes megoldását. A preventív gyermekvédelem másik fontos mozzanata a pedagógus (osztályfőnök) és a tanuló folyamatos, személyes kapcsolata, amelyben a pedagógus megerősítheti tanítványa pozitív megnyilvánulásait. Azonban, ha zavarokat észlel (tanulási vagy viselkedési gondok), a kiváltó okokat felkutatja, és a tünetek kezelésére többdimenziós megoldást dolgoz ki. Mindehhez az osztályfőnöknek tájékozottnak kell lennie tanítványainak a felnőttekhez fűződő viszonyáról, értékfelfogásukról, arról, hogy milyen érzelmi állapotban vannak, mik az életcéljaik, hogyan töltik szabadidejüket. Összegezve: a preventív gyermekvédelem azt igényli a pedagógusoktól, hogy ismerjék azokat a környezeti tényezőket, amelyek tanítványaikra hatnak, majd előzzék meg a konfliktusokat és a lelki traumák elmélyülését és/vagy tartóssá válását. (VECZKÓ 1996) Valóban elvárható mindez a pedagógusoktól?

Ahol a szociális kérdésekre érzékeny, a tanítványaikra ilyen szempontból is nyitott pedagógusok felismerik a bajt, ott szociális szaktudás hiányában nem képesek kellően azonosítani a problémát, majd kiválasztani a megfelelő beavatkozási módot. Mindezeket túl túlterheltségük miatt sem várható el tőlük az adekvát beavatkozás következetes végigvitele. A pedagógus gyermekvédelmi feladatok sem szakértők a szociális szakma szempontjából, mert nem tudnak kilépni a pedagógus-identitás korlátai közül. Sokszor nem tisztázott a feladat-, hatás- és jogkörük, vagy ha mégis, munkájuk erősen adminisztratív jellege miatt tevékenységük a gyakorlat szintjén nem nevezhető segítő, szociális tevékenységnek. Vagyis az iskolai gyermekvédelem nem csupán „tűzoltást” jelent, hanem a különböző rendszerekben (család, iskola, gyerekek csoportjai) meglévő problémákat összefüggéseiben, komplex módon határozza meg, és a rendszerelmélet segítségével alakítja beavatkozási hatásmechanizmusait, ugyanis bármely területen felmerülő probléma kihatással van a másik két területre is. Ezt a szakszerűséget továbbvíve, inkább iskolában folytatott szociális munkáról, mintsem gyermekvédelemről célszerű beszélni. (BUDAI 1994)

A tanárok igen nehéz munkát végeznek, nem várhatjuk el tőlük, hogy minden problémát, ami felmerül az osztályokban, egyedül oldjanak meg. Amennyiben tőlük várjuk el, hogy kezeljék az iskolában felmerülő szociális problémákat, teljesen át kellene alakítani a viszonyokat, az oktatás menetét, a tanítási módszereket.

Jelenlegi helyzetükben elképzelhetetlen, hogy oktatási feladataik teljesítése mellett még a szociális munkát is elvégezzék. (KOZMA 1992)

Vagyis indokolt az igény professzionális segítő rendszeres jelenlétére az iskolákban. A szociális munkás professzió egyik lényegi eleme, hogy multidiszciplináris tudást feltételez. Jogi, társadalmi, szociológiai és szociálpolitikai ismeretekkel rendelkezik, tanácsadói tevékenységre képes. Amennyiben terápiás beavatkozásra lenne szükség egy eset kapcsán, a megfelelő szakintézménybe delegálja a klienst. A felmerülő problémák megoldása érdekében aktivizálja a személy környezetének támogató erőforrásait. Tehát összeköti az otthont, az iskolát és a közösséget, speciális, szakmai szolgáltatásokkal segíti és támogatja a diákokat a tanulásban és a szocializáció folyamatában. (JANKÓ 2010)

A probléma megfogalmazása

Az iskolában a gyermekek elérhetőek és nyomon követhetőek, mert napjaik jelentős részét itt töltik. Viselkedésük, sikerességük az iskolában egy tünetegyüttes, társas környezetük leképeződése. Az iskola továbbá mint közvetítő jelenik meg a család, a hatóságok és a társadalmi szervezetek között. Jelzőrendszeri tagként fontos szerepet tölt be a gyermekvédelem területén, megteremti a lehetőséget egyes problémák megelőzésére és helyben történő kezelésére. A napjainkban halmozottan megjelenő szociális problémák is begyűrűznek az iskolák falai közé, további feladatokat róva a nevelőtestületre.

Ezek feltérképezésére és még inkább az ezekre adható adekvát válaszokra az oktatási intézmények, pedagógusok önmagukban képtelenek, mert alapvetően nevelői funkciót látnak el, tudást/ismeretanyagot közvetítve. Úgy vélem, hogy segítő szakemberek alkalmazása az oktatási intézményekben hasznos és preventív jellegű a tanulók, a pedagógusok és a szülők számára is. Azonban hazánkban ez nem elterjedt és magától értetődő, az iskolák többségében nem találunk szociális munkást. Miért nem élvez támogatottságot az iskolai szociális munka hazánkban? Valóban nincs szükség rá? Úgy gondolom, erre a kérdésre hiteles választ maguk az érintettek, a pedagógusok és a diákok adhatnak.

A vizsgálat célja

A fenti kérdésre egy szegedi általános és szakiskola falai között kerestem a választ. Itt 3 fő szociális munkás is dolgozik, így tevékenységükről az iskola résztvevői saját tapasztalattal rendelkeznek. Az iskola célja hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű tanulók megtartása, felzárkóztatása, akik más iskolákban kudarcot vallottak és lemaradtak társaiktól. A tanárok és a diákok esetében egyaránt arra voltam kíváncsi elsősorban, hogy mit tudnak az iskolában dolgozó szociális munkások feladatköréről és mennyire elégedettek munkájukkal, hasznosnak érzik-e jelenlétüket. A pedagógusoktól érdeklődtem az együttműködés fontosságáról, a tanulóknál pedig arról, hogy egyes problémáikkal melyik félhez fordulnak inkább. 22 pedagógus és 90 diák válaszait összesítettem.

A vizsgálat hipotézisei

Az alábbi hipotézisek képezték kutatásom gerincét:

1. A tanárok és a diákok is hiányos ismeretekkel rendelkeznek az iskolában dolgozó szociális munkás feladatköreiről, ami a tanulók esetében abban is megnyilvánul, hogy elsősorban adminisztratív jellegű segítséget kérnek tőlük.
2. Ennek ellenére mindkét fél indokoltnak tartja jelenlétüket az iskolában és igénylik segítségüket.
3. A tanárok többsége szerint nincs szükség minden iskolában szociális munkásra.
4. A diákok másképp viszonyulnak a tanárokhoz és a szociális munkásokhoz, ami abban is megnyilvánul, hogy más jellegű problémával fordulnak az egyes felekhez.
5. Ha nem lenne szociális munkás az iskolájukban, sok diák nem tudna az iskolán belül más felnőtthöz bizalommal fordulni.

A vizsgálati eredmények elemzése és értelmezése

A tanárok válaszai

Kutatási eredményeim bemutatását a tanárok válasainak ismertetésével kezdem. Összesítettem **az iskolai szociális munkások céljait és feladatait** a tanárok válaszaiban szereplő előfordulásuk szerint. (1. táblázat) Kérdéseim nyílt kérdésként szerepeltek, nem akartam befolyásolni őket előre megadott válaszlehetőségekkel, az elsőként és legtöbbször felmerülő kifejezésekre, szavakra voltam kíváncsi. Ezek feldolgozása ugyan nehezebb, mint a zárt kérdéseké, azonban a megkérdezettek csak ilyen kérdésekkel készíthetők saját tudásuk, véleményük leírására.

A célokat tekintve legtöbb esetben a *tanulót segíteni, támogatni* szavakkal találkoztam, összesen 13 esetben. Ez után a *tanárok segítése, a tanárral való együttműködés, partnerség a gyerek érdekében* kifejezéseket említették 5, illetve 4 alkalommal. Szintén 4 alkalommal vetették papírra a pedagógusok a következőt: *a tanulók rendelkezésére állni és megoldást találni bármilyen probléma esetében. A megfelelő mederbe terelés, tanácsadás, prevenció, szocializálódás, civilizálódás, az iskolai előmenetel segítése, kapcsolatépítés és -tartás gyerekekkel, családdal, szervekkel* kifejezések szerepeltek 3-3 alkalommal. Csupán két személy említette a *szülők segítségét*, valamint 1-1 említést kapott az *érdekképviselés, a konfliktuskezelés, a családi háttér feltérképezése és a szervezés*. Szintén 1 pedagógus írta, hogy *a szociális munkások olyan dolgokban segítenek, amelyekben a pedagógusok nem tudnak*. 1 pedagógus nem válaszolt erre a kérdésemre.

A feladatkörökről szólva egy pedagógus (aki az előző kérdést is üresen hagyta) nem válaszolt, egy pedig azt írta, hogy nem tudja, mik a szociális munká-

sok feladatkörei. 9 esetben említették feladatként az *együtműködést a tanárral, a tájékoztatást a gyerek érdekében, 6-6 esetben találok a problémamegoldás és a segíteni* szavakkal. 4 fő emelte ki az *adminisztrációs feladatokat, 3-3 fő pedig a kapcsolattartást a szülőkkel és a hivatalokkal, a jelzőrendszer tagjaival. 1-2 említést kaptak az alábbiak: kapcsolattartás a tanulóval, illetve kapcsolattartás általában, szabadidő szervezés és aktív részvétel, pályázatok, problémafeltárás, feltérképezés, prevenció, bizalomépítés, a csoportkohézió erősítése, az intézmény képvisellete, nevelés, a hátrányok csökkentése, segélyek intézése, hivatalos ügyek intézése, példamutatás. Összességében a kapcsolattartás szót 11 esetben számoltam.*

Szó szerint is idézek néhány választ: „*Ha csak egy jó szóra van szükség vagy valakire, aki meghallgatja őket, akkor is jelen lenni.*” „*A tanulót a társadalmi segítség igénybevételére ismertetni. Észrevenni az állapotváltozásait, segíteni. Kapcsolat a tanuló hátterével, tanulásra ösztönözni, tájékoztatni az osztályfőnököt a háttér-információkról, amik a tanulmányi előmenetelt érintik.*” „*Komplex, minden aktuális problémát érintő, állandó feladatok sorozata.*”

1. TÁBLÁZAT

Az iskolai szociális munkások céljai és feladatkörei a tanárok válaszai alapján

Említések száma	Célok	Feladatok
13	a tanuló segítése, támogatása	
8		együtműködés a tanárral, tájékoztatás a gyerek érdekében
6		problémamegoldás segítés
5	a tanárok segítése	
4	a tanárral való együtműködés, partnerség a gyerek érdekében	adminisztráció
3	szocializálódás, civilizálódás megfelelő mederbe terelés, tanácsadás, prevenció kapcsolatépítés és -tartás a gyerekekkel, családdal, szervekkel iskolai előmenetel	kapcsolattartás a szülőkkel kapcsolattartás a hivatalokkal, a jelzőrendszer tagjaival
2	hétköznapi ügyek elintézése a szülők segítése problémamegoldás	kapcsolattartás a tanulóval kapcsolattartás (általában) szabadidő szervezés és aktív részvétel pályázatok problémafeltárás, feltérképezés prevenció

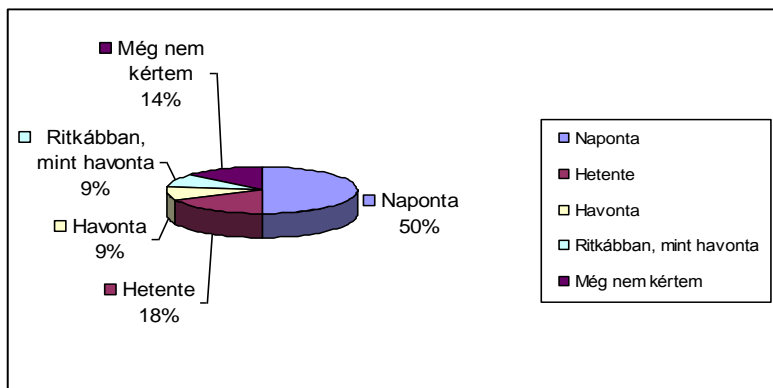
		szocializálódás, civilizálódás nem tudja
1	érdekképviselőt a családi háttér feltérképezése szociális problémamegoldás segítség olyan dolgokban, amiben a pedagógusok nem tudnak szervezés konfliktuskezelés	bizalomépítés a csoportkohézió építése az intézmény képviselete példamutatás tanácsadás nevelés rendelkezésre állás a hátrányok csökkentése kapcsolattartás a tanárokkal hivatalos ügyek intézése segélyek

A válaszok elemzése során arra a megállapításra jutottam, hogy a pedagógusok többsége csupán töredékinformációkkal rendelkezik az iskolai szociális munkás céljairól és feladatairól, legtöbbször a segítség, támogatás szavakat írták le, és különösebben nem részletezték válaszukat.

Meg kell említenem, hogy 3 pedagógus valamilyen módon mégis megfogalmazta, hogy a szociális munkások feladatát fontosnak érzi: „*Kapcsolatépítés a gyerekekkel, ami segíti a jobb munkavégzést. Olyan dolgokat tudnak így meg, amit a pedagógusok nem tudnak megtenni. Fontos a munkájuk.*” „*A feladatkört hivatalos munkaköri leírás rögzíti. A mi iskolánkban ennél sokkal több mindent csinálnak. Nélkülük kevésbé tudnánk a munkánkat hatékonyan végezni.*”

1. ÁBRA

„Milyen gyakran kéri a szociális munkás segítségét?”

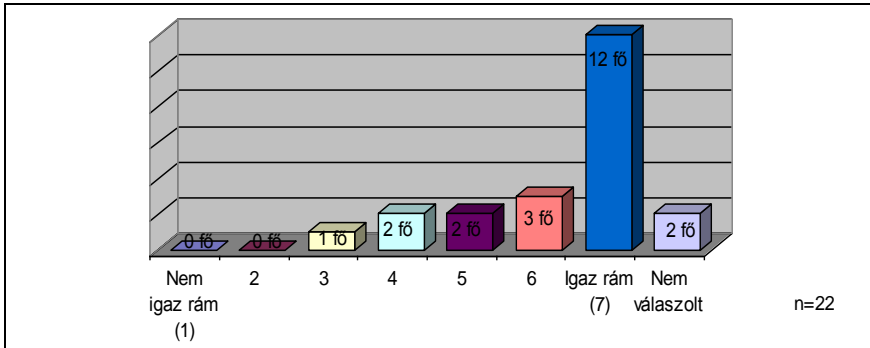

Valamennyi tanár igennel válaszolt arra a kérdésre, hogy **az iskolában felmerülő problémák indokolják-e segítő szakember jelenlétét**. 50%-uk naponta, 18%-uk hetente fordul hozzájuk segítségért. (1. ábra) Szintén 68%-uk érzi úgy,

hogy a **szociális munkások megkönnyítik munkáját**. A folyamatos együttműködést a választ adó pedagógusok mindegyike fontosnak tartotta. (2. ábra)

2. ÁBRA

„Úgy érzem, a szociális munkások megkönnyítik a munkámat.”

Adataink tehát azt tükrözik, hogy a tanárok nincsenek tisztában a szociális munkás funkcióival. Ennek ellenére többségük hasznosnak véli, és segítségként éli meg az iskolában való tevékenységüket, és rendszeresen fordulnak hozzájuk segítségért.

Azt is feltételeztem, hogy a tanárok úgy vélik, nincs szükség minden iskolában szociális munkásra. Meglepetésemre és örömömről a pedagógusok 91%-a úgy gondolta, hogy minden iskolában hasznos lehet olyan munkaerő, aki a tanulási problémákon kívül más jellegű problémákat is szakszerűen tud kezelni, illetve segítségére lehet a pedagógusoknak olyan feladatok elvégzésében, amire nekik már nincs kapacitásuk. A nemmel válaszoló tanárok az alábbiakkal magyarázták véleményüket: „*Elitiskolában luxus lenne.*”, „*A tanulónépeség összetételétől kellene függővé tenni.*”

A tanulók válaszai

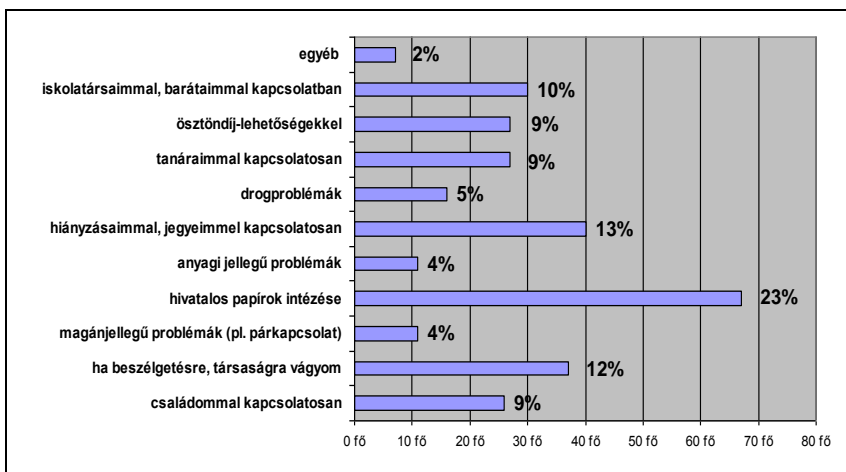
Áttérek a tanulók válaszainak ismertetésére, amit szintén azzal kezdek, hogy mik a **szociális munkás céljai és feladatai** a diákok meglátása szerint. Előre megadott válaszlehetőségek közül választhattak, amelyeket szándékosan úgy adtam meg, hogy mindegyiket bekarikázhatták volna. Arra voltam kíváncsi, tisztában vannak-e a felsorolt problémakörök bármelyikével megkereshetik a szociális munkásokat. „Egyéb” kategóriát is megjelölhettek, ha valamelyik tanuló szerint kihagytam volna egy fontos opciót.

A diákok úgy gondolják, hogy elsősorban adminisztratív ügyekkel kapcsolatban kereshetik fel a szociális munkásokat (hivatalos papírok intézése a hiányzókkal, jegyekkel kapcsolatosan). Ezt követi a beszélgetés 12%-os előfordulással és a társas kapcsolatokban, családi ügyekben való közreműködés, segítségnyújtás témaköre 10, illetve 9%-os említéssel. (3. ábra) Összesen 6 tanuló karikázta be mindegyik

opciót, 2 fő pedig az „egyéb” kategória kiválasztása után odáírta, hogy „bármiben/bármivel”. Az „egyéb” kategória pontjához az előbb említett diákokon kívül 1 személy írta: „Hogy engemet védjenek, amikor bántanak a gyerekek.”

3. ÁBRA

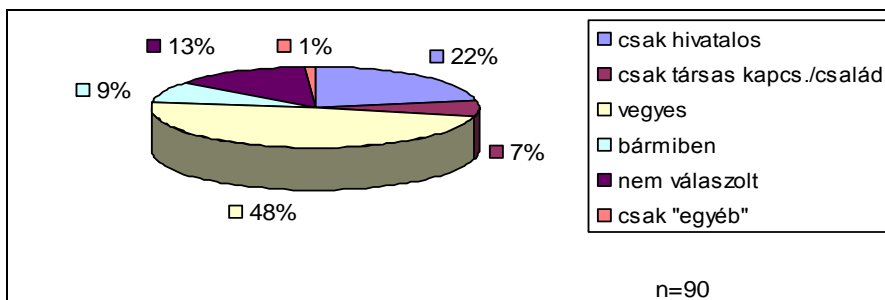
„Milyen esetekben, milyen problémával fordulhatsz a szociális munkáshoz?”

Ezen kívül megfigyeltem, hogy a kérdezettek 22%-a csak hivatalos ügyeket válogatott a lehetőségek közül, 48%-uk vegyesen karikázott be hivatalos és társas, családi kapcsolatokban való közreműködést. Mindössze 9%-uk tudta, hogy a felsorolt lehetőségek bármelyikével fordulhat a szociális munkáshoz, 13%-uk viszont nem tudott választani egyet sem. (4. ábra)

4. ÁBRA

Az iskolai szociális munkás feladatai a tanulók választai alapján kategóriánként

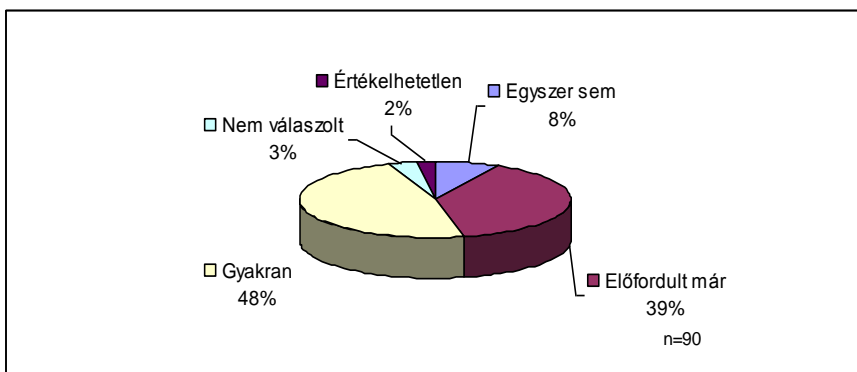

A tanulók hiányos ismerete az iskolai szociális munkás feladatairól azt eredményezi, hogy elsősorban adminisztratív jellegű segítséget kérnek tőlük, tehát az erre vonatkozó hipotézisem igazolódott.

A választ adó tanulók majdnem fele (48%-a) gyakran fordul a szociális munkáshoz, 71%-uk érzi megfelelően bizalmasnak, 53%-uk pedig hatékonynak a kapcsolatukat.

5. ÁBRA

„Beszélgettél-e már a szociális munkással?”

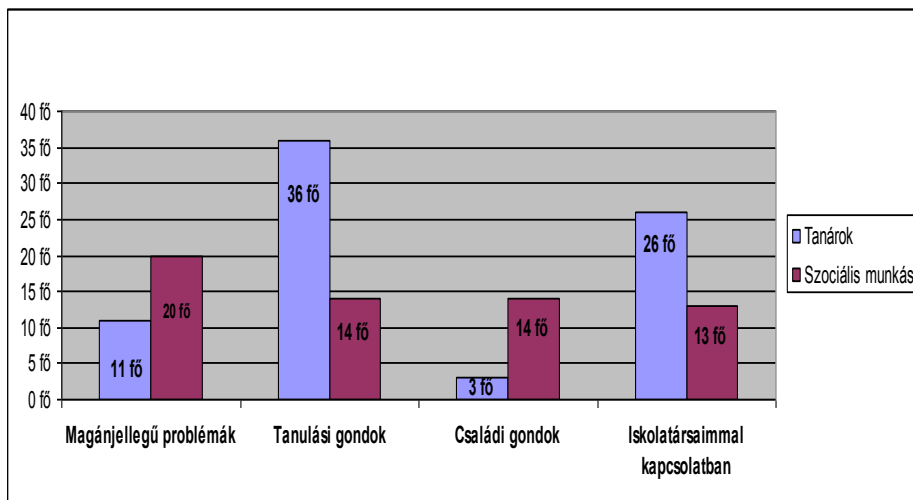

Az iskolában felmerülő, illetve az iskolai teljesítményre ható problémákat kategóriákba rendeztem és megvizsgáltam, melyekkel keresik meg inkább a pedagógust, és melyekkel a szociális munkást. Úgy gondolom, hogy a pedagógusok és a szociális munkások egymást kiegészítve, együttműködve lehetnek igazán hatékonyak, mert a tanulók megválasztják, hogy milyen jellegű problémájukkal kihez fordulnak. Ötfokozatú skálán kellett jelölniük, hogy mennyire igaz rájuk az adott kijelentés, például: „Magánjellegű problémáimmal a szociális munkásokhoz fordulok.” Az adatok összesítése után a skála 4. és 5. pontját vettem alapul – vagyis azokat, akik igaznak vélték magukra nézve az egyes kijelentéseket –, hogy kategóriánként ábrázolni tudjam **a problémakörök megoszlását a pedagógusok és a szociális munkások között**. A 6. ábra hipotézisem igazolását szemlélteti.

Tanulási és iskolatársakkal kapcsolatos problémák esetén a tanulók inkább a tanáraikat keresik fel, míg családi és magánjellegű gondokkal szívesebben fordulnak a szociális munkásokhoz.

6. ÁBRA

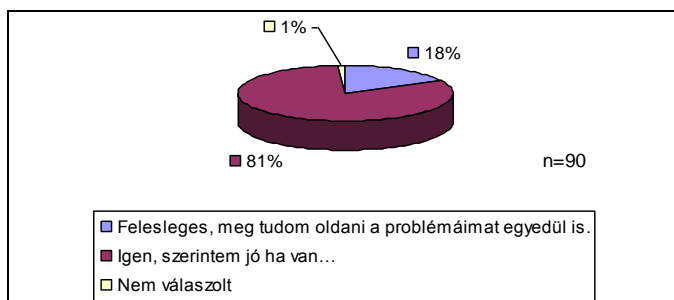
„Jelöld x-szel, hogy mennyire igazak rád az alábbi állítások!”

Kérdőívem egy lényegi pontját adta a következő kérdés: **Mit gondolsz, szükséges, hogy segítőkész szakember (például szociális munkás) dolgozzon az iskolában?** A kérdést azért tartom érdemesnek kiemelni, mert a tanulók aszerint gondolhatták végig a válaszukat, hogy hiányozna-e nekik a szociális munkás az iskolából, ha nem lenne. A tanulók 81%-a helyt adott állításoknak, miszerint jó, hogy dolgozik segítőkész szakember az iskolájukban. Közülük 3 fő saját szavaival is megfogalmazta választát: „Azért, mert hamarabb megoldódik.”, *Mert a jó útra terelnek.*, *Jó az, hogyha van, és más fordulhat hozzá.*”

7. ÁBRA

„Mit gondolsz, szükséges, hogy segítőkész szakember dolgozzon az iskolában?”

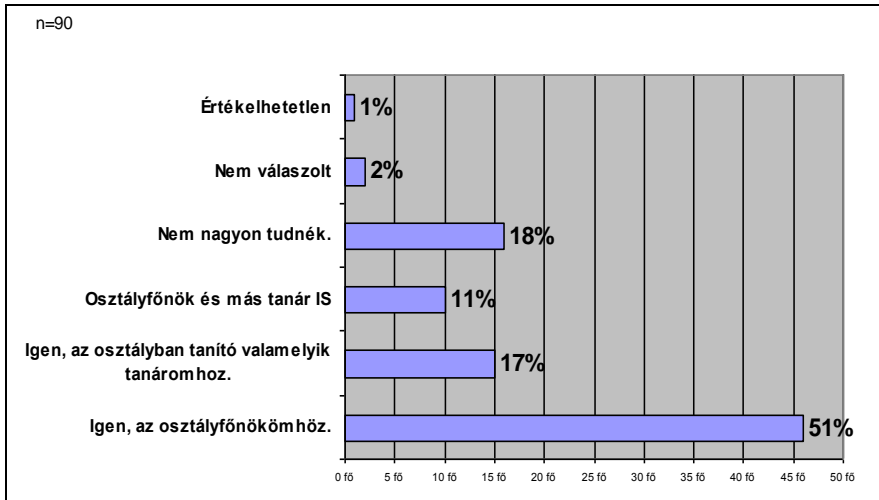

Azt feltételeztem, hogy a tanulók többsége iskolán belül nem tudna más felnőtthöz bizalommal fordulni, ha nem lenne szociális munkás. Az eredmények

nem támasztják alá elgondolásomat: csak a kérdezettek 18%-ának okozna gondot a bizalom hiánya, a döntő többség tudna tanáraihoz is fordulni.

8. ÁBRA

„Iskolán belül tudnál-e más felnőtthez fordulni a problémáiddal, ha nem lenne szociális munkás?”

Ez utóbbi adat azt a következtetést erősítette meg bennem, hogy a diákoknak nem az számít, hogy ki a pedagógus és ki a szociális munkás végzettségű, hanem az, hogy az adott személyhez milyen bizalmi szál köti őket. Ahogyan azt az eredmények is alátámasztják, az iskolában felmerülő problémák kezelésénél a diákok – ha tehetik – megválasztják azt a felnőttet, akitől segítséget kérnek. Úgy gondolom, hogy a tanulók másképpen viszonyulnak egy olyan felnőtthez, akivel nem találkoznak a tanítási óra keretein belül, nem kapnak tőle érdemjegyeket.

Az oktatási rendszerünket szabályozó szakembereknek fel kell ismerniük ezeket a határvonalakat és be kell látniuk, hogy az iskolákban jelentkező problémák szakszerű kezeléséhez, valamint magabiztos, kiegyensúlyozott és sikeres nemzedékek felneveléséhez olyan szakemberekre is szükség van, akik az oktatás-tanítás területén kívül a személyiséggel és annak szociokulturális hátterével foglalkoznak. Ily módon nagy terhet vehetünk le a pedagógusok válláról, akik így jobban összpontosíthatnak szakterületükre és kiépülhet egy gyümölcsöző, kölcsönös tiszteleten alapuló, együttműködő kapcsolat pedagógus és szociális munkás között. E segítői modell kiépülésével a tanuló is biztosabban van jelen az iskolában, együttműködőbb és motiváltabb lesz, ami pozitívabb jövőképet eredményez.

Összegzés

Az iskolai szociális munkások szakterületét érdemes lenne megismertetni a pedagógusokkal és a gyerekekkel egyaránt, hogy az együttműködés és a segítő, támogató kapcsolat eredményes legyen. Kutatásom eredményeit csak részben lehet általánosítani az iskolai szociális munka hazai viszonyaira, de úgy gondolom, a szociális munka e területének megismertetése és gyakorlati hasznának bemutatása nagyon fontos lenne. Az eredmények felhívják a figyelmet arra, hogy az iskolai szociális munka szakmai kompetenciájának tisztázatlansága még egy olyan iskolában is érzékelhető, ahol napi szinten érintkezhetnek e szakemberekkel az ott dolgozók és az ott tanulók. Ha így is igénybe veszik segítségüket, és hasznosnak érzik munkájukat, képzeljük el, hogy a megfelelő információk birtokában milyen magas szintre lehetne emelni ezt az együttműködést! Visszatérve a bevezetésben megfogalmazott kérdésemhez, a szociális munkások helye a közoktatási rendszerben feladatköreik ismerete hiányában nem egyértelmű, a diákok és a tanárok mégis igénybe veszik szolgáltatásaikat, az iskolahasználó közösség segítségként éli meg tevékenységüket.

Azt gondolom, hogy szélesíteni kellene az általános tájékozottságot a szociális, segítő szakemberek alkalmazási területeiről, különös hangsúlyt fektetve arra, hogy az iskolákban zajló munkafolyamatokba hogyan kapcsolódhatnak be. Társadalmunk jelenlegi helyzete szükségessé teszi, hogy a gyermekeket és rajtuk keresztül családjaikat ilyen módon is segítsük. Ez az iskolai gyermekvédelem hatékonyságát is növelhetné. Az iskola nem csupán oktat, hanem nevel is, és felkészít az életre, melyben fontos szerepe van annak, hogy a diákok itt a problémamegoldás egyes formáit is megtanulhatják. A humánerőforrás újratermelésében betöltött szerepe is fontos, az, hogy minden gyermek számára nyújtson egy olyan stabil alapot, amely a későbbi boldogulásukhoz, munkavállalásukhoz elengedhetetlenül fontos. Mindezen funkciók ellátásához speciális ismeretekkel és készségekkel rendelkező segítő szakemberekre is szükség van.

Végül, de nem utolsósorban, a segítő szakemberek alkalmazása iskoláinkban nem csupán az egyes szociális problémák megelőzésében és kezelésében volna hasznos, hanem magában hordozna egy foglalkoztatási elemet is, hiszen ez esetben több ezer szociális munkás helyezkedhetne el oktatási intézményeinkben.

Témavezető: Szabó Péter, tanársegéd

Felhasznált irodalom

BUDAI ISTVÁN (1994): Gyermekvédelem az iskolában és/vagy iskolai szociális munka. *Család, Gyermek, Ifjúság* 1994. évf. 5. sz. 3-7.

JANKÓ JUDIT (2010): Iskolai Szociális Munkás Hálózat. *Fordulópont* 12. évf. 1. sz. 39-46.

KOZMA JUDIT (1992): „Minél többet dolgoztam az iskolában, annál jobban tiszteltem a tanárokat...” (Interjú Josephine Joelsonnal az iskolai szociális munkáról) *Esély* 1992. évf. 2. sz. 101-110.

STRAUSZNÉ SIMONYI ERZSÉBET (1997): *Gyermek- és ifjúságvédelem*. Pécs, Comenius Bt.

STRAUSZNÉ SIMONYI ERZSÉBET (1998): *Az iskolai gyermekvédelem helye a gyermekvédelem rendszerében*. Budapest, Fővárosi Pedagógiai Intézet.

VECKÓ JÓZSEF (1996): *Az óvodai és iskolai gyermekvédelem szerepének megnövekedése*. In Jankó Judit (szerk.): *Iskolai szociális munka. Szöveggyűjtemény*. Pécs, Comenius Bt. 7-34.

Bálint Csaba

A vajdasági Magyar közösség politikai önszerveződése az 1990-es évek első felében

I. Bevezetés: az önszerveződés társadalmi, politikai környezete

Az 1990-es évek Közép-Kelet-Európa országaiban egy új korszak kezdetének beköszöntét jelentették. Nem csupán Magyarország esetében került sor a szocialista rendszer lebomlására, hanem Románia, Csehszlovákia, valamint Jugoszlávia esetében is. A rendszerváltozások természetesen országonként specifikus módon, mindenhol más és más ütemben, mértékben történtek, sőt az államszocializmus megszűnése minden entitás esetében más politikai, társadalmi és gazdasági helyzetet hagyott maga után. Míg Magyarországon viszonylag nyugodtabb körülmények közepette zajlott a „kapitalista ébredés”, addig a másik végletet Jugoszlávia jelentette, ahol a változások nem kizárólag egy új rendszer létrejöttét eredményezték, hanem véres polgárháborúval sújtott, gazdasági és társadalmi változásokat hoztak, melyek a ténylegesnek mondható rendszerváltás időpontját bő tíz évvel távolabbra tolták.

Jugoszlávia széthullásának folyamata már korábban, az 1980-as években érzékelhető volt. Számos szakirodalomban olvashatjuk,¹ hogy a bomlás, a nemzetek feletti jelleg előbbi vagy utóbbi megszűnése kódolva volt a második világháború után megalakult föderális államszervezetben. Az 1990-es évek a jugoszláv eszme megsemmisülésének pusztán csak a csúcspontját jelentették. Annak a jugoszláv eszmének, mely a délszláv állam második világháború utáni kisebbségpolitikáját, társadalompolitikáját, sőt gazdaságpolitikáját is alakította, befolyásolta, ezzel mintegy képzeletbeli irányt mutatva az államhatalomnak. A vajdasági magyar kisebbségi közösség a második világháború, valamint a közvetlenül utána következő években az egyik legveszélyeztetettebb helyzetben volt, amennyiben az elcsatolt nemzetrészeket vesszük figyelembe. A jugoszláv eszme létrejötte, pontosabban annak kiteljesedése és iránya kezdetben a magyar közösség tömegsírokkal megpecsételt, s emlékezetpolitikai szempontból aligha elfogadható időszakát jelentette. Az államszocializmus alapjainak lehelyezése után mérsékelt, konszolidáltabb időszak vette kezdetét, s a 1970-1980-as évekre már Jugoszlávia a kisebbségpolitika mintaállama lehetett Európa keletebbik felén. A változások korántsem a kisebbsé-

¹ In: Tiszatáj folyóirat, 1995. május: A. SAJTI ENIKŐ: A délszláv háborúról, Jugoszlávia széthullása, 59.-63. oldal: <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/95-05/sajti.pdf> 2015.03.01.

gek helyzetének virágzását eredményezték, csupán csak néhány, egyébként a kisebbség, valamint a megmaradás szempontjából fontos kulturális és gesztusértékű tevékenységek sora vette kezdetét. Értékelhetnénk úgy is, hogy e lépések hatékony és célzott kisebbségpolitikai intézkedések voltak, sőt hajlamosak lehetünk mindezeket sikerként és előrelépésként is elkönyvelni. A tények természetesen magukért beszélnek, hiszen a jugoszláv eszme égisze alatt az önmegvalósítás lehetősége nyitott volt, a kisebbségi nyelvhasználat számos pozitív példáját említhetjük, s amennyiben a közvetlenül a világháború után bekövetkezett népiirtáshoz, illetve az akkori társadalmi és politikai helyzethez viszonyítunk, vagy akár a romániai magyar közösség helyzetéhez, ugyanebben az időszakban kisebbségpolitikai szempontból valóban egy lépéssel előrébb lehetett a vajdasági magyar közösség.

A rendszerváltozásokat minden államban társadalmi várakozás előzte meg, hiszen egy új, addig csak részben tapasztalt korszak eljövételével kecsegtetett. Nem volt ez másképpen Jugoszláviában sem. A várakozásokat azonban nem sikerült felülmúlni. A régóta tornyosuló nemzeti- etnikai ellentétek sokkalta nagyobb mértékben hatottak a társadalomra, mintsem az, hogy egy új, „szabadabb” világ következik. A Jugoszlávia elemeire bomlásával járó polgárháború egy rendkívül sötét, s nehéz időszakot vetített minden államalkotó közösség elé. A vajdasági magyarok pedig egy olyan nemzetek közötti konfliktusba „csöppentek” bele, melynek részei talán soha nem is voltak igazán. A többpártrendszerrel járó szabad választások időszakában az önszerveződés lehetőségei teljes egészében elhalványultak s eltörpültek az utódnemzetek vitái és etnikai ellentétei mellett. A magyar közösség egyik legnagyobb lehetősége rejlett abban, hogy szabad választások útján, saját érdekszervezetekkel igyekezzen saját érdekeit artikulálni, s fél évszázad után a tényleges kisebbségpolitika lehetőségeivel, eszközeivel szembenézni az elnyomás, az asszimiláció és a kisebbséget érintő negatív tendenciákkal.

Az önszerveződés lehetőségét a polgárháború befeketítette. Sokkal nehezebb és körülményesebb aktivitást feltételezett egy olyan közösségtől, mely értelmiség hiányában addig szinte lefejezve élte mindennapjait. Jugoszlávia egyik, kisebbségpolitikai szempontból rendkívül fontos intézményrendszere az autonómia volt, mely megfelelően illeszkedve az államberendezésbe, némi szabadságot s mozgásteret biztosított az ott élő kisebbségek számára. Vajdaság Autonóm Tartomány „élvezői” a területen élő egyéb más nemzetiségek mellett a magyarok voltak. Koszovó Autonóm Tartományban pedig az albán közösség lehetőségei mutatkoztak meg. A területi autonómiák egy tényleges rendszerváltás esetén teljesen más kontextusba kerülhettek volna, hiszen az érdekérvényesítés új fejezeteit nyitották volna meg. Jugoszlávia szétbomlása, pontosabban az attól való félelem 1988-ban a tartományok megszüntetéséhez vezetett elzárva ezzel a lehetőséget a nemzeti kisebbségek érvényesülése elől.² Az addigi decentralizációs törekvéseket, melyek részlegesen ugyan, de sikereket hoztak, felváltotta a mérhetetlen centralizációs

² In: Bárdi Nándor - Fedinec Csilla (Szerk.) - Szarka László (Szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a XX. században, Gondolat Kiadói Kör Kft, 2008 – VÉKÁS JÁNOS: Kelet és nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után, 6. fejezet, 355. oldal

igény. A központosítástól várta a vezetés, hogy a föderális állam egyben maradjon. Mindez azonban hiú ábrándnak tűnt, hiszen az egymást követő események után már 1991-ben két tagköztársaság, Horvátország és Szlovénia is kikiáltotta a maga függetlenségét.

Az 1986-ban hatalomra kerülő, pontosabban a Szerbiai Kommunista Szövetség elnöki tisztjét betöltő Slobodan Milošević a decentralizáció megszüntetésével igyekezett a Szerbia által már régóta álomként jellemezhető „nagy szerb egységet” létrehozni, melynek alap gondolata, hogy Szerbia vezetésével egyesül minden déli szláv állam és nép. A szerb törekvés ideológiai magyarázata egyértelmű volt: az önrendelkezés eszméje nem a föderális rendszerben lévő tagköztársaságokat illeti meg, hanem a nemzeteket, melyek szétszóródva élnek Jugoszlávián belül. A nemzet és nép fogalmának felértékelődése, a nacionalizmus erősödésén túl területi igényeket is jelentett, hiszen a Jugoszlávia területén élő megközelítőleg nyolc és fél millió szerbből, hatszázezer Horvátország területén, míg majdnem másfélmillió Bosznia és Hercegovina területén élt.³ Az etnikai ellentétek békés feloldása már a 80-as évek közepétől kezdve megoldhatatlannak tűnt: 1987-ben tüntetések sorozata söpört végig egész Jugoszlávián. E megmozdulások a szolidaritást voltak hivatottak hirdetni a koszovói, valamint a montenegrói szerbekkel, akik az akkori ideológia szerint elnyomásban éltek a tagköztársaságokban.

Az átalakulás folyamatában rendkívül fontos láncszem volt az úgynevezett „joghurtforradalom”, mely Vajdaság Autonóm Tartomány és vezetősége ellen irányult. 1988-ban több tízezer szerb tüntető rohamozta meg a tartomány székházát, joghurtos dobozokkal dobálta azt, és ezzel igyekezett nemtetszését kifejezni az autonómia hiányával, valamint a tartományi vezetéssel szemben. A szerbek védelmében létrejött tüntetésekre hamarosan ellentüntetés volt a válasz, elsőként az albánok nyilvánították ki ellenérzéseiket a centralizmus, valamint az egyébként szerb körökben hatékony nagyszerb propaganda ellen. Az albán ellentüntetés eredménye az lett, hogy hasonlóan Vajdasághoz, a szerb vezetés leváltotta Koszovó Autonóm Tartomány autonomista vezetőségét is. Az események egymás után következtek, 1988-ra már nem volt autonóm tartománya Jugoszláviának, sőt a szerb vezetés, a szlovéniai tüntetésekre válaszul, gazdasági bojkottot vezetett be a tagköztársaság ellen. Slobodan Milošević célja a tagköztársaságokban saját embereinek hatalomra juttatása volt, ezzel elérve azt, hogy az egyre csak terebélyesedő polgári konfliktus ne öltön nagyobb méreteket. 1989-ben a helyzet teljesen új fordulatot vett, s a tagköztársaságok már nem látták megoldhatónak a helyzetet, és reformokra törekedtek. Szlovénia 1989-ben egy alkotmánymódosítással a szövetségi törvények fölé helyezte a tagköztársasági törvényeket, ezzel gyakorlatilag nem ismerte el Belgrád „mindenhatóságát”. 1990-ben az Ibrahim Rugova által vezetett Koszovói Demokratikus Szövetség a Jugoszláviától való elválás jegyében kikiáltotta a független Koszovói Köztársaságot. A kaotikusnak tűnő állapotok végül polgárháború-

³ In: Bárdi Nándor - Fedinec Csilla (Szerk.) - Szarka László (Szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a XX. században, Gondolat Kiadói Kör Kft, 2008 – VÉKÁS JÁNOS: Kelet és nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után, 6. fejezet, 354. oldal

ba torkolltak, mely a második világháború után az egyik legnagyobb katonai konfliktust eredményezte Európában.

II. A vajdasági magyarság a háború forgatagában

Jugoszlávia társadalmi, gazdasági és politikai válsága nem kizárólag az államalkotó nemzetek polgáira voltak hatással, hanem a területen élő kisebbségek helyzetét is rendkívüli módon megnehezítették. A vajdasági magyar közösségnek nem csupán saját problémáival kellett szembenéznie, hanem a jellemzően többségi nemzeteket sújtó válságokkal is. A kedvezőtlen adottságok mind demográfiai, mind társadalmi és önszerveződés szempontjából is megjelentek. 1920-óta a magyar közösség száma csaknem megfeleződött, ami a népszámlálási adatokat megfigyelve egyértelmű: míg 1961-ben számuk négyszáznegyvenezerre tehető, addig mindez 1991-re már csak háromszáznegyvenezer főre csökkent.⁴ A titói Jugoszlávia alatt az erős elvándorlási tendenciáknak köszönhetően csaknem százezer magyar távozott Jugoszláviából, melyet az 1990-es véres események csak tetőztek. Az okok között természetesen a minden kisebbségi közösséget érintő asszimiláció is szerepelt, de az alacsony születésszám is jellemző volt a közösségre. Sok esetben megfélemezünk a szinte vajdasági „specialitásként” is értelmezhető területi elhelyezkedésről. A világháború után jellemző betelepítések és irányított etnikai cserék eredményeként a vajdasági magyar közösség esetében problémát jelentett a szórvány- jelleg is, azaz esetükben közel sem beszélhetünk összefüggő területi elhatárolódásról, mint a szlovákiai vagy a romániai magyarok esetében. A szórványjelleg pedig táptalajául szolgál az erős és egyoldalú asszimilációnak.

A demográfiai problémák mellett egyértelmű hátrányként értelmezhető a gazdasági potenciál hiánya, vagyis az, hogy a magyar közösség esetében (1920 előtt sem) nem beszélhetünk egy olyan rétegről, mely tőkegazdag, s adott esetben, a nehéz időkben vállára tudja venni a közösséget, segíteni azt az akadályok leküzdésében. A magyarok Jugoszláviában egyrészt alulreprezentáltak a jól fizető, megfelelő egzisztenciát teremtő állások esetében (politikai- közéleti munkavállalás),⁵ másrészt pedig komoly alulképzettség jellemezte őket a többi államalkotó nemzet-hez képest. Az értelmiségi elit hiánya, valamint az inkább mezőgazdaságban megjelenő túlsúlyuk a közösség társadalompolitikai stagnálását eredményezte. Egy olyan helyzet tárulhat fel előttünk, mely a „sodródás az árral” problematikáját jele-

⁴ In: Bárdi Nándor - Fedinec Csilla (Szerk.) - Szarka László (Szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a XX. században, Gondolat Kiadói Kör Kft, 2008 – VÉKÁS JÁNOS: Kelet és nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után, 6. fejezet, 355. oldal

⁵ A vajdasági magyar közösség esetében nem beszélhetünk a 80-as évek végéig jelenlévő területi autonómia kihasználásáról. Míg Koszovó Autonóm Tartomány szinte tagállami szintű intézményrendszere megfelelő keretet biztosított az ott élő albánok, kulturális, gazdasági és társadalmi fejlődésének, addig a magyarok Vajdaságban nem tudtak élni az önrendelkezés intézményrendszerének e formájával, s azt saját közösségük előrehaladására fordítani.

níti meg, s egy bizonyos mértékű tehetetlenséget, szervezetségi hiányt jelent. A jugoszláviai rendszerváltozás, mely inkább jellemezhető korszakváltásként, leginkább a nemzeti kisebbség esetében feltételez egy erős elitréteget, mely jól felismerve a politikai alkuk és politikai lépések fontosságát a megfelelő intenzitással, a megfelelő pillanatban lépni képes. Ehelyett a centralizációval együtt járó folyamatok még azt a kicsi mozgásteret is beszűkítették, mely lehetőséget adott volna a magyar közösség előrelépésére: az átalakulás éveiben semmi olyan jellegű tevékenységre nem volt lehetőség Vajdaságban, mely a nemzeti kisebbségek előrehaladását segítette volna elő. Az önszerveződés legalacsonyabb formái, a vitafórumok vagy értelmiségi gyűlések s összejövetelek szervezése csupán csak a gondolat szintjén jelenhettek meg. Nem volt lehetőség kutatások folytatására, mely a közösség haladási irányának meghatározásában kulcsfontossággal bíró tényező lett volna. Az értelmiségi, szabad nemzeti gondolkodók üldöztetése az 1980-as évektől kezdve erősödött. Mindinkább előtérbe került a nagyszerb törekvés ideológiája, és minél inkább szűnőben volt a decentralizációra épülő jugoszláv külön utas eszmerendszer, annál inkább szűkült a magyar közösség mozgásteret is.

A közösség lélektanilag is teljes egészében traumatikus jellemzőkkel bírt. A polgárháború közeledésével, annak a mindennapokra is gyakorolt hatásának növekedésével egyre inkább teret kapott a félelem s a tehetetlenség állapota. Sokukban felvillant, vagy még ekkor is élt az 1944-1945-ben megtapasztalt partizán megtorlások emléke, melynek hatásától, pontosabban annak újbóli megtapasztalásától való félelem az egzisztenciális veszély érzését keltette, és esetlegesen pusztán pragmatikus szempontoktól vezérelve elhagyni kényszerült szülőföldjét.

A negatív lélektani hatásokat a 90-es évektől kezdődően növelték a sorkatonai behívók is, melyek tudatosították a közösségben, hogy a jugoszláv eszme felbomlott, s valami olyasmi következik majd, amit eddig nem tapasztalhattak meg. 1991 októberétől kezdve számos magyarul beszélő közösségben folyamatosan érkeztek a katonai behívók a hadra fogható fiatalokkal rendelkező magyar családokba. A mozgósításnak szinte napok alatt híre kelt, sőt a magyarság veszélyérzete is növekedett, hiszen sok esetben az ifjú katonákat egyenesen a frontra szállították. A behívók elleni összefogás példaértékű volt a magyarság részéről: még 1991-ben több ezer magyar ajkú polgár gyűlt össze Adán, vagy Zentán a behívók elleni tüntetéseken, megmozdulásokon kifejezve ezzel a már besorozottakkal szembeni szolidaritást, és felhívva a figyelmet a magyarságot érintő problémákra. Természetesen, a behívóktól való félelem az elvándorlás mértékét is felerősítette. Leginkább a fiatalabb generációk, s középkorú férfiak hagyták el Jugoszláviát jobb életet keresve, illetve így megmenekülve a kötelező katonai sorozás elől. Egy év leforgása alatt megközelítőleg huszonötezer magyar távozott Jugoszláviából.⁶ Akik pedig esetlegesen megtagadták a kötelező katonai szolgálatot, azokat elbocsátották munkahelyükről.

⁶ In: Bárdi Nándor - Fedinec Csilla (Szerk.) - Szarka László (Szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a XX. században, Gondolat Kiadói Kör Kft, 2008 – VÉKÁS JÁNOS: Kelet és nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után, 6. fejezet, 356. oldal

Jugoszlávia gazdasági szempontból is rendkívül rossz helyzetbe került. Az ország gazdasági teljesítménye lecsökkent, az életszínvonal pedig rohamosan romlott. A gazdasági helyzet, valamint a mindennapi életre is hatással levő gazdasági problémák nem csak a többséget, hanem a kisebbséget is érintették. Már 1991-től kezdve a nemzetközi szervezetek, valamint az ENSZ Biztonsági Tanácsa gazdasági szankciókat kezdeményezett Jugoszláviával szemben.⁷ A széthullóban lévő állam termelése majdnem teljes egészében leállt, ennek eredményeként munkabeszünetek és kényszerszabadságok vették kezdetüket. A hadsereg fenntartása pedig még nagyobb nehézségek elé állította a jugoszláv központi költségvetést. A háború hatására pedig hatalmas menekülthullámok indultak meg Kis-Jugoszlávia felé. A föderális rendszer más tagállamaiból érkező szerbek jellemzően Vajdaság területén telepedtek le átformálva ezzel a multi etnikus Vajdaság etnikai térképét. A menekültek ellátása, valamint elhelyezése a hadsereg fenntartása mellett szinte teljes egészében lefoglalta a költségvetés nagy részét, a jugoszláv vezetés pedig nacionalista túlfűtöttségében igyekezett a „hazatérő” szerb menekülteknek minél jobb és megfelelőbb körülményeket biztosítani.

A vajdasági magyar közösség a polgárháború legvéresebb időszakában próbálta megszervezni önmagát, s megfelelő érdekképviselőt biztosítani a nehéz időkben. Az események fényében erre égető szükség volt, hiszen kellett egy párt, amely kiáll a magyar ügyért, védelmébe veszi azt, és képviseli a magyar közösséget nem csak jugoszláviai, hanem nemzetközi és anyaországi szinten is. E nemes és fontos célra vállalkozott a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének (VMDK) vezetősége, amikor is 1990-ben megalapította a magyar pártot.

III. A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének megalakulása és tevékenysége

Az 1980-as években, amikor már Jugoszlávia szétesése a közgondolkodásban jelen volt, egyre többször került elő a „nemzetiségi kártya”, mellyel a vezetés igyekezett a szeparatizmust és a jobboldali értékeket háttérbe szorítani. E tevékenység része volt például Koszovó és Vajdaság autonóm tartományok vezetőségének leváltása is, de a vezetés nem riadt vissza a különböző koncepciós perekről sem, és sok esetben ennek áldozatai a magyar értelmiség képviselői voltak. A hatalom minden nemzetiségi kezdeményezéstől rettegve igyekezett azokat már csírájukban megszüntetni. Az értelmiség mindennapi életéhez hozzátartozott a megfigyelés, valamint különböző belügyi szervek által készített listán való szereplés. A hatalom ragaszkodása a föderációhoz leginkább a centralizációs igényekben testesült meg, s ennek nem kizárólag a nemzetiségi értelmiség, de a többség között is a „másképpen” gondolkodók érezték a hatását. A vajdasági magyarság vezető elitje igyekezett kívülről szemlélni a délszláv népek konfliktusait, e magatartás azonban

⁷ In: Bárdi Nándor - Fedinec Csilla (Szerk.) - Szarka László (Szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a XX. században, Gondolat Kiadói Kör Kft, 2008 – VÉKÁS JÁNOS: Kelet és nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után, 6. fejezet, 356. oldal

az 1980-as évek végétől kezdve átalakult. Tényszerűvé vált, hogy amennyiben nincs mozgósítás, nem sikerül artikulálni a magyar közösség érdekeit, az átalakulás folyamata, mind törvénykezés, mind politikai, mind pedig gazdasági szempontból hátrányos helyzetet teremt a magyar közösség számára. Az érdekérvényesítés igénye, vagyis az értelmiség hangja legelőször egy petíció megfogalmazásában testesült meg: az újonnan létrejövő Kis-Jugoszlávia oktatási törvénye elleni petícióval igyekeztek felhívni a figyelmet arra, hogy annak kisebbségi szempontból komoly hiányosságai vannak, s ezért a törvénytervezet korrekcióra szorul. A magyar közösség tagjai közül csupán néhány nap elteltével, anélkül, hogy szervezeten, központi irányítással történt volna az aláírásgyűjtés, tizenhét ezren biztosították támogatásukról a kezdeményezést.⁸ A meglepően magas részvétel, a közügyekbe való beleszólási igény erőssége egyértelmű jelei annak, hogy Jugoszláviában a nemzeti- és etnikai konfliktusok összekovácsolták a magyar közösséget, és létrehoztak egy olyan érdeket, mely akár egy önálló magyar párt megalakítását is eredményezheti. A legelső „magyar megnyilvánulás” tehát sikeres volt, s nem is azért, mert a petícióval sikerült volna célt elérni, hanem mert rövid idő alatt magas számú magyar nemzetiségű polgárt sikerült elérni és megszólítani. Természetesen a hatalom részéről nem maradt el a válasz: számos többségi szerb napilap és hetilap foglalkozott a megmozdulással, s igyekezett azt negatív fényben feltüntetni. Az aláírók közül egyesek arra panaszkodtak, hogy munkahelyük megszüntetésével fenyegették meg őket.

A tömegmozgósítás sikere arra ösztökélte a magyar közösség értelmiségi bázisát, hogy megkezdődhet az előkészítése egy magyar nemzetiségi párt létrehozásának, melynek segítségével a parlamentarizmus talaján sikeres érdekartikuláció veheti kezdetét. Így 1989. december 18-án Ágoston András egy kezdeményező dokumentummal, mely mögött tizenegy tagból álló bizottság állt, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének (VMDK) létrehozási igényét nyilvánította ki.⁹ A formálódóban lévő pártszervezet napok leforgása alatt kristálytisztán megfogalmazta haladási irányát, előzetes programpontjaiban megfogalmazta igényét arra, hogy hogyan is vezeti át az átalakuláson a magyar közösséget. A meghatározott haladási irány egyértelmű volt: a pártszerveződés már a pluralizmus és a többpártrendszer létrejöttére épített. Az előzetes programpontok között szerepelt az igény a nemzetközi szempontból is elismert kisebbségi jogok megvalósítására, valamint az egyébként rendszerváltó pártok programjaiban megelhető piacgazdasághoz való alkalmazkodás. A szerveződőben lévő VMDK-nak közel sem volt egyszerű dolga: támadásokkal kellett szembenéznie a többségi nemzet részéről, sőt néhány esetben a magyar közösség részéről is. A programpontok között szerepelt a szerb többség igényének elismerése saját nemzeti egységének megtartására, mely sokak szerint az autonómiára való igény, valamint az autonómia ügye melletti kiállás megszűnését

⁸ VÉKÁS JÁNOS: A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének létrejötte, Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 1.sz.

⁹ VÉKÁS JÁNOS: A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének létrejötte, Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 1.sz.

jelentette. E programpont azonban inkább csak a nehéz etnikai konfliktusokkal teli időszakhoz való alkalmazkodást, valamint többség elismerésének igényét volt hivatott kifejezni. A megalakulóban lévő pártnak egy új helyzethez alkalmazkodva gondolatok, célok és az irány meghatározásakor egy szétesőben lévő, ellentétekkel teli időszakban kellett lavíroznia. A többség minden olyan Magyarországgal kapcsolatos megnyilvánulás vagy programpont kapcsán, mely a kapcsolattartást vagy az anyaországgal ápolt viszonyt hivatott leírni, az irredentizmus és az elszakadási igényt vélte felfedezni.¹⁰ Az sem elhanyagolható tény, hogy a szerveződés időszakában sem a többségi, sem pedig a kisebbségi sajtó támogatása nem jelent meg. A kezdeményezők megszólítására, esetlegesen az elkészített programpontok bemutatására nem volt lehetőség. A kezdetekben kizárólag egy többségi, jellemzően föderalista hangvételű sajtó, a belgrádi székhelyű Borba volt hajlandó megszólaltatni a vajdasági magyar értelmiséget.¹¹

Az 1990-es évek első hónapjai változásokat hoztak a szerveződésben. A már említett bizottság határozata szerint megkezdődhetett a párt megalakítására vonatkozó aláírások gyűjtése. Míg 1989-ben a célok megfogalmazásakor viszonylag kevés értelmiségi csatlakozott a kezdeményezéshez, addig 1990-re számuk egyre csak növekedett. A Magyar Szó napilap hasábjain ekkor jelenhettek meg az első olvasói levelek, melyek az alakulóban lévő pártot támogatásukról biztosították. A tényleges vajdasági magyar szerveződés tehát 1990 első néhány hónapjában kezdett körvonalazódni. A média felfigyelt a VMDK-ra: a BBC magyar nyelvű adása, vagy a Kossuth Rádió, sőt az Újvidéki Televízióban is megjelent a kezdeményezés,¹² mely sajtóvisszhang a magyar közösséghez eljutva sikeresen ösztönözte azt a támogatásra, valamint az összefogásra. Az aláírások gyűjtésére és az erős médiavisszhang hatására egymás után jelentkeztek a magyar ajkú aktivisták, akik éjt nappallá téve igyekeztek minél több magyar emberhez eljutni. A célt részben, de sikerült elérni, hiszen a Szocialista Szövetség Tartományi Választmánya befogadta a VMDK kezdeményezését, és tárgyalta az új párt esetleges megalapításának engedélyéről. Tényleges, a párt alapítására vonatkozó, állásfoglalást azonban a választmány nem adott ki azzal a hivatkozással, hogy a szerveződés alapvető céljai nem tiszták, és az sem világos, hogy az irány, melyet meghatározott a kezdeményezés, valójában merre is mutat. Nyilvánvaló probléma volt a kezdeményezés egynemzetiségű jellege, tehát, hogy tisztán magyar igényekről van szó. Az azonban sokatmondó, hogy a megalakuláskor kizárólag verbális támadások érkeztek a Kommunista Szövetség részéről, sőt, e szervezet nyilvánította ki leginkább nemtetszését az alakuló VMDK-val szemben. Tényleges, törvénybeli ellenállás azonban nem mutatkozott, éppen ellenkezőleg: 1990 januárjában a kommunisták levélben

¹⁰ 1990 első hónapjaiban a VMDK bizottságának néhány tagja elutazott Budapestre, hogy tárgyalásokat folytasson az akkori miniszterhelyettessel, Tabajdi Csabával, aki a későbbiekben Magyarországon, a határon túli magyarokkal kapcsolatos kérdésekkel foglalkozott.

¹¹ VÉKÁS JÁNOS: A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének létrejötte, Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 1.sz.

¹² VÉKÁS JÁNOS: A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének létrejötte, Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 1.sz.

fordultak a legfőbb közjogi méltóságokhoz, hogy engedélyezzék a vajdasági magyar diákok korlátok nélküli Magyarországon való továbbtanulását, valamint, hogy legalább hét tartományi gimnáziumban szervezzék meg az anyanyelvű oktatást. Ekkorra már szinte teljes egyetértés uralkodott a magyar közösség köreiben, és nagyon sokan csatlakoztak a párthoz, valamint támogatták működését. Számos esetben jelentek meg támogató levelek a sajtóban azzal kapcsolatban, hogy vajon miért is fontos csatlakozni a kezdeményezéshez.

1990 márciusa újabb fordulatokat hozott. Március 31-én Doroszlón megalakulhatott a vajdasági magyarság - a történelem folyamán - második érdekérvényesítő szervezete. Az alakuló közgyűlésen megválasztották a párt elnökét Ágoston András személyében, a küldöttség elfogadta a szervezet alapszabályát, valamint véleményt alkotott az előzetesen felvázolt programpontok kapcsán. A párt alapszabályának első szakasza, mely a törekvések irányát is meghatározza, így hangzik: *„A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége a polgárok önkéntes társulásán alapuló politikai szervezet, amely a kisebbségi jogok alkotmányban és törvényekben meghatározott rendszerével összhangban feltárja, kifejjezi és képviseli a vajdasági magyarok kollektív érdekeit.”*¹³ Az alapszabályban számos olyan fontos, a kisebbségi érdekérvényesítés szempontjából elengedhetetlen gondolat került rögzítésre, mely a későbbi tevékenység, politikai artikuláció alapját képezi: az anyanyelvhasználat joga, vagy az igazságszolgáltatási szervekben megjelenő arányos képviselet, illetőleg a különböző kisebbségi intézmények, szervezetek alapítására való igény. Egyebek mellett megjelenik az anyanyelvű oktatás lehetőségének gondolata is, sőt a kisebbségi kulturális, valamint anyanyelvi tájékoztatás biztosításának igénye is.¹⁴

A forrongó Jugoszláviában azonban közel sem volt akkora jelentőségű hír a VMDK megalakulása, sőt éppen ellenkezőleg: a párt tevékenységét számos esetben atrocitások kísérték, megalakulásának éjszakáján Zomborban megrongálták és ledöntötték Kiss Ernő szobrát.¹⁵ A megalakulást követő első napokban vált egyértelművé, hogy a párt feladatai közé nem kizárólag a kisebbségi magyar közösség képviselete tartozik, hanem a megfelelő párbeszéd kialakítása a többségi vezetőkkel, valamint a kapcsolattartás szerepe Magyarországgal is felértékelődött. A VMDK megalakulása után egyértelműen szereplőjévé vált a jugoszláv pártpolitikának. Egyes szervezetek teljes egészében elutasították a párbeszédet, és igyekeztek tudomást sem venni a magyar párt létezéséről. Mások viszont, egyebek mellett a Demokrata Párt is, mely hasonlóan a többpártrendszer, valamint a helyzet konszolidálásának híve volt, igyekezett kapcsolatot teremteni a magyarság tényleges,

¹³ DÉLKELET EURÓPA – SOUTH-EAST EUROPE International Relations Quarterly Vol. 1. No. 2 (Summer 2010/2 Nyár)- KÓKAI PÉTER: A Szerbia területén élő magyar nemzeti közösség autonómiatörekvéseiről, 1. oldal

¹⁴ DÉLKELET EURÓPA – SOUTH-EAST EUROPE International Relations Quarterly Vol. 1. No. 2 (Summer 2010/2 Nyár)- KÓKAI PÉTER: A Szerbia területén élő magyar nemzeti közösség autonómiatörekvéseiről, 2. oldal

¹⁵ VÉKÁS JÁNOS: A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének létrejötte, Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 1.sz.

jogi szervezetével. Politikai szereplőként a párt első lépései közé tartozott a besorozott magyar ajkú katonák melletti kiállítás, hiszen kezdeményezte leszerelésüket addig, amíg a katonaság tényleges alkotmányos helyzete nem tisztázódik.¹⁶

Az alapok lehelyezése után a párt struktúrájának kiépítése vette kezdetét, mely a helyi szervezetek felépítésében testesült meg. Gyakorlatilag megkezdődött az első választásokra való felkészülés. A körzeti alapszervezetek létrehozásáról a párt 1990. április 19-i ülésén határozott, ám a megbeszélésen számos más, fontos kérdés is napirendre kerülhetett, egyebek mellett a személyi elvű autonómia kérdése.¹⁷ Egy hónappal később a VMDK már vajdaság szerte számos alapszervezettel rendelkezett: megalakult a szabadkai, magyarkanizsai, adai és zentai szervezet is, csak hogy a magyarság legjelentősebb központjait említsük. Júniusra majdnem teljes vajdasági lefedettséget sikerült elérni, mely igencsak pozitív előjelként volt értelmezhető a közelgő választások apropóján. A helyi szervezetek megalakulását szinte minden esetben atrocitások kísérték: magyarellenés falfirkák, ismeretlen betelefonálók fenyegetőzései, különböző félkatonai alakulatok közbelépései nehezítették a helyi alakuló üléseket.¹⁸ A párttá alakulás folyamatában már május környékén a szakpolitikai tagozódás időszaka vette kezdetét, azaz, megalakultak a VMDK szakbizottságai, melyek egy-egy szakpolitikai kérdés kapcsán foglaltak állást, valamint tervezeteket készítettek arra vonatkozóan, hogy a magyar közösség szempontjából melyik a megfelelő haladási irány egy adott szakterület kapcsán. A VMDK vezetősége törekedett arra, hogy minden területen, mely a közösséget érinti, megfelelő szakbizottság álljon rendelkezésre, így az oktatás, a tudomány, az egészségügy, a kultúra, valamint a művelődés terén is megjelenhetett a párton belüli szakmaiság. Nem sokkal később kiderült, valóban szükséges a szakpolitika jelenléte, hiszen a szerb vezetés egy új nyelvhasználati törvény, valamint egy új alkotmány elfogadását helyezte kilátásba. Az alkotmány elfogadása előtt a szerb vezetés népszavazást kezdeményezett, mellyel igyekezett a módosítás nép általi megerősítését elérni. A VMDK azonban saját támogatóit és aktivistáit arra szólította fel, hogy a népszavazáson nyilvánítsák ki abbéli véleményüket, hogy az alkotmánymódosítás előtt tartsák meg a jugoszláv parlamenti választásokat, majd az így többséget szerző párt a nép által szerzett legitimitásával kezdje meg az új alkotmány előkészítésének teendőit. Egyértelmű, hogy a népszavazás, valamint az azon résztvevő magyarok aránya „főpróbaként” is értelmezhető a magyar párt szempontjából. Adott esetben a részvételi arány megmutathatja, mekkora is valójában a frissen megalakult magyar párt támogatottsága. A kisebbségi nyelven nyomtatott szavazólapok összeszámlálásának eredményeként nyilvánossá vált, hogy megközelítőleg

¹⁶ A Jugoszláv föderális rendszerből adódóan a katonaság kérdése, szabályozása az állam szétesésével tisztázatlanná vált. A jugoszláv katonaság irányítása ugyan Belgrád központtal történt, azzal viszont, hogy Szlovénia és Horvátország bejelentette függetlenedési igényét a helyzet átalakult.

¹⁷ VÉKÁS JÁNOS: A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének létrejötte, Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 1.sz.

¹⁸ Az óbecsei alapszervezet alakuló ülésére a nyílt utcán került sor, ugyanis az előre megszervezett és lefoglalt terem használatát az utolsó pillanatban megtiltották.

százhuszezer magyar ajkú választópolgár szavazott a VMDK felhívásával összhangban.¹⁹ A népszavazás kapcsán a magyar közösség által tanúsított választási magatartás újabb támadások elé állította az érdekszervezetet. Az azonban egyértelmű volt, hogy a párt néhány hónap alatt rendkívüli módon növelte támogatottságát, s a közelgő választásokon fontos politikai szereplővé válhatott.

1990 augusztusára teljes egészében rendeződhetett a párt jogi helyzete, hiszen miután ismét bejegyzési kérelemmel fordult a hatóságok felé, megkaphatta a bejegyzett státuszt, és ténylegesen működő pártként tartották számon Jugoszláviában. E döntéssel számos gazdasági előny is járhatott: míg addig a párt működési költségeit a tagok finanszírozták, a bejegyzést követően lehetőség nyílt folyószámla nyitására, és tagsági díj gyűjtésére, mely a pénzügyi helyzet konszolidációját hozta. A bejegyzés után nem sokkal megnyílhatott a központi iroda Adán, s elkezdődött a párt adminisztrációjának kiépítése is. Szeptemberre már egy önálló magyar nyelvű pártlap elindulása is lehetővé vált. A Hírmondó minden nemű tájékoztatási akadályt legyőzött, s ezzel az érdekképviselő tevékenysége nagyobb közönségekhez is eljuthatott. A VMDK politikai szerepe felértékelődött, az anyaországi kapcsolatok is megerősödhettek. Még az év augusztusában Ágoston András, a párt elnöke egy memorandum kíséretében Slobodan Miloševićhez fordult, s kérte az elnököt, hogy minél hamarabb fogadja a magyar közösség pártjának küldöttségét a magyarság helyzetéről való egyeztetéssel kapcsolatban, mely találkozóra nem sokkal később sor is kerülhetett. Magyarország kormánya partnerként tekintett a párt-ra, mely kapcsolatnak egyik csúcspontja a Jeszenszky Géza magyar külügyminiszterrel való jugoszláviai tárgyalások megkezdése volt. Egyértelművé vált, hogy a VMDK-nak sikerült átlépnie a kezdeti nehézségeken, és néhány hónap alatt az anyaország és a magyar közösség közötti hídszerep ellátását is megoldotta, sőt megfelelően mozgott a jugoszláv politikai színtéren is.

IV. Nyitás a nemzetközi kisebbségpolitika felé

A VMDK túl azon, hogy igyekezett kapcsolatokat ápolni az anyaországgal, valamint megfelelő, közel sem ellenséges magatartást tulajdonítani a többségi vezetéssel szemben, 1991-ben igyekezett baráti viszonyt kialakítani a többi elcsatolt nemzetiség magyar közösségeivel is. A kapcsolatépítésben az esetleges közös fellépést látta megvalósíthatónak, és attól függetlenül, hogy természetesen minden kisebbség helyzete az adott országban specifikusan változó, vannak közös elemek, melyek elérése érdekében, egymást segítve tenni képesek a külhoni magyarok érdekszervezetei. 1991 áprilisában Szabadkán, a párt kongresszusán fogalmazódott meg az igény, hogy létrejöhessen az Európai Magyar Kisebbségek Szövetsége.²⁰ A

¹⁹ VÉKÁS JÁNOS: A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének létrejötte, Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 1.sz.

²⁰ HÓDI SÁNDOR: A Közép-európai népcsoportok fórumának elnöke: Új szerveződés: a Közép-európai Népcsoportok Fóruma: <http://hodi.vmmi.org/hodi/konyvreszek/ujszervezodes.pdf> 2015.03.20.

kezdeményezés nem sokkal később létre is jöhetett, hiszen nem kizárólag csak a vajdasági magyar közösség esetében fogalmazódott meg az együttműködési igény: A tanácskozáson képviseltette magát a Romániai Magyarok Demokratikus Szövetsége, a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége, az Együttélés Politikai Mozgalom, mely a felvidéki magyarság képviseletét látta el, a zürichi Kisebbségvédelmi Titkárság, valamint a Nemzetközi Erdély Bizottság is.²¹ Az egyeztetéseken amellet, hogy az együttműködés igényét tüzték zászlajukra, a külhoni magyarság nemzetközi szintéren való képviseletét, valamint a népek önrendelkezési jogából fakadó érdekkijárási alapján a kollektív kisebbségi jogok melletti harcot is meghirdették. A szervezet megalakulására sem kellett túl sokat várni: már 1991 júniusában Felsőőrön sor került az alakuló értekezletre, ahol egyebek mellet elfogadták a szervezet alapszabályát. A határon túli magyar képviseleteket tömörítő szerveződés neve Közép-Európai Népcsoportok Fóruma (KENF) lett. Székhelyül Bécset választották.²² A KENF alapszabályába beleemelt minden olyan nemzetközi rendelkezést, mely a magyar kisebbségeket érinti, és azok védelmében esetlegesen hivatkozni lehet rá. Így került bele az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) alapokmánya, vagy a különböző emberi jogok védelméről szóló egyezmények, hovatavább az 1966-os faji megkülönböztetés tilalmáról szóló egységokmány.²³

A szervezet céljai egyértelműek voltak: a külhoni magyarság helyzetének feltárása, a helyzet ismertetése a nemzetközi közvéleménnyel. Célként határozták meg a kisebbségek identitásbeli és kulturális védelmét, valamint kilátásba helyezték a kisebbségek tudományos vizsgálatának elindítását, mellyel a rendszerváltások után gyakorlatilag egy állapotfelmérést akartak végrehajtani. A legfőbb cél pedig a nemzeti kisebbségek jogainak védelme, azok nemzetközi képviselete volt.

V. A VMDK első választási megmérettetései

1990 decemberében került sor az első szabad választásokra, melyen a VMDK is részt vehetett, hiszen ekkorra már elhárult minden jogi akadály tényleges működése elől. Az előzetes készülődések, alapszervezetek létrehozása és a vajdasági lefedettség biztosítása eredményezhette azt, hogy a magyar pártnak összesen harminckét körzetben sikerült jelöltet állítania.²⁴ Az eredmények ismeretében pedig

²¹ HÓDI SÁNDOR: A Közép-európai népcsoportok fórumának elnöke: Új szerveződés: a Közép-európai Népcsoportok Fóruma: <http://hodi.vmmi.org/hodi/konyvreszek/ujszervezodes.pdf> 2015.03.20.

²² HÓDI SÁNDOR: A Közép-európai népcsoportok fórumának elnöke: Új szerveződés: a Közép-európai Népcsoportok Fóruma: <http://hodi.vmmi.org/hodi/konyvreszek/ujszervezodes.pdf> 2015.03.20.

²³ HÓDI SÁNDOR: A Közép-európai népcsoportok fórumának elnöke: Új szerveződés: a Közép-európai Népcsoportok Fóruma: <http://hodi.vmmi.org/hodi/konyvreszek/ujszervezodes.pdf> 2015.03.20.

²⁴ DÉLKELET EURÓPA – SOUTH-EAST EUROPE International Relations Quarterly Vol. 1. No. 2 (Summer 2010/2 Nyár)- Kókai Péter: A Szerbia területén élő magyar nemzeti közösség autonómiatörekvéseiről, 2. oldal

egyértelművé vált, hogy minden olyan körzetben győzelmet aratott, ahol a magyarság többségben élt. Az eredmény ennek fényében az volt, hogy a VMDK összesen nyolc képviselőt jelentett meg a kétszázötven fős szerbiai nemzetgyűlésben. A párt eredményességét mi sem bizonyítja jobban, minthogy a vajdasági magyarok közül százharminckétezer- hétszázhuszonhét polgár támogatását élvezte.²⁵ A nyolc parlamenti hely egyértelmű sikerként könyvelhető el, a szerbiai magyarság képviselője megfelelőnek tűnt. Az azonban nem sokkal később derült ki, hogy hiába a magyar érdekképviselő és a mögötte álló nép általi legitimáció, a magyar párt tiltakozása ellenére, számos kisebbségellenes törvények elfogadására került sor. 1991-ben olyan nyelvtörvény elfogadása került terítékre a szerb képviselőházban, mely a magyar helyiségnévtáblák használatát is betiltotta. A nem állami működtetésű iskolák betiltásával a vezetés a különböző kisebbségi magánkezdeményezések kialakulását korlátozta, míg a kulturális élet befolyásolásával igyekeztek „rendet tenni” a nemzetiségi intézmények között. Ennek eredményeként a kulturális és művelődési intézmények kizárólag magyarországi támogatásokból tudták fenntartani magukat. A kisebbségeket is érintő negatív rendelkezések sora 1995-ben érte el csúcspontját, amikor is törvénnyel szabályozták az örökösödési jogot: olyan polgár, aki a katonai behívó elől külföldre menekült, a szabályozás szerint nem örökölhetett. Természetesen, mindez a többségi nemzet tagjait is érintette, azonban számarányukat tekintve a kisebbségi közösségek mindennapjaiba való beleszólásként értelmezhető.

A centralizáció oly nagy méreteket öltött, hogy a helyi önkormányzatoknak szinte semmilyen jogkört nem biztosított, így azok működése kizárólag képletes és szimbolikus jelentőségű volt. A hatalom 1990 után is igyekezett minden eszközzel meggátolni a helyi kezdeményezések kibontakozását, bármilyen jellegű decentralizációs törekvés rögtönzött, hatékony elfojtásba torkollott. A soron következő választásokon ismét kielégítően szerepelt a magyar közösség pártja. Az 1992-es választások eredményeként szövetségi szinten három képviselő került be a törvényhozásba. A sikerek azonban köztársasági, valamint tartományi szinten is megmutakoztak: a VMDK kilenc magyar képviselői helyet szerzett a szerbiai parlamentben, tizenhét képviselőt delegálhatott a vajdasági törvényhozásba.²⁶ A szavazatok összehámlálása után egyértelmű támogatottságbeli növekedés volt megfigyelhető, hiszen 1992-ben országos szinten már száznegyvenezer- nyolcszázhuszonöt szavazatot szerzett a magyar párt.²⁷ Az önkormányzati választásokon, mely a párt szempontjából rendkívüli fontossággal bírt számos, a magyarság szempontjából fontos községben (Zenta, Ada, Topolya, Szabadka), sikeresen szerezte meg az abszolút

²⁵ HÓDI SÁNDOR: Helyzetelemzés a vajdasági magyarságról, Valóság folyóirat, 1997, októberi szám, 45. oldal: <http://hodi.vmmi.org/hodi/tanulm/199710valosag.pdf> 2015.03.17.

²⁶ DÉLKELET EURÓPA – SOUTH-EAST EUROPE International Relations Quarterly Vol. 1. No. 2 (Summer 2010/2 Nyár)- KÓKAI PÉTER: A Szerbia területén élő magyar nemzeti közösség autonómiatörekvéseiről, 2. oldal

²⁷ HÓDI SÁNDOR: Helyzetelemzés a vajdasági magyarságról, Valóság folyóirat, 1997, októberi szám, 45. oldal: <http://hodi.vmmi.org/hodi/tanulm/199710valosag.pdf> 2015.03.17.

többséget. A helyi szint fontossága a párt által elfogadott autonómia- koncepcióban is erős súllyal nyomott a latban, főleg annak fényében, hogy a párt a helyi szintű képviselet erősségében, a lokális szerveződés fontosságában látta a vajdasági magyar közösség helyzetének jobbrafordulását. Ebben az időszakban Jugoszláviában nem számított különlegességnak az előrehozott választások gondolata. Ennek fényében 1993-ban ismételten szövetségi, valamint köztársasági választásokra került sor. A VMDK megtartotta politikai támogatottságát, és a májusi választások alkalmával három szövetségi, és öt köztársasági helyet szerzett a törvényhozásban.²⁸

Ahhoz, hogy a VMDK politikai elhelyezkedését, valamint elképzeléseit a magyar közösség haladási irányára való tekintettel teljes egészében megérthessük, közelebről meg kell vizsgálnunk annak a három általuk elfogadott autonómia-koncepciónak legfontosabbikát, melyhez a későbbiekben az összes vajdasági magyar párt többé- kevésbé, de alkalmazkodott. Fontos leszögeznünk azt is, hogy az autonómia tervezet elfogadásának a nemzetközi politika szempontjából megfelelő időszaka az 1990-es évek első fele. A nemzetközi közvélemény és a jugoszláv tárgyalások kapcsán sorra kerültek elő a felbomlott országok kisebbségeinek a helyzetre vonatkozó rendezési törekvések. A horvátországi szerbek vagy a Boszniában élő szerb kisebbség esetében egymás után érkeztek nemzetközi javaslatok, melyek a területi vagy kulturális autonómia válfajait kínálták. Azokat természetesen a szerb vezetés elutasította, ám a VMDK joggal bízhatott abban, hogy megfelelő az időpont a vajdasági magyarság autonómiájának rendezésére.

VI. A VMDK első autonómia- koncepciója, tényleges lépések az önrendelkezés felé

A magyar párt érdeke egy olyan tervezet felmutatása volt, mellyel egyrészt elnyeri a nemzetközi közvélemény tetszését, másrészt pedig a többség szuverenitását is tiszteletben tartja. A területi érdek, a nemzeti szuverenitás egy végnapjait élő föderációban rendkívül kényes kérdésnek tűnt. A korra jellemzően a felszabadult demokratikus nemzetállamoktól a polgári szabadságjogok biztosításával reméltek csodát a nemzetközi szereplők a kisebbségpolitika terén (az alapvető polgárjogok megfelelő megoldást jelentenek a kisebbségi problémákra- az az óta eltelt idő azonban bebizonyította, hogy e megoldás közel sem megfelelő kisebbségpolitikai lépés). A VMDK szakpolitikuskai mindvégig a kollektív jogok jelentőségét hangoztatták, melyek szerintük megilletik a magyar közösséget. A kollektív jog hiánya ugyanis magában hordozza az államalkotó és nem államalkotó tényezők közötti hierarchikus helyzetet, és azt eredményezi, hogy a kisebbség (létszámától függően) alárendelt szerepbe kerül a többséggel szemben. Az autonómiatervezet előzetesen hárompillérű struktúrára épült, mely teljes egészében lefedi a kisebbségi érdekérvényesítés fontosabb területeit. Az első pillér a hágai Jugoszlávia-béketerv, vagyis a

²⁸ DÉLKELET EURÓPA – SOUTH-EAST EUROPE International Relations Quarterly Vol. 1. No. 2 (Summer 2010/2 Nyár)- KÓKAI PÉTER: A Szerbia területén élő magyar nemzeti közösség autonómiatörekvéseiről, 2. oldal

Carrington- dokumentum, mely Jugoszlávia rendezési javaslata volt, a második pillér a kisebbségi jogokkal kapcsolatos nemzetközi dokumentumok, a harmadik pedig a perszonális vagy személyi elvű autonómia koncepciója. Mirnics Károly *A magyar autonómiák követelésének történelmi koordinátái* című írásában, mely egy kanizsai VMDK közgyűlésen került áttekintésre, egy újabb, eddig nem tapasztalt kisebbségi elnyomásról szól, mely az alapvető polgári jogok mögé bújva alakul ki, és szerez ez által létjogosultságot. Felszólalásában vizionálja a vajdasági magyarság jövőjét, összehasonlítva azt a magyarországi zsidóság korabeli helyzetével. Az állami cégek, vállalkozások és munkáltatók kizárólag szerb nemzetiségű polgárokat fognak alkalmazni ezzel előnyben részesítve a nemzetiségi hovatartozást. Az alapvető polgárjogok biztosításával a nemzetiségi kérdés első lépcsőfoka teljessé válik, azonban ez, semmit sem ér kollektív jogok biztosítása nélkül. A kollektív jogok lehetőséget adnak az alapvető emberi jogok mögé bújtatott asszimiláció és elnyomás megállítására és megfékezésére. Ennek fényében a VMDK a magyar közösség számára kizárólag a kollektív jogok biztosítására vonatkozó tervezetet hivatott elfogadni, s nem éri be a „szerb polgár emberi jogával”.²⁹

Az autonómia- tervezet három mechanizmust különböztet meg, melynek mentén létrehozható a vajdasági magyar intézményrendszer. Háromlépcsős autonómia-modellnek nevezzük, hiszen magában hordoz területi, személyi elvű, valamint önkormányzati jellegű autonómia-vonásokat is. E hármasságnak köszönhetően lehetősége nyílik mind a szórványnak, mind a tömbnek teljes egészében élvezni az autonómia adta identitásmegőrző s megmaradást elősegítő önkormányzati funkcióit.

VI.1. Magyar autonóm körzet³⁰

A Magyar autonóm körzet a területi autonómia³¹ kérdését oldja meg a vajdasági magyarság esetében. Hasonlóan a napjainkban is jelentős kérdéssé vált székel területi autonómia igényhez. A tömbben élő magyarság számára lehetőséget ad az önrendelkezésre, azonban e koncepcióból kimarad a szórványmagyarság

²⁹ MIRNICS KÁROLY: *A magyar autonómiák követelésének történelmi koordinátái*, VMDK Évkönyv, 35. oldal.

³⁰ A Magyar autonóm körzettel kapcsolatban említett lélekszámok a 90-es évek adatai, közel sem hasonlíthatók össze a jelenlegi adatokkal, a magyarság Vajdaságban nagyságrendekkel kevesebb, mint húsz évvel ezelőtt, ennél fogva a területi autonómia lehetősége is „eszmei értékre”, mint megvalósíthatatlan koncepcióra zsugorodott. Gyakorlatilag a tömbmagyarság, mint olyan megszűnt létezni Vajdaságban.

³¹ Területi autonómiával olyan térségek rendelkeznek, amelyek az önkormányzás magasabb fokával vannak felruházva, mint az állam bármely más, hozzájuk hasonlítható területe. A nemzeti kisebbségeket szolgáló területi autonómia célja az, hogy az állam többségi lakosságától eltérő, de egy adott régió belül többségben lévő nemzeti közösség számára biztosítsa azokat az eszközöket, melyek által ki tudja fejezni és meg tudja őrizni saját közösségi identitását, valamint az általa lakott terület kulturális és történelmi hagyományait. Autonómia: <http://www.hhrf.org/emnt/autonomia.htm> 2015.03.16.

jelentős része. A VMDK tervezete a 45 vajdasági körzetet veszi alapul, melyből 7-ben vannak abszolút többségben a magyarok. A 7 abszolút többségű körzet közül 6 Bácskában, 1 pedig Bánátban található, ezzel a bánáti körzetet nem ebbe a kategóriába sorolja. A Magyar autonóm körzet tehát jellemzően a bácskai magyarokra terjedne ki, mellyel a vajdasági magyarság 37%-át lehetne az önrendelkezés e formájába tömöríteni. A Magyar autonóm körzet székhelyéül Szabadkát, mint a magyarság kulturális és politikai központját jelöli meg, valamint az sem elhanyagolandó tényező, hogy a szabadkai községben a magyarok relatív többséget alkotnak 43%-os aránnyal. Az autonóm körzet létrehozásával a területi autonómia a vajdasági magyarság 56%-át ölelné fel. A tervezet egy párhuzamos intézményrendszert képzel el, mely párhuzamosan működne a többségi és más kisebbségi közigazgatással. A tervezet ugyanis számol azzal a fontos ténnyel is, hogy az esetleges magyar körzet ötvenötezer szerb nemzetiségű, valamint 10%-os más nemzetiségű (horvát, bunyevác) polgárt foglalna magába. A koncepció figyelembe vesz egy esetleges erős népességmozgást is, melyet az autonóm körzet létrehozása idézne elő. Azaz a szórványban élő magyarság esetében erős asszimiláció indulna meg, ám a folyamatos áttelepülésekkel a Magyar autonóm körzet homogenizációja arányosan növekedne. A tervezet részletesen taglalja a Magyar autonóm körzet hatásköreit, melyek kiterjednének a vallás- és közoktatásügyre, gazdasági és szociális ügyekre, hírközlésre, bíróságokra és rendőrségre, valamint az önkormányzat pénzügyeire és közigazgatási ügyeire is.³² Ezzel megfelelő lefedettséget biztosítana a magyar nyelvű munkavállalók számára, valamint kizárná a fontosabb ügyekben az alá-fölérendeltségi viszonyt a többség és kisebbség között. A tervezet mindemellett kitér a Körzet saját címerére és zászlajára is, mely a magyar zászlóhoz hasonlóan piros-fehér-zöld színekombinációból állna. A Körzetet a Körzet Képviselőtestülete, valamint a Területi Tanács irányítaná. Hatáskörébe Kanizsa, Ada, Csóka, Óbecse, Szabadka, Topolya, valamint Kishegyes tartozna.³³

VI.2. Kisebbségi jogok a helyi önkormányzat keretében

A tervezet e része a magyar többségű önkormányzatokra vonatkozik. 463 vajdasági helységről 81-ben vannak a magyarok többségben. A Magyar autonóm körzet összesen 47 helységet ölel fel, ezzel megoldva azok kisebbségi intézményrendszerét. 34 magyar többségű körzet azonban a területi autonómián kívül esik, sok esetben távol attól, ezzel ötvenötezer -kétszáznegyvenöt magyar kisebbség jogai megoldatlanok. Ezen helységek esetében az önkormányzati autonómia modellje jelentheti a megoldást, mely helyi szinten biztosít megfelelő önrendelkezést az identitás, a kulturális és politikai kérdések esetében.

³² Dr. HÓDI SÁNDOR: Vajdasági magyar autonómia: <http://hodis.vmmi.org/hodi/konyvreszek/vmagyarauton.pdf> 2015.03.16.

³³ Dr. HÓDI SÁNDOR: Vajdasági magyar autonómia: <http://hodis.vmmi.org/hodi/konyvreszek/vmagyarauton.pdf> 2015.03.16.

VI.3. Perszonális autonómia

A személyi elvű autonómia,³⁴ másik nevén a perszonális autonómia biztosítékul szolgál a szórványban élő, egyetlen önkormányzathoz, valamint az autonóm körzethez sem tartozó magyarok számára. A személyi elvű autonómia lényegesen kevesebb jogot és lehetőséget biztosít a kisebbségi közösségnek összevetve a területi autonómia adta lehetőségekkel. Azonban lassíthatja, illetve megállíthatja a szórványban élő magyarság asszimilálódását, és megfelelő kulturális, tájékoztatási, identitásbeli, oktatási jogokat biztosít számukra. A területi autonómia modellje (Magyar Autonóm Körzet), valamint az önkormányzati autonómia modellje a vajdasági magyarság 72%-át fogná át. A személyi elvű autonómia egyrészt a két területi jellegű modellben biztosítana megfelelő kulturális jogokat, ha úgy tetszik, biztonszágot nyújtana az ott élőknek, és ezzel együtt a szórványmagyarság helyzetét is megoldaná. A személyi elvű autonómia személyhez kötöttségéből adódóan egy olyan önkormányzati modell, mely lehetőséget nyújt Vajdaság területén az önrendelkezésre, azaz nem a területet ruházza fel sajátos igazgatási jogosítványokkal, hanem a polgárokat, akik a nemzeti kisebbség tagjainak vallják magukat.

VII. Végszó

Jugoszlávia felbomlása, valamint az azzal együtt járó polgárháború rendkívül nehéz helyzetet eredményezett, nem csak és kizárólag a területen élő többségi nemzetek tagjainak esetében, de a kisebbségek számára is vérzivataros időszakot hozott. Utóbbiak esetében talán veszélyeztetettebb helyzetükből adódóan sokkalta kiszolgáltatottabb jövőt vetített előre. A vajdasági magyarságot a háború idején szinte minden olyan, általában véve a kisebbségekre negatív hatást gyakorló tényező hátráltatta: az elvándorlás, az asszimiláció, a gyenge mértékű gyermekvállalási kedv, vagy a rossz gazdasági körülmények csupán csak néhány olyan tényező, melyek alakítják egy rendkívül alacsony számú közösség mindennapjait, befolyásolják élőhelyükön való érvényesülésük módját. A kisebbségi elnyomás közepette felálló pártszerveződés bő húsz év távlatában szinte lehetetlen célt tűzött ki maga elé: képviselni, vezetni és több szinten megjeleníteni a vajdasági magyarság igényeit. Képviselést létrehozni egy egyébként antidemokratikus rendszerben közel

³⁴ A személyi elvű autonómia nem területet, hanem magát a kisebbségi közösséget ruházza fel érdekképviselési és igazgatási jogosítványokkal bíró intézményrendszerrel. Az autonómia alapjául szolgáló, nem feltétlenül területileg meghatározott közösséget az teremti meg, hogy az egyének szabadon vállalják az adott nemzeti kisebbséghez való tartozásukat. Ez gyakran közigazgatási regisztráció révén történik meg. A személyi elvű autonómia elterjedt formája a kulturális autonómia, mellyel a kisebbségi közösség választott szervei átveszik az államtól a kultúrájuk és nyelvük megőrzéséhez szükséges igazgatási jogosítványokat és intézményeket. A nemzeti kisebbségek fennmaradása szempontjából az oktatási intézmények bírnak a legnagyobb jelentőséggel. Autonómia: <http://www.hhrf.org/emnt/autonomia.htm> 2015.03.16.

sem számított egyszerű feladatnak. Akár csak a magyar közösségnek a politikai vezetésnek is szembe kellett néznie hátráltató tényezőkkel: választási csalások, politikai korrupció nehezítette helyzetüket. Az azonban bizonyos, hogy az első elfogadott autonómia-tervezet tanúbizonyságot ad arról, hogy a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége eltökélt volt a magyarság szülőföldön való érvényesülésével kapcsolatban, hiszen egy korszerű koncepció megvalósítása mellett tört lándzsát. A tervezet elfogadására nem került sor ugyan, de a pártszerveződés, valamint az önrendelkezési igény kinyilatkoztatása indította el azt a folyamatot és igényt, mely a későbbi vezető magyar kisebbségi pártok politizálásának alapját is jelentették.

Témavezető: Dr. Olasz Lajos, főiskolai adjunktus

Felhasznált szakirodalom

Bárdi Nándor - Fedinec Csilla (Szerk.) - Szarka László (Szerk.): Kisebbségi magyar közösségek a XX. században, Gondolat Kiadói Kör Kft, 2008 – VÉKÁS JÁNOS: Kelet és nyugat között: magyarok Szerbiában 1991 után, 6. fejezet, 355. oldal

DÉLKELET EURÓPA – SOUTH-EAST EUROPE International Relations Quarterly Vol. 1. No. 2 (Summer 2010/2 Nyár)- KÓKAI PÉTER: A Szerbia területén élő magyar nemzeti közösség autonómiatörekvéseiről, 1. oldal

Dr. HÓDI SÁNDOR: Vajdasági magyar autonómia:
<http://hodis.vmmi.org/hodi/konyvreszek/vmagyarauton.pdf>

HÓDI SÁNDOR: A Közép-európai népcsoportok fórumának elnöke: Új szerveződés: a Közép-európai Népcsoportok Fóruma:
<http://hodis.vmmi.org/hodi/konyvreszek/ujszervezodes.pdf>

HÓDI SÁNDOR: Helyzetelemzés a vajdasági magyarságról, Valóság folyóirat, 1997, októberi szám, 45. oldal: <http://hodis.vmmi.org/hodi/tanulm/199710valosag.pdf>

MIRNICS KÁROLY: A magyar autonómiák követelésének történelmi koordinátái, VMDK Évkönyv, 35. oldal.

Tiszatáj folyóirat, 1995. május: A. Sajti Enikő: A délszláv háborúról, Jugoszlávia széthullása, 59.-63. oldal: <http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/folyoiratok/tiszataj/95-05/sajti.pdf> 2015.03.01.

VÉKÁS JÁNOS: A Vajdasági Magyarok Demokratikus Közösségének létrejötte, Regio – Kisebbségtudományi Szemle 1991. 2. évf. 1.sz.

Csuvik Gábor

Morzsaák a szerb-magyar vegyes kapcsolatok születéséről és természetéről

Bevezetés

A heterogámia gyakori a modern, sokszínű társadalmakban. Egyes szakirodalmakban az olvasható, hogy az ilyen jellemzőkkel bíró kapcsolatok kevésbé adaptívak, kevesebb eséllyel jönnek létre. (BERECZKEI et al. 2003) Másutt sajátos demarkációs vonal szerepet tulajdonítanak ezeknek a családi közösségeknek. (FONTAINE – DORCH 1980) Kutatásom annak feltárására irányult, hogy milyen családi-szocializációs háttérben születnek meg ezek a kapcsolatok, és képeznek-e egy új kisebbségi/kulturális csoportot az etnikailag vegyes Vajdaságban.

Kutatásom kerete az interkulturális pszichológiai megközelítés. Mielőtt belemerülnék ennek részletezésébe, röviden vázolom a kultúrával foglalkozó pszichológiai megközelítések két legmarkánsabb irányzatát, a kulturális és a kulturális összehasonlító pszichológiát.

A kulturális összehasonlító pszichológia (cross-cultural psychology) az emberi viselkedés és a pszichikus funkciók változékonyságát és invarianciáját tanulmányozza különböző kulturális körülmények között. (HO 2001) A kulturális pszichológiával szemben – amely tudomány úgy vélekedik, hogy a különböző pszichológiai jellemzők csak az adott kultúrában mérhetők és értelmezhetők – a kulturális összehasonlító pszichológia bizonyos univerzális méréseken dolgozik, amelyek generalizálhatók, használhatók a kulturális közegetől függetlenül. Ezért egyesek inkább tekintik a kulturális összehasonlító pszichológiát kutatási módszertannak és keretnek, mintsem önálló pszichológiai iskolának. (LONNER 2000)

Megemlíthető iskola azonban a kultúrközi irányzattól kinőtt interkulturális pszichológia. Ugyan elnevezésük alapján könnyen összetéveszhetőnek tűnnek, az interkulturális pszichológia és a kultúrközi pszichológia nem ugyanazt jelöli. Az interkulturális irányzat amolyan gyakorlati kérdéseket feszeget: interkulturális stratégiákat, tehát olyan módozatokat, ahogyan az emberek többkultúrájú közösségben egymással léteznek, akkulturációt, amelynek teljes dolgozatomban külön fejezetet szántam – az akkulturáció egy másik kulturális csoporttal való tartósabb találkozás következményeként fellépő változásokra utal egy kulturális csoportban, vagy annak tagjaiban (BERRY et al. 2002) –, vagy éppen olyan témákkal is foglalkozhat, mint a hosszú távú, tartós alkalmazkodás kérdése. Még pontosabban megfogalmazva, az interkulturális pszichológia olyan, mintha kultúrközi pszichológiával foglalkoznánk egy olyan területen, ahol sokféle kultúra él együtt. Ebben a ke-

retben tehát nem „kisebbségekről” beszélünk, hanem valami sajátos, sokszínű közösségről. A kultúrák érintkezése új etnokulturális csoportot hoz létre. Fontos hát látni, hogy ebben a megközelítésben nem elég az eredeti kultúrákat vagy a közöttük lévő kölcsönhatásokat vizsgálni, de meg kell vizsgálnunk a létrejött csoportot is az értelmezéshez. (BERRY et al. 2002) Ez a megközelítés jellemzi ezt a tanulmányt is.

Anyag és módszer

Munkám interdiszciplináris. Merítettem az interkulturális pszichológia és a kulturális antropológia eredményeiből, közben a szociológia eszköztárát használtam. Az elméleti áttekintésben foglalkoztam a Vajdaság történeti alakulásával, az akkulturáció jelenségével, a partnerszelekciós mintákkal, illetve a vegyes kapcsolatok sajátosságaival. A kérdőíves kutatás hagyományos és online formában történt, mind magyar, mind pedig szerb nyelven. A 122 kitöltésből 103 volt használható, a későbbiekben kifejtett okok miatt. Ebből 67 hagyományos, 36 online kitöltés volt. Ezt interjúkészítés követte öt vegyes család otthonában, amelyben a kérdések reflektáltak a kérdőívek eredményeire.

Egy 2010-es rövid tanulmányomban foglalkoztam először a szerb-magyar vegyes kapcsolatok kérdésével, kulturális antropológiai keretben. Az nem volt ugyan nagy volumenű munka, a készült interjúk mégis igazán inspirálóak és a jelenlegi kutatást – főleg a kutatási hipotéziseket – megalapozó elemek voltak.

Figyelmem középpontjában a szerb-magyar vegyes kapcsolatok néhány sajátos aspektusa állt, azok, amelyek elsőre nagyon különbözőeknek tűntek: az anyanyelv, a vallás, a hétköznapi kultúra kérdése. Ez bővült ki olyan adatokkal, amelyek a homogámiát vagy a közös identitást mérik. A kutatás két fő kérdése:

1. Vajon milyen szocializációs háttérben és kulturális kontextusban jönnek létre a vegyes kapcsolatok?
2. Létezik-e közös, vegyes párokra jellemző, a többségtől elváló identitás? Mennyire különbözőek az ilyen párok mégis?

Ezekhez a kérdésekhez próbáltam értelmezhető, több-kevesebb sikerrel mérhető kategóriákat rendelni, főleg a partnerszelekciós minták (BUKODI 2002) alapján. A kategóriák, amelyeket mértem: a szerb-magyar párkapcsolatok homogám jellemzői, a családi elvárások, a generációk közötti mobilitás, az esetleges marginalizáció, és az identitásképzés lehetséges elemei.

Hipotézisek

Hipotéziseim megfogalmazásánál a szakirodalmi háttéren túl az előzetes interjúk is befolyásoltak.

Kutatásomat több feltevésre is alapoztam. Az első, hogy a heterogám kapcsolatban élők a párkapcsolat egyéb aspektusaiban homogámok. Hipotézisem sze-

rint a szerb-magyar vegyes párok kapcsolatában a valószínűsíthetően különböző tulajdonságokon – nemzetiség, anyanyelv, vallás – túli változók homogének az egyes pároknál. Következésképpen lehetséges, hogy a párok kapcsolatának van egy „heterogámia-tűrése”, egy szint, ami ilyen típusú különbségből megengedhető. A vegyes pároknál a más nemzetiségen túl kevesebb különbség válik „még elfogadhatóvá”, ezzel szemben a nem vegyes kapcsolatban élők más tényezői talán vegyesebb képet mutatnak. Mivel ennek kutatása további lépéseket, és nem vegyes kapcsolatban élő mintát is igényelne, ezt már nem állt módomban vizsgálni. A kutatásban használt hipotézisem így az lett, hogy a szerb-magyar heterogám párok kapcsolatban élők egyéb mutatói (kor, iskolázottság stb.) alapvetően homogámok.

A második feltevés, hogy a vegyes párok rendelkeznek egy sajátos, a többségtől elváló identitással, és egy új etnikulturális csoportot képeznek a társadalomban.

Az előzetes interjúknál úgy tűnt, hogy a vizsgált családok életében a hagyományok és a klasszikus, paternalisztikus szerepek igen fontosak és jelentősek. A további hipotézisem ezért, hogy a családi működést a pár férfi tagja erősebben befolyásolja (a pár által egymást között használt nyelv, az utódok elsődleges nyelve, vallása).

Mivel úgy vélem, hogy a vegyes kapcsolatban élők mindkét fél nyelvét beszélik valamilyen szinten, és mert van kötődésük mindkét etnikulturális csoport szokásaihoz, hagyományaihoz, vegyes párok kapcsolatuknál fogva nem élnek meg marginalizációt.

Végezetül úgy vélem, hogy mivel párválasztási mintáinkban fontos a „harmadik fél” hatása (BUKODI 2002), a vegyes kapcsolatban élők származási családja alapvetően nyitott volt a más nemzetiségű partner fogadására. Ennek egyik lehetséges okát próbálom vizsgálni. Feltételezem, hogy az ilyen családokban igen gyakran láthatunk más vegyes párokat is.

Hipotéziseim tehát:

- A mintában található, nemzetiségük, nyelvük (és gyakran vallásuk) szerint heterogám párok a legtöbb más szempontból homogámok.
- A párok egy új etnikulturális csoportot hoznak létre a társadalomban, ami elvál a többségtől.
- A család néhány alapvető jellemzője – főleg az utódok sorsrendezését illetően – a férfi tagéhoz hasonlít inkább.
- A vegyes párok nem marginalizálódnak.
- Szűk családjukban is gyakori a másik vegyes házasság.

A kutatás módszere

A kutatásban olyan párok részvételére számítottam, akik szerb-magyar vegyes kapcsolatban élnek, ide számítva a házasságot, az élettársi kapcsolatot, a pár-

kapcsolatot, valamint az olyan özvegyeket és elvált feleket is, akik ilyen házasságban éltek. Itt egy nagyon fontos megfigyelést tettem, amiről a mintavételnél fogok részletesebben beszélni.

A kutatás előkészítő fázisában strukturálatlan interjút készítettem három, különböző korú és hátterű, vegyes házasságban élő emberrel, érdeklődve afelől, hogy milyen témákat lenne érdemes a kutatás későbbi fázisaiban részletesebben megnézni. Az ő gondolataik köré épültek a hipotézisek, majd a kérdőív, szakirodalmilag releváns elképzelésekkel kiegészítve. A kérdőívezést újabb interjúzás követte, biztosítandó, hogy azok a kérdések, amelyekről a kvantitatív eredmények vizsgálatát követően úgy tűnt, hogy nem kaptak elég hangsúlyt, teljesebb képet mutathassanak.

Kutatásom tehát a partnerszelekciós minták két függő aspektusára irányult, a saját személyes preferenciákra, illetve a „harmadik fél” hatására, feltételezve, hogy ez elsősorban a szülői ház hatását és a közeli ismerősök körét jelöli. Az első dimenzió a homogámia-heterogámia kérdését veti fel; azt hivatott vizsgálni, hogy a heterogám párok az élet többi aspektusát tekintve mennyire – avagy mennyire nem – homogámok. A második dimenzió pedig az endogámia-exogámia kérdésköre, azon belül is a társadalmi mobilitásé. Ezt csak a kérdőív hivatott mérni. Vannak kérdések, amelyek a közös identitást kutatják, egy utolsó csoport pedig a vegyes párok marginalizációját vizsgálja.

A következőkben azt fejtem ki, hogyan jelennek meg ezek a kérdéscsoportok a kérdőívben és az interjúban. Hivatkozni így fogok rájuk: homogámia, mobilitás, identitás, marginalizáció.

A kérdőív önkitöltős volt és tematizált blokkokból állt, azzal a céllal, hogy segítse valamelyest a kitöltő munkáját, strukturálva a kérdéseket. A kérdéscsoportok így követték egymást:

1. Demográfiai adatok. Ez a blokk 19 kérdést tartalmazott, amelyek segítettek egyrészt azt feldolgozni, milyen megoszlású a minta, amivel dolgozom – ennek eredményét a minta leírásánál tárgyalom –, másrészt több kérdés már a homogámia, a mobilitás és a marginalizáció témáját is érinti. Az adatsorban 22 itemet jelent ez a csoport, amihez további kettő (a település népessége, valamint a magyarság aránya a településen) adódik, annak függvényében, melyik településről futott be a kitöltött kérdőív.
2. Nyelvhasználat. Ebben a blokkban 10 kérdésre válaszolhatott a kitöltő. A kérdések az identitás és a homogámia kérdéskörét érintik. 12 itemet jelentenek egy adatsorban.
3. Vallás. A blokk 9 kérdést ölel fel, melyek a homogámiához, a marginalizációhoz, és az identitáshoz kapcsolódnak. 9 itemet ad hozzá az adatsorhoz.
4. Kulturális kérdések. 4 kérdésből álló blokk, mely az identitás kérdéskörhöz kapcsolódik. 4 itemmel bővíti az adatsort.

5. A szülői ház. 5 kérdésből álló blokk, a mobilitást hivatott mérni. Az adatsorhoz 5 új ítemet ad hozzá.
6. Társadalmi viszonyulás. 2 kérdésből álló blokk, amely az identitás kérdését vizsgálja. 13 ítemet ad hozzá az adatsorhoz.

A kérdőív így hat blokkba sorolva mér négy jellemzőt. 49 kérdésből áll, és egy adatsor rögzítésekor 66 ítem kerül az adattáblába.

A négy jellemző a partnerszelekciós mintákról olvasva alakult ki. Az vezérelt, hogy valamiképpen közelebb kerüljek ahhoz, miért jönnek létre a vegyes kapcsolatok. Kutatások találgatásaiból úgy tűnt, hogy a homogámia-heterogámia kérdése a legfontosabb. Ehhez kapcsolódott a nemzedékek közötti mobilitás témája, amely úgy tűnt, mutathat összefüggést a más nemzetiségű partner kiválasztásával. Fő célom ezzel a kategóriával a harmadik fél hatásának mérése. A marginalizáció és az identitás kérdése kísérőgondolatokként merültek fel bennem, és inkább a második fő kérdéshez kapcsolódnak: mi határozza meg vajon a párok közös identitását? A kérdőív kétnyelvűen készült el, magyar és szerb nyelven. Kitöltésére lehetőség volt papíron és online formában is. Előbbi mellett 67 ember döntött, míg az utóbbi megoldást 55 személy választotta. A 122 kitöltésből 103 lett valid arra a kritériumra nézve, hogy vegyes párok legyenek a kitöltők. A 67 érvényes papíralapú kitöltés mellé 36 valid online kitöltés csatlakozott.

Mélyinterjút választottam a kérdéses területek feltárására. Szintén igyekeztem kitérni mind a négy jellemzőre. Öt területről érdeklődtem. A kérdések gerincének összeállításánál már figyelembe vettem az előzetesen lezajlott kérdőíves adatfelvétel eredményeit. Ennek fényében nagyobb hangsúlyt kapott az identitás kérdésköre. Hogy erre meglátásom szerint miért volt szükség, azt a kérdőíves adatfelvétel eredményeinél tárgyalom részletesebben. Az öt terület sorra:

1. Nemzetiségekkel kapcsolatos előítéletek (identitás)
2. Házastársi alrendszer (homogámia)
3. Szülői alrendszer (identitás, homogámia)
4. Származási család és rokonság (mobilitás, marginalizáció)
5. A vegyes házasság nehézségei és pozitív hozadéka (identitás)

Az interjúra tehát öt pár otthonában került sor, minden esetben Adán. Eredményeiket a következtetéseknél integráltam a szövegbe. Emellett dolgozatomban teljes szövegében idéztem a releváns részekből, amikor az adott témát tárgyaltam.

A mintavételi eljárás és a minta jellemzése

Minden esetben nem valószínűségi mintavételi eljárást alkalmaztam, mivel az alanyok érzékeny tulajdonságaik – nemzetiségük, családi állapotuk – szerint kerülnek a kutatásba. Mind az interjúnál, mind a kérdőívezésnél elsősorban a könnyen elérhető alanyokat kérdeztem meg, a párok környezet által percepcionált

nemzetisége szerint felkeresve őket. A kérdőívezésnél kiegészült a mintavétel hólabda-módszerrel is.

Könnyen elérhető alanyokként elsősorban azok a párok kerültek a látkörömbbe, akiket én magam is ismerek. A hólabda-módszer pedig akkor kapott szerepet, ha ők maguk is ismertek más vegyes párt. Elsősorban ez magyarázza, hogy a minta területi megoszlásában ilyen jelentős arányban szerepel Ada, szülővárosom.

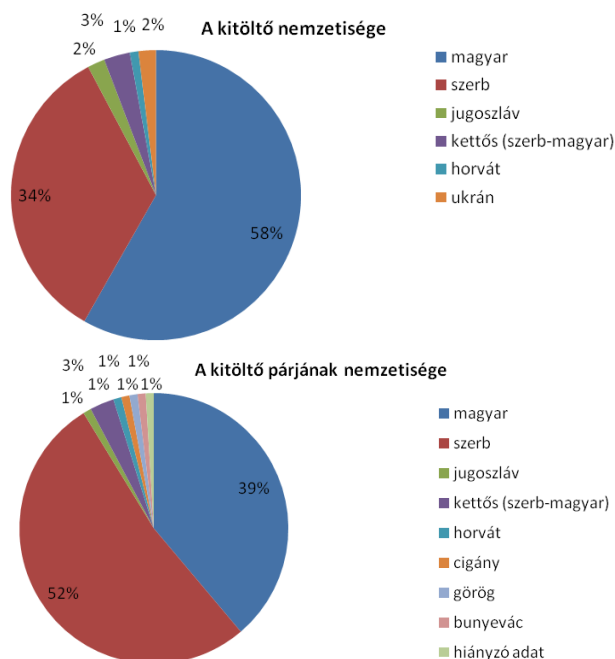
Különleges jelenséggel találkoztam, amit egyáltalában nem láttam előre. A szerb-magyar vegyes kapcsolatokat sokkalta nehezebb megfogni, behatárolni, mint ezt elsöre gondoltam. A saját nemzetiségi identifikációnak számos eleme lehet, ami a képet árnyalja. A kitöltéseknél időnként azzal szembesültem, hogy a vegyes családokból származók vegyes identitásúnak, jugoszlávnak, vagy magyarnak is és szerbnek is vallják magukat, nem pedig szerbnek vagy magyarnak. További problémát okozott, hogy a Vajdaság etnikai sokszínűségében nem mindig volt egyértelmű, ami elsöre annak tűnt: a magyar fél szerb nyelven beszélő párja nem volt szükségszerűen szerb nemzetiségű. Lehetett horvát, vagy más szláv hátterű ember. Többször merült fel hát a kérdés: ki az, aki vegyes kapcsolatban él? Úgy tűnt ugyanis, hogy az, aki így vélekedik önmagáról, az, akiről ezt gondoljuk kívülről, vagy az, akiről – felmenőit ismerve – azt gondolnánk, hogy adott nemzetiséghez tartozik, nem mindig fedi egymást. Ez a három kategória időnként kollízionált.

Végül is úgy döntöttem, hogy az öndefiníció az elsődleges. Erre utaló magatartásnak vettem, ha valaki kitöltötte a kérdőívet úgy, hogy egyik fél magyarul, a másik pedig szerbül vállalta a kitöltést. Egyetlen szűrőt használtam már csak ez után: a magyar-magyar és a szerb-szerb párokat töröltem ki. Végül került a mintába olyan egyén is, akinek a párja horvát, bunyevác, vegyes identitású, jugoszláv, ukrán vagy cigány származású volt. A számításoknál újabb döntést hoztam: azoknál a kérdéseknél, amelyek a vegyes kapcsolatban élőkre vonatkoznak, az így kapott mintát vizsgálom. Azoknál pedig, ahol a szerb-magyar viszonyok a kérdés, szűkíttem a mintát azokra, akik kifejezetten ilyen öndefinícióval rendelkeznek. Úgy vélttem, nem sorolhatom be itt a többi nemzetiségi címkét, mivel önkényesen nem dönthetem el, hová, melyik csoportba (a magyarba vagy a szerbbe) tartoznak. (Példa erre a dilemmára egy ukrán-szerb pár, akik magyarul töltötték ki a kérdőívet.)

Az előzőekben tárgyaltak szerint a nemzetiségi megoszlás sokszínűbb, mint azt elsöre gondoltam, mivel igen sokszínűek a „szerb-magyar” vegyes párok is. (1. ábra)

1. ÁBRA

A kitöltő és párja nemzetisége

A 103 kitöltőből 39 férfi volt (37,9%), 64 pedig nő (62,1%). Megfigyelhető hát, hogy a kitöltések valamivel kevesebb, mint 2/3 részéért a hölgyek felelnek. A 103 kitöltés 20 településről származik. A leghangsúlyosabban Ada (56%) és Magyarkanizsa (16%) képviseltette magát a kitöltők lakóhelyét illetően. Ezeken a településeken 80% feletti a magyarság aránya, lakosságszámuk 5.000 és 10.000 közötti. A kitöltések 5%-a Zentáról érkezett, Szabadkáról és Moholról 4-4 személy szerepel. A fennmaradó 15%-on – 1 vagy 2 kitöltővel – a többi település osztozik.

Az érvényes kitöltők korosztályi megoszlása vegyes: 16% 18 és 25 év közötti, 22% 26 és 35 év közötti, 16% 36 és 45 év közötti, 23% 46 és 55 év közötti, a fennmaradó 23% pedig 55 év felettieket jelöl. A részvételi arány minden korosztályi csoportnál igen magas, igazán vegyes mintát adva.

Az iskolázottságot tekintve elmondhatjuk, hogy a kitöltők 52,43%-ának felsőfokú végzettsége van, tehát a minta több mint fele diplomásokból áll. A középfokú végzettségük aránya 43,69%. Az általános iskolával vagy annál alacsonyabb végzettséggel rendelkezők aránya 2,91%-ot tesz ki. További 0,97% (1 kitöltő) nem adott választ a kérdésre. Két csúcspontot figyelhetünk meg: a legtöbb kitöltő vagy érettségivel rendelkezik, vagy egyetemet végzett. Össességében véve a minta iskolázottsága magas.

Munkaerő-piaci helyzetüket tekintve a minta legnagyobb hányada (56 fő, 54,4%) foglalkoztatott, 15 fő (14,6%) nyugdíjas, 11 fő (10,7%) munkanélküli, 10 fő (9,7%) vállalkozó, 9 fő (8,7%) tanuló, és 1-1 fő háztartásbeli, illetve szülési

szabadságon lévő. Jövedelmük alakulása a következő: 9 főnek (8,7%) nincs rendszeres jövedelme. 5 fő (4,9%) jövedelme 15.000 dinár alatti. 19 fő (18,4%) jövedelme 15.000 és 24.999 dinár közötti, ugyanekkora arányú a 25.000 és 34.999 dinár közötti jövedelműek csoportja. 35.000 és 44.999 dinár között 24 fő (23,3%) keres. 45.000 és 54.999 között 17 fő (16,5%) keres. Az e fölötti keresetűek száma 9 fő (8,7%). Egy kitöltő nem kívánt válaszolni a kérdésre.

72 kitöltő (69,9%) házasságban él. További 12 kitöltő (11,7%) élettársi kapcsolatban, 16 kitöltő (15,5%) pedig párkapcsolatban. A mintában két elvált és egy özvegy kitöltő szerepel. Az adott kapcsolat hossza szerint a következő adatokkal találkozhatunk: 4 kitöltő kapcsolata rövidebb 6 hónapnál. 5 kitöltő kapcsolata 6 hónap és 1 év közötti. 11 kitöltő (10,7%) kapcsolata 1 és 3 év közötti hosszúságú. 3 fő él 3 és 5 év közötti hosszúságú kapcsolatban. 12 fő (11,7%) 5 és 10 év közötti hosszúságú kapcsolatban él a párjával. 17 fő (16,5%) kapcsolata 10 és 20 év közötti. Végezetül pedig 49 fő (47,6%) kapcsolata hosszabb 20 évnél. Ez annyit tesz, hogy a minta közel kétharmada már több mint 10 éve együtt él a párjával. 73 kitöltőnek (70,9%) van gyermeke, 30 kitöltőnek (29,1%) pedig nincs.

A kitöltés helyével kapcsolatban két változónak jártam utána az aktuális statisztikákban. Ezek a település mérete és az ott élő magyarság aránya a lakosságban. Ezekre a fejezet elején röviden már utaltam. A következőképpen alakultak ezek a változók: a kitöltők közel háromnegyede 5.000 és 10.000 közötti lakosság-számú településről származik. A nagyvárosi kitöltők aránya 10,6, a falusi kitöltők aránya pedig 4,9%. A fennmaradó 7,8% a kisvárosiak aránya. A településeken magas a magyarság aránya (80 kitöltő 81-100% magyarság arányú településről származik). Mindössze tíz kitöltő származik olyan településről, ahol kisebb arányú a magyarság.

Az interjúk minden esetben adatai mintából kerültek ki; olyan családok voltak alanyai, akik már legalább húsz éve együtt élnek, és akiknek van közös gyermekük. A kérdőívezést követő interjú öt családjából négy esetben szerb-magyar párról beszélhetünk, egy esetben horvát-magyarról. A vallás két család esetében megegyező (katolikus) volt, három családnál pedig római katolikus-pravoszláv összetételű. Az interjúk hossza átlagosan 40 perc volt.

Eredmények

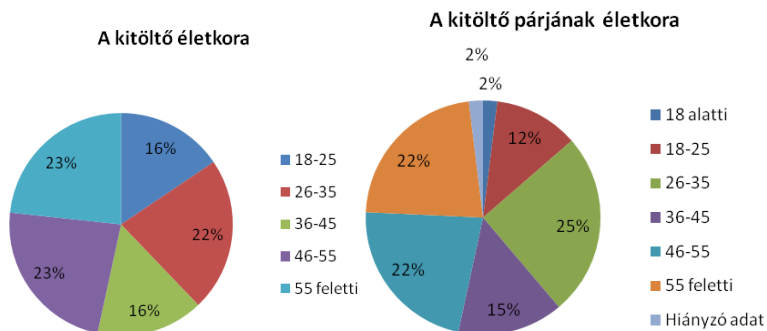
Négy jellemzőről és öt hipotézisről beszéltem eddig. Ez azért van így, mert két hipotézis kapcsolódik az identitás kérdésköréhez. A többi három jellemző egy-egy hipotézis eldöntésében játszik szerepet. Ebben a fejezetben hipotéziseim mentén elemzem a nyert adatokat.

1. hipotézis: A mintában található, nemzetiségük szerint heterogám párok a legtöbb szempontból homogámok.

Ennél a pontnál részletes elemzésbe bocsátkozom azt illetően, hogy vajon az általam mért jellemzők mennyire járnak együtt a párnál. **A kitöltő és párja életkorával** kezdem (2. és 3. kérdés), amit a 2. *ábra* mutat be.

2. ÁBRA

A kitöltő és párja életkora

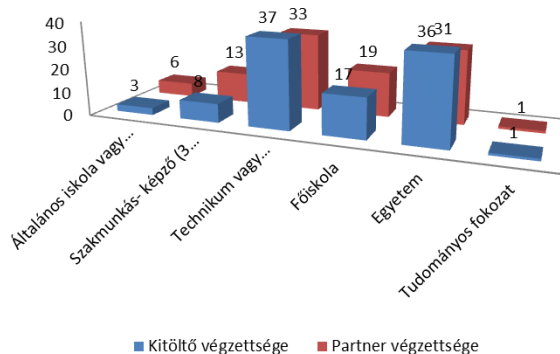

A korreláció szignifikáns, $r = 0,939$, $N = 101$, $p < 0,01$. Ez nagyon erős, pozitív irányú együtt járást, kapcsolatot mutat a kitöltő és a párjának az életkora között. Nagy valószínűséggel megjósolható, hogy idősebb kitöltő párja is idősebb, a fiatal kitöltők párja pedig fiatalabb.

A 3. ábrán a párok iskolai végzettségét hasonlítom össze (7. és 8. kérdés). Könnyűszerrel megállapítható, hogy a két sorozat hasonló mintát mutat: két csúcspontja van mindkettőnek, a legtöbb ember vagy érettségivel rendelkezik (technikum vagy gimnázium), vagy egyetemi diplomával. Spearman-korrelációval vizsgálva a következő eredményt kapjuk: A kitöltők és a párjaik iskolai végzettsége között szignifikáns kapcsolat van. $r = 0,443$, $N = 101$, $p < 0,01$. Ez gyenge, illetve közepes erősségű pozitív irányú kapcsolatot mutat a két változó között. Kismértékben megjósolható, hogy minél alacsonyabb a kitöltő iskolai végzettsége, annál alacsonyabb a párjé is, és minél magasabb a kitöltő iskolai végzettsége, annál magasabb a párjé is.

3. ÁBRA

A kitöltő és párja iskolai végzettsége

A kitöltő és párja gyermekkori jövedelmi helyzetét összehasonlítva a következőt láthatjuk (1. táblázat):

1. TÁBLÁZAT

A kitöltő és párja gyermekkori jövedelmi helyzete

		Gyakoriság	Százalék
Érvényes	sokkal jobb lehetett az önökénél	10	9,7
	valamivel jobb lehetett	24	23,3
	hasonló lehetett	52	50,5
	valamivel rosszabb lehetett	12	11,7
	sokkal rosszabb lehetett	5	4,9
	Összes		103

Az eredmények szerint 50,5% vallotta úgy, hogy gyermekkori helyzete a párjáéhoz hasonló lehetett. Ha beleszámoljuk azokat is, amelyek még nem mutatnak végletes eltérést (a „valamivel jobb” és a „valamivel rosszabb” kategóriát is), azt látjuk, hogy a kitöltők 85,5%-a látja úgy, hogy nem volt párjától lényegesen eltérő családja anyagi háttere. Itt csak leíró statisztikát alkalmazhattam a kérdésfeltevésből adódóan.

Nyelvhasználat (20. és 21. kérdés). A 2. táblázat adataiból azt láthatjuk, hogy a kapcsolatba lépő feleknek már volt egy előzetes nyelvtudása, akár a szerb nemzetiségű felet, akár a magyar nemzetiségű felet vizsgáljuk. Ennek a nyelvtudásnak az értékelése átlagosan a „közepes” és a „jó” kategóriába esett. Mindkét nemzetiségnél 11-12% körüli azok aránya, akik „elégtelenre” értékelték valamikori nyelvtudásukat. 50% körüli azok aránya, akik „jó”, vagy „jeles” értékelést adtak önmaguknak.

2. TÁBLÁZAT

Nyelvhasználat

Magyar anyanyelvű kitöltők szerb nyelvi tudása a kapcsolat elején:

		Gyakoriság	Százalék	Átlag	Szórás
Érvényes	elégtelen (1)	7	11,7		
	elégséges (2)	10	16,7		
	közepes (3)	15	25,0		
	jó (4)	13	21,7		
	jeles (5)	15	25,0		
	Összes	60	100,0	3,32	1,334

Szerb anyanyelvű kitöltők magyar nyelvi tudása a kapcsolat elején:

		Gyakoriság	Százalék	Átlag	Szórás
Érvényes	elégtelen (1)	4	11,4		
	elégséges (2)	7	20,0		
	közepes (3)	3	8,6		
	jó (4)	8	22,9		
	jeles (5)	13	37,1		
	Összes	35	100,0	3,54	1,462

A párok vallási felekezet szerinti megoszlása (30. és 31. kérdés). 99 esetben volt vizsgálható mindkét kategória. 21 esetben egyezett meg a vallási meggyőződés, vagy a felekezeti hovatartozás. (3. táblázat) A legnagyobb arányban (59 kitöltőnél) római katolikus-pravoszláv párokat láthatunk. 10 kitöltő jelölte a nem tartozik egyik vallási közösséghez sem, vagy az ateista kategóriát önmagánál és párjánál is. 8 esetben a pár egyik fele vagy nem tartozott vallási közösséghez, vagy ateistának vallotta magát. Két esetben jelent meg másik vallás is a palettán (református). Khí-négyzet próba a cellák N-értéke miatt nem számolható.

3. TÁBLÁZAT

A párok vallási felekezeti szerinti megoszlása

Milyen felekezethez tartozik a kitöltő, és milyen felekezethez tartozik a párja:

		Milyen felekezethez tartozik a párja?				Összes
		nem tartozik	római katolikus	pravoszláv	ateista	
Milyen felekezethez tartozik a kitöltő?	nem tartozik	8	2	2	0	12
	római katolikus	4	11	32	3	50
	pravoszláv	1	27	1	0	29
	ateista	1	3	1	1	6
	református	0	0	1	1	2
Összes		14	43	37	5	99

2. hipotézis: A párok egy sajátos új csoportot hoznak létre a társadalomban, ami elválik a többségtől.

Elsősorban a kétnyelvűség és a vallás kérdéskörét igyekeztem vizsgálni. Felmerül hát ebben a kategóriában a nyelvtudás változása, a kétnyelvűség fontosságának megítélése, a vallási ünnepek megtartása a családban, illetve a tévéműsorok és a járatott folyóiratok nyelve. Ezen túl kísérletet tettem a csoport identitásának körvonalazására, amit állításokon keresztül vizsgáltam.

A nyelvtudás változása a vegyes kapcsolat hatására (20. és 21. kérdés). A vizsgálatban nemzetiség szerint különválasztottam a kitöltőket. Utána páros mintás T-próbával mértem, változott-e kimutathatóan valamely irányba mind anyanyelvi, mind pedig környezetnyelvi tudásuk.

A szerb nemzetiségű kitöltők magyar nyelvtudásának párkapcsolat előtti és jelenlegi szintje között szignifikáns volt az eltérés. Részletesebben: $t(34) = -4,701$, $p < 0,001$. Az átlagok (párkapcsolat előtti átlag = 3,54¹; jelenlegi nyelvtudás átlag = 4,37) és a szórások (párkapcsolat előtti szórás: 1,462; jelenlegi nyelvtudás szórás: 0,731) azt mutatják, hogy a szerb nemzetiségű kitöltők magyar nyelvtudása a párkapcsolat előtti állapothoz képest a jelenlegivel összehasonlítva szignifikánsan javult/nőtt. A szerb anyanyelvű kitöltők szerb nyelvtudását illetően a próba nem mutatott szignifikáns eltérést. Részletes kifejtését nem tartom szükségesnek.

A magyar anyanyelvű kitöltők szerb nyelvtudását illetően a próba eredménye: $t(59) = -7,690$, $p < 0,001$, vagyis szignifikáns. Ez azt jelenti, hogy a magyar nyelvű kitöltők párkapcsolat előtti szerb nyelvtudása és jelenlegi magyar nyelvtudásuk között szignifikáns különbség van. Az átlagokat, szórásokat megnézve (4.

¹ Ötfokozatú skálán, ahol: 1=elégtelen, 5=jeles

táblázat) megállapítható, hogy a kitöltők szerb nyelvtudása szignifikánsan javult. Anyanyelvi tudásuk változását szemlélve a próba igen érdekes eredménnyel szolgált: $t(58) = 2,317$, $p = 0,024 < 0,05$, az eredmény szignifikáns. Az átlagokat és a szórásokat megnézve az látszik, hogy ilyen elemszám és ilyen eloszlások mellett a magyar kitöltők magyar nyelvtudása a párkapcsolat előtti szinttől a jelenlegiig szignifikánsan romlott. A 0,08-os átlagban jelentkező különbség ilyen elemszámok és szórások mellett a páros mintás T-próba alapján szignifikáns.

4. TÁBLÁZAT

A nyelvtudás változása a vegyes kapcsolat hatására

Szerb nemzetiségű kitöltők magyar nyelvtudása:		Átlag	N	Szórás	Hiba átlag
1. pár	magyar nyelvtudása a párkapcsolat előtt	3,54	35	1,462	0,247
	magyar nyelvtudása jelenleg	4,37	35	0,731	0,124
Szerb nemzetiségű kitöltők szerb nyelvtudása:		Átlag	N	Szórás	Hiba átlag
1. pár	szerb nyelvtudása a párkapcsolat előtt	4,97	32	0,177	0,031
	szerb nyelvtudása jelenleg	4,91	32	0,296	0,052
Magyar nemzetiségű kitöltők szerb nyelvtudása:		Átlag	N	Szórás	Hiba átlag
1. pár	szerb nyelvtudása a párkapcsolat előtt	3,32	60	1,334	0,172
	szerb nyelvtudása jelenleg	4,28	60	0,846	0,109
Magyar nemzetiségű kitöltők magyar nyelvtudása:		Átlag	N	Szórás	Hiba átlag
1. pár	magyar nyelvtudása a párkapcsolat előtt	4,88	59	0,458	0,06
	magyar nyelvtudása jelenleg	4,8	59	0,55	0,072

Mennyire tartja fontosnak mindkét nyelv ismeretét, és azt, hogy gyermeke mindkét nyelvet beszélje? (22. és 28. kérdés). Az első kérdésre kapott válaszok átlaga (ötfokozatú skálán) 4,83. A szórás 0,544. A válaszadók 88,3%-a értékelte „nagyon fontosnak” mindkét nyelv ismeretét. A második kérdésre adott válaszok átlaga 4,87. A szórás 0,485. A „nagyon fontos” válaszok aránya 90%.

A **vallási ünnepek** esetében (35., 36., 37., 38. kérdés) a különböző vallású párok 82,76%-a véli úgy, hogy számára fontos mindkét vallás ünnepeinek megtartása. 82,35%-uk szerint párjuknak is hasonlóan fontos ez.

A **kulturális kérdésekből** (39., 40., 41., 42. kérdés) az derül ki, hogy a minta egészének közel kétharmada vegyes nyelven néz televízió-műsorokat. A

folyóiratokat járató családoknál (a minta 60%-a) ez az arány már egyharmadra esik vissza. Ennél valamivel többen csak szerb nyelvű folyóiratot olvasnak, és valamivel kevesebben pedig csak magyar nyelvűt. A minta egészének 40%-a egyetlen folyóiratnak sem rendszeres olvasója.

A kitöltők által értékelt 12 állítás, amelyek az **identitást** hivatottak körülhatárolni, nem hozott eredményt. Ehhez hozzájárulhatott az is, hogy ezek az állítások egyik olyan változót sem mérik megbízhatóan, amit mérni szándékoztam, ráadásul a fordításban két állítás csorbult. A szerb nyelvű kitöltők által szolgáltatott adatok így nem vehetőek össze a magyar nyelvűekkel. A faktoranalízis nem hozott szignifikáns eredményt. Mivel a kérdés mérési megbízhatósága nem egészen egyértelmű, úgy ítélem meg, hogy feldolgozása az eredmények szempontjából nem szükséges. A skála megbízhatóságát csak utólagosan vizsgáltam, Cronbach-alfa értéke igen alacsony volt, $\alpha = 0,579$.

3. hipotézis: A család néhány alapvető jellemzője – főleg az utódok sorsrendezését illetően – a férfitárhoz hasonlít inkább.

Sok olyan előítéletről hallani a Vajdaságban, ami a domináns férfiről szól. A tradicionális szerb családban a férfi a családfő, a szava pedig törvény. Elgondolkodtatott hát, ha csak a férfi kitöltőket szemlélem és megvizsgálom, hogy összefügg-e az ő nemzetiségük a pár által használt nyelvvel, vagy a gyermekkel elsődlegesen használt nyelvvel, illetve a gyermek számára választott vallással, találhatok-e összefüggéseket. A szignifikancia vizsgálatához Khí-négyzet próbát alkalmaztam a keresztábrás kimutatásokon. A férfi kitöltőket vizsgálva abban a kérdésben, hogy melyik nyelvet használják párjukkal egymás között (24. kérdés), nem kaptam szignifikáns eredményt a próbára. Az a kérdés, hogy gyermekükkel melyik nyelvet használják otthon elsősorban (25. kérdés) a Khí-négyzet próbára szintén nem mutatott szignifikáns összefüggést. Végezetül a férfi kitöltők azon válaszát vizsgálva, hogy gyermeküknek melyik vallást választják (33. kérdés), a próba nem mutatott szignifikáns különbséget.

4. hipotézis: A vegyes párok nem marginalizálódnak.

A marginalizációt több változón keresztül igyekeztem mérni (9., 10., 11., 12., 13., 32., 43., 45., 47. kérdés). Ezek a területi-földrajzi marginalizációt, a gazdaságilag hátrányos helyzetet, a munkaerő-piaci pozíciót, az egyházi esküvő megletét (vagy éppen lehetőségének hiányát), valamint a szülői támogatást vizsgálják. A **területi marginalizációt** a kitöltő által listából választott településtípussal (9. kérdés), és a lakóhely településen belüli helyzetének meghatározásával (10. kérdés) vizsgáltam. A gyakoriságvizsgálat megmutatta, hogy a legtöbben (83,5%) kisvárosban élnek. Mind nagyvárosban, mind faluban 8-8 kitöltő (7,8%) él. Egy olyan személy töltötte ki a kérdőívet, aki tanyán lakik. A településen belüli helyzet megoszlása szerint a legtöbb kitöltő (43,7%) a kertvárosban él, ezt a központban élők követik 34%-kal. A kitöltők 12,6%-a külterületi lakos. Végezetül a lakótelepen élő kitöltők aránya 9,7%.

A **gazdasági helyzet** szerinti vizsgálatban a munkaerő piaci pozíciót (11. kérdés), a szubjektív jólétet (12. kérdés) és a havi jövedelmet (13. kérdés) vizsgáltam. Az első és a harmadik kategóriát már ismertettem a minta bemutatásánál. Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a kitöltők körülbelül kétharmada kereső tevékenységet folytat. Keresetük igencsak nagy egyenlőtlenségeket mutat, minden fizetési osztályba viszonylag széles réteg került. A szubjektív jólétet tekintve azt láthatjuk, hogy 58 kitöltő (56,3%) elégedettségéről számolt be (anyagi gondok nélkül él, illetve beosztással jól kijön), 29 kitöltő (28,2%) a semleges választ jelölte (éppen hogy, de kijön), további 16 kitöltő (15,5%) negatívan nyilatkozott (gyakori anyagi gondok vagy nélkülözések között él).

5. hipotézis: A párok szűk családjában is gyakori a vegyes házasság.

Ezt a kérdést feltettem a kérdőívben (46. kérdés). A válaszokat az 5. táblázat foglalja össze.

5. TÁBLÁZAT

A vegyes házasság gyakorisága a párok szűk családjában

	Gyakoriság	Százalék
Érvényes Nincs másik vegyes pár a rokonságban, családban.	28	27,2
Egy ilyen pár van a rokonságomban.	14	13,6
Kettő, vagy több ilyen pár van a rokonságomban.	13	12,6
Szűkebb családomban is van vegyes pár.	47	45,6
Összes	102	99,0
Hiányzó Adat	1	1,0
Összes	103	100,0

A táblázatról leolvasható, hogy a párok közel felének szűk családjában is van még más vegyes pár. A kitöltők valamivel több, mint egynegyedénél figyelhető meg, hogy egyáltalán nem tudnak felidézni más vegyes párt a rokonságban. A fennmaradó közel egynegyednél a rokonságban fellelhető legalább egy másik vegyes pár is. Úgy gondolom, hogy ennél a kérdésnél a kitöltő is szembekerülhetett azzal a problémával, amivel én magam is korábban: a vegyes házasság meghatározása nehéz. Sem a köznapi „vegyes”, sem a „házasság” kifejezésnek nem egyértelműek a határai.

Következtetések

A mintában található, nemzetiségük szerint heterogám párok a legtöbb szempontból homogámok: úgy tűnik, valóban igaz, hogy a valamilyen szempontból – esetünkben ez a nemzetiség volt – heterogám párok a többi tényezőt illetően viszonylagos homogámiát mutatnak. A kor és az iskolázottság szerinti összehasonlítás mutatott korrelációt. Azt is láthattuk, hogy a származási család anyagi helyzete is jelentős arányban hasonló, vagy nem végletesen eltérő volt. A párok döntő többsége – nemzetiségtől függetlenül – rendelkezett használható nyelvtudással a másik nemzetiség nyelvét illetően. A vallás ugyan igazán eltérő, mégsem annyira, mint amennyire az alapján lehetne, hogy két – vallását tekintve alapesetben más-más – kultúrából kerülnek ki a párok. A hipotézist igazoltnak látom. A további kutatásban nemzetiségükben heterogám párok bevonását tartom célszerűnek.

A párok egy új csoportot hoznak létre a társadalomban, ami elválik a többségtől – valamilyen szempontból igaz ez, de nem olyanból, amilyenre a hipotézis lejegyzésekor gondoltam. A párok a legtöbb esetben mindkét kultúrához kötődnek: jellemző a kétnyelvűség vagy az ünnepek „duplázása”, tehát két karácsony vagy húsvét ünnepzése a vegyes vallású családoknál. Csoportként pedig nem válik el egyik kultúrától sem, inkább kapcsolódik mindkettőhöz, összekötve azokat. Érdekes a nyelvtudásról: úgy tűnik, törvényszerű, hogy aki vegyes kapcsolatba lép, valamelyest megtanulja a másik fél nyelvét. Az azonban új volt számomra, hogy úgy tűnik, saját nyelvismeretéből egy hajszálnyit viszont veszít is. Ez a magyarságnál volt kimutatható. Oka lehet a munkahelyi közeg is, vagy más tényező, amit a kérdőív nem mért. Azt hiszem, ezt a hipotézist nem vetném el, és nem is igazolnám. Az a gyanúm, hogy az általam választott módszer nem mérte a mérni kívánt tulajdonságokat.

A család néhány alapvető jellemzője – főleg az utódok sorsrendezését illetően – a férfitagéhoz hasonlít inkább: úgy tűnik, az előítéleteket sikeresen legyőzte a kutatás. A férfi – nemzetiségétől függetlenül – nem határozza meg sem a családban használt nyelvet, sem a család vallását. Ennek több oka is lehet. Ilyen lehetséges ok rajzolódott ki több narratívában: a gyermek korai éveiben leggyakrabban az anya tölt vele időt, így az ő nyelvével a gyermek korábban kezd ismerkedni. A sztereotípiák úgy tűnik, ebben az esetben tényleg csak sztereotípiák; a hipotézis nem igazolódott.

A vegyes párok nem marginalizálódnak: azáltal, hogy valaki vegyes párkapcsolatban él, elfogadóbbá, befogadóbbá és mindkét kultúra felé nyitottabbá válik. (FONTAINE – DORCH 1980) A nyelvtudása javul. A vegyes kapcsolat ebből a szempontból – és az eredményekben is ez tükröződik – láthatólag inkább előnyökkel jár, és inkább közelebb hoz bármelyik kultúrához is, ha a közeg nem egyértelműen stigmatizáló. Az eredmények nem voltak szignifikánsak, és ezt ebben az esetben annak tulajdonítom, hogy valóban nincs marginalizáció. Ha van, azt nem a vegyes párkapcsolat okozza. A hipotézist igazoltnak tekintem.

A párok szűk családjában is gyakori a vegyes házasság: a 103 megkérdezettből csak 28 főnek nincs ilyen rokona. Majdnem minden második megkérdezett a közeli családjából is fel tudott idézni vegyes házasságot. Úgy tűnik, egy alapvetően nyitott közegben nagyobb valószínűséggel jön létre vegyes házasság. Ez pedig

egyre több lehetőséget teremt arra, hogy újabb születhessen. A hipotézist igazoltnak tekintem.

Összefoglalóan, eredményeim alapján több kijelentést is tehetek. Egy bizonyos szempont szerinti heterogám párok más szempontok szerint mutatnak homogám jellemzőket. Új csoportot nem hoznak létre az adott társadalomban, inkább – amolyan „hídként” – összekötik származási csoportjaikat. Az ilyen kapcsolatok – az előítéletekkel szemben – nem mutatnak patriarchális mintákat. Megállapítható, hogy a párok rokonságában, családjában nagy arányban megjelenik más vegyes pár is.

Megbeszélés

Számos sajátos problematika felvetődött a kutatás közben, amelyek a Vajdaság sajátosságainak tűnnek. A téma további kutatása izgalmas lehetőségeket hordoz magában. Ilyen lehetséges irány a vegyes kapcsolatokban született, vegyes identitású emberek önmeghatározásának kutatása, a már említett nemzetek közötti „híd funkció” további feltárása, illetve a vegyes párok eredményeinek összehasonlítása homogám párokat vizsgáló kutatásával, vagy olyan kutatás tervezése, amelyben mindkét minta szerepel.

Témavezető: Héderné Dr. Berta Edina, főiskolai docens

Felhasznált irodalom

BÁLINT SÁNDOR (2011): *Van-e vajdasági-délvidéki magyar identitás?*
<http://www.mrtt.hu/vandorgyulesek/2011/2/balint.pdf>

BALLS, PAMELA ORGANISTA – MARIN, GERARDO – CHUN, KEVIN M. (2010): *The Psychology of Ethnic Groups in the United States*. SAGE Publications Inc, 2010. 99-130.

BERECZKEI TAMÁS – GYURIS PETRA – KÖVES PANNA – BERNÁTH LÁSZLÓ (2003): Homogámia, genetikai hasonlóság, imprinting. A szülői modellek szerepe a párválasztási preferenciák kialakulásában. *Magyar Pszichológiai Szemle* LVIII. évf. 4. sz. 473-494

BERRY, JOHN W. (1997): Immigration, Acculturation and Adaptation. In *Applied Psychology: An International Review*, 1997, 46 (1), 5-68, Queen's University, Ontario, Canada

BERRY, JOHN W. – ANNIS, ROBERT C. (1974): Acculturative Stress – The Role of Ecology, Culture and Differentiation. *Journal of Cross-Cultural Psychology* December 1974. vol. 5. no. 4. 382-406.

BERRY, JOHN W. – POORTINGA, YPE H. – BREUGELMANS, SEGER M. (2002). *Cross-Cultural Psychology: Research and Applications*. Cambridge University Press.

BORSFAY KRISZTINA: *Akkulturáció és interkulturális kapcsolatok*. Kézirat.

BUKODI ERZSÉBET (2002): Ki kivel (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történelmi időben. *Szociológiai Szemle* 2002. 2. sz. 28-58.

CARTER, LEWIS F. (1968): Racial-Caste Hypogamy: A Sociological Myth? In *Pylon* vol. 29. no. 4. 4th Qtr. Clark Atlanta University.

CSERES TIBOR (1991): *Vérbosszú Bácskában*. Budapest, Magvető Kiadó.

DJURIĆ, VLADIMIR – ČURČIĆ, SLOBODAN – KICOŠEV, SAŠA (1995): *The Ethnic Structure of the Population in Vojvodina. The Serbian Questions in The Balkans*. Belgrade, University of Belgrade. Faculty of Geography.

DONOVAN, S. (2004): *Stress and coping techniques in successful intercultural marriages*. Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University, 1-87.

VAN DEN DRIESSCHE, N. – VAN DE PUTTE, B. (2010): *Partner selection in the 19th century Western Flanders: a complex process. The effect of age homogamy on social heterogamy*. European Population Conference: European Populations on the Threshold of the New Millennium, Abstracts. Presented at the European Population Conference (EPC – 2010).

ERIKSON, ERIK H. (1959). Az identitás és az életciklus. Idézi: Cole, M. & Cole, S. R. (2006). *Fejlődéslélektan*. Budapest, Osiris. 402-403.

- FISKE, A. P. – KITAYAMA, S. – MARKUS, H. R. – NISBETT, R. E. (1998): The cultural matrix of social psychology. In D. T. Gilbert, S. Fiske, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of social psychology*. New York: McGraw-Hill.
- FONER, NANCY (1999): The Immigrant Family: Cultural Legacies and Cultural Changes. In C. Hirschman, P. Kasinitz, & J. DeWind (szerk.), *The Handbook of International Migration: The American Migration*. pp. 257-274. New York: Russel Sage Foundation.
- FONTAINE, GARY & DORCH, EDWINA (1980): Problems and benefits of close intercultural relationships. In *International Journal of Intercultural Relations* Volume 4. Issues 3-4. 329-337.
- FORGÁCS JÓZSEF (1989): *A társas érintkezés pszichológiája*. Budapest, Kairosz, 1998. 180-182.
- GORDON, MILTON M. (1964): *Assimilation in American Life*. New York, Oxford University Press.
- GORDON, MILTON M. ed. (1981). *America as a multicultural society*. Philadelphia: American Academy of Political and Social Science.
- HALL, EDWARD T. (1988): Context and Meaning. Idézi: Hidasi Judit (2004). *Interkulturális kommunikáció*. Budapest, Scolar Kiadó, 2004. 44-47.
- HÉDERNÉ BERTA EDINA (2011): *A cigány-magyar segítő kapcsolat speciális vonatkozásai*. Doktori (PhD) disszertáció, kézirat. Budapest, ELTE PPK Pszichológiai Doktori Iskola.
- HO, D. Y. F. – WU, M. (2001): Introduction to cross-cultural psychology. In L. L. Adler & U. P. Gielen (Eds.), *Cross-cultural topics in psychology* (3-13). Westport, CT: Praeger.
- JOHNSON, CHRISTOPHER – LEVI-STRAUSS, CLAUDE (2003): *The formative years*, Cambridge University Press. 31.
- LESLIE, GERALD R. – RICHARDSON, ARTHUR H. (1956): Family versus Campus Influences in Relation to Mate Selection. *Social Problems*, vol. 4. no. 2. 117-121.
- LONNER, W. J. (2000): *On the Growth and Continuing Importance of Cross Cultural Psychology*. 4 (3). 22-26.
- MALINOWSKI, BRONISLAW (1944): *A Scientific Theory of Culture*. University of North Carolina Press.
- MATUSKA MÁRTON (1991). *A megtorlás napjai*. Újvidék, Forum.
- McFADDEN, JOHN – MOORE, JAMES L. (2001): *International Journal for the Advancement of Counselling* 23 (4): 261.

MIDGLEY, JAMES (2001): Issues in International Social Work Resolving Critical Debates in the Profession. In *Journal of Social Work*. vol. 1. no. 1. 21-35.

MINUCHIN, PATRICIA – COLAPINTO, JORGE – MINUCHIN, SALVADOR (2002): *Krízisről krízisre: a szegény családok segítése*. Budapest, Animula Kiadó.

MINUCHIN, SALVADOR (2006): *Családok és családterápia*. Budapest, Animula Kiadó.

MIRNICS KÁROLY (2008): *Számok: Magyarok Vajdságban*. Webkorridor.

SAJTI ENIKŐ (2004): *Impériumváltások, revízió és kisebbség: magyarok a Délvidéken 1918-1947*. Budapest, Napvilág Kiadó.

TAKASHI, INOUE (2010): Hypergamy and Hypogamy in International Marriage: A Case of Recent Marriage between Japanese and Korean. In *The Aoyama journal of economics*. 62 (3), 43-55, 2010.12. Aoyama Gakuin University.

TÓTH KINGA DÓRA (2007): A kisebbségi és többségi identitás viszonyának lehetséges mintázatai. *Századvég* 43. sz.

*

SZERB KÖZTÁRSASÁG KÖZTÁRSASÁGI STATISZTIKAI INTÉZET (2011): *A 2011-es népszámlálás adattára*.

<http://popis2011.stat.rs/>

SZERB KÖZTÁRSASÁG KÖZTÁRSASÁGI STATISZTIKAI INTÉZET (2012): *Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији*. Belgrad.

Fodor István

Az „ISIS” felemelkedése

A takfīrizmus erejének multidiszciplináris vizsgálata

I. Prológus

A drámai hatást kiváltó, erőszakkal övezett “ISIS” megjelenése Irak majd Szíria földjén, sokkolta a világot, jelentős méretű nemzetközi figyelmet nem is feltétlenül a “kalifátus” kihirdetése vont magával, hanem az augusztusban nyilvánosságra kerülő jazidik ellen (is) alkalmazott terrorjuk.¹ Számos helyen, médiában a hihetlenséggel övezett megnyilvánulás lett az általános megközelítés, amelyet

¹ *Iraq:Daesh (ISIS) killed 500 Yazidis, buried some alive including women and children.* Syrian Free Press, 2014.08.11. Online: <https://syrianfreepress.wordpress.com/2014/08/11/iraq-daesh-isis-killed-500-yazidis-buried-some-alive-including-women-and-children/> Letöltés: 2014.10.24. Az “ISIS” előretörése elől menekülő a jazidik, a Szindzsár-hegy ormai között próbálták meghúzni magukat, viszont a helyszín, melytől a biztonságot várták, sokuk halálát is eredményezte, az alapvető élelem-víz ellátás hiányában, amelyet az USA légifolyosó által próbált biztosítani, minimális eredménnyel. Vö. *Hundreds of Yazidi minority women taken captive by ISIS in Iraq.* RT, 2014.08.08. Online: <http://rt.com/news/179104-captive-yazidi-women-iraq/> Letöltés: 2014.10.24. A Szindzsár-hegységben rekedt jazidik ellen indított támadásról lásd: <http://xn-keletfnyei-g7a.hu/joomla30/index.php/videok/szindzsar-hegyi-jazidik> Letöltés: 2014.10.24. A jazidik, Irak északi részein, Szíria és Törökország délkeleti felén továbbá a Kaukázus területén, szétszórtan élnek. Társadalomtörténeti kontextusban való vizsgálatukról, hogy hogyan integrálódtak a brit mandátum fennhatósága alatti Irak rendszerébe, remek leírást ad: FUCCARO, Nelida: *The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq (Library of Modern Middle East Studies, 14).* I. B. Tauris, London, 1999. Eredet mítoszai ősi perzsa gyökereikig nyúlnak vissza, ezért konstatálható az, hogy egyes kutatók, a “jazidi” elnevezést az óperzsa, “yazata” szóból vezetik le, ami megközelítőlegesen annyit jelent, hogy “isteni lény” (*divine being*), ugyanakkor, viszonylag elfogadott a konszenzus arról, hogy etimológiailag, *Yazid b. Mo'āwiya* nevéből kell levezetni a jazidi elnevezést. Az egyik legszakrálisabb forrásuk a *Kitāb al-jilwah*, azaz a “Kinyilatkoztatás könyve” amelyet az egyik legnagyobb tisztelettel övezett jazidi szenthez, *Šeih 'Adī* nevéhez kötődik. Részleteiben: JOSEPH, Isya: *Devil Worship. The Sacred Books and Tradition of the Yezidiz.* NuVision Publications, LLC, [h.n.], 2007. 26-43. Színes (szinkretista) hitviláguk okán, megítélésük igencsak viszontagságos, egyes interpretációk, az “Ördög imádóiként” definiálják őket. Erről lásd: BITTNER, Maximilian: *Die Heiligen Bücher der Jeziden oder Teufelsanbeter (Kurdisch und Arabisch), Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-Hist., Klasse, Band 55, Vienna, 1913.* A jazidik hitéről, kiváló vallástörténeti elemzést ad: ASATRIAN, Garnik S. – ARAKELOVA: *The Religion of the Peacock Angel: The Yezidis and Their Spirit World.* Routledge; 1 edition, New York, 2014.

csak erősített az a következmény is, hogy milyen nagy vonzerővel bír ez-az erőszakos szervezet, a fiatalság szimpátiájában.² Dolgozatom fókuszában alapvető relevanciával bír, s gyakorlatilag annak a gerincét is adja, hogy az iszlám teológiai és vallástudományi szakirodalmának és forrásainak tükrében hűen bemutassam és érzékeltessem azt, hogy ennek a szervezetnek, semmilyen köze sincs az iszlám valójához. Annak egy szélsőségesen félreinterpretált módozatára hivatkoznak, de ez a hivatkozás, nem más, mint az iszlám megcsúfolása, egy hit nevében való mézárszék kreálása, amelyben,- mindenki ellenség, aki az ideológiával nem azonosul. Állásfoglalásom szerint, az “ISIS” öndefiniálását nem lehet az iszlámmal azonosítani. Ennek eklatáns példázata a *ġihād* (dzsihád) interpretációja, hiszen egy teljes mértékkel radikális torzítás és gyakorlat, amit a dzsihád nevében tesznek. Mindenképp releváns, hogy tisztázzam a dzsihád valós tartalmát, a gyakorlati megjelenésének alternatíváit, még hogyha a “kisebb dzsihádról” is légyen szó, ahol is, bizonyos korlátozások és feltételek mellett engedélyezett a fegyverfogás. Az iszlám szakszövegekben igen nagy az irodalma a dzsihád interpretációknak a vallási attitűd vonzásában, ahogy a háborús jog, és annak sarokpontjainak is. Ezért, szisztematikusan tartózkodom attól, hogy a pusztán erőszakra strukturálódó szervezet leírására, a “*dzsihádista/dzsihád mozgalom*” avagy “*iszlám állam*” titulusokat alkalmazzam. A média előszeretettel,- és tévesen teszi ezt, amely által sztereotip toposzokat gyárt, és teljesen helytelen “értelmezést” alakít ki.³ Célom, hogy lehető-

² Avidan Milevsky pszichológus, vizsgálatának keretén belül megállapította, hogy semmi újdonság nincs abban, hogy a fiatalok, viszonylag széles körben nyitottak(ká lehet tenni) a szélsőséges eszmék iránt. Hogyha fellapozzuk történelmünk lapjait, akkor többször is tapasztalhatjuk, hogy fiatal emberek is részt vállaltak különféle ideológiák küzdelmében, ezt az 1212-s “gyermek keresztes háborútól” kezdve (ahol szintúgy a hitre való hivatkozás alapján történt a toborzás!), avagy Hitler nevéhez kötődő *Hitlerjugend* esetében is. A kamaszok formálódó identitása, igencsak befolyásolható, a szellemi idealizmus fokozott méretű, a reális döntéshozás képessége még fejletlen, amit csak erősít az “egyedivé” válás igénye, amely számos esetben indukálhat tragikus következményeket. Ennek lehetünk tanúi, Szíria és Irakba utazó fiatalok esetében is. MILEVSKY, Avidan: *Why Are Teens Joining ISIS?* The World Post, 2014.09.08. Online: http://www.huffingtonpost.com/avidan-milevsky/why-are-teens-joining-isi_b_5773668.html Letöltés: 2014.10.25.

³ Elemeiben téves ama nyugati megközelítés, hogy a szükséges diszciplináris ismeretek nélkül, különféle “címezéseket” ragasszanak az iszlámmal kapcsolatosan bárkire vagy bármire. Az ismeretek hiányában, dezinformációk, téves értelmezések, és súlyos torzítások generálód(hat)nak, amelyet csak súlyosbít, hogy a médián keresztül általánossá válnak ezek a torzítások. Ugyanezt az inadekvát megközelítést konstatálhattuk az “arab tavasz” eseményeinek relációjában is: FODOR István: *Az iszlám politikaelmélete az arab tavasz tükrében*. In: GULYÁS Martin (szerk.): *Studia Vincentiana, Szent Vince Szakkollégium Válogatott Tanulmányok*. Piliscsaba, 1/2014. 31-32. A felszínes megközelítéseket, már csak azért is kifejezetten releváns, hogy negligáljuk, és gyakorlatilag ignoráljuk, mivel ezáltal lehet levonni azt az érdemi konklúziót, hogy ténylegesen az-e, az, aki önmagát (légyen az személy, vagy szervezet) az iszlám nevében definiálva, és annak zászlaja alatt hajt végre különféle erőszakos – terror cselekedeteket, mint jelen dolgozatunk fókuszában álló “ISIS” is. A neves jogtudós, és teológus, Muḡammad Ṭāhir al-Qādrī szavaival élve: “*Az extremista*

ségeim fényében,- ezeket egyaránt felvonultassam, és ezáltal kristályosíthatóvá tegyem, hogy az “ISIS”,- gyakorlatilag az iszlám hitének impositora, az iszlám törvényeinek szokásának nyílt megszegője.⁴ Ezzel párhuzamosan prezentálni kívánnám a muszlim világ szellemi vezetőinek akkurátus és *expressis verbis* jelleggel való teljes elutasító megnyilvánulását a szervezet identitásával és erőszakos cselekedeteivel kapcsolatban. Dolgozatomban mindvégig idézőjelben fogom használni a szervezettel kapcsolatos elnevezéseket, legyen az akár az “ISIS/IS/ISIL/ISI/Da‘esh”⁵ megközelítésben, ezáltal is reprezentálva azt, hogy az

interpretációk deviánsak, az iszlám igaz tanításaitól, amelyek a békét és a türelmet hangsúlyozzák.” A témában készült interjú online elérhetősége: *Terrorism has no place in Islam*. <http://www.fatwaonterrorism.com/terrorism-has-no-place-in-islam/> Letöltés: 2014.10.25. A nevezett tudósnek a közelmúltban megjelent könyve, arról, hogy az iszlámban nincs helye a terrornak: *Fatwa on Terrorism and Suicide Bombings*. Minhaj-ul-Quran International (UK), London, 2010. A jogtudós széleskörű teológiai ismereteinek a formába öntése ez a könyv, amelyben számtalan primer forrásra hivatkozva részletezi a terrorizmus, öngyilkosság, erőszakos dzsihád, és az emberrablás tilalmát és számtalan félreértelmezését, különféle politikai érdekek érvényesítése érdekében.

⁴ Korán használatom során az Okváth Csaba által szerkesztett: *“A Kegyes Korán értelmi és tartalmi fordítása magyar nyelvre”* c. változatot alkalmazom, mely “A Fahd Király nevét viselő, a Kegyes Korán nyomtatására alapított, Komplexum” gondozásában lett kiadva. 4:76: *“Azok, akik hisznek Allah útján harcolnak. És azok, akik hitetlenkednek Aṭ-Ṭāġūt útján harcolnak. Harcoljatok a sátán támogatói ellen!”* Egy vers azon közül, melyet az alantas szándékú torzítások áldozata szokott lenne. A *ṭāġūt* az Ördög egyik szinonimája, amely a “határok áthágását” (*cross the limit*) is jelenti, mint mikor a folyó kilép a medréből, s özönvíz, áradat indukálódik. S, mint ahogy a folyó, az ember is átlépi határait, kereteit, amikor saját materiális érdekei szerint cselekedik, azért, hogy még több javat birtokoljon, mint amennyi tisztességes keretek között járna neki. Az iszlám ezt határozza meg úgy, mint *“ṭāġūt útján való harcot”*, amely teljesen ellentétes az *“Isten útján való küzdelemmel”*, hiszen az utóbbi, egy olyan rendért folyó küzdelem, melyben nem az egyén, hanem Isten akarataért folyik a küzdelem. A *ṭāġūt* az egész emberi életet végigkíséri, folyamatosan jelen van, melyet az embernek fel kell ismernie, és küzdenie kell ellene, hogy Isten útján tudjon maradni. Ezért az iszlámban számos kötöttség, és meghatározás van azzal kapcsolatban is, hogy mikor lehet dzsihádot hirdetni, és, hogy ki az, aki ezen joggal fel van ruházva. Számos körülménynek teljesülnie kell a deklarációt megelőzően, ráadásul, az azt kihirdető személynek is igen mély és átfogó ismeretekkel kell rendelkeznie az iszlám hadi/vallásjog ismereteit illetően. Azok a szeparatista, radikális csoportosulások, akik saját, önkényes és alantas érdekeik feljogosítása érdekében, viszont a szükséges körülményeik és ismeretek (*jus ad bellum*) hiányában hirdetnek dzsihádot, nem lehet hivatalosnak tekinteni, mivel nincsen jogosultságuk hozzá (így az “ISIS” avagy az Al-Kaida esetében is). Ráadásul, a dzsihád alkalmazása, mely elsődlegesen defenzív tartalmú, akár közösségi, akár egyéni terminológia szerint is, számtalan korlátozást, és határt állít fel azzal kapcsolatban, hogy mily tettek a megengedettek a dzsihád viselése során! BASSIOUNI, M. Cherif: *Evolving Approaches to Jihad: From Self-defence to Revolutionary and Regime-Change Political Violence*. 8 Chicago J Int'l L, 2007.

ilyen elnevezések, a valós iszlám állam/kalifátus dimenziójában teljes mértékkel hiteltelenek, akceptálhatatlanok és nem is lehet realitásként interpretálni őket.

Munkám másik fő szegmensét képzí, hogy az “ISIS” létrejötte, kialakulásának az előzményeit, lokális és nagyhatalmi politika, valamint ideológiatörténeti analizálását is górcső alá vegyem,- a folyamat körülményeinek ismerete,- elengedhetetlen relevanciával bír, mivel csak azok meglétével tudjuk megérteni, hogy ez a radikális szervezet, hogy tudott ilyen gyorsasággal és elsöprő lendülettel előrelépni a történelem színpadjára, annak igen véres darabjaként. A dolgozat terjedelmi keretei között, szükségesnek tartom, hogy az “ISIS” helyét és szerepét,- vallási és politikai dimenziókban is felvonultassam, külön érzékeltetve a nyugat politikájára és mozgásterére gyakorolt hatását, Szaúd-Arábia igencsak sajtóságos viszonyulását, valamint ideológiai töréspontját a terrorszervezettel kapcsolatos állásfoglalását illetően.

II. Az Egyesült Államok helye és szerepe a nemzetközi terrorizmus kialakulásában és arculatában

Az USA XX. és most már a XXI. századi külpolitikai érdekeinek érvényesítése okán, számos alkalommal nyúlt az “erő politikájához”, amelyet felülről,

⁵ A *Da'esh* (arabul: *Dā'ish*) megnevezés Európában, és en block nyugaton nem igazán ismert és alkalmazott a szervezett leírására, de ahogy a francia arabisták is már rámutattak, a Közel-Keleten általánosan használt az “ISIS” szinonimájaként: PROUST, Raphaël: *L'Etat islamique ou Daesh, le nom des djihadistes n'est pas neutre*. L'Opinion, 2014.09.15. Online: <http://www.lopinion.fr/15-septembre-2014/l-etat-islamique-daesh-nom-djihadistes-n-est-pas-neutre-16324> Letöltés: 2014.10.25. A mozaikszó jelentése: *ad-Dawlah al-Islāmīyah fil-'Iraq wa ash-Shām*, azaz, ”levantai és iraki iszlám állam”, aminek a jelenlegi használt módozata az “IS”, azaz “Iszlám Állam”. Egyébiránt, a francia politika retorikájában komoly (és jogos) vitát gerjesztett az, hogy melyik elnevezés az adekvát. Ezzel kapcsolatban megemlítendő, a francia diplomáciát vezető, Laurent Fabius argumentációja, aki megfogalmazta, hogy szemantikailag megközelítve, a *Da'esh* (franciául: *Daech*) mozaikszót kell alkalmazni, és nem az “Iszlám Államot” (“*État islamique*”), ezáltal elkerülve azt, hogy az iszlámmal/muszlimokkal való azonosítást, keverést generáljunk. Idézem: “*Le groupe terroriste dont il s'agit n'est pas un État... De la même façon, je recommande de ne pas utiliser l'expression “État islamique”, car cela occasionne une confusion entre l'islam, l'islamisme, et les musulmans. Il s'agit de ce que les Arabes appellent “Daech”, et que j'appellerai pour ma part “les égorgés de Daech”!*»” A francia recepcióról, illetve a szervezetet leíró, megfelelő névhasználati disputáról: LICOURT, Julien: *L'embarras des Occidentaux pour nommer l'État islamique*. Le Figaro, 2014.09.12. Online: <http://www.lefigaro.fr/international/2014/09/12/01003-20140912ARTFIG00286-l-embarras-des-occidentaux-pour-nommer-l-etat-islamique.php> Letöltés: 2014.10.25.; SHANDAB, Māzin: *Dā'ish, dirāsah akādīmīyah waṣṣīyah taḥlīlīyah ḥawla māhīyat Dā'ish, nash'atuh, irhābuh, ahdāfuh, istrātījīyatuh*. (Tudományos értekezés és leírás a *Da'esh* eredetéről, terrorizmusáról, céljairól és stratégiájáról.) Bayrūt, al-Dār al-'Arabīyah lil-'Ulūm - Nāshirūn, 2014.

szisztematikus jelleggel koordináltak és koordinálnak napjainkban is egyaránt. Az USA külpolitikai eszköztárát, elsősorban az adott opponens fél izolációjának, azaz elszigetelési stratégiájának inaugurálása határozza meg, amelyet, szükség esetén permanensen fenn kell tartani, a nagyhatalmi “sakkjátszma” színterén, ahogy Brzezinski fogalmaz.⁶ A Közel-keleti világ, a “Tigris és Eufrátesz földje” sem képez kivételt ez alól, a 2003-s Irak ellen indított amerikai offenzívától kezdve, a permanens vérontás kimondhatatlan borzalmi manifesztálódtak.⁷ Általánosságban

⁶ BRZEZINSKI, Zbigniew: *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books; 1st Edition edition, London, 1998. A markánsan neokonzervatív mentalitású, Paul Wolfowitz (*Secretary of Defense for Policy*) nevéhez kötődik az a doktrína, amelyben az USA “ellentmondást” nem tűrő hegemon politikai szerepének fenntartását jegyezte le. A Wolfowitz doktrínát nem tervezték közreadni - nyilvánosságra kerülése nagy port kavart -, de 1992-ben, a *New York Times* hasábjain kiszivárgott: TYLER, Patrick E.: *U.S. Strategy Plan Calls for Insuring No Rivals Develop: A One-Superpower World*. The New York Times, 1992.03.08. Online: <http://work.colum.edu/~amiller/wolfowitz1992.htm> Letöltés: 2014.10.28. A dokumentumban, akkurátusan le van fektetve, hogy az USA-nak anticipálnia kell mindenféle konkurencia kialakulását, legyen az akár gazdasági, politikai, katonai stb., és ennek a regulatív, prevencionális politikának megengedett eszköze a fegyverek erejével való garantálás. Az amerikai külpolitikáról, kiváló és átfogó analízist ad, a magyar Külügyi Intézet eddigi igazgatója, Magyarics Tamás szeptemberben megjelent könyvében: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Bp., Antall József Tudásközpont, 2014. Az ún. globális “Pax Americana” jelenségről pedig: DORRIEN, Gary: *Imperial Designs: Neoconservatism and the New Pax Americana*. Routledge, NY, 2004. Az új globális (amerikai) világrend fenntartásáról pedig: GELLMAN, Barton: *Keeping the U.S. First; Pentagon Would Preclude a Rival Superpower*. The Washington Post, 1992.03.11. Online: <http://www.yale.edu/strattech/92dpg.html> Letöltés: 2014.10.27. Ennek a politikának a részeként körvonalazható Irak, Líbia és Szíria elleni fellépés is, mivel ezen országok anyaföldjén olyan nyersanyag lelőhelyek vannak, melyek a “globális hatalmi” státusz fenntartásához elengedhetetlenek. A már hivatkozott (Pentagoni) dokumentumban így fogalmazódott meg: “*whose resources would, under consolidated control, be sufficient to general global power*”

⁷ A térségen belüli, szektáriánus törésvonalak közötti oppozíció szignifikáns jellegű feléledését is indukálta, a 2003-ban megindult Irak elleni nyugati támadás. CHOMSKY, Noam: *Owl of Minerva's View: ISIS and Our Times*. Truth-Out, 2014.09.15. Online: http://www.truth-out.org/opinion/item/26000#14152867857491&action=collapse_widget&id=6415549 Letöltés: 2014.10.27. A széles körben ismert és hivatkozott filozófus, politológus és nyelvész Chomsky, több szinten is kifejtette ezt az álláspontját, az erről készített interjút lásd: POLYCHRONIOU, C.J.: *Chomsky: U.S. Spawned a Fundamentalist Frankenstein*. Muslim Village, 2014.10.11. Online: <http://muslimvillage.com/2014/10/11/58383/chomsky-u-s-spawned-a-fundamentalist-frankenstein/> Letöltés: 2014.11.22. Az “ISIS” születésével kapcsolatos argumentációjában részletezi, hogy “azaz az elhibázott washingtoni politika áll a háttérben, hogy vaskalapácszerűen próbált csapkodni a társadalmilag megosztott, és gyenge Irakon, amelynek természetes velejárója volt a szervezet kinövekedése.” Majd így folytatja, hogy az “ISIS”: “egy azok a borzasztó következmények közül, melyet az USA-

elmondható, hogy a geopolitikai stratégiának, van egy alapvetően (bevett, de nem dokumentált) három lépcsőfokos rendszere, amelyben, a legtöbb alkalommal, az ún. “helyettesek háborúja” zajlik ténylegesen, a kvázi “megrendelő” nagyhatalom pedig a háttérből koordinálja az események folyamatát. Az első lépésben, a befolyási célterületen belül, meghatározott csoportot/személyt kell pártfogolás alá venni, hogy az adott, megbízó nagyhatalom érdekei szerint, a gyakorlatban ténykedjen, azaz harcoljon. Amint a háttér hatalom érdeke abszolválódott, az eszközként funkcionáló bábut félre kell állítani. Ezáltal, a harmadik szintnél, a média által irányítottan lehet kezelni az adott személyt/csoportot, így a hazai/nemzetközi közvéleményt ellene lehet fordítani, amellyel megteremtődik az a legitimációs alap, hogy a korábban eszközként irányítottat fel lehessen számolni.⁸ Ez az a politika, amely *par excellence* indukálta annak a jelenségnek a kikristályosodását, amelyet ma úgy ismerünk, mint nemzetközi terrorizmus. Napjainkban pedig, az “ISIS” ennek a zászlóvivője, mivel befolyása és ereje által, áttevődött a hangsúly az Al-Kaida (*al-Qā'idah*) meghatározó szerepéről az “ISIS”-ra.⁹ Chomsky, igencsak akkurátus és *expressis verbis* jelleggel determinálja és kritizálja ezt a nagyhatalmi politikai

UK agresszív beavatkozása lángra lobbantott, ugyanis most ezek a szektáriánus lángok szaggatják szét Irakot, és terjeszkedik szét az egész régión, mint szörnyű következmény.”

⁸ Vö.: N. RÓZSA Erzsébet – SÓGOR Dániel interjú a *Globál* című műsor 2014.08.21.-ei adásában. Online: <http://mno.hu/global/meg-az-al-kaidara-es-a-talibokra-is-ralicitaltak-1243533> Letöltés: 2014.10.22. A brit hírszerző, biztonságpolitikai és terror elhárításügyi szakértő, Charles Shoebridge ekként summázta az “ISIS” megítélésének ambivalens, és nem feltétlenül egyértelmű kérdéskörét az USA (és Angliát is beleértve) érdekeinek tükrében: “*For the US and UK, to find an answer as to a way out of the mess that is now the Islamic State one must first ask whether for their foreign policy it's actually a mess at all. Certainly ISIS remains a potent and useful tool for key US and UK allies such as Saudi Arabia, and perhaps also Israel, which seek the destabilisation of enemies Syria and Iraq, as well as a means for applying pressure on more friendly states such as Lebanon and Jordan. It's understandable therefore that many question the seriousness of US and UK resolve to destroy ISIS, particularly given that for years their horrific crimes against civilians, particularly minorities, in Syria were expediently largely unmentioned by the West's governments or media.*” Hivatkozta: ANDERSON, Tim: *More analysis on the farce that is the War on ISIS*. In Gaza, 2014.10.11. Online: <http://ingaza.wordpress.com/2014/10/11/more-analysis-on-the-farce-that-is-the-war-on-isis/> Letöltés: 2014.11.14.

⁹ Ezért figyelhető meg az is, hogy az Al-Kaida, át tette a központi székhelyét Indiába, és onnan próbálja meg, koordinálja az események folyamát. India több szempontból is veszélyeztetett ország, mivel ún. “puha társadalommal” rendelkezik, és számos társadalmi-ideológiai deficittel küzd. Így a szélsőséges entitások (mint az Al-Kaida is) teret tudnak nyerni, és az ország lakosságából is tud toborozni. NALAPAT, Madhaw: *Al Qaeda finds base in India, Modi is on its radar*. The Sunday Guardian, 2014.03.29. Online: <http://www.sunday-guardian.com/news/al-qaeda-finds-base-in-india-modi-is-on-its-radar> Letöltés: 2014.11.21.

struktúrát, miszerint “nyilvánvalóvá¹⁰ vált, hogy Washington világ bajnok a terror generálásában” és gyakorlatilag, egy szégyenteljes amerikai terrorizmusról beszél.¹¹ Graham Fuller pedig konkretizálva kifejtette, hogy az “USA az egyik kulcs-tényezője az ISIS létrejöttének, még akkor is, hogyha nem számolt vele. Mivel azok a destruktív intervenciók, amelyeket az USA a Közel-Keleten alkalmazott, például az iraki háború, alapjaiban járult hozzá az “ISIS” születéséhez.”¹²

A rendszerváltást követően pedig, a globális kihívó, már nem egy oppo-nens nagyhatalomban, hanem egy civilizációs konglomerátumban öltött testet, amelynek keretén belül az elsődleges ellenségkép szítása az iszlámot tűzte zászlájá-ra. Ezt a folyamatot látva, jegyezte meg Huntington, hogy az elkövetkezendő idők hatalmi konfrontálódásai fókuszában a civilizációs diverzitások lesznek.¹³ Az esz-

¹⁰ Számos példán (Angola, Nicaragua és Kuba) keresztül prezentálja, azt a markáns kritikával fűtött argumentációját arról, hogy mennyire elhibázott az a külpolitika, amelyet az Egyesült Államok folytat: CHOMSKY, Noam: *The Leading Terrorist State*. Throt-Out, 2014.10.03. Online: http://truth-out.org/opinion/item/27201-the-leading-terrorist-state#14152776554231&action=collapse_widget&id=5114296 Letöltés: 2014.11.04. Hasonlóakról számolt be a volt CIA elemző, Paul Pillar is, mikor úgy nyilatkozott, hogy “az USA által végrehajtott bombázások Szíria földjén, súlyos következményekkel fog járni”, amely nyilvánvalóan utalás, a szélsőséges elemek felértékelődésére és térnyerésére, mint az “ISIS”, avagy az “Al-Nuszra Front”. Ezt a tényt konstatálja Chomsky is, sőt kiszélesítve, megállapítja, hogy Afganisztántól kiindulva, egyértelmű konzekvencia a terrorizmus mag-vának kihajtása (amely magot az elhibázott Nyugati - érdekeken alapuló - politika vetette el), majd annak, nemzetközivé válása.

¹¹ Az amerikai finanszírozása terror(izmus), egyik eklatáns példázataként említi, az el salvadori polgárháborúban kivégzett jezsuita papok (és házvezetőik) merénylőinek esetét, akik amerikai támogatással hajtották végre a gyilkosságokat. CHOMSKY, Noam: *The Worlds Greatest Terrorist Campaign*. In *These Times*, 2014.11.03. Online: http://inthesetimes.com/article/17311/noam_chomsky_the_worlds_greatest_terrorist_campaign Letöltés: 2014.11.05.

¹² Interjú Graham Fullerrel, a *Radikal* elnevezésű török lapba: BAŞARAN, Ezgi: *I'İD'in ana yaraticısı ABD'dir*. (“Az USA politikájának hozzájárulása az IS létrejöttéhez.”) *Radikal*, 2014.09.01. Online: <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=1210125> Letöltés: 2014.10.28.

¹³ HUNTINGTON, Samuel: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. NY, Simon & Schuster, 1996. Ugyanakkor, azt is ildomos megjegyezni, hogy Huntington eme műve, igen szignifikáns jellegű, kriticizmussal fűtött visszhangot váltott ki a tudományos világban. Amartya Sen mellett érvelt, hogy egyszerűen inadekvát az a hipotézis, hogy a Nyugatnak, kvázi “kötelezettsége” a nem-nyugati kultúrákkal szembeni konfrontálódása. Továbbá, arra is felhívja a figyelmet, hogy egységes nyugati kultúráról, avagy civilizációról sem beszélhetünk, mint ahogy egyik nagy kultúra sem egységes. Pontosán ezért, nem is merülhet fel az, hogy egy egységes nyugati “kötelezettségvállalásról” beszéljünk, a nem-nyugati kultúrákkal szembeni oppozícióban. SEN, Amartya: *Democracy as a Universal Value*. In: *Journal of Democracy* 10 (3) 1999. 3–17. Paul Berman pedig, gyakorlati példázattal állt elő, mikor azt az argumentációját alátámasztotta, hogy a civilizációs

köz mit sem változott, a publikum széles körében való fenyegetettség érzésének elplántálása, és szisztematikus jellegű felszínen tartása, amely az USA külpolitikájának kulcsfaktora volt, legmarkánsabban a Bush-adminisztráció alatt. Az amerikai retorika szerint, az iszlámban megjelenő „ellenségkép” pedig, újfent galvanizálta a legitim jogot, hogy a fenyegetettség elhárítása érdekében, katonailag is fel kell lépni.¹⁴

III. Az „ISIS” gyökerei a „Kalifátus” deklarációjáig

Nyilván felmerül a kérdés, hogy mi az oka annak a számos névváltoztatásnak, amelyen az „ISIS” átesett. Ennek a megközelítésnek a vizsgálata sem szokott görcső alá esni, pedig relevanciája szignifikáns, mivel ezeknél a metamorfózisok-

törésvonalak léte, mint olyan, amely csak és kizárólagosan a konfrontálódást tudja táplálni, nem helytálló interpretáció, mivel abban az esetben, lehetetlen lenne a nagy múltra visszatekintő USA és Szaúd-Arábia közötti kapcsolatrendszer permanens léte is. Berman mellett teszi le a voksát, amelyet teljes körűen akceptálok én is, hogy a konfrontálódási faktorok, elsősorban ideológiai, világnézeti meggyőződéseken alapulnak (amelynek nyilván lehet eszköze például a vallás is, hiszen az Al-Kaida, vagy az „ISIS”-t is, ekként kell megközelíteni), és nem kulturális diverzitások predestinációs hozományaként. BERMAN, Paul: *Terror and Liberalism*. W W Norton & Company. 2003. A palesztin felmenőkkel rendelkező Edward Said, elutasítja azt az indolens felfogást, hogy a kultúrák összecsapásáról kell értekezni, ezt részletezi a *Tudatlanság összecsapása* című írásában. Rávilágít arra is, hogy a kultúrák között releváns összefüggések, kötődések, illetve interakciók vannak, amelyekről, Huntington egyszerűen megfeledkezik. SAID, Edward: *The Clash of Ignorance*. The Nation (NY) vol. 273, no. 12. (October 22, 2001.) A „civilizációk összecsapását” mint terminológiát, rudimentális jellegűnek véli Mohammad Sadeq, amelyet már meg kellene haladni. A *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* munkához írt recenziójában, azt is megvilágítja, hogy ez a „megfogalmazás/felfogás” azért is kerülendő, mert kontraproduktív. Hiszen, a civilizációk közötti kibékíthetlenséget övező mitizált felfogás is az egyik olyan eszköz, amelyet retorikailag előszeretettel használt Usāmah bin Lādin is, mint legitimációs eszközt. (Napjainkban pedig az „ISIS” is.) Sadeq reflektál arra is, hogy Huntington nevezett munkájának elemi problematikája, az, ahogy az iszlámhoz nyúl. Ez vitathatatlan, mivel az iszlámot és a terrorizmust egymáshoz közel állítja, érződik rajta, hogy az iszlám teológiai doktrínáit és tanításait nem ismeri, és ezek hiányában próbálja az iszlámmal kapcsolatos entitásokat interpretálni, tévesen. Huntingtonnak, legfőbbképpen az iszlámmal kapcsolatos megközelítését indolensnek és inadekvátnak minősíti, amely már intenzíven provokatív (*intensely provocative*) jelentőségű. A recenziót részleteiben lásd: *Book Review by Mohammad Sadeq: The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. March 2002. Online: http://www.mohammasadiq.com/News_Pages/Book%20review_10-11-09.htm Letöltés: 2014.11.07.

¹⁴ Chomsky szavaival kommentálva: „for any atrocities that they wanted to carry out” lásd itt: CHOMSKY, Noam: *Clash of Civilizations?* Online: <http://www.india-seminar.com/2002/509/509%20noam%20chomsky.htm> Letöltés: 2014.11.03.

nál is konstatálhatjuk azt, hogy ez a terrrorszervezet szisztematikusan építette fel a struktúráját. A kezdeti állapotában, Al-Kaida gyökerekből táplálkozó szélsőséges “szunnita” csoportosulás, amely az Irakban állomásozó külföldi (megszálló) erők ellen léptek fel (2003, iraki offenzíva), számos más szélsőséges csoportosulással karöltve. Ezt követően, a harcok során szklerotikus formát képviselő szerveződés, már teljes jogú Al-Kaida ágga nőtte ki magát, és a fegyverek szavát, a (szélsőségesen interpretált) vallás hangja kezdte el motiválni, ekkorra már, mint “Iraki Iszlám Állam” (“ISI”) formációban.¹⁵ 2013 második negyedévének elején, mikorra a szíriai polgárháború szerves részévé vált az “ISI”, nevét kiszélesítette az érdekövezetének kiterjedésével korrelálva, “*ad-Dawlah al-Islāmīyah fil-‘Iraq wa ash-Shām*” (“ISIL/ISIS”) terminust alkalmazva. A nemzetközi határok átrajzolásával, az Irakon belül fokozódó szektariánus konfrontálódások is externalizálódtak a térségben, amely által, újra realitássá vált, hogy akut deficit faktorrá kulminálódjon. Az iraki és szír állapotok permanensen eszkalálódnak, amelyet csak erősít, hogy az “ISIS” a “kalifátus kihirdetését” követően, már egységes szervezetként működik, és eredményesen tudnak teret nyerni, mind az iraki hadsereggel, mind a lokális szír és iraki opponens militáns és radikális csoportosulásokkal szemben.¹⁶

Az “ISI” (“Iraki Iszlám Állam”) térnyeréséhez nagyban hozzájárult, hogy az amerikai egységek kivonását követően, hatalmi vákuum keletkezett Irakban.¹⁷ Amit roppant mód felerősített, a két cikluson keresztül hatalmon lévő Nūrī al-Mālikī súlyosan elhibázott belpolitikája, amelyben mind a politikai, mind a gazdasági hatalom elosztásban csak és kizárólagosan a síitákat részesítette előnyben, amely politikának velejárója volt, hogy a többségi szunnita lakosságot szisztematikusan kiszorította a közhatalomból (egyébiránt a kurdokat is), és az életkörülményeik pedig ellehetetlenültek. Ebből fakadóan, a síita dominanciájú kormányzattal

¹⁵ 2006. október 13.: “*Dawlat al-‘Iraq al-Islāmīyah*” azaz, “Iraki Iszlám Állam” létrejött. (A szélsőséges szervezet, több kisebb-nagyobb jogelőddel rendelkezik, mint amennyit feltüntettem, de azok részletes taglalását, a dolgozatom szempontjából nem tekintem relevánsnak, ezért nem térek ki rájuk.) Policy Report: *The Crisis in Iraq. An Analysis of the Islamic State of Iraq and Levant (ISIL) with U.S. Policy Recommendations in Iraq*. UMAA-Advocacy, 2014. 06.; Ugyan 2008 körül megfigyelhető volt egy átmeneti törés a csoportosulás keretein belül, ugyanis az erőszakos térhódítási kísérletükkel szemben, erőteljesen felléptek az iraki szunnita törzsek (*Awakening Movement*), de visszaszorítások csak provizórikus volt. A szunnita klánokat tömörítő szerveződés számos taggal rendelkezik, mint például: *Abnā’ al-‘Irāq* (“Irak Fiai”), *Inqādh al-Anbār* (“Anbari Megváltás”), *Ḥarakat al-Ṣaḥwah al-Sunnīyah* (Szunnita Ébredés Mozgalma) stb.

¹⁶ LEWIS, The Wall Street Journal, 2014.06.12.

¹⁷ A CIA volt főigazgató, majd amerikai védelmi miniszter, Leon Panetta memoárjában, 3 stratégiai hibát sorakoztatott fel, amit az USA elkövetett Irakkal kapcsolatban. Ezek közül, kifejezetten szignifikáns, az amerikai erők kivonása, háttér erők biztosítása nélkül. Ugyanis, a külső erők kivonását követően generálódott hatalmi vákuumba tudtak behatolni a szélsőséges elemek. PANETTA, Leon – NEWTON, Jim: *Worthy Fights: A Memoir of Leadership in War and Peace*. USA, Penguin Press HC, 2014.

szemben, a szunnita lakosság körében széleskörű, és általános frusztráció lett úrrá, amelyben alapvetően megragadt egy újabb iraki destabilizációs faktor.¹⁸ A volt iraki vezető, stratégiai hibát, hibára halmozott, alapvető állam stabilizációs eszközöket negligált (amik 2003 óta súlyos formát öltöttek), mint például a permanens vízellátást, avagy az elektromosságot. Amely már magában is társadalmi elidegenedést generált, ráadásul, tovább fokozódott azáltal, hogy al-Mālikī nyílt diszkriminációban részesítette a szunnitákat és a kurdokat egyaránt.¹⁹ Irakon belül, ezek-

¹⁸ Zack Beauchamp helyesen rámutatott arra, hogy a jelenlegi síita - szunnita konfrontálódás, az nem egy permanens, múltból táplálkozó opposzió maradványa, hanem az utóbbi évek, Irakkal kapcsolatos stratégiai fiaskók eredménye, amelynek belső faktora Nūrī al-Mālikī, külső komponense pedig az amerikai hadjárat. BEAUCHAMP, Zack: *The real roots of Iraq's Sunni-Shia conflict*. Vox, 2014.06.20. Online: <http://www.vox.com/2014/6/20/5827046/who-are-sunnis-who-are-shias> Letöltés: 2014.11.20. Az iraki szunnita klánok negatív percepciójáról, a volt miniszterelnökkel kapcsolatban igen sokatmondó, a Dulaim klán (az egyik legbefolyásosabb, és legnagyobb klán az iraki Anbār [al-'Anbār] kormányzóságában) vezetőjének nyilatkozata, aki amellet argumentált, hogy al-Mālikī alapjaiban hibjs az "ISIS" léteért: ALI, Omar: *Anbar Tribal Leader: Maliki is 'More Dangerous' Than ISIS*. Rûdaw, 2014. 06.07. Online: <http://rudaw.net/english/interview/06072014> Letöltés: 2014.11.21.

¹⁹ BOGHANI, Priyanka: *In Their Own Words: Sunnis on Their Treatment in Maliki's Iraq*. Frontline, 2014.10.28. Online: <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/iraq-war-on-terror/rise-of-isis/in-their-own-words-sunnis-on-their-treatment-in-maliki-iraq/> Letöltés: 2014.11.16. A 2003-as amerikai offenzívát követően, a megbuktatott iraki vezető, Şaddām Husayn félreállítását követően, az amerikai adminisztráció szakított a korábbi, tradicionális szunnita berendezkedéssel, amelyre Irak épült, és a síita közösségek támogatása mellett döntött, ahogy Bush hírhedtté vált mondata jelezte: "la bonne personne pour l'Irak" azaz "Ő (al-Mālikī) lesz a legjobb személy Iraknak". Al-Mālikī pedig kihasználta a lehetőségét, de gyakorlatilag, mind az államvezetés, mind a vallási diverzitásokkal kapcsolatban, csak fiaskókkal ötvözve. DUMONT, Julia: *Irak: Nouri Al-Maliki, fin de règne d'un Premier ministre autoritaire*. Géopolis, 2014.08.12. Online: <http://geopolis.francetvinfo.fr/nouri-al-maliki-fin-de-regne-dun-premier-ministre-autoritaire-40663> Letöltés: 2014.11.20. Al-Mālikī megítélését tekintve, igencsak sokatmondó, Iyād 'Allāwī - a 2004-2005 közötti ideiglenes iraki miniszterelnök – interjúja, amit a Telegraph publikált, miszerint, "még rosszabb" ("even worse") mint Şaddām Husayn volt. MCELROY, Damien: *Iraq's Nouri al-Maliki 'copies Saddam Hussein'*. Telegraph, 2007.09.28. Online: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1564500/Iraqs-Nouri-al-Maliki-copies-Saddam-Hussein.html> Letöltés: 2014.11.20. Vö.: STANSFIELD, Gareth: *The Islamic State, the Kurdistan Regio and the future of Iraq: assessing UK policy options*. In: International Affairs, Volume 90, Issue 6, 2014. 1329-1350. 2013 végétől, alapvetően kontraproduktív hatást váltott ki, és fokozatosan generált az iraki központi hatalom, hogy az önállósodás útján haladó kurdokat korlátozni tudja. Ugyanis, az a gazdasági megszorítás, amellyel szűk-ségállapotot akart volna indukálni al-Mālikī, teljesen visszájára sült el, mivel a kurdok, az irányításuk alatt lévő területeken található olajt, még fokozottabban próbálták exportálni, hogy függetleníteni tudják magukat Bagdadtól. Ezzel párhuzamosan,- készenlébbe helyezték, majd a szélsőségesek ellen,- sikerrel alkalmazták a kurd *pêşmerge* harcosokat. Viszont, létükért, mindennap harcot kell vívniuk az "ISIS" erővel szemben, a megrekedt kurd fron-

nek a tényezőknél az összefüggései által válik megérhetővé, hogy mikor megjelennek a szélsőségesek (a későbbi "ISIS"), akkor a szunnita lakosság egy bizonyos része, nem azért csatlakozott, mert szélsőséges lett volna, hanem mert ebben az "új hullámban vélte felfedezni azt az árt, amely elmosza," az őt, évek óta erőszakosan elnyomó al-Mālikī uralmát.

Amennyiben gyakorlati értelemben véve, a külső (vagy annak interpretálható) tényezőket kívánjuk exponálni az "ISIS" térnyerése szempontjából, elsősorban, a Szaúd-Arábia nevével fémjelzett, gazdag öböl-menti szunnita hatalmasságokat kell megnevezni,²⁰ akik fegyverrel, és anyagi támogatások hadával fegyverezték fel és erősítették meg az "ISIS" kapacitásait. Az amerikai alelnök, Joe Biden beismerte, hogy a térségben található "legfontosabb szövetségeseink," gyakorlatilag, köldökzsinórként szolgálva táplálták a szélsőséges szunnita fegyvereseket: "*The Saudis, the Emiratis ... were so determined to take down [Syrian President Bashar] Assad and have a proxy Sunni-Shia war, [that] they poured hundreds of millions of dollars and thousands of tons of weapons into anyone who would fight against Assad.*"²¹ Ahogy Szaúd-Arábia is teret engedett a szunnita szélsőségeseknek, akként Törökország is, mivel a síita vezetésű²² szír rezsim megbuktatása, agendaszerű relevanciával bír, abban a pillanatban, hogy elvész a "síita-félhold" egyik markáns pillére Szíria tükrében, úgy gyengül exponenciálisan a síita világ, és a térségbeli elsődleges nagyhatalom, Irán is. Biden, hasonlóképpen az öböl-menti szunnita szövetségekkel kapcsolatban, Erdoğan politikájának vesztes következ-

tokon történő küzdelmeket, Stansfield "halál közelinek" (*near death*) definiálja. Az iraki Kurdisztánért folyó küzdelemről lásd: LEFÉBURE, Anaïs: *Kurdistan: le PKK, grand gagnant de la lutte contre l'État islamique*. Jol Press, 2014.09.17. Online: <http://www.jolpress.com/kurdistan-pkk-grand-gagnant-lutte-contre-etat-islamique-irak-article-827971.html> Letöltés: 2014.11.21.

²⁰ POLYCHRONIOU, Muslim Village, 2014.10.11. "Szaúd-Arábia a kőolajból származó hatalmas bevételeit használja fel, hogy terjessze a wahabita - szalafita doktrínákat az iskolákban, a mecsetekben, továbbá, az elsődleges forrás a radikális iszlamista csoportok finanszírozásának, az öböl-menti (amerikai szövetséges) államokkal karöltve." Majd hozzáteszi: "Természetesen, a rezsimnek félnek az ISIS-től, viszont úgy néz ki, hogy az anyagi támogatást nem tartják vissza azok a gazdag donorok, akik Szaúd-Arábiában, és az Emírátságokban székelnek, amelynek alapvetően ideológiai gyökérzete van, hiszen, mint ahogy említettem is, a szaúdi radikális iszlamista felfogás sem szűnt meg."

²¹ GUTMAN, Roy: *Biden continues to apologize; first Turkey, now UAE*. McClatchy DC, 2014.10.06. Online: http://www.mcclatchydc.com/2014/10/06/242222_biden-continues-to-apologize-first.html?rh=1 Letöltés: 2014.10.29.

²² FODOR István: *Az iszlám politikaelmélete az "arab tavasz" tükrében*. In.: Gulyás Martin (szerk.): *Studia Vincentiana. Szent Vince Szakkollégium Válogatott Tanulmányok*. 1/2014. Piliscsaba. 38.

ményeit is prezentálta a (török-szír) határkérdés ügyében: “*We let too many people through. So we’re trying to seal the border.*”²³

A szír polgárháborúban, az “ISIS” meghatározó hatalommá válásáig, az USA (/Nyugat) alapvető stratégiai célja volt, az Baššār Hāfiz al-’Asad rezsim megbuktatása, és az ellene, - mérsékeltként interpretált - felkelő erők támogatása. A “szír-kérdés” abszolválásának eszközeként, a légi bombázások szolgáltak volna, mint ahogy jelenleg is konstatálhatjuk, Irak esetében is. Alapjaiban véve, téves az a feltételezés és állásfoglalás, hogy a “mérsékelt-demokratikus” szellemiségű felkelőket kell támogatni a szír polgárháborúban, mivel a helyszínen, a szír frontokon egyszerűen nem beszélhetünk ilyen tényezőkről, mivel a felkelők legjava szélsőséges, ahogy az “ISIS” szír területeken való megerősödése is alátámasztja ezt a tényt.²⁴

IV. A Kalifátus²⁵ valójáról az iszlám tükrében

Az egyik legismertebb exponálása az iszlám állam prezentálásának, a baszrai születésű jogtudós és diplomata, egyben a politikatudomány szakértője és szo-

²³ 2014. október 2.-án, a *Harvard Kennedy School* adott otthont annak a nagy volumenű beszédnek, amelynek keretein belül, Biden beismerte, hogy a térségbeli, amerikai szövetségesek, baráti államok támogatják az “ISIS”-t. A török határkérdés ügyében is értekezett. Lásd: *Biden: Our Allies in the ME Funded and Nurtured ISIS*. Harvard Kennedy School, 2014.10.02. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=7xQ2HxD3nUM> Letöltés: 2014.10.28. Vö.: A katarai támogatásokról való beszámoló: BLAIR, David – SPENCER, Richard: *How Qatar is funding the rise of Islamist extremists*. The Telegraph, 2014.09.20. Online: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/qatar/11110931/How-Qatar-is-funding-the-rise-of-Islamist-extremists.html?fb> Letöltés: 2014.11.20.

²⁴ Erre utal az amerikai biztonáspolitikai szakértő, Pillar is, mikor a mérsékelt jelzöt idézőjelen használja (“*moderate*”). PILLAR, Paul R.: *Obama’s Much-Conflicted Syrian Policy*. Consortiumnews, 2014.10.14. Online: <http://consortiumnews.com/2014/10/14/obamas-much-conflicted-syrian-policy/> Letöltés: 2014.10.29. A mérsékeltként definiált, felkelő erők katonai támogatásáról szóló, hivatalos programtervezetet lásd itt: EISENSTADT, Michael - WHITE, Jeffrey: *An Enhanced Train-and-Equip Program for the Moderate Syrian Opposition: A Key Element of U.S. Policy for Syria and Iraq*. Policy Analysis. The Washington Institute, 2014.07.08. Online: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/an-enhanced-train-and-equip-program-for-the-moderate-syrian-opposition> Letöltés: 2014.09.22.

²⁵ A kalifátusi intézmény rendszeréről és struktúrájáról, annak meghatározó és kiemelkedő szerepéről a középkori iszlám világban, számos tudományos közlés született. A. von Kremer, *Culturgeschichte des Orients unter des Chalifen*, 1875-ös kiadásától kezdve, napjainkig bezáróan. A politikaelméleti megközelítésnek, kiváló ismertetését lásd H.A.R. Gibb, *Constitutional Organization* tanulmányában, amely megjelent: *Law in the Middle-East* (Washington, D.C., 1955) 3-27.; al-Māwardī tollából a *Theory of the Khilāfah*, amely megtalálható: *Islamic Culture*, XI, 1937., 291-302.; TYAN, Émile: *Institutions du droit public musulman*. Vol. I. *Le Califat*, Vol. II. *Sultanat et Califat*. Paris, 1954, 1957.

ciológus, al-Māwardī (972-1058) tollából született. Életének főművében, az *Al-ahkām as-sultānīya*²⁶ (“Az iszlám kormányzás törvényei”) lapjain, részletekbe menően megvilágítja, hogy milyen feltételek mellett lehet kalifát választani, mit jelent maga a cím, és az iszlám politikaelméletének, a kalifátusban való testet öltésének negligálhatatlan körülményeit is analizálja. Munkájában kitér arra is, hogy milyen vallási törvényekkel van kapcsolatban a kalifa hatásköre és jogai, amelyeknek minden körülmények között abszolválódniuk kell. Tartalmát, stílusát tekintve, elsősorban egy teoretikus államelméleti munkáról van szó, a kalifátus intézményét fókuszban állítva, de azt is figyelembe kell venni, hogy korának egyik legkiválóbb alkotása, amelyet példázatként interpretáltak, a kalifa szerepét, jogát és kötelezettségeit, illetve előnyös tulajdonságainak a részletezése tekintetében.

Egészen a VIII. századig vissza lehet vezetni, azokat a politikai tartalmú értekezéseket, amelyek az iszlám szellemében történő, adekvát kormányzási formulákat rögzítették le, illetve tanács jelleggel járultak hozzá. Eklatáns példázat a perzsa származású, igencsak jelentős munkásságot maga mögött tudó, Ibn al-Muqaffa²⁷ vonatkozó írásai, miszerint az állam felé engedelmességgel tartózik mindenki, abban az esetben, hogyha a hatalom, a Korán és a *Sunnah* utasításai szerint cselekedik. Gyakorlatilag, tükröt állított annak, hogy hogyan kell “helyesen” uralkodni, az uralkodó általi, felelősségteljes *Hudūd* alkalmazás (betartandó

²⁶ MĀWARDĪ, ‘Alī Ibn-Muhammad: *Al-ahkām as-sultānīya wa-’l-walāyāt ad-dīnīya*. Dār al-Kutub al-‘Ilmīya, 1990. Gyakorlatilag, az első olyan diszciplináris értekezés volt ez a munka, amely az iszlámon belüli politikatudománnyal, és az azzal korrelációban lévő, állami adminisztráció kérdéskörét, részletekbe menően analizálja. Hatása, jelentősége évszázadokon keresztül kontinuitásban maradt, és gyakorlatilag, máig sem nagyon vesztett a relevanciájából. ROSENTHAL, E.I.J.: *Political Thought in Medieval Islam*. NY, Cambridge University Press; Reissue edition, 2009. 21-84.

²⁷ Teljes nevén: Abū Muhammad ‘Abd Allāh Rūzbih ibn Dādūya (720 körül-756/57), nemcsak a vallási pilléreken nyugvó politika és államvezetés rejtelmét ismerte behatóan, hanem a klasszikus perzsa és arab irodalomban is jártas volt. Az ún. “királytükör” (angol: *mirrors for princes*, német: *Fürstenspiegel*) műfaj első, kiemelkedő képviselői között volt. Az iszlámra térést követően, kezdett el nagy mennyiségben írni, az ideális uralkodó eszményképéről és attribútumairól. Az egyik legismertebb fordítása (amely munka a “jó és bölcs uralkodó” nevelését irányozza elő), melyet fársziről ültetett át arabra (az eredeti szanszkrit: *Pañcatantra*), a *Kalīla wa Dimna*. BROWN, W. Norman: *A Comparative Translation of the Arabic Kalīla Wa-Dimna, Chapter VI*. In.: *Journal of the American Oriental Society*. American Oriental Society, 1922., 215-250.; WOOD, Ramsay: *Kalīla and Dimna: Fables of Friendship and Betrayal*. London, Saqi Books, 2008. Allamelméleti teoretikájában, az etikusság, a morál és a jog validálását szorgalmazta a kalifa főbb prioritásként. A kalifa és udvarának etikus voltáról szól az *Al-Adab al-Kabīr*, hasonló tartalmú az *Al-Adab al-šaghīr* írása is. ZAKĪ, Ahmad (ed.): *Ibn al-Muqaffa‘: Al-Adab al-šaghīr*. Princeton University Arabic collection, Alexandria, 1911. Ibn al-Muqaffa‘ életéről, politikai szerepéről, és útmutatásáról a “jó kalifátus” megteremtése érdekében lásd még: SOURDEL, Dominique: *La biographie d’Ibn al-Muqaffa‘ d’après les sources anciennes*. Arabica 1, 1954, 307-323.

határok az uralkodásban, egyfajta mértékletesség, illetve, a súlyos bűnesetek szankcionálása) és a *šarī'ah* által megszabott irányelvek makulátlan formában való betartása. Viszont, - folytatja Ibn al-Muqaffá' - hogyha az uralkodó "letér a helyes útról" és tiltja vagy akadályozza, amit Allah engedélyezett, vagy pedig azt engedélyezi, amit Allah megtiltott, onnantól kezdve manifesztálódik (az iszlám teológiájának értelmében), a *fasād* elkerülendő, a rend felbomlásához vezető, korrupciós állapota.²⁸ Abū Hurayra a következőket hagyományozta Mohamedtől: "*Kerüljétek el a hét pusztulásba vívőt! Mondták: Melyek azok? Ó, Allah Küldötte! Mondta: A társítás Allah-hal szemben, a varázslat, az olyan lélek megölése, amelyet Allah megtiltott, kivéve, ha jogos igaz ügyért történik, az uzsora habzsolása, az árvák javainak habzsolása, elfordulás a harc napján, és az erényes, tisztességes, hívő asszonyok megvádolása.*"²⁹

A kortárs koncepciók interpretációjában is, az iszlám kalifa és kalifátussal kapcsolatban, a teljes közösség választja meg az uralkodót a hatalomra, amely az iszlám instrukciói és előírásai szerint történik, így az, adekvát módon tudja az iszlám tradícióit alkalmazni az eredeti kalifatusi teóriák értelmében. Ezen elméletek által, az iszlám állam szuverenitással rendelkezik, amely magába foglalja a *šarī'ah* alkalmazását, a szükséges jogi és teológiai útmutatások gyakorlatának tükrében, és ezáltal a kalifa a muszlim közösség élén áll, mint szuverén vezető, és a közösséget pedig, mint nemzetet irányítja.

²⁸ A Korán terminológiájában interpretálandó, olyan korrupciót/zavargást ír le, és a morál hanyatlását, amely a rend széttöredezettségét indukálja, és azáltal, korrupció lesz úrrá a földön, ami egy olyan (legtöbb esetben, de nem csak kizárólagosan) uralkodó (kalifa) tetteiből eszkalálódik, aki letér Isten útjáról, parancsolatairól. Manifesztálódását tekintve, lehet részleges, mikor Isten törvényeinek java része be van tartva, bizonyos kötelezettséget viszont megszeg az egyén, és életének valamelyik aspektusában nem abszolválja. Általános pedig abban az esetben, hogy az egész társadalom/közösség letér Isten útjáról, az esetben, a társadalmi transzformálódás destruktív irányt vesz, és korrupttá válik. ZAHID, Ishaq: *Glossary of Islamic Terms*. Fasad cínszó. Online: <http://www.islam101.com/selections/glossaryEF.html> Letöltés:2014.11.15. Tartalmát tekintve, legtöbbször, az apokaliptikus katasztrófát létrehozó, *fitna* (megpróbáltatás, teszt) jelenségével párosul. FITZPATRICK, Coeli – WALKER, Adam Hani: *Muhammad in History, Thought and Culture [2 volumes]: An Encyclopedia of the Prophet of God*. California, ABC-CLIO, 2014. 59-62. és 210.

²⁹ Šaḥīḥ al-Buḥārī, N. 2615. Ehhez kapcsolódóan, Korán 4:31: "*Ha elkerülitek azon nagy bűnöket, amelyek eltiltattatok, Mi eltöröljük rólatok a rossz cselekedeteiteket. És kegyes bemenetet biztosítunk nektek (a Paradicsomba).*" A citált Korán vers arra utal, amikor az (negatív értelemben vett, materiális) emberi törekvés, a 'vágy' áthágja az Isten által szabott immanens határokat, akkor *fasād* (korrupció) indukálódik. Említésre méltó, hogy az ún. "arab tavasz" erupciója, a teológiailag is megközelítendő, *fasād* és *fitna* állapotára vezethető vissza.

V. Az “ISIS” kérdés: Az iszlám tudományos világ általi egyöntetű elutasítás

Kétséggkívül, a legrelevánsabb (de nem egyedüli) nemzetközi kooperáció, az “ISIS” gyarló és hipokratizmussal vegyített brutalitásának az elutasítására, a világ minden részéről, több mint 120 muszlim vallástudós egybehangzó véleményét tartalmazó “Nyílt levél”, amelyet Abū Bakr al-Bagdādi-nak, és az őt követőknek írtak, szeptember 24.-én.³⁰ Ebben a levélben, az iszlám teológiai utasításainak és előírásainak autentikus, valódi arcát, és tartalmát analizálják 24 pontban, és azokkal korrelálva, pontról-pontra mutatnak rá, az “ISIS” hiteltelenségére, és képmutató, erőszakos *sui generis* lényére. Több szempont mentén analizálva is kifejezetten releváns, hogy a levél (léte és) tartalma, minél szélesebb körben ismert legyen, és ezáltal, az a konklúzió is, hogy a muszlim világ elutasítása, és elzárkózása a szervezet tetteitől általános érvényű. A tudósok, *expressis verbis* jelleggel argumentálnak amellet is, hogy a terror eszközt alkalmazó szervezet megnevezése, ne korreláljon az iszlámmal, sem az (annak interpretálásában vett) állammal - így a kalifátussal, és a dzsiháddal - sem, ennek egyaránt van morális, emocionális, teológiai, vallástudományi, jogi és államelméleti dimenziója is.³¹ Ezeknek a negligálhatatlan tényeknek a figyelembe vétele primer jellegű, és pontosan ezért foglaltam már a bevezetőmben is állást amellet, hogy tanulmányban végig idézőjelben fogom használni a szervezet önelnevezésével kapcsolatos alternatívákat, mivel azoknak semmi realitás alapja nincs. Ezért, - szintúgy ahogy már kifejeztem, - sértő és inadekvát determinálások. A mód felett releváns levél, 24 pontos rezüméje.³²

³⁰ Sajnálatos tény, hogy a nemzetközi híradásokban, zurnalisztikai jelentésekben gyakorlatilag nem, vagy csak periférikus jelleggel jelent meg, az ezzel a roppant mód szignifikáns eseménnyel kapcsolatos beszámolók. Ez annak tükrében is problematikus, hogy az “ISIS” és a “dzsihádzizmus” tartalmú híradások általánossá váltak, ugyanakkor, az iszlám valóját, annak teológiai manifesztálódását, és a terrort elutasító muszlim kútfők akkurátus állásfoglalása, gyakorlatilag negligálva lett (és van is). Jelenleg, arab, angol, német, spanyol, bosnyák, holland, illetve már magyar nyelven is elérhető a teljes szakszöveg fordítása: *Open Letter to Al-Baghdadi*. Online: <http://lettertobaghdadi.com/index.php> Letöltés: 2014.11.25.

³¹ Az “Iszlám Állam” megnevezés elutasítását szorgalmazza, többek között, az Amerikai Iszlám Kapcsolatok Tanácsának (*Council of American-Islamic Relations*) vezetője, Nihad Awad is, aki több munkatársával együtt, Washingtonban prezentálta a levél angol fordítását. Awad is megerősítette azt a lehangoló tény, hogy a levélről mennyire kevesen tudnak, és a fogadtatás passzivitását is megjegyezte. MARKOE, Lauren: *Muslim Scholars Release Open Letter To Islamic State Meticulously Blasting Its Ideology*. The Huffington Post, 2014.09.24. Online: http://www.huffingtonpost.com/2014/09/24/muslim-scholars-islamic-state_n_5878038.html Letöltés: 2014.11.24.

³² Az összefoglalást, az MME (Magyarországi Muszlimok Egyháza) általi, adekvát és hivatalos fordításának felhasználásával teszem közé, amely megtalálható: Online: <http://lettertobaghdadi.com/index.php> Letöltés: 2014.11.25.

“1., Az Iszlámban tilos fatwát (vallási döntvényt) kiadni az összes szükséges vallási tanulmányi tudás megléte nélkül. Még ezután is a fatwáknak meg kell felelnie a követelményeknek, amelyek az Iszlám vallásjog alapjául szolgáló elsődleges írásos szövegekben (Korán, Szunna) leírtakkal megegyeznek. Tilos továbbá idézni a Korán egy versének egy részét vagy töredékét és ez alapján szabályt (törvényt) hozni anélkül, hogy megvizsgálánának minden az adott dologra vonatkozó tanítást a Koránban és a Hadiszokban. Más szóval, a fatwák kiadásához nagyon szigorú szubjektív és objektív előfeltételek vannak, és senki sem 'válogathat ki' Korán verseket vallásjogi vitákhoz anélkül, hogy a teljes Koránt és Hadíszot figyelembe venné. 2., Teljes mértékben tilos a fatwa kiadása az Iszlámban, az arab nyelv tökéletes elsajátításának megléte nélkül. 3., Tilos leegyszerűsíteni a Shariah kérdéseit és figyelmen kívül hagyni a többi Iszlám vallástudományi ágat. 4., Az iszlámban megengedett a vallástudósoknak (akik bizonyítottan vallásjogi tanulmányokkal rendelkeznek), hogy eltérő véleményük legyen különböző kérdésekben, kivéve azokat, amelyek a vallás alaptételei és minden muszlimnak muszáj tudnia. 5., Az Iszlámban tilos figyelmen kívül hagyni a mai idők realitását amikor egy vallásjogi szabályozást hoznak meg. 6., Az Iszlámban tilos ártatlan emberek meggyilkolása. 7., Az Iszlámban tilos megölni követeket, nagyköveteket és diplomatákat, és ezért tilos meggyilkolni az újságírókat és a segítségnyújtókat alkalmazottait is. 8., A Dzsihád jelentése védekező háború az Iszlámban; nem megengedett a helyes ügy megléte, a megfelelő cél és a megfelelő magatartási szabályok betartása nélkül. 9., Az Iszlámban tilos muszlim embereket nem-muszlimnak deklarálni, kivéve ha az a személy nyíltan kinyilvánítja a hitetlenségét. 10., Az Iszlámban tilos a keresztényeknek vagy a 'Könyv Népeinek' ártani vagy őket bántalmazni. 11., A Jezidi népet a Könyv Népeinek kell tekinteni. 12., A rabszolgaság újbóli bevezetése szigorúan tilos az Iszlámban. Globális egyetértés mellett eltörölték a múltban. 13., Tilos az embereket erőszakkal az Iszlámra téríteni. 14., Az Iszlámban tilos megtagadni és/vagy visszatartani a nők jogait. 15., Az Iszlámban tilos megtagadni és/vagy visszatartani a gyerekek jogait. 16., Tilos a vallásjogon alapuló büntetések (Hudud) meghozása, a megfelelő jogi eljárás betartása nélkül, amely biztosítja az igazságosság és könyörület meglétét. 17., Az Iszlámban tilos az emberek megkínzása. 18., Az Iszlámban tilos a holttestek megcsonkítása. 19., Az Iszlámban tilos a gonosz cselekedeteket Istennek tulajdonítani. 20., Az Iszlámban tilos a Próféták és Társaik sírjainak és szentélyeinek az elpusztítása. 21., Tilos bármilyen típusú fegyveres lázadás, kivéve abban az esetben, ha az uralkodó (elnök) nyíltan hitetlenséget mutat, és nem engedi az embereket imádkozni. 22., Az Iszlámban tilos a Kalifátus kikiáltása az összes Muszlim egyetértése nélkül. 23., A nemzethez való hűség megengedett az Iszlámban. 24., A Próféta (szalla Allahu alejhi wasszalam) halála óta, az Iszlám senkit sem kötelez a bárhová való emigrálásra.”

Teljes mértékben nyilvánvaló, hogy a felsorolt 24 ponttal, elemeiben szembe helyezkedik az “ISIS”, sőt alapjaiban tiporja el a valós tanításokat, ezért semmilyen viszonyrendszerben, interpretációban nem lehet az iszlámmal azonosnak definiálni. A terrorból táplálkozó szervezet leírását, a “Nem Iszlám-Állam”

(*The Un-Islamic State*) determinálásával lehet autentikusan exponálni.³³ A negatív és inadekvát társítások elkerülése érdekében, a brit muszlim közösség több prominens személye kérelmezte, a brit miniszterelnököt, David Cameron-t, hogy tartózkodjon az “iszlám állam” jelzővel definiálni a szélsőségeket, mivel azok tetteinek a tudatában, ez az elnevezés, az iszlám meggyalázása. A brit *imām*ok (vallási vezetők) által írt felhívásban részletezve van, hogy “*minden alkalmat megfogunk ragadni, annak érdekében, hogy kifejezzük és hangsúlyozzuk, hogy 'nem a mi nevünkben és nem a mi hitünkben' hajtják végre tetteiket.*”³⁴ A Cameronnak címzett levélben, hasonlóképpen részletezve van az is, hogy a “dzsihadista” jelző is mennyire káros, és egyben indolens meghatározás, mivel negligálja az iszlám dzsihad koncepció realitását.

Ugyanis, inadekvát toposzként tekinthető a dzsihad, mint ’szent háború’ fordítás és interpretáció, amely évszázadok óta permanensen él a köztudatban, helytelenül.³⁵ A dzsihad fordítása, küzdelmet (*struggle*) vagy törekedést (*striving*) jelent, és nem háborút, avagy harcot, sőt az iszlám terminológiájában, még konnotáció szintjén sem lehet azonosságot keresni a dzsihadnak, mint háború interpretálásnak. Az a küzdelem, amely Isten útján (*In the way of God*) kell, hogy haladjon, és nem az egyéni érdekek dominanciája szerint, az egyik leginkább félreinterpretált fordítás, azok által is, akik, az Isten útján való küzdelmet, az erőszak alkalmazásának legitimálására alkalmazzák, mint hivatkozási formulát. (lásd: “ISIS”, az Al-Kaida, a tálibok, avagy a Boko Haram stb.) A dzsihad esszenciája, a materiális (ön)érdekeken való felülemelkedés elérése, amelyet nem fertőz az egyéni vágyak destruktív hatalomszerzési céltételezése. Maudūdi igen találóan úgy fogalmazta meg, hogy “nem az a cél, hogy Caesar-t megbuktatva, és új Caesar legyen létrehozva.” A dzsihad valója is erre reflektál, amelyben az Isten útján való küzdelem sosem lehet egyéni vágyak által motivált és determinált.³⁶ Viszont, hogyha mégis előtérbe kerülnek a vágyak által meghatározott célok, az esetben az Istentől való eltávolodás, és azzal korrelálva, az emberi zsarnokság exponenciális térnyerése indukálódik és eszkalálódik. Ezáltal pedig generálódhat a terror alkal-

³³ IFTIKHAR, Arsalan: *Let's Call ISIS "The Un-Islamic State"* The Islamic Monthly, 2014.08.20. Online: <http://www.theislamicmonthly.com/lets-call-isis-the-un-islamic-state/> Letöltés: 2014.11.25.

³⁴ Az *On Islam* honlap által közreadva: ‘*Un-Islamic State*’ is *Slur to Islam, UK Muslims*. On Islam, 2014.09.14. Online: <http://www.onislam.net/english/news/europe/477435-un-islamic-state-is-slur-to-islam-uk-muslims.html> Letöltés: 2014.11.22.

³⁵ A muszlim politikafilozófus, és tudós, Maudūdi azt is megvilágítja, hogy a dzsihadnak, a destruktívan erősödő félreinterpretálása már odavezetett, hogy a terminológiát, a “vallás megszállott követésévé” transzformálódott, amely percepció hiteltelen és inadekvát. MAUDŪDĪ, Abū al-A‘lā: *Jihād in Islām*. Beirut, The Holy Koran Publishing House, 2006. 1-28.

³⁶ .Uo, 8.

mazását adekvátnak interpretáló ideológiák térnyerése, amelyek ellen, tulajdonképpen, a dzsihád is akkurátus jelleggel lép fel.³⁷

Az iszlám dzsihád terminológia kétféle megközelítést különít el, a '(leg)nagy(obb) küzdelmet' és a 'kis küzdelmet'.³⁸ Az előbbi, az ember lelkének materiális, vágyak által hajtott erejével szembeni, permanens küzdelmet írja le, míg az utóbbiban engedélyezett a fegyverfogás, de csak és kizárólagos jelleggel defenzív értelemben, és számos megkötéssel karöltve,³⁹ hogyha fenyegetés generálódna az ember élete, vagyona/tulajdona, becsületének fenntartásában. Továbbá, a védekezést szolgáló dzsihád deklarálását nem teheti meg egy egyén, hanem az adott, regnáló iszlám kormányzatnak van egyedüli jogosultsága erre, amelyet az iszlám közösség, az *ummah* választott meg, konzultáció által. Az esetben, hogyha nem abszolválódnak a dzsihád deklarálását megelőző és vonatkozó, vallástudományi illetve jogi formulák, akkor - a már részletezett - *fitna* indukálódik, amely szétesést és romlást generál. Ugyanakkor, számos szélsőséges csoportosulás, ahogy az "ISIS" is, a dzsihádra hivatkoznak az ideológiájuk pilléréként, amely ezáltal, nem hogy csak egy súlyos torzításnak a köztudatban való elplántálását váltja ki, hanem a nyugati percepcióban kikristályosodó negatív interpretációt is táplálják, amely végső soron, az iszlámot érintő pejoratív és destruktív kép kialakulásának erősödéséhez vezet. Ezek a körülmények pedig, az alapvető okai annak, hogy a globális értelemben vett muszlim közösség, az olyan szélsőséges entitásokat, mint az "ISIS" is, mereven elutasítja.⁴⁰

³⁷ UL-QĀDRĪ, Muḥammad Ṭāhir: *Islamic Concept of Jihad. A Conceptual Clarification on concept of Jihad*. Nov., 2001. Online: https://www.abc.se/home/m9783/ir/d/icj_e.pdf Letöltés: 2014.12.01.

³⁸ COOK, David: *Understanding Jihad*. London, University of California Press, 2005. 32-49.; ZOLONDEK, Leon: *Book XX of Al-Ghazālī's Iḥyā' 'Ulūm al-Dīn*. Leiden, E. J. Brill, 1963. Al-Ghazālī munkji közül kiemelkedik az *Iḥyā' 'Ulūm al-Dīn* ('A vallástudomány ébredése') című műve, amelynek a záró fejezetei (3-4.), részleteiben foglalkozik a lélek belső küzdelmeinek relevanciájával, amely küzdelemben, az embernek felül kell kerekednie a saját alantasságán (*al-jihād al-akbar*), hogy azáltal elnyerhesse azokat az erényeket, amelyek a lelki tisztaságot táplálják. Al-Ghazālī leírásában és argumentálásában, az emberi 'szív halála' akkor következik be, amikor a materiális vágyak felülkerekednek az ébenben.

³⁹ Többek között ide tartóznak az emberi jogok tiszteletben tartása, az ártatlanok, nők, gyermekek, idősek és betegek megölésének szigorú és áthághatatlan tilalma.

⁴⁰ Érdemes megemlíteni, az MPV (Muslims for Progressive Values) szervezetet. Amely kezdeményezés, egy progresszív irányt magáénak való mozgalomként indult, 9/11-et követően, mára pedig, már nemzetközi lefedettségben jelen van. Fő célkitűzéseik között szerepel, a szabadság mindenkori, egyetemes joga, a nemi egyenjogúság, a szólás és vallásszabadság az iszlám jog keretein belül. Ráadásul, nemrégiben az ENSZ-en belüli konzultatív státuszt is elnyerte a szervezet. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az általuk közölt, autentikus muszlim hang hivatalos formában is meghallgatásra talált, amely egyben azt is magában hordozza, hogy a szervezetük, az ENSZ különféle, nemzetközi intézményeiben képviselheti magát. Ezáltal szorgalmazva azt a határozat javaslatot is, miszerint "*mindenféle kulturális, avagy vallási meggyőződés nélkül, egyöntetűen fenn kell tartani az egyéni embe-*

Az igen neves nyelvész, és lexikográfus, Al-Rāghib al-Aṣḫānī a dzsiháddal kapcsolatos tipológiájában, három változatot határozott meg: 1., A nyilvánvaló ellenséggel szembeni küzdelem.⁴¹ 2., Iblīs-el (az Ördöggel) szembeni küzdelem. 3., Az ego, a vágy (*nafs*) kísértéseivel szembeni küzdelem.⁴² Az Isten útján való küzdelem permanens, az ember egész életét végigkíséri, amelyre a Korán így utal: *“Tegetek erőfeszítéseket Allah-ért, az Őt megillető erőfeszítéssel!”* (22:78) Ugyanakkor, ez az erőfeszítés (dzsihád) mértékletességet és toleranciát követel meg a gyakorlójától, Abū Hurayra hagyományozta Mohamed prófétától, hogy: *“A vallás bizony könnyebbség. Akárki is túlzott súlyokat rak magára a vallásban, azok azt le fogják gyűrni. Ne legyetek túlzásokba esők, a közéletet kövessétek, törekedjete a tökéletességre, és fogadjátok annak örömhírét (hogy jutalomban részesültök)! Az istenszolgálatból és az imából merítsetek erőt...”*⁴³ A nagy dzsihád, amely belső küzdelemként (*inner jihād*) is ismert- a destruktivitást indukáló vágyakkal szembeni küzdelem, az ember lelkének materiális kísértéseivel szemben.⁴⁴ Ezek a vágyak,-

ri jogokat” amely alapvető prioritásként szolgál az ENSZ 2015. évi Fejlesztési Célok programtervezetében is. (2015 Millennial Development Goals): ZONNEVELD, Ani: *Fighting for the Soul of Islam*. Huffington Post, 2014.10.29. Online: http://www.huffingtonpost.com/ani-zonneveld/fighting-for-the-soul-of-islam_b_6056024.html Letöltés: 2014.12.04. Zonneveld argumentálásában kifejti, hogy az “ISIS” és az Al-Kaida tettei szennyezetté változtatták az iszlámról alkotott képet, és ezáltal korrumpálták az iszlám lényegét, így felismerhetetlenné transzformálódott (a vallás) attól az eredettől, amelyet a maga valójában jelent az iszlám. Majd felteszi az egyik legszignifikánsabb horderejű kérdést, amely a materializálódott emberhez szól: Hová lett, azaz igazi tűz, amely fényként világítja be a lelket? Utalva a Korán szavaira: *“Ó ti emberek! Férfiből és nőből teremtettünk benneteket. Népekké és törzsekké tettünk benneteket, hogy megismerjétek egymást. Allahnál a legnemesebb közületek az, aki a legistenfélőbb köztetek.”* (49:13)

⁴¹ A nyilvánvaló ellenségek közé tartóznak a hitetlenekkel szembeni küzdelem is, a Korán terminológiájában, a gyakorlati fegyverviselést, amely a kisebb dzsihád részét képi, a *qitāl* jelöli. Erről szól a 2:190-es vers: *“Harcoljatok hát Allah Útján azok ellen, akik veletek harcba szálltak! Ám ne lépjétek át a megszabott határokat! Bizony Allah nem szereti a határokat áthágóakat.”* Ennél a pontnál rögvest hozzá kell tenni, hogy a Koránban, gyakorlatilag ez az első vers, amely Mohamednek kinyilatkoztatott a dzsiháddal kapcsolatban, amelyet, a későbbi dzsiháddal kapcsolatos revelációk felül fognak írni, és jóval kiszélesítik az interpretációját. Továbbá, azzal is tisztában kell lenni, hogy a citált reveláció, egy meghatározott történelmi eseményre reflektált, mikor Mohamednek és társainak el kellett hagynia Mekkát, a *hiğra* keretén belül. Az utasítás, miszerint *“ne lépjétek át a megszabott határokat!”* az iszlám jogtudományban, a *fiqh* keretén belül, akkurátus jelleggel lett rögzítve.

⁴² AL-RĀGHIB AL-AṢḤĀNĪ, Abū al-Qāsim: *Mufradāt Alfāz al-Qur’ān al-Karīm* (‘A Szent Korán szószeredete’). 4th edn. Beirut, al-Dār al-Shāmīyah, 2009.

⁴³ Ṣaḥīḥ al-Buḥārī, N. 39.

⁴⁴ A középkori iszlám egyik legnagyobb hatású teológusa, és polihisztor tudósa, Al-Ghazālī (1058-1111) így fogalmazta meg ’belső küzdelem’ szignifikáns voltát: "A vágyak azok,

azaz a *nafs*ban lakozóak,- igen széleskörű spektrumon mozognak, az ember életének minden szegmensében megtalálhatóak, magába foglalja a megkísértést, a hatalom iránti vágyat, az erkölcstelen testi vágyakat egyaránt. A *nafs* elleni küzdelemben, a lelki megújulás érdekében, az Isteni akarat makulátlan szolgálatával lehet fellépni, amelyet nem szennyezhet semmilyen materiális érdek, ezt a lelki küzdelmet exponálja meg a Korán: “*A lélekre és megformálójára. Majd Ő sugallta neki bűnét és istenfélelmét. Bizony boldogulni fog az, ki megtisztítja (saját magát) azáltal, hogy végrehajt mindent, amit a Magasztos Allah parancsolt). Bizony csalódni fog az, aki tévútra viszi (saját magát).*” (91:7-10) A *nafs*⁴⁵ által fűtött tévút elkerülését, és a lélek dzsihádjának permanens relevanciáját érintve, így szól a Korán: “*Ám az, aki félt attól, hogy majdan az Ura előtt kell állnia, és visszatartotta magát (és a lelkét) a vágyaktól, annak a Paradicsom lesz a lakhelye.*” (79:40-41)

VI. Konklúzió

A szélsőséges entitások térnyerésével párhuzamosan, (már a XX. századtól kezdve) kurrens muszlim tudósok akkurátusan argumentálnak amellett, hogy a szélsőségesedés útját kikövező szellemi leépülést, és immoralitást mihamarabb fel kell számolni, amely által, az iszlám kulturális és eszmei moralitását kell újfent piedesztálra emelni, a terror erejével szemben.⁴⁶ Azt a szellemiséget, amely a

melyek szolgává teszik a királyt, és a türelem az, amely királlyá teszi a szolgát.” A vágy, mint az emberi nem materiális lénye, amely a lelket, így az embert a romlásba viheti.

⁴⁵ A Korán interpretálásában, a *nafs*nak három szintjét, fokozatát definiálhatjuk: A lélekben lakozó materiális-destruktív sugallatok (*al-nafs al-'ammārah*): “*Én nem mentegetem magam. Az emberi lélek bizony folyamatosan rosszra buzdít, kivéve azoknál, akiknél az én Uram könyörült.*” (12:53) Amennyiben, az ember tudatosítja önmagában, hogy a lelkében lakozó 'rossz' jelen van (*al-nafs al-luwwāmah*), “*Igen! Esküszöm a (önmagát) vádoló lélekre!*” (75:2) az ellen fel tud lépni, ez a második szintnél realizálódik. A lélek destruktív materializálódásával szembeni küzdelem, a lélekkel vívott küzdelem, azaz a nagy dzsihád (*al-jihād al-akbar*). Kifejezetten szignifikáns az, hogy realizálódjon a vágyakkal szembeni küzdelem negligálhatatlan volta, mivel “*Allah semmit sem változtat meg egy népben, míg az maga nem változtat (saját maga sorsán).*” (13:11). A következő szintnél, a legfőbb elérendő cél, a 'lélek békéje' valósul meg (*al-nafs al-mu'tma'innah*), amely egyben a 'szív békéjét' (*tuma'ninah*) is indukálja, így nyervén validitást az Isteni útkeresés legfőbb spirituális manifesztálódása: “*Ó, te megnyugodott lélek! Térj vissza Uradhoz elégedetten, és veled is megelégedve! Lépj be az Én szolgálaim közé! És lépj be az Én Paradicsomomba!*” (89:27-30)

⁴⁶ LUMBARD, Joseph E.B.: *The Decline of Knowledge and the rise of Ideology in the Modern Islamic World*. In: LUMBARD, Joseph E.B.: *Islam, Fundamentalism, and the Betrayal of Tradition: Essays by Western Muslim Scholars*. Canada, World Wisdom, Inc. 2004. 39-79. A nőekkel szembeni erőszak, a jazidi kisebbséghez tartozókat, mint szexuális rabszolgákká minősítésük a terroristák által, egyaránt elemeiben mond ellent az iszlám tanításainak. Amelyek igen szignifikáns jogsértések, ahogy erre az egyiptomi nagy mufti személyes tanácsadója, Ibrahim Negm is felhívta a figyelmet: *Dar al- Iftaa issued a new report on QISIS's infringements against woman under the cover of Islam*. Dar al-Ifta. Online:

klasszikus iszlám toleranciáját és nyitottságát jellemezte, a tudás relevanciájának zászlaja alatt, amely élesen szembehelyezkedik a tudatlanság indolens voltával.⁴⁷ Az ideologizált, szélsőséges erőszaknak, a gondolkodó individuumot kioltó és eltörlő természeti állapota, amelyet Hobbes a *“bellum omnium contra omnes”* (mindenki harca mindenki ellen) hadiállapotaként definiált, eklatáns manifesztálódása az *“ISIS”* materiális, és önös érdekeinek tettei. Hasonlóképpen, a kalifátussal kapcsolatosan is, amely mindenféle realitást, és szükséges előfeltételt negligál, egy Saint-Just-i utópikus imagináció, amelyet nem lehet realitásként definiálni. Az *“ISIS”* terrorjának széleskörű manifesztálódása, a rabszolgaság bevezetésétől⁴⁸ kezdve, a szisztematikus irtó hadjárataikon át, az ideológiai homogenizálás folyamán, politikai dimenzióban interpretálandó, és a vallás, csak, mint eszköz jelenik meg a kezükben, amelyet a politikai-hatalmi érdekek abszolválása érdekében használnak fel.⁴⁹ Az egész dolgot tükrében kikristályosítható, hogy az *“ISIS”* és

<http://eng.dar-alifta.org/foreign/ViewArticle.aspx?ID=628&CategoryID=1>

Letöltés:

2014.12.27.

⁴⁷ SIMON Róbert: *Orientalista Kelet-Közép-Európában. Válogatott tanulmányok*. Szombathely, Savaria University Press, 1996. 326. Az iszlám erkölcsi útmutatásai, parancsolatai *expressis verbis* módon exponálják a *“jó követésének parancsolatát, a rossz elutasításának”* negligálhatatlan relevanciáját: *“A hívők és a hívő nők egymás testvérbarátai. Megparancsolják a helyénvalót és megtiltják a rosszat.”* (9:71) A Korán exegézise mellett, az iszlám tradíció vénájának is, szerves áramlatát képezi a vallás erkölcsi-kódexének részletezése. Az egyik Mohamedtől származó mondás szerint: *“Akárki is hibát vél felfedezni (a vallásgyakorlásban), és lehetősége van kijavítani azt a kezeivel, akkor tegye meg; Ha nem tudja, akkor a nyelvével (beszéd által); Ha azzal sem tudja, akkor a szívével tegye jobbra, ez a hit alapvetősége.”* Idézi és számos más releváns példázattal kiszélesíti a ’rossz’ elutasítását és a ’jó’ (tisztességes) követésének köteleességét: COOK, Michael: *Forbidding wrong in Islam*. Themes in Islamic History (Book 3). Cambridge, Cambridge University Press, 2003. 4-7., 27-42., 65-95.

⁴⁸ AZAM, Eric: *Esclaves sexuelles: Daech fournit le mode d'emploi*. LE, 2014.12.12. Online: <http://www.fait-religieux.com/le-ciel-peut-attendre-par-eric-azan/2014/12/12/esclaves-sexuelles-daech-fournit-le-mode-d-emploi> Letöltés: 2014.12.27.; Az *“ISIS”* által működtetett rabszolgapiacra, a gyermekkorú leányok a legdrágábbak, ezen rendszer bevezetése is, a szervezet anyagi bevételeinek szélesedését szolgálja: Le Figaro: *Le trafic de femmes, une source de revenus pour Daech*. 2014.11.06. Online: <http://www.lefigaro.fr/international/2014/11/06/01003-20141106ARTFIG00119-le-traffic-de-femmes-une-source-de-revenus-pour-daech.php> Letöltés: 2014.12.27.

⁴⁹ FRISCH, Hillel – INBAR, Efraim: *Radical Islam and International Security*. London, Routledge Taylor & Francis Group, 2008.; A radikális ideológiákra épülő terrorista csoportosulásokkal szembeni küzdelem egyik legújabb kiadványa, az egyiptomi Dar Al-Ifta gondozásában megjelent értekezés, amelyben részleteiben van exponálva az iszlám valós tanítása, és az, hogy a szélsőségeket semmilyen módon sem lehet azonosítani az iszlámmal: ALLAM, Shawki: *The Ideological Battlefield. Egypt's Dar al- Iftaa Combats Radicalization*. Dar Al-Ifta, 2014.; Eklatáns példázat a szélsőségesek ideologizált mentalitásával kapcsolatban, a német tényfeltáró zszurnaliszta, Juergen Todenhoefer által készített jelentés, aki Szíria

az iszlám nem azonos, nem lehet felszínesen és sematikus megközelítve egyenlőségjellel interpretálni azt az extrémizmust, amely a vallást eszközként használja, de nem abból táplálkozik. Ennek értelmében, a szervezet nevét jelölő definiálásban, a Dar Al-Ifta által is hangoztatott QGIS, azaz az "Al-Kaida szeparatistái Irakban és Szíriában" (*Al-Qaeda Separatists in Iraq and Syria*) a legadekvátabb alternatíva, amely által, érzékeltetve van a szervezet valós eredete, ideológiai gyökere, és egyben az is, hogy az iszlámtól teljes mértékben elkülönülnek.

Különösképpen releváns feladatként jelenik meg az iszlámkutatók asztalán, hogy felhívják a figyelmet arra, és egyaránt tudatosítsák széles körben, hogy egy pár tízezres létszámmal rendelkező, radikális extrémizmussal átinterpretált iszlámot magukénak valóak, nem a valós iszlámképet prezentálják, és nem lehet általánosítani a több mint 1.6 milliárd⁵⁰ békés, és együttműködésre törekvő muszlim hívő mentalitásával és hitével. Ezért akkurátusan meg kell állapítani, hogy az olyan erőszakos ideológiákon strukturálódó szervezet, mint például az "ISIS"-nak is, semmilyen köze sincs az iszlámhoz.⁵¹ Az a merev, és ellentmondást nem tűrő fanatikus

és Irakban tartózkodva analizálta a terroristákat: „Elszántak, megszállottságig hisznek a nézetükben, territóriumukat kiakarják szélesíteni, amennyire csak lehetséges, s az expanziójuk során, mindenkit, akik nézeteikkel opozícióba helyezkednek, kivégzik.” Sokatmondó, mikor a síita muszlimokra kérdezett Todenhoefer, és az éppen válaszoló militáns így nyilatkozott: "150 million, 200 million or 500 million, it does not matter to us," és hozzátette "We will kill them all." Majd megerősítették, hogy a rabszolgaság, avagy a kivégzések is, teljes mértékben szükségszerűek, és jogszerűek, mivel (ideologizált) hitük szerint adekvát eljárás. PLEITGEN, Frederik: *Author's journey inside ISIS: They're 'more dangerous than people realize'*. CNN, 2014.12.25. Online: http://edition.cnn.com/2014/12/22/world/meast/inside-isis-juergen-todenhoefer/index.html?hpt=hp_c1 Letöltés: 2014.12.25.

⁵⁰ Pew Research 2012-es felmérésének tükrében: DESILVER, Drew: *World's Muslim population more widespread than you might think*. Pew Research Center, 2013.06.07. Online: http://www.pewresearch.org/fact-tank/2013/06/07/worlds-muslim-population-more-widespread-than-you-might-think/?utm_content=buffer3c6ff&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer#utm_content=buffercbe81 Letöltés: 2014.11.26.

⁵¹ Ezen a megközelítésben szükséges, hogy az Al-Kaida, avagy a tálibok mozgalma is meg legyen világitva. Az utóbbiak által, 2014. december 16.-án végrehajtott Peshawar-i mészárlás, a XXI. századi Pakisztán történetének egyik legsötétebb lapjaként vonult be a történelembe, mivel a nevezett városban történt merénylet áldozatainak legnagyobb része fiatal gyermek volt, akik egy szisztematikus offenzívának kerültek a célkeresztjébe. Az indiai származású, gyermekjogi aktivista, Kailash Satyarthi szavai: "Az egyik legsötétebb nap, az emberiség történetében." UPRIGHT, Ed - FIAZ, Faizan: *Taliban Gunmen Kill 132 Children in Attack on Pakistani Army School*. Vice News, 2014.12.16. Online: https://news.vice.com/article/taliban-gunmen-kill-84-children-in-attack-on-pakistani-army-school?utm_source=vicenewsfb Letöltés: 2014.12.16.; Agence France-Presse: *Pakistan: les talibans disent avoir voulu «faire vivre leur souffrance» à l'armée*. Le Huffington Post, 2014.12.16. Online: http://quebec.huffingtonpost.ca/2014/12/16/attaque-ecole-pakistan-taliban-souffrance-armee_n_6332900.html Letöltés: 2014.12.16. Ahogy az "ISIS" devian-

ideológiája, amely az “egy vallás” pillérén nyugszik (a szélsőségesek interpretációjában), nem az iszlám vallása, hanem az erőszak vallása. Az “ISIS” teljes mértékben ellentmond a Korán alapvető utasításainak, amelyek a vallási türelmet és flexibilitást irányozzák elő: *“Nektek megvan a magatok vallása és nekem is megvan a saját vallásom.”* (109:6) Majd hozzáteszi, hogy *“Az Igazság az Uratoktól származik! Aki akar az higgyen! Am, aki akar az legyen hitetlen”* (18:29). Ez a vers, amely egyben igen releváns erkölcsi utasítás is, - azt is magába foglalja, hogy az ember életének elbírálója, tetteinek függvényében Isten, kit jóként, kit rosszként ítél meg, de ennek a feladatkörnek nem lehet az ember a kivitelezője. Ennek értelmében tilos hitehagyottként definiálni másokat, és szankciókat alkalmazni velük szemben, mivel *“Nincs kényszer a vallásban!”* (2:256)

Témavezető: Dr. Szilárdi Réka, egyetemi adjunktus

ciája, és politikai érdekeinek keresztmetszetében elhelyezkedő erőszakos ideológiája strukturálódik, hasonlóképpen kell a tálibok szélsőséges tetteit is exponálni, és markánsan meghatározni, hogy az iszlám értékeitől, hitvallásától messze eltérnek, ezért azonosságot keresni megint csak inadekvát megközelítés. Hasonlóképpen nyilatkozott Rostoványi is, az “ISIS” és az iszlám meg nem kérdőjelezhető különállásáról: *“Erre nagyon röviden, és határozottan lehet válaszolni, semennyire (“ISIS” és az iszlám kapcsolatára értve). Tehát jól lehet, a szervezet nevében ott szerepel az iszlám szó, annak, amit az ‘Iszlám Állam’ valójában képvisel, és valójában elkövet, vajmi csekély köze van az iszlámhoz. Tehát egy olyan, alapvetően politikai jellegű tevékenységet folytató szervezetről van szó, amely saját céljainak érdekében felhasználja az iszlámot, annak egy sajátos interpretációját, aminek viszont, az igazi, eredeti iszlámhoz, az égadta egy világon semmi köze sincsen.”* Rostoványi Zsolt: *Az arab tavasz jelene.* (Összefoglaló riport). Előadás, a Dialógus Platform szervezésében, 2014.10.30. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=w3utnBTyrno> Letöltés: 2014.12.20.

Szakirodalom és forrásjegyzék

ABBŪD, Šālih ibn ‘Abd Allāh: *Aq̄dat al-shaykh Muḥammad ibn ‘Abd al-Wahhāb al-salafīyah wa-atharuhā fī al-‘ālam al-Islāmī* (2 v.) Editon: al-Ṭab‘ah 4., al-Madīnah al-Munawwarah : al-Jāmi‘ah al-Islāmīyah, 2006.

ABŪ MIKHNAF: *Kitāb Maq̄tal al-Ḥusayn*. Fordította: Hamid Mavani. Online: <http://www.sicm.org.uk/knowledge/Kitab%20Maqatal%20al-Husayn.pdf>

ABŪ ‘UBAYD - HARRĀS, Muḥammad Khalīl (ed.): *Kitāb al-amwāl*. Al-Qāhirah, Maktabat al-Kullīyāt al-Azharīyah, 1968.

ABŪ YŪSUF: *Kitāb al-Kharāj*. Beirut, Dar al-Ma‘rifā, [é.n.]

AFP: *Comment l’Etat islamique est devenu le groupe terroriste le plus riche au monde*. Africa Presse, 2014.09.18. Online: <http://www.africapresse.com/comment-letat-islamique-est-devenu-le-groupe-terroriste-le-plus-riche-au-monde/#sthash.DiZORL4e.dpbs>

Agence France-Presse: *Pakistan: les talibans disent avoir voulu «faire vivre leur souffrance» à l’armée*. Le Huffington Post, 2014.12.16. Online: http://quebec.huffingtonpost.ca/2014/12/16/attaque-ecole-pakistan-taliban-souffrance-armee_n_6332900.html

AHMED, Akbar: *Why are European Muslims Joining ISIS? –Huffington Post*. Journey into Europe. 2014.11.19. Online: <http://journeyintoeurope.com/2014/11/19/why-are-european-muslims-joining-isis-huffington-post/>

AHMED, Nafeez: *How the west created the Islamic State*. 2014.09.11. Online: <https://medium.com/@NafeezAhmed/how-the-west-created-the-islamic-state-dbfa6f83bc1f>

AL-ANI, Salman Hassan - TEL, Shadia Ahmad: Ibn Taymiyyah - *Kitab Al-Iman. Book of Faith*. Kuala Lumpur, Islamic Book Trust, 2009

AL-ALAWI, Irfan - SCHWARTZ, Stephen: *Saudi King’s Reform Step vs. Crown Prince’s Ambitious Wahhabism*. The Weekly Standard, 2012.01.03. Online elérhető: http://www.weeklystandard.com/blogs/saudi-king-s-reform-step-vs-crown-prince-s-ambitious-wahhabism_615104.html?nopager=1

ALLAM, Shawki: *The Ideological Battlefield. Egypt’s Dar al- Iftaa Combats Radicalization*. Dar Al-Ifta, 2014

ALLEN, Charles: *God’s Terrorists: The Wahhabi Cult and the Hidden Roots of Modern Jihad*. Da Capo Press; 1st Da Capo Press Ed edition, 2006.

ALI, Omar: *Anbar Tribal Leader: Maliki is ‘More Dangerous’ Than ISIS*. Rûdaw, 2014. 06.07. Online: <http://rudaw.net/english/interview/06072014>

ALGAR, Hamid: *Wahhabism: A Critical Essay*. NY, Islamic Publications International, 2002.

ANDERSON, Tim: *More analysis on the farce that is the War on ISIS*. In Gaza, 2014.10.11. Online: <http://ingaza.wordpress.com/2014/10/11/more-analysis-on-the-farce-that-is-the-war-on-isis/>

BADAWI, Elsaid M. - HALEEM, Muhammad Abdel: *Arabic-English Dictionary Qur’anic usage*. Leiden-Boston, Brill, 2008

AZAM, Eric: *Esclaves sexuelles: Daech fournit le mode d’emploi*. LE, 2014.12.12. Online: <http://www.fait-religieux.com/le-ciel-peut-attendre-par-eric-azan/2014/12/12/esclaves-sexuelles-daech-fournit-le-mode-d-emploi>

BAŞARAN, Ezgi: *I’İD’in ana yaraticısı ABD’dir*. Radikal, 2014.09.01. Online: <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=1210125>

BEAUCHAMP, Zack: *The real roots of Iraq's Sunni-Shia conflict*. Vox, 2014.06.20. Online: <http://www.vox.com/2014/6/20/5827046/who-are-sunnis-who-are-shias>

BERMAN, Paul: *Terror and Liberalism*. W W Norton & Company. 2003.

BOGHANI, Priyanka: *In Their Own Words: Sunnis on Their Treatment in Maliki's Iraq*. Frontline, 2014.10.28. Online: <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/iraq-war-on-terror/rise-of-isis/in-their-own-words-sunnis-on-their-treatment-in-malikis-iraq/>

BLAIR, David – SPENCER, Richard: *How Qatar is funding the rise of Islamist extremists*. The Telegraph, 2014.09.20. Online: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/qatar/11110931/How-Qatar-is-funding-the-rise-of-Islamist-extremists.html?fb>

BLASCHKE, Björn: *Die reichste Terrorgruppe der Welt*. Tagesschau, 2014.06.23. Online: <http://www.tagesschau.de/ausland/hintergrund-isis-102.html>

Biden: Our Allies in the ME Funded and Nurtured ISIS. Harvard Kennedy School, 2014.10.02. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=7xQ2HxD3nUM>

BROWN, W. Norman: *A Comparative Translation of the Arabic Kalīla Wa-Dimna, Chapter VI*. In.: Journal of the American Oriental Society. American Oriental Society, 1922.

BRZEZINSKI, Zbigniew: *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives*. Basic Books; 1st Edition edition, London, 1998.

CAREY, Glen - AL-ANSARY, Khalid: *Al-Qaeda Offshoot Seizes Iraq's Second City in Threat to Maliki*. Bloomberg, 2014.06.10. Online: <http://www.bloomberg.com/news/2014-06-10/militants-capture-mosul-airport-in-iraq-skynews-arabia-says.html>

CHOMSKY, Noam: *Clash of Civilizations?* Online: <http://www.india-seminar.com/2002/509/509%20noam%20chomsky.htm>

CHOMSKY, Noam: *Owl of Minerva's View: ISIS and Our Times*. Truth-Out, 2014.09.15. Online: http://www.truthout.org/opinion/item/26000#14152867857491&action=collapse_widget&id=6415549

CHOMSKY, Noam: *The Leading Terrorist State*. Truth-Out, 2014.10.03. Online: http://truth-out.org/opinion/item/27201-the-leading-terrorist-state%2314152776554231&action=collapse_widget&id=5114296#14154775215611&action=collapse_widget&id=9048558

CHOMSKY, Noam: *The Worlds Greatest Terrorist Campaign*. In These Times, 2014.11.03. Online: http://inthesetimes.com/article/17311/noam_chomsky_the_worlds_greatest_terrorist_campaign

COCKBURN, Alexander – CLAIR, Jeffrey St.: *Zbigniew Brzezinski: How Jimmy Carter and I started the Mujahideen?* Counterpunch, 1998.01.15. Online: <http://www.counterpunch.org/1998/01/15/how-jimmy-carter-and-i-started-the-mujahideen/>

COOK, David: *Understanding Jihad*. London, University of California Press, 2005.

COOK, Michael: *On the Origins of Wahhābism*. In.: Journal of the Royal Asiatic Society, 3. Series, Vol. 2, No. 2, Cambridge, Cambridge University Press.

COOK, Michael: *Forbidding wrong in Islam*. Themes in Islamic History (Book 3). Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

CORBETT, James: *The Islamic State: Who Is ISIS? An Open Source Investigation*. Global Research, 2014.09.07. Online: <http://www.globalresearch.ca/the-islamic-state-who-is-isis-an-open-source-investigation/5400029?print=1>

CORDIER, Bruno De: *'Pan-Islamism' as a form of 'alter-globalism'? Hizb Ut-Tahrir and the Islamic Khilafah State*. In: CLARKE, Matthew: *Handbook Of Research On Development And Religion*. Northampton, Edward Elgar Publishing, 2013.

CROOKE, Alastair: *You Can't Understand ISIS If You Don't Know the History of Wahhabism in Saudi Arabia*. *The World Post*, 2014.08.27. Online elérhető: http://www.huffingtonpost.com/alastair-crooke/isis-wahhabism-saudi-arabia_b_5717157.html

CROOKE, Alastair: *Middle East Time Bomb: The Real Aim of ISIS Is to Replace the Saud Family as the New Emirs of Arabia*. *The World Post*, 2014.09.02. Online elérhető: http://www.huffingtonpost.com/alastair-crooke/isis-aim-saudi-arabia_b_5748744.html

CRONE, Patricia: *Medieval Islamic Political Thought. (New Edinburgh Islamic Surveys)* Edinburgh, Edinburgh University Press, 2006

Dar al-Ifta: *Dar al- Iftaa issued a new report on QGIS's infringements against woman under the cover of Islam*. Dar al-Ifta. Online: <http://eng.dar-alifta.org/foreign/ViewArticle.aspx?ID=628&CategoryID=1>

DESILVER, Drew: *World's Muslim population more widespread than you might think*. Pew Research Center, 2013.06.07. Online: http://www.pewresearch.org/fact-tank/2013/06/07/worlds-muslim-population-more-widespread-than-you-might-think/?utm_content=buffer3c6ff&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer#utm_content=buffercbe81

DEYOUNG, Karen: *Al-Qaeda leader Zawahiri seeks to end infighting among Syrian militants*. National Security, *The Washington Post*, 2014.01.23. Online: http://www.washingtonpost.com/world/national-security/al-qaeda-leader-zawahiri-seeks-to-end-infighting-among-syrian-radicals/2014/01/23/05c80874-8451-11e3-8099-9181471f7aaf_story.html

DODGE, Toby: *Can be saved Iraq?* *Survival: Global Politics and Strategy*. London, Routledge, 2014.

DORRIEN, Gary: *Imperial Designs: Neoconservatism and the New Pax Americana*. Routledge, NY, 2004.

AL-DUHAILAN, Abdullah - THIAB, Rahma - AL-HAYEK, Shaden: *Saudi poll to reveal public's level of sympathy for IS*. *Al-Monitor*, 2014.07.22. Online elérhető: <http://www.al-monitor.com/pulse/politics/2014/07/saudi-families-refuse-condolences-isis-position.html>

DUMONT, Julia: *Irak: Nouri Al-Maliki, fin de règne d'un Premier ministre autoritaire*. *Géopolis*, 2014.08.12. Online: <http://geopolis.francetvinfo.fr/nouri-al-maliki-fin-de-regne-dun-premier-ministre-autoritaire-40663>

EISENSTADT, Michael - WHITE, Jeffrey: *An Enhanced Train-and-Equip Program for the Moderate Syrian Opposition: A Key Element of U.S. Policy for Syria and Iraq*. *Policy Analysis*. The Washington Institute, 2014.07.08. Online: <http://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/an-enhanced-train-and-equip-program-for-the-moderate-syrian-opposition>

ELIAS, Abu Amina: *Islam rejects the call of ISIS to murder civilians*. *Faith in Allah*, 2014.09.24. Online: <http://www.faithinallah.org/islam-rejects-the-call-of-isis-to-murder-civilians/>

FODOR, István: *Az iszlám politikaelmélete az "arab tavasz" tükrében*. In.: Gulyás Martin (szerk.): *Studia Vincentiana. Szent Vince Szakkollégium Válogatott Tanulmányok*. 1/2014. Piliscsaba.

FORD, Glen: *Le plan d'Obama pour attaquer la Syrie, sous couvert de la lutte contre l'EIL (BAR)*. L'Info Alternative, 2014.09.10. Online: http://www.alterinfo.net/Le-plan-d-Obama-pour-attaquer-la-Syrie-sous-couvert-de-la-lutte-contre-l-EIIL-BAR_a106122.html

FIERRO, Maribel - TOLAN, John: *The legal status of Dimmī-s in the Islamic west (second/eighth-ninth/fifteenth centuries)*. Religion and law in medieval Christian and Muslim societies, 1. Turnhout, Brepols, 2013

FITZPATRICK, Coeli – WALKER, Adam Hani: *Muhammad in History, Thought and Culture [2 volumes]: An Encyclopedia of the Prophet of God*. California, ABC-CLIO, 2014.

FRISCH, Hillel – INBAR, Efraim: *Radical Islam and International Security*. London, Routledge Taylor & Francis Group, 2008

GATES, Robert M.: *From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War*. Simon & Schuster (annotated edition), NY, 2007.

GARDNER, Frank: *How vital is Syria's Tartus port to Russia?* BBC, 2012.06.27. Online: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-18616191>

GATES, Robert M.: *Duty: Memoirs of a Secretary at War*. Knopf; First Edition, NY, 2014.

GARDNER, Frank: *'Jihadistan': Can Isis militants rule seized territory?* BBC News, 2014.07.08. Online: <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-28222872>

GELLMAN, Barton: *Keeping the U.S. First; Pentagon Would Preclude a Rival Superpower*. The Washington Post, 1992.03.11. Online: <http://www.yale.edu/strattech/92dpg.html>

GIBB, H.A.R.: Constitutional Organization. In: KHADDURI, Majid - LIEBESNY, Herbert J. (szerk.): *Law in the Middle-East*. Washington, D.C., 1955.

GORDON, Michael R. – SCHMITT, Eric: *Saudi Arabia Will Grant U.S. Request for Anti-ISIS Training Program*. The New York Times, 2014.09.10. Online: http://www.nytimes.com/2014/09/11/world/middleeast/saudi-arabia-isis.html?_r=0

GULMOHAMAD, Zana Khasraw: *The Rise and Fall of the Islamic State of Iraq and Al-Sham (Levant) ISIS*. Global Security Studies, Spring 2014, Volume 5, Issue 2

GUTMAN, Roy: *Biden continues to apologize; first Turkey, now UAE*. McClatchy DC, 2014.10.06. Online: http://www.mcclatchydc.com/2014/10/06/242222_biden-continues-to-apologize-first.html?rh=1

HAARETZ: *Senior Iran official: Israel's Mossad created ISIS*. Haaretz, 2014.11.04. Online: <http://www.haaretz.com/news/middle-east/1.624626>

HAFIZ, Yasmine: *ISIS Destroys Jonah's Tomb In Mosul, Iraq, As Militant Violence Continues*. The Huffington Post, 2014.07.25. Online: http://www.huffingtonpost.com/2014/07/25/isis-jonah-tomb_n_5620520.html

HAMEL, Ian: *Le wahhabisme peut-il devenir l'islam majoritaire?* Oumma, 2008.02.19. Online: <http://oumma.com/Le-wahhabisme-peut-il-devenir-l>

Hizb ut Tahrir: *Islamic Thought*. London, Khilafah Publications, [é.v.]

Ḥizb at-Taḥrīr: *Hizb ut-Tahrir rejects ISIS' declaration of Khilafah*. 5 Pillarz, 2014.07.02. Online: <http://www.5pillarz.com/2014/07/02/leading-members-of-hizb-ut-tahrir-reject-isis-declaration-of-khilafah/>

HUNTINGTON, Samuel: *Vietnam Reappraised*, 6.1 INT'L SECURITY, 14. (Summer 1981)

HUNTINGTON, Samuel: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. NY, Simon & Schuster, 1996.

HUSAIN, Tāhā : *al-Fitna al-kubrā*. Dār al-Ma'ārif, 1968.

AL-IBRAHIM, Fouad: *Why ISIS is threat to Saudi Arabia: Wahhabism's deffered promise*. Al-Akhbar, 2014.08.22. Online: <http://english.al-akhbar.com/node/21234>

IFTIKHAR, Arsalan: *Let's Call ISIS "The Un-Islamic State"* The Islamic Montly, 2014.08.20. Online: <http://www.theislamicmonthly.com/lets-call-isis-the-un-islamic-state/>

KANDRA, Deacon Greg: *Report from Iraq: families throwing children from a mountain to keep them from terrorists* Patheos, 2014.08.06. Online: <http://www.patheos.com/blogs/deaconsbench/2014/08/report-from-iraq-families-throwing-children-from-a-mountain-to-keep-them-from-terrorists/#ixzz39nZBxMlj>

KEPEL, Gilles: *Jihad: Expansion et déclin de l'islamisme*. Gallimord, 2000.

KISSINGER, Henry: *Kínáról*. Antall József Tudásközpont, Bp. 2014.

KHASHOGGI, Jamal: *Plotting a conspiracy on the run*. Al Arabiya, 2014.08.17. Online: <http://english.alarabiya.net/en/views/news/middle-east/2014/08/17/Plotting-a-conspiracy-on-the-run.html>

KHOURY, Yara El: *Le premier Etat saoudien (1745-1818.)* Les clés du Moyen-Orient, 2014.04.16. Online: <http://www.lesclesdumoyenorient.com/Le-premier-Etat-saoudien-1745-1818.html>

KIRKPATRICK, David D.: *ISIS' Harsh Brand of Islam Is Rooted in Austere Saudi Creed*. The New York Times, 2014.09.24. Online: <http://www.nytimes.com/2014/09/25/world/middleeast/isis-abu-bakr-baghdadi-caliph-wahhabi.html>

KREMER, Alfred von: *Culturgeschichte des Orients unter des Chalifen*. Wien, Braumüller, 1875.

JAMBET, Christian: *Qu'est-ce que la philosophie islamique?* Paris, Gallimard, coll. Folio essais, 2011.

LAOUST, Henri: *Essai sur les doctrines sociales et politiques de Takī-d-Dīn Ahmad b. Taimīya: canoniste hanbalite, né à Harrān en 661/1262, mort à Damas en 728/1328*. Cairo, l'Institut français d'archéologie orientale, 1939.

LAOUST, Henri: *Quelques opinions sur la théodicée d'Ibn Taimīya*. Mélanges Maspero, Cairo, l'Institut français d'archéologie orientale, 1940.

LEFÉBURE, Anaïs: *Kurdistan: le PKK, grand gagnant de la lutte contre l'État islamique*. Jol Press, 2014.09.17. Online: <http://www.jolpress.com/kurdistan-pkk-grand-gagnant-lutte-contre-etat-islamique-irak-article-827971.html>

Le Figaro: *Le trafic de femmes, une source de revenus pour Daech*. 2014.11.06. Online: <http://www.lefigaro.fr/international/2014/11/06/01003-20141106ARTFIG00119-le-traffic-de-femmes-une-source-de-revenus-pour-daech.php>

LEWIS, Jessica: *The Terrorist Army Marching on Baghdad*. The Wall Street Journal, 2014.06.12. Online: <http://online.wsj.com/articles/jessica-lewis-the-terrorist-army-marching-on-baghdad-1402614950>

LOCK, Helen: *How Isis became the wealthiest terror group in history*. The Independent, 2014.09.15. Online: <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/how-isis-became-the-wealthiest-terror-group-in-history-9732750.html>

LUMBARD, Joseph E.B.: *The Decline of Knowledge and the rise of Ideology in the Modern Islamic World*. In: LUMBARD, Joseph E.B.: *Islam, Fundamentalism, and the Betrayal of Tradition: Essays by Western Muslim Scholars*. Canada, World Wisdom, Inc., 2004

MAGNAN, Pierre: *Irak-Syrie: le mythe du califat pour faire tomber les frontières*. Géopolis, 2014.06.20. Online: <http://geopolis.francetvinfo.fr/irak-syrie-le-mythe-du-califat-pour-faire-tomber-les-frontieres-37603>

MAGYARICS, Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Antall József Tudásközpont, Bp. 2014.

MARKOE, Lauren: *Muslim Scholars Release Open Letter To Islamic State Meticulously Blasting Its Ideology*. The Huffington Post, 2014.09.24. Online:

http://www.huffingtonpost.com/2014/09/24/muslim-scholars-islamic-state_n_5878038.html

MARTIN, Richard C.: *Encyclopedia of Islam and the Muslim World*. Macmillan Reference USA, Thomson Gale, 2003.

MARZ, Rasim: *Die ISIS und die Kalifatsfrage - Eine historische Analyse*. Marzioglu, 2014.09.28. Online: <http://marzioglu.wordpress.com/2014/09/28/die-isis-und-die-kalifatsfrage-eine-historische-analyse/>

MĀWARDĪ, ‘Alī Ibn-Muḥammad: *Al- aḥkām as-sultānīya wa-’l-walāyāt ad-dīnīya*. Dār al-Kutub al-‘Ilmīya, 1990.

MCELROY, Damien: *Iraq's Nouri al-Maliki 'copies Saddam Hussein'*. Telegraph, 2007.09.28. Online: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1564500/Iraqs-Nouri-al-Maliki-copies-Saddam-Hussein.html>

MCVEIGH, Karen: *Female British Muslims just as vulnerable to radicalisation as men, study shows*. The Guardian, 2014.10.15. Online: <http://www.theguardian.com/world/2014/oct/15/female-british-muslims-vulnerable-radicalisation-men>

MELCHIOR, Jillian Kay: *ISIS Tactics Illustrate Social Media's New Place in Modern War*. TC, 2014.10.15. Online: <http://techcrunch.com/2014/10/15/isis-tactics-illustrate-social-medias-new-place-in-modern-war/>

MEMON, Muhammad Umar: *Ibn Taimīya's struggle against popular religion : with an annotated translation of his Kitāb iqtidā' aṣ-ṣīrāt al-mustaqīm mukhālafat aṣḥāb al-jaḥīm*. Mouton, The Hague, 1976.

NALAPAT, Madhaw: *Al Qaeda finds base in India, Modi is on its radar*. The Sunday Guardian, 2014.03.29. Online: <http://www.sunday-guardian.com/news/al-qaeda-finds-base-in-india-modi-is-on-its-radar>

NÓGRÁDI György: *Válságövezetek*. Előadás, a Dialógus Platform szervezésében, 2014.09.09. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=qUpjoBPgh58>

Open Letter to Al-Baghdadi. Online: <http://lettertobaghdadi.com/index.php>

On Islam: *'Un-Islamic State' is Slur to Islam, UK Muslims*. On Islam, 2014.09.14. Online: <http://www.onislam.net/english/news/europe/477435-un-islamic-state-is-slur-to-islam-uk-muslims.html>

PANETTA, Leon – NEWTON, Jim: *Worthy Fights: A Memoir of Leadership in War and Peace*. USA, Penguin Press HC, 2014.

PANKHURST, Reza: *The Inevitable Caliphate?: A History of the Struggle for Global Islamic Union, 1924 to the Present*. C Hurst & Co Publishers Ltd, London, 2013.

PIGNON, Tatiana: *Grande Discorde (Al-Fitna Al-Kubrâ) 655-661*. Online: <http://www.lesclesdumoyenorient.com/Grande-Discorde-al-fitna-al-kubra.html>

PILLAR, Paul R. : *Obama's Much-Conflicted Syrian Policy*. Consortiumnews, 2014.10.14. Online: <http://consortiumnews.com/2014/10/14/obamas-much-conflicted-syrian-policy/>

PLEITGEN, Frederik: *Author's journey inside ISIS: They're 'more dangerous than people realize'*. CNN, 2014.12.25. Online: http://edition.cnn.com/2014/12/22/world/meast/inside-isis-juergen-todenhoefer/index.html?hpt=hp_c1

Policy Report: *The Crisis in Iraq. An Analysis of the Islamic State of Iraq and Levant (ISIL) with U.S. Policy Recommendations in Iraq*. UMAA-Advocacy, 2014. 06.

POLYCHRONIOU, C.J.: *Chomsky: U.S. Spawned a Fundamentalist Frankenstein*. Muslim Village, 2014.10.11. Online: <http://muslimvillage.com/2014/10/11/58383/chomsky-u-s-spawned-a-fundamentalist-frankenstein/>

- REDISSI, Hamadi: *Le Pacte de Nadjd. Comment l'islam sectaire est devenu l'islam*. Paris, Seuil, 2007.
- ROSENTHAL, E.I.J.: *Political Thought in Medieval Islam*. NY, Cambridge University Press; Reissue edition, 2009.
- ROSINY, Stephan: *Kulturen und Religionen*. BPB, 2013.01.02. Online: <http://www.bpb.de/izpb/156585/kulturen-und-religionen?p=all>
- Rostoványi Zsolt: *Az arab tavasz jelene*. (Összefoglaló riport). Előadás, a Dialógus Platform szervezésében, 2014.10.30. Online: <https://www.youtube.com/watch?v=w3utnBTyrno>
- RIVER, Charles: *The Islamic State of Iraq and Syria: The History of ISIS/ISIL*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014.
- RUPP, Horst F. - HUIZING, Klass: *Religion im Plural*. Königshausen u. Neumann, 2011
- SADEQ, Mohammad: *Book Review by Mohammad Sadeq: The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. March 2002. Online: http://www.mohammadsadiq.com/News_Pages/Book%20review_10-11-09.htm
- AL-SA'DI, 'Allāmah 'Abd al-Raḥmān: *An Explanation of Muhammad ibn Abd al Wahhab's Kitāb al Tawhid*. Al-Hidaayah Publishing & Distribution, 2003.
- SAID, Edward: *The Clash of Ignorance*. The Nation (NY) vol. 273, no. 12. (October 22, 2001.)
- SCHOEN, Doug: *President Obama Lays Out His Strategy To Destroy ISIS On Eve of 9/11*. Forbes, 2014.09.10. Online: <http://www.forbes.com/sites/dougschoen/2014/09/10/president-obama-lays-out-his-strategy-to-destroy-isis-on-eve-of-911/>
- SEN, Amartya: *Democracy as a Universal Value*. In.: *Journal of Democracy* 10 (3) 1999.
- SHAMDEEN, Nawzat: *The Islamic State's new money-making business: Auction off homes it stole*. Your Middle East, 2014.10.10. Online: http://www.yourmiddleeast.com/business/the-islamic-states-new-moneymaking-business-auction-off-homes-it-stole_27152
- SHANDAB, Māzin: *Dā'ish, dirāsah akādīmīyah waṣṫīyah taḥlīlīyah ḥawla māḥīyat Dā'ish, nash'atuh, irḥābuh, ahdāfuh, istrātījīyatuh*. Bayrūt, al-Dār al-'Arabīyah lil-'Ulūm - Nāshirūn, 2014.
- SIMON Róbert: *Orientalista Kelet-Közép-Európában. Válogatott tanulmányok*. Szombathely, Savaria University Press, 1996
- SOURDEL, Dominique: *La biographie d'Ibn al-Muqaffa' d'après les sources anciennes*. Arabica 1, 1954
- SLY, Liz: *Al-Qaeda disavows any ties with radical Islamist ISIS group in Syria, Iraq*. Middle-East, The Washington Post, 2014.02.03. Online: http://www.washingtonpost.com/world/middle_east/al-qaeda-disavows-any-ties-with-radical-islamist-isis-group-in-syria-iraq/2014/02/03/2c9afc3a-8cef-11e3-98ab-fe5228217bd1_story.html
- STANSFIELD, Gareth: *The Islamic State, the Kurdistan Regio and the future of Iraq: assessing UK policy options*. In: *International Affairs*, Volume 90, Issue 6, 2014.
- STEINBERG, Guido: *Religion und Staat in Saudi-Arabien: die wahhabitischen Gelenhrten 1902-1953*. Würzburg, Ergon, Auflage: 1., 2002
- SPARK, Joseph: *ISIS Taking Over the Middle East: The Rise of Middle Eastern Supremacy-ISIS/ISIL*. CreateSpace Independent Publishing Platform; 1 edition
- TYAN, Émile: *Institutions du droit public musulman*. Vol. I. *Le Califat*, Vol. II. *Sultanat et Califat*. Paris, 1954, 1957.

TYLER, Patrick E.: *U.S. Strategy Plan Calls for Insuring No Rivals Develop: A One-Superpower World*. The New York Times, 1992.03.08. Online: <http://work.colum.edu/~amiller/wolfowitz1992.htm>

The ISIS Threat: The Rise of the Islamic State and their Dangerous Potential. Providence Research Publishing; 1 edition, 2014.

UPRIGHT, Ed - FIAZ, Faizan: *Taliban Gunmen Kill 132 Children in Attack on Pakistani Army School*. Vice News, 2014.12.16. Online: https://news.vice.com/article/taliban-gunmen-kill-84-children-in-attack-on-pakistani-army-school?utm_source=vicenewsfb

AL-UTHAYMIN, Muhammad bin (ed.) - ABDUL-WAHHAB, Muhammad bin: *Commentary on the Three Fundamental Principles of Islam*. Riyadh, Darussalam, 2009.

WAHBA, Wafaa H.: *The Ordinances of Government: A Translation of al-Ahkam al-Sultaniyya w'al-Wilayat al-Diniyya*. Center for Muslim Contribution to Civilization, London, Garnet Publishing Ltd. 1996.

WALKER, Tim: *9/11 anniversary: Barack Obama unveils 'degrade and ultimately destroy' strategy against Isis*. The Independent, 2014.09.11. Online: <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/barack-obama-unveils-strategy-against-isis-on-eve-of-911-anniversary-9725005.html>

WLASH, Colleen: *Al-Qarawee: The rise of ISIS*. Radcliffe Institute for Advanced Study Harvard University, Harvard Gazette, 2014.08.06. Online: <https://www.radcliffe.harvard.edu/news/in-news/rise-isis>

WAARDENBURG, Jacques: *Islam: Historical, Social, and Political Perspectives*. Berlin-NY, Walter De Gruyter Inc, 2002

WOOD, Ramsay: *Kalila and Dimna: Fables of Friendship and Betrayal*. London, Saqi Books, 2008

YASIN, Muhammad Naim (ed.): *Ibn Taymiyyah: Book of Emaan. According to the classical works of Shaikhul-Islam*. 5-6. London, Al-Firdous, [é.n.]

YATE, Asadullah: *Al-Ahkam Al-Sultaniyya: The Laws of Islamic Governance*. London, Ta-Ha Publishers, 1996.

ZAHID, Ishaq: *Glossary of Islamic Terms*. Online: <http://www.islam101.com/selections/glossaryEF.html>

ZAKI, Ahmad (ed.): *Ibn al-Muqaffa': Al-Adab al-ṣaghīr*. Princeton University Arabic collection, Alexandria, 1911.

ZANATY, Anwer Mahmoud: *Glossary of Islamic Terms. English-Arabic*. TheVista, 2006.

ZOLONDEK, Leon: *Book XX of Al-Ghazālī's Iḥyā' 'Ulūm al-Dīn*. Leiden, E. J. Brill, 1963.

Gombos Jarmo

Euroszkepticizmus választási programok tükrében

I. Bevezetés

A téma több szempontból is érdekes. Egyrészt Magyarországon a téma jelentősége ellenére nem született a közelmúltat feldolgozó, tudományos igényességgel írott, de közérthető mű, amely a széles közvélemény számára bemutatja az euroszkeptikusok érveit. Mivel Magyarországon is erősödik az euroszkepticizmus - vagy eurorealizmus, ahogy azt egyesek mondják - a külföldi folyamatok leírása és összehasonlítása a magyarországiakkal segíthet egy későbbi, bővebb terjedelmű összehasonlító tanulmány megalapozásában is.

A dolgozat célja, hogy bemutassa az euroszkepticizmus alakulását az három ország politikájában 2005-től 2014 júniusáig. Meg szeretném mutatni, hogyan alakult a pártok álláspontja az Európai Unió tagság kérdésében, különös tekintettel a tagsággal kritikus pártokra. Azt is meg szeretném tudni, hogy egyes pártoknál történtek-e hangsúlybeli vagy lényegesebb eltolódások a kérdésben a vizsgált idő alatt, különös tekintettel arra, hogy az adott párt ellenzékben vagy kormányon volt-e. Be szeretném mutatni, hogy a három állam politikájában azonos vagy eltérő érvekkel támadják az Uniót.

A három ország igen különböző. Máskor léptek be az Unióba (illetve jogelődjébe): az Egyesült Királyság 1973. január 1-jén, Finnország 1995. január 1-jén, Magyarország 2004. május 1-jén¹. Eltérő a méretük, gazdasági erejük, fizetőeszközük, kormányformájuk, nyelvük és történelmi hátterük. Ezek miatt a különbségek miatt is érdekes, hogy hasonlóak vagy eltérőek az Unió támogatottságában lezajló folyamatok és az Unióval szemben kritikus pártok és politikusok érvei.

Az Unió, és benne többek között az euroszkepticizmus kutatásának igen nagy hagyományai vannak az Egyesült Királyságban, ahol különböző nevek alatt futó alap és mesterképzési szakok vannak a témakörben (European Studies BA, European Politics MA stb.), van euroszkepticizmusról szóló kurzus.² Magyarországon és Finnországban is sokan kutatják az Uniót, és vele az euroszkepticizmust is, de ezekben az országokban még nincs akkora hagyománya az ilyen kutatásoknak.

A 2005. január 1-2014. június 31. közötti időt dolgozom fel, bár utalások lehetnek előzményekre. Ekkor már mindhárom ország az Unió tagja volt és 2005

¹ KISS J. LÁSZLÓ et al (2005): *A huszonötök európai*. Budapest, Osiris Kiadó.

² UNIVERSITY OF LEICESTER: *Distance Learning and CPD*.
<http://www2.le.ac.uk/study/distance>

májusában parlamenti választásokat tartottak az Egyesült Királyságban. A befejező dátumot a 2014-es Európai Parlamenti választások utánra tettem.

A pártok közül a fókusz az Egyesült Királyság esetében három nagyobb párt (Konzervatív Párt, Munkáspárt és Liberális Demokraták) programjainak euroszkeptikus programpontjain, illetve az Európai Parlament választásain sikeres euroszkeptikus Függetlenségi Párton van, a többi párt nem befolyásolja lényegesen a brit Uniós politikát, míg Magyarország és Finnország esetében a hangsúly a nagy és közepes parlamenti pártokon (Fidesz, MSZP és Jobbik, illetve Konzervatív Párt, Centrum Párt, Szociáldemokrata Párt és Igaz Finnek) van.

Az időbeli behatárolásnak elsősorban területi okai vannak. A három ország kiválasztásánál nyelvi és területi szempontokat vettem figyelembe, tehát egyrészt azt, hogy magyarul, angolul és finnül eredetiben tudok forrásokhoz hozzáférni, másrészt viszont, amennyiben kiválasztottam volna a szintén angol nyelvű Máltát és Írországot, akkor ez a döntés területi gondokat okozhatott volna.

Az összehasonlításban a pártok hivatalos parlamenti és európai parlamenti választási programjaira hagyatkozok, másodsorban elemzésekre. Bár kívánatos lenne a meghatározó politikusok nyilatkozatait, beszédeit is elemezni, ez két akadályba is ütközik: több tucat ember összesen több ezer megnyilvánulását kellene elemezni. Ehhez egyrészt rengeteg munkaóra lenne szükség, másrészt területi korlátokba ütköznék. Ennek ellenére érdekes feladatnak tartanám egy ilyen elemzés elkészítését is, bár lényegesen szűkebb időintervallumban.

Az Egyesült Királyság alatt a dolgozatban azt a területet értem, ahonnan a westminsteri parlamentbe választják a képviselőket, tehát az Anglia, Skócia, Wales és Észak-Írország alkotta országot. A tanulmány szempontjából nem tartoznak ide brit tengerentúli területek, amelyek az Egyesült Királyság részét képezik, de egyrészt Gibraltár kivételével az Unión kívül vannak, másrészt nem választanak képviselőket a westminsteri parlamentbe, így nem igazán befolyásolják a brit Uniós politikát. Magyarország esetében a területi lehatárolás egyértelmű. Finnország esetében a dolgozat szempontjából Ålandot is Finnország részeként kezelem, bár nem helyezek Ålandra különösebb hangsúlyt.

Kérdések

Mit jelent az euroszkepticizmus?

Milyen euroszkeptikus tételeket tartalmaztak a választásokon a pártok kampányanyagai, programjai?

Hipotézis

Azt feltételezem, hogy a kutatott időben erősödött az euroszkepticizmus a brit politikában, a Fidesz retorikájában és Finnországban. Másik feltételezésem, hogy az euroszkeptikus erők kritikája részben eltérő, akár egymással ellentmondásos is lehet különböző országokban.

Kutatási módszerek

Módszerem elsősorban forráselemzés, másodsorban szakirodalmi forrás-elemzés. A forráselemzés a pártok választási programjait vizsgálja. Ezzel a módszerrel sikeresen be tudom mutatni az euroszeptikus pártokat, eddig ismeretlen vagy kevésbé ismert szempontokkal ismertethetem meg az olvasókat.

Mi az euroszepticismus?

Maga a szó (annak angol eredetije, az *eurocepticism*) először 1985. november 11-én jelent meg a *The Times*-ban, de csak Margaret Thatcher 1988. szeptember 20-i *brugesi beszéde* után terjedt el.³ Michelle Cini az euroszeptikust így definiálja: „*Euroceptic: someone who is opposed to European integration, or is sceptical about the EU and its aims.*”⁴ Ezek szerint az euroszeptikus, aki ellenzi az európai integrációt, vagy szkeptikus az Európai Unióval és céljaival. A Magyarországi Európa Társaságnak egy sokkal részletesebb skálája van, ők az Európai Unióhoz való viszonyulást tíz kategóriára osztják: 1. kategória: EU-destruktív, 2. kategória: EU-főb, 3. kategória: kemény EU-szeptikus, 4. kategória: puha EU-szeptikus, 5. kategória: EU-pesszimista, 6. kategória: EU-pragmatikus, 7. kategória: puha EU-pragmatikus, 8. kategória: EU-konstruktív, 9. kategória: EU-optimista, és végül a 10. kategória: föderalista.⁵ Náluk a két szkeptikus kategória a „3. kategória: kemény EU-szeptikus Történelmi kényszerként elfogadja az integráció létezését, az ország tagságát, de intenzíven küzd azért, hogy az EU minél kevésbé korlátozza a tagállami szuverenitást. Nacionalista. Csak azokat a közös politikákat támogatja, amelyekből közvetlen materiális haszon származik, a többit visszánacionalizálná. Ragaszkodik a nemzeti vétó intézményéhez, és alkalmazza is. Számára semleges ügyekben hajlamos hátráltatni az egységesülést. Az uniónak csak a hátrányairól beszél,⁶” és a „4. kategória: puha EU-szeptikus Definíció: az EU létezését elfogadja, de nyűgnek és korlátnak tekinti, amely csak szelektíven értelmezett nemzeti ügyekben hasznos. Legfőbb szempontja az uniós pénzforrások megszerzése. A közösségi szabályok minimumát teljesíti. Egyes közösségi politikákat (például agrártámogatások) visszánacionalizálna, egyes alapszabadságokat (például termőföldvásárlás) korlátozna. Mérsékelt nacionalista. Az EU működésének ellentmondásait hangsúlyozza. Az eurót elutasítja, a közös külpolitikát nem

³ APODACA, ARIANE (2013): *Information Guide Euroscepticism*. Cardiff University. <http://www.cardiff.ac.uk/insrv/resources/edc/Euroscepticism.pdf> (hozzáférés 2015. április 12.)

⁴ CINI, MICHELLE (2007): *European Union Politics*. Great Britain, Oxford University Press.

⁵ KOCSIS GYÖRGYI et al (2014): *Hol áll a perc-mutató?* Magyarországi Európa Társaság. http://www.europatársasag.hu/images/2014Marc/perc_web.pdf (hozzáférés 2014. szeptember 1.)

⁶ Ibid

létezőnek tekinti.⁷ Tuka Ágnes nem definiálja pontosan az euroszepticismust. Könyvében az euroszepticismusról szóló fejezetben olyan dolgokat ír le, hogy az euroszeptikusok hívják magukat eurorealistának, féltik a nemzeti szuverenitást az eurokratától, elsődlegesnek tartják a nemzeti érdekeket, kritizálják az Unió felépítését, működési anomáliáit, demokráciadeficitjét, az európai public policyk ellentmondásait.⁸

A három definíció egyike se fedi szerintem tökéletesen az euroszepticismust. Az elsőnél nem tiszta, hogy csak a további integrációról van szó, továbbá nem szerencsés a definícióba belerakni a definiálandó szót. A deklaráltan uniópárti Magyar Európa Társaság igen kidolgozott kategorizálása az én céломhoz túlságosan el van aprózva, a dolgot szempontjából euroszeptikusnak számít az első öt kategória. Tuka doktornő pedig lényegében szerintem meg se próbálta rendesen körülírni vagy definiálni a fogalmat. Ezért döntöttem úgy, hogy a dolgot céljának megfelelő definíciót alkotok.

Euroszepticismus alatt azokat a nézeteket értem, amelyek leginkább a „less Europe” (kevesebb Európa) és a „no EU” (nem az Unióra) csoportokba sorolhatóak, akik csökkenteni szeretnék az Unió hatásköreit vagy szeretnék kiléptetni országukat, esetleg fel szeretnék számolni az Európai Uniót. Az Unió hatásköreinek bővítésének ellenzése a nem euroszepticismus a dolgot szempontjából.

II. Magyarország

II.1. Fidesz

A Fidesz, jelenleg Magyarország legnagyobb pártja és egyben a fő kormányzóerő elég vegyes képet mutat, a politikájuk a Policy Solutions szerint a leírtánál jóval euroszeptikusabb.⁹ A párt az Európai Parlamentben a Néppárti frakció tagja.

A 2006-os, ellenzéki erőként írt parlamenti választási program eléggé pozitívan viszonyul az Unióhoz, többek között célul tűzik ki az euró 2010-es bevezetését, viszont közben azért a 2006-os programban kritizálják a bolognai folyamatot, és megígérik, hogy győzelmük esetén felkínálják a felsőoktatási intézményeknek a hagyományos képzéssel való visszatérés lehetőségét „egyes speciális területeken

⁷ Ibid

⁸ TUKA ÁGNES (2009): *Az Európai Uniónk Színe és Fonákja*. Pécs, IDRResearch kft/Publikon Kiadó.

⁹ BÍRÓ NAGY ANDRÁS et al (2012): *Euroszepticismus Magyarországon*. Budapest, Policy Solutions.
<http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/Euroszepticismus%20Magyarorsz%C3%A1gon.pdf> (hozzáférés 2014 október 6.)

(pl. tanárképzés)”, továbbá szorgalmazzák a Magyarországot sújtó átmeneti korlátozások feloldását.¹⁰

A Fidesz 2009-es (ellenzékben megfogalmazott) európai parlamenti választási programjában némileg negatívabb hangot ütnek meg, a bevezetőben arról írnak, hogy „Európa teret veszített, nem közeledett lényegesen a lisszaboni stratégiában meghatározott célkitűzésekhez, nem oldotta meg meg intézményrendszerének megújítását.¹¹” Érdekes bekezdése a programnak a következő:

„2002 óta az is meghatározó irányvonala a magyar kormányzati politikának, hogy minden kellemetlenségért a külső tényezőket, azon belül is előszeretettel az Európai Uniót kell hibáztatni. A felelősség folyamatos háraitása, a hazugságok megtették a hatásukat: a felmérések tanúsága szerint ma Magyarország rendelkezik a 2004-ben csatlakozott országok közül a legnegatívabb unió-képpel, pedig a belépéskor még az egyik leginkább Európa-párti új tagállamnak számítottunk.¹²”

Az igen terjedelmes (283 oldalas) program főleg a Gyurcsány-kormány kritizálására összpontosít. A Brüsszelt érintő kritikájában is áttételesen a magyar kormányt bírálja:

„az Európai Unió intézményei éppen azon a területen nem váltották be a hozzájuk fűzött várakozásokat, amelyeken a beavatkozás nem az ország hátrányára, hanem előnyére szolgált volna. Határozottabb brüsszeli fellépéssel korábban meg lehetett volna szüntetni a szocialista–szabaddemokrata kormány által nyújtott hamis adatszolgáltatást és ezzel a felelőtlen költségvetési politikát, többet lehetett volna tenni a jogállamiságot és a demokratikus intézményrendszer működését súlyosan veszélyeztető kormányzati fellépésekkel (független intézmények önállóságának csorbítása, a rendőrség és a titkosszolgálatok politikai célokra való felhasználása, az emberi jogok súlyos és tömeges megsértése stb.) szemben.”¹³

¹⁰ FIDESZ – MAGYAR POLGÁRI SZÖVETSÉG (2006): *Hajrá, Magyarország! A Cselekvő Nemzet Programja*. <http://nezopointintezet.hu/files/2012/03/Hajr%C3%A1-Magyarorsz%C3%A1g-A-cselekv%C5%91-nemzet-programja-2006.pdf> (hozzáférés 2014. szeptember 3.)

¹¹ FIDESZ – MAGYAR POLGÁRI SZÖVETSÉG (2009): *Igen, Magyarország többre képes*. http://static.fidesz.hu/download/yar/program2009_magyar.pdf (hozzáférés 2014. szeptember 3.)

¹² Ibid. A bekezdést egy az egyben idézi a BÍRÓ NAGY ANDRÁS et al (2012): *Euroszepticismus Magyarországon*. Budapest, Policy Solutions is!

¹³ Ibid.

A programban továbbá erős Uniót szeretnének, és felhívják a figyelmet arra, hogy Brüsszel nem Moszkva, „**Az uniós intézmények döntései nem külső diktátumok, hanem azokban mi is részt veszünk.**”¹⁴”

A 2010-es parlamenti választási programjuk, amelyet ellenzékéből írtak, nem tartalmaz semmi kritikát magával az Unióval vagy intézkedéseivel szemben,¹⁵ és mivel 2014-es (kormányzati pozícióból „írt”) programjuk annyi volt, hogy fojtatják, ezért értelmezés kérdése, hogy a 2014-es országgyűlési választási programjuk Uniós politikája konkrétan mi.

Összességében a Fidesz „hivatalosan” igazán uniópárti programokkal vesz részt a választásokon. Nyoma sincs a vezető kormányzati politikusok olyan retorikai fordulatainak, mint hogy „Európán kívül is van élet,” „nem leszünk gyarmat,” vagy, hogy nem diktálhatnak nekünk Brüsszelből.

II.2. MSZP

A párt az Európai parlamentben a Szocialisták és Demokraták Progresszív Szövetsége frakciójának tagja 2009-től, előtte a Szocialisták Frakciójának volt a tagja.

A 2006-os, nagyobbik kormánypártként kiadott programban határozottan elutasítják az „az Európa-szkepticizmus képmutató politikáját.”¹⁶”

A párt a 2009-es európai parlamenti választásokra (kormánypártként) nem készült rendes programmal, csak egy kilenc oldalas vállalással. Ebben nem kritizálják az Uniót vagy intézkedéseit.¹⁷

Az MSZP 2010-es, kormánypártként megfogalmazott országgyűlési választási programjában általában pozitív színben tüntetik fel az Európai Uniót. Kritikaként merül fel, hogy nincs „érvényes, közös mondanivaló a világgazdaság új kihívásaira adandó közös válaszokról”¹⁸”

¹⁴ Ibid. A kiemelés az eredetiből.

¹⁵ FIDESZ – MAGYAR POLGÁRI SZÖVETSÉG KÖZPONTI HIVATAL – KDNP (2010): *Nemzeti Ügyek politikája*. http://static.fidesz.hu/download/481/nemzeti_ugyek_politikaja_8481.pdf (hozzáférés 2014. szeptember 3.)

¹⁶ MAGYAR SZOCIALISTA PÁRT (2006): *Erős köztársaság, sikeres Magyarország-az MSZP választási programja*. http://www.boon.hu/2006/02/az_MSZP_v_laszt_si_programja.doc (hozzáférés 2014. szeptember 8.)

¹⁷ MAGYAR SZOCIALISTA PÁRT (2009): *AZ MSZP EP DELEGÁCIÓ VALLALÁSAI 15 PONTBAN*. http://mszp.hu/sites/default/files/MSZP%20EP%20vallalások%20a%20kovetkezo_ciklusra.pdf (hozzáférés 2014. szeptember 8.)

¹⁸ MESTERHÁZY ATTILA (2010): *Nemzeti Modernizáció, Összetartó közösség*. MSZP Országos Központ. <http://mitigernek.hu/images/docs/mszp2010.pdf> (hozzáférés 2014. szeptember 8.)

A 2014-es, Bajnai Gordon és Mesterházi Attila által ellenzékéből jegyzett programban az Unió teljesen pozitív megítélés alá esik.¹⁹

II.3. Jobbik

A Jobbik Magyarországért Mozgalom az összes választáson ellenzéki pozícióból indult. A 2006-os országgyűlési választásokon a Jobbik nem indult önállóan és ekkor még nem volt a magyar politikai élet jelentős szereplője. Az Európai Parlamentben a függetlenek között ülnek.

A 2009-es európai parlamenti választási programban elutasítják a Lisszaboni Szerződést, mert az megnyitja az utat az Európai Egyesült Államok megerősítése felé.²⁰ A tagság miatt megnőtt az agrárimport, az eleve versenyhátrányból induló hazai vállalkozásokra nagy terheket ró az Unió előírások betartása. Anyagi és humánerőforrásainkat gyarmatosítóként használják ki. A gazdaság bürokratikusán túlszabályozott. Az Unió nem elég demokratikus, az Európai Parlament hatásköre mérsékelt a „nem választott, nem ellenőrizhető, visszahívhatatlan tagságú” Bizottsághoz és Tanácshoz képest. A termőföld 26% külföldi kézbe került. Egyrészt a számunkra fontos Ausztria és Németország nem nyitotta meg munkaerőpiacát a magyarok előtt, másrészt a hazai rossz állapotok miatt jól képzett fiatalok tízezrei költöztek a munkaerőpiacukat megnyitó tagállamokba. „Az Unió nem tudott hatékonyan fellépni a jogsértések megfékezése és a bűnösök felelősségre vonása érdekében,” mondják a 2006-os eseményekre utalva. A kritika lényegét ebben a mondatban fogalmazza meg: „a ma létező EU-ról kimondhatjuk, hogy antidemokratikus, bürokratikus, korrupcióval terhelt, neoliberális elveket érvényesítő, államok felett álló képződmény.”

A 2010-os parlamenti választási programban szintén felhozzák az energetikai monopóliumokat.²¹ Célul tűzik ki az energiafogyasztással kapcsolatos vállalkozások racionális alapokra való helyezését. A munkaügyi irányelvek nem felelnek meg az európai értékeknek, ezeket meg kell változtatni. Kifejezetten hátrányos az európai üzemi tanácsról szóló irányelv. Az Unióval foglalkozó fejezet lényegében meg egyezik a 2014-es programban találhatóival, de benne van még, hogy

„Az EU intézményrendszere nagyban antidemokratikus. Ennek legjellemzőbb példája, hogy jogszabályt kizárólag a nem választott testület-

¹⁹ BAJNAI GORDON – MESTERHÁZY ATTILA (2013): *IGAZSÁG, BIZTONSÁG, SZABADSÁG, JÓLÉT.* MSZP.

http://mszp.hu/sites/default/files/ajanlat_magyarorszagnak_kongresszus20131019_0.pdf
(hozzáférés 2014. szeptember 8.)

²⁰ JOBBIK MAGYARORSZÁGÉRT MOZGALOM (2009): *Magyarország a magyaroké!*
<http://www.balatonalmadi.jobbik.hu/sites/default/files/users/Jobbik-program2009EP.pdf>
(hozzáférés 2014. szeptember 10.)

²¹ JOBBIK MAGYARORSZÁGÉRT MOZGALOM (2010): *Radikális változás.*
<http://www.jobbik.hu/sites/jobbik.hu/down/Jobbik-program2010OGY.pdf> (hozzáférés 2014. szeptember 10.)

ként működő Bizottság kezdeményezhet, a megválasztott képviselők közül álló Európai Parlament nem.”

A Jobbik 2014-es választási programja szerint a „Hét vezér terv” megvalósulásának három fő akadálya van, ezek közül az első:

„I. Magyarország uniós kiszolgáltatottsága. Amíg nem sikerül az Unióval való kapcsolatunkat új alapokra helyezni, amíg az „európai árak, harmadik világbeli bérek” világában fogunk élni, amíg nem tudjuk sem védeni, sem támogatnia magyar ipart, amíg nem lesz nemzeti tulajdonú termelőgazdaságunk, addig hazánk egy helyben fog topogni. Két elfogadható lehetőség van: vagy az uniós kapcsolatunk újratárgyalása, vagy az Unióból való kilépés és egy közép-európai együttműködési alternatíva mielőbbi megvalósítása.”²²

A programban kritizálják a (magyar) földtulajdon piaci alapú kezelést az Unióban. Alkotmányba kell foglalni, hogy a föld nem kerülhet külföldiek és jogi személyek tulajdonába. Ezt akár a tagsággal megszüntetése árán is meg kell védeni, mert

„Amennyiben a magyar jövő szempontjából életfontosságú földtulajdonunk megtartását az Unió nem lesz hajlandó elfogadni, mint egyfajta nemzeti sajátosságot, amelyből nem engedhetünk, azzal csak azt bizonyítja be, hogy az EU nem nemzetek közössége, hanem egy multinacionális tőke által uralt diktatúra. Ilyen közösségben pedig nincs helyünk.”²³

A program szerint gondot okoz továbbá a megbukott neoliberais gazdasági modell azon következménye, hogy az energiaszektorban óriási nemzetközi gazdasági monopóliumok jöttek létre komoly politikai befolyással.

A program vége felé egy külön fejezet foglalkozik az Európai Unióval. Ebben kifejtik, hogy a Lisszaboni szerződést tévútnak tartják, mert az egy nemzetek felett álló szuperállamhoz vezet, és mert ez kötelezően végrehajthatóvá tette az Európai Unió Alapjogi Chartájának minden rendelkezését. Felhozzák, hogy az Unió ígéretével szemben nem oldotta meg a magyar nemzeti kisebbségek gondjait, miközben a magyaron kívül más nemzeti kisebbségek ügyét fontosnak tekinti. Vissza kell helyezni nemzeti hatáskörbe jogköröket, de még a jelenlegi rendszerben is az Országgyűlésnek szorosabb felügyelete alá kell vonnia a kormány Unió-s tevékenységét. A nemzeti érdekeket a közösségi érdekek elé kell helyezni. Az Uni-

²² JOBBIK MAGYARORSZÁGÉRT MOZGALOM (2014): *Kimondjuk. Megoldjuk.* http://jobbik.hu/sites/default/files/cikkcsatolmany/kimondjukmegoldjuk2014_netre.pdf (hozzáférés 2014. szeptember 10.)

²³ Ibid.

ős forrásoknál előfordul, hogy „kevésbé életbevágó, de az Unió által erőltetett projektekben hasznosulnak.” Meggyőződésük, hogy a tagság ráfizetéses, és ezt egy az Országgyűlés által megrendelendő, független, átfogó, közvetett hatásokat is kivizsgáló EU-mérleggel kívánják bebizonyítani. Amennyiben az Európai Unió tovább halad a „brüsszeli központú birodalomépítés irányába,” akkor szükségesnek tartják a tagságról (kilépésről) szóló népszavazás kiírását. Magyarország jövőjét az Európai Gazdasági Térségben képzelik el. Magyarországnak szövetségeseket kell találni a (Jobbikéval) hasonló értékrendű tagállamokkal, megalapítva a nemzetek sokszínűségére, az egyenlőségre és a kölcsönös érdekazonosságra épülő Nemzetek Európáját.

II.4. Magyarország összefoglalása

A magyar politikai élet jelentősebb (közepes és nagy) pártjai hivatalos választási programjai közül egyedül az ellenzéki Jobbik programja euroszeptikus. Legfontosabb ellentétjük a termőföld szabad kereskedelmében van az Unióval, ha ebben a kérdésben nem sikerül megegyezni kiléptetnének Magyarországot az EU-ból. Ha ebben sikerül megegyezni, akkor is céljuk a politikai szövetség lazítása. A másik két párt választási programja nem tartalmaz euroszeptikus elemeket, bár a Fidesz esetében az írott program jelentősen eltér a beszédekben és interjúkban gyakori euroszeptikus megnyilvánulásoktól.

III. Finnország

III.1. Konzervatív Párt (Koalíciós Párt)

A Konzervatív Párt (Kansallinen Kokoomus, röviden Kokoomus) az Európai Parlamentben a Néppárti frakció tagja. Az ellenzéki pozícióból készült 2007-es parlamenti választási programjában sem kritizálja az Uniót, hacsak azt nem vesszük kritikának, hogy egy képzeletbeli párbeszédben megállapítják, hogy az Unió néha furcsa dolgokat csinál.²⁴

A párt 2009-es, kormánypártként írt európai parlamenti választási programjában egyáltalán nem kritizálja az Uniót.²⁵

A Konzervatív Párt (kormányzati pozícióból írt) 2011-es parlamenti választási kampányanyagában megjegyzik, hogy az Unió nem tökéletes, de a párt igyekszik a finnek számára megfelelő irányba fejleszteni azt.²⁶

²⁴ KANSALLINEN KOKOOMUS (2007): *Vastuullinen markkinatalous ja sen vaikutukset tulevaisuuteen. Suomen*
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokvaalitavoitteet2007> (hozzáférés 2014. augusztus 8.)

²⁵ KANSALLINEN KOKOOMUS (2009): *Kokoomuksen eurovaaliohjelma 2009.*
<http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokeurovaaliohjelma2009> (hozzáférés 2014. augusztus 8.)

Az igen rövid 2014-es, vezető kormánypártként megfogalmazott európai parlamenti választási programja nagyon pozitívan viszonyul az Unióhoz.²⁷ Egy kritikus elem található benne, hogy a jogalkotásnál törekedni kell az egyszerűsítésre és ésszerűsítésre, az új jogszabályoknak elő kell segíteniük a gazdasági növekedést és a munkaerő könnyebb elhelyezkedését.

III.2. Centrum Párt

A párt az Európai Parlamentben az Európai Liberálisok és Demokraták Szövetségének frakciójában foglal helyet.

Az akkor vezető kormányerő 2007-es parlamenti választási programja szerint az Unió jogalkotásnak hatékonyabbnak és demokratikusabbnak kell lennie.²⁸

A még mindig vezető kormánypártként írt 2009-es európai parlamenti választási programjukban, melynek főhőse a néhai Urho Kekkonen elnök, azt mondják, hogy bár jó, hogy 2020-ra 30%-al visszafogja az Unió 1990-hez képest a károsanyag-kibocsátást, ez nem elég, 2050-re a kibocsátás még szigorúbb visszafogását kell vállalni.²⁹ Az Uniónak a jövőben nagyobb szerepet kell vállalnia a munkanélküliség, különösen a fiatalok munkanélküliségének leküzdésében. Sokkal több pénzt kell a jövőben áldoznia az Uniónak az oktatásra, tudományra és kutatásra.

A miniszterelnököt adó Centrum Párt 2011-es parlamenti választási programjában nem sokat foglalkoznak az Unióval, ahol igen, ott pozitív szövegkörnyezetben.³⁰

Az ellenzéki pártként írt 2014-es európai parlamenti programjukban felvetik, hogy az Unióban vissza kell fogni a bürokráciát, és Finnországnak nem szabad olyan szigorúan követni a közösségi jogot.³¹ Vissza kell fogni a folyamatos jogal-

²⁶ KANSALLINEN KOKOOMUS (2011): *MATKAOPAS HYVINVOINTIVALTIOSTA PAREMMINVOINTIVALTIION - KOKOOMUKSEN EDUSKUNTAVALIOHJELMA 2011*. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokvaaliohjelma2011> (hozzáférés 2014. augusztus 8.)

²⁷ KANSALLINEN KOKOOMUS (2014): *Parempi Eurooppa syntyy ainoastaan tekemällä*. <http://eurovaalit.kokoomus.fi/kokoomus-eurovaalijulistus-2014.pdf> (hozzáférés 2014. augusztus 8.)

²⁸ SUOMEN KESKUSTA (2007): *Vähän kuin itseäsi äänestäisit*. <http://www.keskusta.fi/includes/loader.aspx?id=6b6636d7-f713-410e-8f58-acd1b84fb928> (hozzáférés 2014. augusztus 9.)

²⁹ SUOMEN KESKUSTA (2009): *Urhoutta Eurooppaan – Keskustan vaaliohjelma euroopan parlamentin vaaleissa 2009*. <http://www2.keskusta.fi/loader.aspx?id=18326693-9333-4d61-b460-7bcd66794270> (hozzáférés 2014. augusztus 9.)

³⁰ SUOMEN KESKUSTA (2011): *Koko Suomi, kaikki suomalaiset - Vaaliohjelma vuoden 2011 eduskuntavaaleihin*. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=keskvaaliohjelma2011> (hozzáférés 2014. augusztus 9.)

³¹ SUOMEN KESKUSTA (2011): *Koti kuntoon – tuuletusta Eurooppaan - Keskustan vaaliohjelma Euroopan Parlamentin vaaleissa 2014*.

kotást, a meglévő szabályokat felül kell vizsgálni Az Unió nem tesz eleget a gazdaság felélénkítésére.

III.3. Szociáldemokrata Párt

A szociáldemokraták (Sosiaalidemokraattinen Puolue, röviden Sosiaaldemokraatit) 2007-es, kormánypártként írt választási programja szerint az Uniót a polgárok demokratikus és szociális közösségévé és sikeres gazdasági területté kell fejleszteni.³²

A párt 2009-es, ellenzékéből megfogalmazott európai parlamenti választási programjában szintén azt vetik fel, hogy a költségvetés hangsúlyának az innováción, kutatáson és fejlesztésen kell lennie.³³ A mezőgazdasági környezetvédelmi támogatásoknak a jövőben szorosabban kell kapcsolódniuk a környezet védelméhez.

Az ellenzéki Szociáldemokrata Párt 2011-es parlamenti választási programja nem igazán foglalkozik vele, így nem is kritizálja az Uniót.³⁴

Az ellenzékéből írt 2014-es európai parlamenti választási programjuk szerint a kutatásra és fejlesztésre többet kell költeni, a területi politikának kevésbé szabad bürokratikusnak lennie.³⁵

III.4. Igaz Finnek

Az Igaz Finnek (Perussuomalaiset) végig ellenzékéből politizáltak. 2009-2014-ig az euroszeptikus Szabadság és Demokrácia Európája frakció tagja az európai Parlamentben, 2014-től a szintén euroszeptikus Európai Konzervatívok és Reformisták frakciójában foglalnak helyet.

<http://www.keskusta.fi/loader.aspx?id=0e0d6039-11c6-4179-8751-e389bca665ca>
(hozzáférés 2014. augusztus 9.)

³² SUOMEN SOSIALIDEMOKRAATTINEN PUOLUE (2006): *Reilu Suomi - työtä ja välittämistä*. <http://www.sdp.fi/images/vaaliohjelma/sdpnvaaliohjelma07.pdf> (hozzáférés 2014. augusztus 10.)

³³ SUOMEN SOSIALIDEMOKRAATTINEN PUOLUE (2009): *EUROOPAN PARLAMENTIN VAALIEN VAALIOHJELMA 2009*. <http://www.sdp.fi/images/vaaliohjelma/euvaaliohjelma09.pdf> (hozzáférés 2014. augusztus 10.)

³⁴ SUOMEN SOSIALIDEMOKRAATTINEN PUOLUE (2011): *TYÖN JA OIKEUDENMUKAISUUDEN PUOLESTA*. http://www.sdp.fi/sites/default/files/politiikka/tyon_ja_oikeudenmukaisuuden_puolesta_ladattava.pdf (hozzáférés 2014. augusztus 10.)

³⁵ SUOMEN SOSIALIDEMOKRAATTINEN PUOLUE (2014): *Oikeudenmukainen Eurooppa – laitetaan Eurooppa töihin*. http://issuu.com/sosialidemokraatit_sdp/docs/sdp_eu_vaaliohjelma_2014 (hozzáférés 2014. augusztus 10.)

A 2007-es parlamenti választási programjuk szerint népszavazást kell kiírni az Unió tagjáról. Ezt az indokolja, hogy Finnország hatalmat veszített mind az Unióval szemben, mint a bővülés következtében, közben megnőtték a befizetései.³⁶ Az Unió szövetségi állam felé fejlődése esetén ki kell lépni belőle. A szubszidiaritás elve és a munkaerő szabad áramlása csak üres szövegek, miközben Brüsszelben értelmetlen direktívákat gyártanak, hogy megnehezítsék a hétköznapi ember életét és hasznot hajtsanak a pénzes uraknak. Az EU célja a nagytőke zsebeinek betömése, miközben értékvákuumot hoz létre, ahol nem számít semmi a pénzen kívül.

A párt 2009-es európai parlamenti választási programjában magát unióellenes pártként definiálja, azon az alapon, hogy ők a népuralmat támogatják, az Unió pedig nemzetek feletti, ahol nem a népe a hatalom.³⁷ Nem a szövetségi államra, nem a Lisszaboni Szerződésre, amely többek között súlyosan sérti a szubszidiaritás elvét. A mezőgazdaságot nemzeti hatáskörbe kell vonni. Az EU rosszul működik, ahol hatásköre van, ott vannak a gondok. Ezért sem szabad szövetségi állammá alakulni és további hatásköröket átadni. Az Uniót szerkezetileg meg kell könnyíteni, az információs társadalom idején nincs szükség az EU-hoz ahhoz, hogy együttműködésre kényszerítse az országokat. Finnország nettó befizető.

Az Igaz Finnek 2011-es parlamenti választási programja szerint az Európai bürokráciát és hatalomkoncentrációt csökkenteni kell.³⁸ A cél a jobb tehát kevesebb EU, amely a gazdasági együttműködésről és a népek közötti békéről szól. Egy esetlegesen megvalósuló közös bevándorlási politikán kívül kell maradni.

2014-es európai parlamenti választási programjukban kevesebb, de jobb Európai Uniót akarnak.³⁹ Az Unió jelenleg egy bürokratikus rendszer, amely elnyomja a tagállamok demokráciáját. Az EU halad a szövetségi állam felé, pedig gazdasági szövetségnek kellene maradnia. Nem demokratikus, hogy Finnország jövőjéről úgy döntenek, hogy az Európai Parlamentben a képviselők 1,7% finn, tehát a maradék 98,3% dönt a finnek sorsáról, ezzel távolodik a néptől a hatalom. Az euró politikai és nem gazdasági döntés, amennyiben Finnországnak az az érdeke be kell vezetnie a saját valutát. Az Uniót meg kell reformálni, mert túl bürokratikus és nem elég demokratikus. A brit tervekhez hasonlóan új szerződést kell tár-

³⁶ PERUSSUOMALAISET (2007): *Oikeudenmukaisuuden, hyvinvoinnin ja kansanvallan puolesta!*. http://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2013/04/Perussuomalaisen_eduskuntavaaliohjelma_2007.pdf (hozzáférés 2014. augusztus 13.)

³⁷ PERUSSUOMALAISET (2009): *PERUSSUOMALAISTEN EU-VAALIOHJELMA 2009.*. http://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2013/04/Perussuomalaisen_EU-vaaliohjelma2009.pdf (hozzáférés 2014. augusztus 13.)

³⁸ PERUSSUOMALAISET (2011): *Suomalaiselle sopivin.* http://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2013/04/Perussuomalaisen_eduskuntavaaliohjelma_2011.pdf (hozzáférés 2014. augusztus 13.)

³⁹ PERUSSUOMALAISET (2013): *Perussuomalaisen EU-vaaliohjelma.* <http://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2013/04/EU-vaaliohjelma.pdf> (hozzáférés 2014. augusztus 13.)

gyalni a tagságról majd erről népszavazáson kell dönten. Újra kell tárgyalni a széndioxid-kibocsátási kvótákat, mert a jelenlegi túl alacsony szint versenyhátrányt okoz.

III.5. Finnország összefoglalás

A négy finn párt programjából három unióbarát és egy euroszeptikus párt képe körvonalazódik. Érdekes az Igaz Finnek 2007-es ellenséges, érvekkel nem vagy alig alátámasztott eurofób hozzáállásától papíron hogyan jutottak el a 2014-es, sokkal konstruktívabb álláspontig. Jellemző még a Szociáldemokrata Pártra és a Centrum Pártra, hogy a kritikájukat nem egyenesen fogalmazzák meg, hanem a szerintük módosítandókat inkább a jövőbeli célok közötti tervekként fogalmazzák meg.

IV. Egyesült Királyság

IV.1. Konzervatív Párt

A Konzervatív Párt (Conservative Party, közismertebben Tory Party) a mérsékelt euroszeptikus Európai Konzervatívok és Reformisták frakciójának legnagyobb partja és egyben szervezője 2009-től, korábban az Európai Néppárt frakciójában voltak. Ellenzéki pártként megírt 2005-ös parlamenti programjukban felhozzák, hogy rendezik a viszonyukat az Európai Unióval és ennek keretében hatásköröket szereznek vissza.⁴⁰ A szociális fejezetbeli kívülmaradási jogukat vissza szeretnék szerezni. Bár itt még támogatják az európai védelmi együttműködést, ennek a NATO keretében kell történnie. Meg kell újítani az Uniót egy rugalmasabb, liberálisabb, decentralizáltabb irányban. Az Unió szigorú munkajogi előírásai hátráltatják a munkaerőpiacot.

A 2009-es, ellenzéki pozícióból megírt konzervatív európai parlamenti választási manifesztum a 2014-eshez hasonló kritikákkal kezdődik: az EU túl bürokratikus, rugalmatlan, korszerűtlen.⁴¹ Az Unió befelé fordultságát is felvetik. Nemzetek Európáját kell fejleszteni, amely [csak] a közös célokért működik együtt. A munkaügyet és szociális jogi szabályozást vissza kell szerezni brit hatáskörbe. Vállalják, hogy amennyiben még nincs érvényben a Lisszaboni Szerződés, amikor kormányra kerülnek, akkor ügydöntő népszavazást írnak ki, melynek kampánya során ellenezni fogják a szerződéshez való csatlakozást. Az EU-nak csökkentenie kell a pazarlást, a bürokráciát 2012-re 25%-al kell visszafogni. Csökkenteni kell az

⁴⁰ CONSERVATIVE PARTY (2005): *It's time for action – conservative election manifesto 2005*. http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/11_04_05_conservative_manifesto.pdf (hozzáférés 2014. október 8.)

⁴¹ CONSERVATIVE PARTY (2009): *Vote for change – European election manifesto*. <https://www.conservatives.com/~media/Files/Downloadable%20Files/Euro%20Election%202009/euro-manifesto.ashx> (hozzáférés 2014. október 8.)

új Uniós jogszabályok mennyiségét, és a már meglévő redundáns jogszabályokat is vissza kell vonni. Az Egyesült Királyság befizetéseit csökkenteni kell. A strasbourgi európai parlamenti üléseket meg kell szüntetni, ezzel évi 150 millió fontot spórol az Unió.

Az ellenzéki konzervatívok 2010-es parlamenti választási manifesztuma szerint az Uniós védelmi költségvetésből vissza kell fogni, ennek keretében felül kell vizsgálni a brit részvételt az Európai Védelmi Ügynökségben.⁴² A brit törvényeket úgy módosítanák, hogy bevezetnének a „referendum lock”-ot, mely szerint minden szerződés, mely hatáskörök átruházását jelenti az Európai Uniónak, csak népszavazás után lehessen ratifikálni. Az Egyesült Királyság nem fog hozzájárulni, hogy létrehozzák az Európai Ügyészséget, vagy annak joghatósága legyen az Egyesült Királyság területén. Az Unió folyamatos és nem elszámoltatható befolyása az emberek mindennapjaiba túl messzire ment, ezért újra kell tárgyalni az Európai Unió Alapjogi Chartáját.

A nagyobbik kormánypárt 2014-es európai parlamenti manifesztumában népszavazást ígérnek az Egyesült Királyság Európai Unió tagságáról.⁴³ David Cameron bevezetője szerint az Unió bürokratikus és nem demokratikus, túlságosan befolyásolja a mindennapi életet és az új tagállamokból származó bevándorlás túl nagy terhet ró a helyi közösségekre. Cameron szerint az Unió a fő feladata a munkahelyteremtés elősegítése, ehhez az meg kell reformálni és rugalmasabbá kell tenni. Cameron megegyezik az új feltételekről az Unióval, majd ez alapján ügyszavazást ír ki 2017 előtt.

Magában a programban a következő, Unió gyengítését célzó tervek vannak: Brüsszeltől vissza kell szerezni hatásköröket, csökkenteni kell az Uniós bürokráciát. A nemzeti parlamenteknek együttműködve blokkolniuk kell tudni a nem kívánt Uniós jogszabályokat. A rendőrség és az igazságügyi szervek meg tudják védeni a brit polgárokat az Uniós szervek felesleges beavatkozásától mentesen. A munkavállalás szabadsága ne a szociális támogatások megszerzésének szabadságát jelentse. Az új tagállamok felvétele a migrációs szabadságok korlátozásával, például hogy egy új tagállam munkavállalói csak akkor élhessenek a szabad munkavállalás jogával, ha a nemzeti össztermék vagy a keresetek elérték egy meghatározott szintet. Az 1983-as Stuttgarter nyilatkozat⁴⁴ által meghatározott, majd a Lisszaboni Szerződésbe belefoglalt „ever closer union,” tehát egyre mélyülő politikai és gazdasági szövetség elvetése. Cél a minél több döntés nemzeti szintre hozása, Uniós szintű döntések csak szükség esetén, az Uniós napirendben nagyobb beleszólást

⁴² CONSERVATIVE PARTY (2010): *Invitation to join the government of Britain*. <https://www.conservatives.com/~media/Files/Activist%20Centre/Press%20and%20Policy/Manifestos/Manifesto2010> (hozzáférés 2014. október 8.)

⁴³ CONSERVATIVE PARTY (2014): *Real Change in Europe – Conservative Party European Election Manifesto 2014*. <https://www.conservatives.com/~media/Files/Downloadable%20Files/MANIFESTO%20014/Euro%20Manifesto%20English.ashx> (hozzáférés 2014. október 8.)

⁴⁴ BONDE, JENS-PETER (2003): *EUABC.com*. Europe of Democracies and Diversities. 2003. <http://hu.euabc.com/word/878> (hozzáférés 2014. október 8.)

a nemzeti kormányoknak. Csökkenteni kell a kiadásokat és egyben jobban kell őket felügyelni. Támogatják a holland törvényhozás javaslatát a nemzeti parlamentek nagyobb kontrolljára az Unió jogalkotás felett.

A program szerint támogatják a dolgozók szabad mozgását, viszont vannak, akik visszaélnék a lehetőségekkel. Meg kell akadályozni a „benefit tourism”-ot, azt, hogy a Unió állampolgárok szociális előnyök kihasználása céljából költözzenek egyik tagállamból a másikba. A közös agrárpolitikát meg kell újítani, mert hátrányos a brit mezőgazdaságnak. A programot ezzel zárják:

“For Conservatives in Brussels, Britain’s national interest is always our first priority: the safety of our citizens, and the jobs and opportunities created back home.”

Tehát a brüsszeli konzervatív képviselőknek a nemzeti érdek az elsődleges, ami a polgárok biztonsága és az otthon teremtett munkák és lehetőségek.

IV.2. Munkáspárt

Az egyedül kormányzó Munkáspárt (Labour Party) 2005-ös parlamenti választási programban enyhe kritikaként megígéri, hogy dolgoznak azért, hogy a jövőben az Unió szabályok arányosak és jobban elkészítettek legyenek.⁴⁵ Az Uniót meg kell reformálni, gazdasági reformot kell végrehajtani.

A kormányzó pártként megfogalmazott 2009-es európai parlamenti programban nagyon pozitívan viszonyulnak az Unióhoz.⁴⁶ Meg kell szüntetni, hogy az Európai Parlamentnek két székhelye legyen, ezzel nem csak pénzt spórolunk, hanem a környezetre káros kibocsátást is. A költségvetést és a közös agrárpolitikát is meg kell reformálni.

A kormányzati pozícióból megírt 2010-es parlamenti választási manifesztumban szintén általában erős Európát akarnak, és pozitív színben tüntetik fel az Uniót, de szükségét érzik az Unió költségvetés és közös agrárpolitika alapvető megreformálására.⁴⁷ Az Uniónak meg kell újítani a szabályozási környezetét, különös tekintettel a kis- és közepes vállalatokra vonatkozó jogszabályokra.

Az ellenzéki Munkáspárt 2014-es európai parlamenti manifesztumában enyhe kritikaként megjelenik az Unió költségvetés megreformálásának igénye: Unió szinten arra kell költeni, amit költséghatékonyabb Unió szinten kezelni,

⁴⁵ LABOUR PARTY (2005): *Britain forward not back – The Labour Party Manifesto 2005*. <http://ucrel.lanacs.ac.uk/wmatrix/tutorial/labour%20manifesto%202005.pdf> (hozzáférés 2014. október 9.)

⁴⁶ LABOUR PARTY (2009): *Winning the fight for Britain’s future – European Elections 2009*. <http://archive.labour.org.uk/uploads/e0e9e2d5-1437-8734-6d4e-8084302a2346.pdf> (hozzáférés 2014. október 9.)

⁴⁷ LABOUR PARTY (2010): *A future fair for all – The Labour Party Manifesto 2010*. <http://www2.labour.org.uk/uploads/TheLabourPartyManifesto-2010.pdf> (hozzáférés 2014. október 9.)

mint nemzeti szinten, és az Unió költségvetésben át kell helyezni a hangsúlyt a közös agrárpolitikáról gazdaságilag jobban megtérülő területekre, mint például a kutatás-fejlesztés.⁴⁸ Érdekes eleme a munkáspárt programjának a következő:

“This Government has deliberately tried to expose the NHS to the full force of EU competition law. The next Labour Government and our MEPs will work to make sure the NHS is protected from that body of law, so that patients are always put first.”

Tehát az egészségügyet mindenképpen ki akarják vonni az európai versenyjogi előírások hatálya alól.

A munkaerő illetve az uniós állampolgárok szabad mozgásánál minden jövődó tagállamnál többéves, lehetőleg akár a most legfeljebb hét évest meghaladó derogációt szeretnének elérni. A Munkáspárt is támogatja a strasbourgi ülés megszűntetését.

IV.3. Liberális Demokraták

A Liberális Demokraták (Liberal Democratic Party, közismertebben Liberal Democrats vagy Libdems) az Európai Liberálisok és Demokraták Szövetségének frakciójának tagja az Európai Parlamentben.

Az ellenzékben megírt 2005-ös parlamenti választási manifesztum kicsit kritikusabb. E szerint a 25 tagú Uniónak reformra van szüksége, hogy elszámoltathatóbb és hatékonyabb legyen. Több demokráciát és nyitottságot, kevesebb pazarlást és bürokráciát akarnak. Tehát itt is az általánosságok szintjén mozognak.⁴⁹

Az ellenzéki párt 2009-es manifesztum sem sokkal kritikusabb, bár itt megemlítik, hogy szükség van a közös agrárpolitika megváltoztatására úgy, hogy biztosítva legyen a fenntartható fejlődés vidéken és az igazságos kereskedési lehetőségek a farmereknek, továbbá megemlítik a közös költségvetés megreformálásának igényét.⁵⁰

Az ellenzéki Liberális Demokraták 2010-es parlamenti választási manifesztuma azt mondja, hogy ugyan az Európai Unió nem tökéletes, de szükséges. Harcolnak az elszámoltathatóságért és hatékonyságért. A legkonkrétabb kritika az

⁴⁸ LABOUR PARTY (2014): *The Labour Party European Manifesto*. http://www.yourbritain.org.uk/uploads/editor/files/LABOUR_PARTY_euro_manifesto.pdf (hozzáférés 2014. október 9.)

⁴⁹ LIBERAL DEMOCRATS (2005): *Liberal Democrats, The REAL alternative*. <http://ucrel.lancs.ac.uk/wmatrix/tutorial/libdem%20manifesto%202005.pdf> (hozzáférés 2014. október 13.)

⁵⁰ LIBERAL DEMOCRATS (2009): *The Liberal Democrat Manifesto for the 2009 Elections to the European Parliament*. <http://libdemmeeps.com/wp-content/uploads/2011/10/liberal-democrat-european-election-manifesto-2009-copy.pdf> (hozzáférés 2014. október 13.)

európai parlamenti képviselők havi utaztatása Strasbourgba, ami 200 millió euróba kerül évente és amit meg akarnak szüntetni⁵¹.

A kisebbik kormánypártként a Liberális Demokraták 2014-es európai parlamenti választási manifesztuma nem tartalmaz semmi kritikát az Unióval kapcsolatban, sőt, azt írják, hogy egy esetleges népszavazás esetén „Liberal Democrats will campaign strongly for the UK to remain in the European Union,⁵²” tehát hogy erőteljesen kampányolnak a mellett, hogy az Egyesült Királyság maradjon az Európai Unió tagja.

IV.4. Függetlenségi Párt

A[z Egyesült Királyság] Függetlenségi Párt (UK Independence Party, azaz a UKIP) minden választásnak ellenzékéből indult. Az euroszkeptikus Szabadság és Demokrácia Európája frakció tagja volt 2014-ig az európai Parlamentben, amelyet 2014-től Szabadság és Direkt Demokrácia Európája frakciónak hívnak.

A 2005-ös választási manifesztum szerint Európa korrupt, nem demokratikus és megreformálhatatlan.⁵³ Csak az Unión kívül lehet egy britek által a briteknek irányított ország az Egyesült Királyság. Az EU-ból való kilépés lehetővé tenné a szorosabb együttműködést más gazdasági szövetségekkel, mint például a NAFTA. Az Unióból való kilépéssel annyi új munkahely teremődik, hogy az egyetemi tanulásra alkalmatlanok is el tudnak helyezkedni. A közös agrárpolitika nem működik. A kötöttpályás közlekedésnek nemzeti hatáskörben kell lennie. A felsoroltakon kívül a 2010-es programhoz hasonló tételek szerepelnek még, annyi különbséggel, hogy a 2005-ös manifesztumban kevesebb helyet szentelnek az Unió kritizálására és többet a javaslatokra.

Sajnos a 2009-es európai választási manifesztumuk nem elérhető, bár a 2014-es alapján azt is lehet feltételezni, hogy csak szórólapoztak.

A 2010-es parlamenti választási manifesztumuk szerint az Unió túlszabályozott⁵⁴. A nemzeti jogalkotás túlnyomó része az Unió jogszabályok hazai jog-

⁵¹ LIBERAL DEMOCRATS (2010): *Liberal Democrat Manifesto 2010*. http://www.astrid-online.com/Dossier--R3/Documenti/Elezioni-2/libdem_manifesto_2010.pdf (hozzáférés 2014. október 13.)

⁵² LIBERAL DEMOCRATS (2014): *The Liberal Democrat manifesto for the 2014 European Parliament elections*. http://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/libdems/pages/5056/attachments/original/1398775863/UK_LibDem_2014_Euromanifesto_Clear_Print.pdf?1398775863 (hozzáférés 2014. október 13.)

⁵³ UK INDEPENDENCE PARTY (2005): *UK Independence Party MANIFESTO 2005 – WE WANT OUR COUNTRY BACK*. <http://www.politicsresources.net/area/uk/ge05/man/UKIPa4manifesto2005.pdf> (hozzáférés 2015. október 15.)

⁵⁴ UK INDEPENDENCE PARTY (2010): *Empowering the people – UKIP Manifesto April 2010*. <http://www.politicsresources.net/area/uk/ge10/man/parties/UKIPManifesto2010.pdf> (hozzáférés 2014. október 15.)

anyagba ültetése, 120000 Uniós direktíva és előírás hatályos az Egyesült Királyságban. Az Egyesült Királyság évi 16.4 milliárd fontot fizet be, a visszatérítések után ez évi nettó 6.4 milliárd font. De a tagság valójában a közvetett kiadásokat is beleszámítva mindenestől évi 120 milliárd fontba kerül az Egyesült Királyságnak. Az Egyesült Királyság állandó tagja az ENSZ BT-nek, tagja a NATO-nak, a G8-nak és a G20-nak, a Világbanknak és nukleáris hatalom, az ezekkel áró előnyöket azonban nem tudja élvezni és a keze meg van kötve az által, hogy az EU-ban mindössze 9%-nyi szavazattal bír. A brit gazdaságot megfolytja a túlzott Uniós szabályozás. Önkormányzatonként (tanácskonként) általában három millió fontot lehet spórolni, ha megszüntetik a hulladéklerakókra kivetett adót. A gazdaságot segíti, ha megszüntetik az Uniós környezetvédelmi előírásokat (pl. amelyek korlátozzák a káros anyag-kibocsátásokat). Az európai elfogatóparancs hatálya alól ki kell lépni. A védelemben minden Uniós programból ki kell lépni. A nyugdíjasok szenvednek az Unió által rájuk kényszerített magas energiaáraktól, az Egyesült Királyságot tönkretetheti a rákényszerített közös európai nyugdíjalap. A nemzetközi szerződések megkötésekor az Unió nem a brit, inkább a francia és német érdekeket képviseli. Az Uniós tagság következményeként az új ingatlanok 86-át a bevándorlók viszik. Az Unióban a bürokrácia felülírja a demokráciát. A brit hagyományos mértékegységeket (mint a pint és a mérföld) aláássák az EU döntései. Azonnali hatállyal ki kell vonulni a közös halászati politikából és meg kell szüntetni az EU által kikényszerített kvótákat.

A 2014-es európai parlamenti választási manifesztumuk a legkisebb a választásokon induló jelentősebb pártok közül, a magát EU-ellenességre alapozó pártnak nincs sok mondanivalója.⁵⁵ A párt szerint az Unió a nagyvállalatokat segíti, a kicsiket elnyomja, ettől szenved 4.8 millió kisebb brit vállalkozás. Az Uniós tagság napi 55 millió fontjába kerül a brit adófizetőknek, cserében egy bürokratikus törvénygyár. Az Európai Unió már nem az a gazdasági szövetség, amihez csatlakoztak, hanem olyan területeket felügyel, mint a bevándorlás, igazságszolgáltatás és az energia. Mivel az Unió nem tárgyal az évtizedek alatt összegyűjtött hatáskörök visszaadásáról, az egyetlen megoldás az Unió elhagyása. Évente két milliárd fontot költenek az Uniós „egészségturistákra.” A határok nyitottsága miatt nőtt a munkanélküliség, és a helyzet csak romlik, ha felveszik az Unióba Törökországot, Albániát, Moldovát „és még sokakat,” ahonnan beáramlanak majd a munkavállalók. Az Uniós környezetvédelmi előírások és a „Climate Change Act” (ami nem Uniós jogszabály, hanem brit törvény a Kyotói Folyamat részeként) sokba kerül a brit háztartásoknak. A kilépéssel az Egyesült Királyság visszanyeri a kontrollt a határok felett, olcsóbb lesz a fűtés, megfoszthatják az elítélteket a szavazati joguktól (ami nem EU-s, hanem Európa Tanács szervének, az Emberi Jogok Európai Bíróságának a döntése nyomán lett megadva az Egyesült Királyságban), nemzeti

⁵⁵ UK INDEPENDENCE PARTY (2014): *Create an earthquake – UKIP MANIFESTO 2014.*

<http://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/themes/5308a93901925b5b09000002/attachments/original/1398869254/EuroManifestoLaunch.pdf?1398869254> (hozzáférés 2014. október 15.)

lesz az egészségügy, a helyi felmenőkkel rendelkezők kaphatják a szociális lakásokat, olcsóbb lesz az üzemanyag és a tagdíjon rengeteget spórolnak.

IV.5. Egyesült Királyság összefoglalása

A négy jelentős pártból programja szerint a Függetlenségi Párt teljesen eurofób, gyakorlatilag az Unió minden intézkedését csak kritizálni tudják. A Konzervatív Párt átmenet, a programjaiban sok pozitívumot hoz fel az Unió mellett, de euroszeptikusnak nevezhető, mert vissza akar szerezni hatásköröket az Uniótól. A Munkáspárt és a Liberális Demokraták pozitívan viszonyulnak az Unió tagsághoz, általában szorosabb együttműködést szeretnének Európával. Kritikájukat az különbözteti meg nagyban a másik két párttól, de leginkább a Függetlenségi Párttól, hogy a problémákra megoldásokat kínálnak, vagy legalábbis konstruktívan viszonyulnak hozzájuk.

V.1. A három tagállam összehasonlítása

A programok írásakor különböztek a pártok kiindulópontjai. Míg a magyar programok rendszerint foglalkoztak az ellenfél lejárásával, a finnek jellemzően nem foglalkoztak a versenytársakkal, a britek pedig átmenetet képeztek a kettő között. A finnek jellemzően a kritika helyett elérendő célokat tűztek ki, és ez volt inkább jellemző a Munkáspártra és a Liberális Demokratákra is, míg a legkevésbé a Függetlenségi Pártra volt jellemző ez a hozzáállás. Egyedül a Függetlenségi Párt deklarált célja az Európai Unióból való kilépés. A programok alapján a Jobbik, az Igaz Finnek és a brit Konzervatívok inkább szabadkereskedelmi szervezetté minősítenének vissza az uniót. Mindhárom országnál felmerült a közös agrárpolitika illetve, a túlzott bürokrácia és a demokráciadeficit, mint kritika. Érdekes, hogy még az euroszeptikus Jobbik szerint az Európai Parlament hatásköre mérsékelte a Tanácsot és a Bizottsághoz képest, addig a szintén euroszeptikus brit Konzervatívok inkább a Tanácsot erősítenének.

V.2. Válaszok, végkövetkeztetés

Mit jelent az euroszepticismus?

Maradtam a dolgozat készítésének elején kidolgozott definíciónál: Euroszepticismus alatt azokat a nézeteket értem, amelyek leginkább a „less Europe” (kevesebb Európa) és a „no EU” (nem az Unióra) csoportokba sorolhatóak, akik csökkenteni szeretnének az Unió hatásköreit vagy szeretnének kiléptetni országukat, esetleg fel szeretnének számolni az Európai Uniót. Az Unió hatásköreinek bővítésének ellenzése a nem euroszepticismus a dolgozat szempontjából.

Milyen euroszeptikus tételeket tartalmaztak a választásokon a pártok kampányanyagai, programjai?

Leginkább a demokráciadeficitet, a pazarlást, a túlzott bürokráciát, jogszabálygyártást hozzák fel.

Azt feltételezem, hogy a kutatott időben erősödött az euroszepticismus a brit politikában, a Fidesz retorikájában és Finnországban. Másik feltételezésem, hogy az euroszeptikus erők kritikája részben eltérő, akár egymással ellentmondásos is lehet különböző országokban.

A brit politikában erősödött az euroszepticismus, hiszen a legnagyobb kormánypárt is euroszeptikus és megerősödött az euroszeptikus Függetlenségi Párt is. Viszont a Fidesz írott programja egyáltalán nem euroszeptikus. Finnországban a legeuroszeptikusabb erő szintén megerősödött, de közben a hivatalos programja rengeteget puhult, sokkal konstruktívabb és már nem eurofób. Vannak különbségek, de ha nem vesszük figyelembe a teljesen unióellenes Függetlenségi Párt programját, ami gyakorlatilag mindenért az Uniót hibáztatja, leginkább ugyanazokat (az előbb már ismertetett) pontokat hozzák fel.

Az egyes pártoknál nem találtam összefüggést a program Unióhoz való viszonyulása és a között, hogy a párt kormányon, vagy ellenzékben van-e.

Mivel terjedelmi és időgazdálkodási okokból ebben a dolgozatban nem lehetett kitérni rá, szerintem érdemes lenne megvizsgálni, hogy egyes pártok programja mennyiben tér el a szóbeli megnyilvánulásaiktól és a végrehajtott politikájuktól. Tapasztalatom szerint a Fidesz és a Centrum Párt programja sokkal pozitívabbnak állítja be az Uniót, mint szóbeli retorikájuk, illetve David Cameronnak azt szokták felhánytorgatni, hogy programjában és retorikájában euroszeptikus, közben pedig Európa-barát politikát visz.

Témavezető: Dr. Nagy Miklós, egyetemi docens

Felhasznált irodalom

- APODACA, ARIANE (2013): *Information Guide Euroscepticism*. Cardiff University. <http://www.cardiff.ac.uk/insrv/resources/edc/Euroscepticism.pdf> (hozzáférés 2015. április 12.)
- BAJNAI GORDON – MESTERHÁZY ATTILA (2013): *IGAZSÁG, BIZTONSÁG, SZABADSÁG, JÓLÉT.* MSZP. http://mszp.hu/sites/default/files/ajanlat_magyarorszagnak_kongresszus20131019_0.pdf (hozzáférés 2014. szeptember 8.)
- BÍRÓ NAGY ANDRÁS et al (2012): *Euroszepticismus Magyarországon*. Budapest, Policy Solutions. <http://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzesek/Euroszepticismus%20Magyarorsz%C3%A1gon.pdf> (hozzáférés 2014 október 6.)
- BONDE, JENS-PETER (2003): *EUABC.com*. Europe of Democracies and Diversities. 2003. <http://hu.euabc.com/word/878> (hozzáférés 2014. október 8.)
- CINI, MICHELLE (2007): *European Union Politics*. Great Britain, Oxford University Press.
- KISS J. LÁSZLÓ et al (2005): *A huszonötök európai*. Budapest, Osiris Kiadó.
- KOCSIS GYÖRGYI et al (2014): *Hol áll a perc-mutató?* Magyarországi Európa Társaság. http://www.europatarsasag.hu/images/2014Marc/perc2_web.pdf (hozzáférés 2014. szeptember 1.)
- MESTERHÁZY ATTILA (2010): *Nemzeti Modernizáció, Összetartó közösség*. MSZP Országos Központ. <http://mitigernek.hu/images/docs/mszp2010.pdf> (hozzáférés 2014. szeptember 8.)
- TUKA ÁGNES (2009): *Az Európai Uniónk Színe és Fonákja*. Pécs, IDRResearch kft/Publikon Kiadó.

*

- CONSERVATIVE PARTY (2005): *It's time for action – conservative election manifesto 2005*. http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/11_04_05_conservative_manifesto.pdf (hozzáférés 2014. október 8.)
- CONSERVATIVE PARTY (2009): *Vote for change – European election manifesto*. <https://www.conservatives.com/~media/Files/Downloadable%20Files/Euro%20Election%202009/euro-manifesto.ashx> (hozzáférés 2014. október 8.)
- CONSERVATIVE PARTY (2010): *Invitation to join the government of Britain*. <https://www.conservatives.com/~media/Files/Activist%20Centre/Press%20and%20Policy/Manifestos/Manifesto2010> (hozzáférés 2014. október 8.)
- CONSERVATIVE PARTY (2014): *Real Change in Europe – Conservative Party European Election Manifesto 2014*. <https://www.conservatives.com/~media/Files/Downloadable%20Files/MANIFESTO%202014/Euro%20Manifesto%20English.ashx> (hozzáférés 2014. október 8.)
- FIDESZ – MAGYAR POLGÁRI SZÖVETSÉG (2006): *Hajrá, Magyarország! A Cselekvő Nemzet Programja*. <http://nezopointintezet.hu/files/2012/03/Hajr%C3%A1-Magyarorsz%C3%A1g-A-cselekv%C5%91-nemzet-programja-2006.pdf> (hozzáférés 2014. szeptember 3.)

FIDESZ – MAGYAR POLGÁRI SZÖVETSÉG (2009): *Igen, Magyarország többre képes.* http://static.fidesz.hu/download/yar/program2009_magyar.pdf (hozzáférés 2014. szeptember 3.)

FIDESZ – MAGYAR POLGÁRI SZÖVETSÉG KÖZPONTI HIVATAL – KDNP (2010): *Nemzeti Ügyek politikája.* http://static.fidesz.hu/download/481/nemzeti_ugyek_politikaja_8481.pdf (hozzáférés 2014. szeptember 3.)

IPSOS MORI: *Political Monitor, October 2014.* [https://www.ipsos-mori.com/researchpublications/researcharchive/3463/Support-for-EU-membership-highest-for-23-years-even-as-UKIP-rises-in-the-polls.aspx#gallery\[m\]/1/](https://www.ipsos-mori.com/researchpublications/researcharchive/3463/Support-for-EU-membership-highest-for-23-years-even-as-UKIP-rises-in-the-polls.aspx#gallery[m]/1/) (hozzáférés 2014. október 30.)

JOBBIK MAGYARORSZÁGÉRT MOZGALOM (2009): *Magyarország a magyaroké!* <http://www.balatonalmadi.job bik.hu/sites/default/files/users/Jobbik-program2009EP.pdf> (hozzáférés 2014. szeptember 10.)

JOBBIK MAGYARORSZÁGÉRT MOZGALOM (2010): *Radikális változás.* <http://www.job bik.hu/sites/job bik.hu/down/Jobbik-program2010OGY.pdf> (hozzáférés 2014. szeptember 10.)

JOBBIK MAGYARORSZÁGÉRT MOZGALOM (2014): *Kimondjuk. Megoldjuk.* http://jobbik.hu/sites/default/files/cikkcsatolmany/kimondjukmegoldjuk2014_netre.pdf (hozzáférés 2014. szeptember 10.)

KANSALLINEN KOKOOMUS (2007): *Vastuullinen markkinatalous ja sen vaikutukset Suomeen tulevaisuuteen.* <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokvaalitavoitteet2007> (hozzáférés 2014. augusztus 8.)

KANSALLINEN KOKOOMUS (2009): *Kokoomuksen eurovaaliohjelma 2009.* <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokeurovaaliohjelma2009> (hozzáférés 2014. augusztus 8.)

KANSALLINEN KOKOOMUS (2011): *MATKAOPAS HYVINVOINTIVALTIOSTA PAREMMINVOINTIALTIIOON - KOKOOMUKSEN EDUSKUNTAVALIOHJELMA 2011.* <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokvaaliohjelma2011> (hozzáférés 2014. augusztus 8.)

KANSALLINEN KOKOOMUS (2014): *Parempi Eurooppa syntyy ainoastaan tekemällä.* <http://eurovaalit.kokoomus.fi/kokoomus-eurovaalijulistus-2014.pdf> (hozzáférés 2014. augusztus 8.)

LABOUR PARTY (2005): *Britain forward not back – The Labour Party Manifesto 2005.* <http://ucrel.lancs.ac.uk/wmatrix/tutorial/labour%20manifesto%202005.pdf> (hozzáférés 2014. október 9.)

LABOUR PARTY (2009): *Winning the fight for Britain's future – European Elections 2009.* <http://archive.labour.org.uk/uploads/e0e9e2d5-1437-8734-6d4e-8084302a2346.pdf> (hozzáférés 2014. október 9.)

LABOUR PARTY (2010): *A future fair for all – The Labour Party Manifesto 2010.* <http://www2.labour.org.uk/uploads/TheLabourPartyManifesto-2010.pdf> (hozzáférés 2014. október 9.)

LABOUR PARTY (2014): *The Labour Party European Manifesto.* http://www.yourbritain.org.uk/uploads/editor/files/LABOUR_PARTY_euro_manifesto.pdf (hozzáférés 2014. október 9.)

LIBERAL DEMOCRATS (2005): *Liberal Democrats, The REAL alternative*. <http://ucrel.lancs.ac.uk/wmatrix/tutorial/libdem%20manifesto%202005.pdf> (hozzáférés 2014. október 13.)

LIBERAL DEMOCRATS (2009): *The Liberal Democrat Manifesto for the 2009 Elections to the European Parliament*. <http://libdemmeeps.com/wp-content/uploads/2011/10/liberal-democrat-european-election-manifesto-2009-copy.pdf> (hozzáférés 2014. október 13.)

LIBERAL DEMOCRATS (2010): *Liberal Democrat Manifesto 2010*. http://www.astrid-online.com/Dossier--R3/Documenti/Elezioni-2/libdem_manifesto_2010.pdf (hozzáférés 2014. október 13.)

LIBERAL DEMOCRATS (2014): *The Liberal Democrat manifesto for the 2014 European Parliament elections*. http://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/libdems/pages/5056/attachments/original/1398775863/UK_LibDem_2014_Euromanifesto_Clear_Print.pdf?1398775863 (hozzáférés 2014. október 13.)

MAGYAR SZOCIALISTA PÁRT (2006): *Erős köztársaság, sikeres Magyarország-az MSZP választási programja*. http://www.boon.hu/2006/02/az_MSZP_v_laszt_si_programja.doc (hozzáférés 2014. szeptember 8.)

MAGYAR SZOCIALISTA PÁRT (2009): *AZ MSZP EP DELEGÁCIÓ VALLALÁSAI 15 PONTBAN*. http://mszp.hu/sites/default/files/MSZP%20EP%20vallalások%20a%20kovetkezo_ciklusra.pdf (hozzáférés 2014. szeptember 8.)

PERUSSUOMALAISET (2007): *Oikeudenmukaisuuden, hyvinvoinnin ja kansanvallan puolesta!*. http://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2013/04/Perussuomalaisten_eduskuntavaaliohjelman_2007.pdf (hozzáférés 2014. augusztus 13.)

PERUSSUOMALAISET (2009): *PERUSSUOMALAISTEN EU-VAALIOHJELMA 2009.*. http://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2013/04/Perussuomalaisten_EU-vaaliohjelman2009.pdf (hozzáférés 2014. augusztus 13.)

PERUSSUOMALAISET (2011): *Suomalaiselle sopivin*. http://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2013/04/Perussuomalaisten_eduskuntavaaliohjelman_2011.pdf (hozzáférés 2014. augusztus 13.)

PERUSSUOMALAISET (2013): *Perussuomalaisten EU-vaaliohjelman*. <http://www.perussuomalaiset.fi/wp-content/uploads/2013/04/EU-vaaliohjelman.pdf> (hozzáférés 2014. augusztus 13.)

SUOMEN KESKUSTA (2007): *Vähän kuin itseäsi äänestäisit*. <http://www.keskusta.fi/includes/loader.aspx?id=6b6636d7-f713-410e-8f58-acd1b84fb928> (hozzáférés 2014. augusztus 9.)

SUOMEN KESKUSTA (2009): *Urhousta Eurooppaan – Keskustan vaaliohjelman euroopan parlamentin vaaleissa 2009*. <http://www2.keskusta.fi/loader.aspx?id=18326693-9333-4d61-b460-7bcd66794270> (hozzáférés 2014. augusztus 9.)

SUOMEN KESKUSTA (2011): *Koko Suomi, kaikki suomalaiset - Vaaliohjelman vuoden 2011 eduskuntavaaleihin*. <http://www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=keskvaaliohjelman2011> (hozzáférés 2014. augusztus 9.)

SUOMEN KESKUSTA (2011): *Koti kuntoon – tuuletusta Eurooppaan - Keskustan vaaliohjelman Euroopan Parlamentin vaaleissa 2014*.

<http://www.keskusta.fi/loader.aspx?id=0e0d6039-11c6-4179-8751-e389bca665ca>
 (hozzáférés 2014. augusztus 9.)
 SUOMEN SOSIALIDEMOKRAATTINEN PUOLUE (2006): *Reilu Suomi - työtä ja välittämistä.* <http://www.sdp.fi/images/vaaliohjelmia/sdpnvaaliohjelma07.pdf> (hozzáférés 2014. augusztus 10.)
 SUOMEN SOSIALIDEMOKRAATTINEN PUOLUE (2009): *EUROOPAN PARLAMENTIN VAALIEN VAALIOHJELMA 2009.* <http://www.sdp.fi/images/vaaliohjelmia/euvaaliohjelma09.pdf> (hozzáférés 2014. augusztus 10.)
 SUOMEN SOSIALIDEMOKRAATTINEN PUOLUE (2011): *TYÖN JA OIKEUDENMUKAISUUDEN PUOLESTA.* http://www.sdp.fi/sites/default/files/politiikka/tyon_ja_oikeudenmukaisuuden_puolesta_ladattava.pdf (hozzáférés 2014. augusztus 10.)
 SUOMEN SOSIALIDEMOKRAATTINEN PUOLUE (2014): *Oikeudenmukainen Eurooppa – laitetaan Eurooppa töihin.* http://issuu.com/sosialidemokraatit_sdp/docs/sdp_eu_vaaliohjelma_2014 (hozzáférés 2014. augusztus 10.)
 UK INDEPENDENCE PARTY (2005): *UK Independence Party MANIFESTO 2005 – WE WANT OUR COUNTRY BACK.* <http://www.politicsresources.net/area/uk/ge05/man/UKIPa4manifesto2005.pdf> (hozzáférés 2015. október 15.)
 UK INDEPENDENCE PARTY (2010): *Empowering the people – UKIP Manifesto April 2010.* <http://www.politicsresources.net/area/uk/ge10/man/parties/UKIPManifesto2010.pdf> (hozzáférés 2014. október 15.)
 UK INDEPENDENCE PARTY (2014): *Create an earthquake – UKIP MANIFESTO 2014.* <http://d3n8a8pro7vhmx.cloudfront.net/themes/5308a93901925b5b09000002/attachments/original/1398869254/EuroManifestoLaunch.pdf?1398869254> (hozzáférés 2014. október 15.)
 UNIVERSITY OF LEICESTER: *Distance Learning and CPD.* <http://www2.le.ac.uk/study/distance> (hozzáférés 2014. november 11.)

Halustyik Éva

A tartós munkanélküliség csapdájában

Veszélyek és remények egy kutatás szemszögéből

*„Aki egyszer munka nélkül marad, az egy kicsit meg is hal.
Sőt! Van, aki nem is egy kicsit...”*
(BEKECSI SZABÓ 2007. 3.)

Bevezetés

A munkavégzés az emberi szükségletek széles körét elégítheti ki. (BÁNFALVY 2003) Manifeszt funkciója mellett, azaz, hogy pénzkeresetet biztosít az egyén számára, számtalan látens funkcióval is bír, melyek az egyéb szükségleteket elégítik ki. Ilyen szükségletnek tekinthető az idő strukturálása vagy a társas kapcsolatok támaszt nyújtó hatása. Ugyanakkor a munkavégzés segítséget nyújt a célok és tervek meghatározásában, aktivitásra készítet, meghatározza a státuszt és az identitást, valamint az önmegvalósítás eszközeként is funkcionál. (PIKÓ 2006)

A munkanélküliség a piacgazdaság kialakulásával jelent meg a történelemben. A közgazdasági megközelítés szerint egyfajta „szükséges rossz”, a hatékony piaci működés fenntartásáért hozott áldozat. (ILOSKITY 2004) Egy olyan társadalmi jelenség megértése, mely társadalmi kontextusba helyezve kap igazán értelmet, nem lehetséges a munkanélküliség kereteit meghatározó pszichológiai, szociodemográfiai, politikai és kulturális keretek vizsgálata nélkül. Kutatások igazolják, hogy a munka elvesztése kihat az egyén érzelmeire, hangulatára (felléphet depresszió, reménytelenség, csökkenő önbecsülés), kognitív funkcióira (az időszelés változása, az érdeklődés szűkülése), társas kapcsolataira (a társas aktivitás csökkenése, a családi kapcsolatok romlása), viselkedésére (devianciák megjelenése, a tevékenységi kör szűkülése, a közéleti és közösségi tevékenység csökkenése) (KARNER 2014)

Magyarországon a rendszerváltást követő tömeges munkanélkülivé válás jelentős arányú tartós munkanélküliség¹ kialakulásához vezetett. Megjelent egy olyan réteg, amely számára a társadalmi integráció elképzelhetetlen hatékony szociálpolitikai beavatkozás nélkül. (MÓZER 2011)

A munkanélküliség negatív hatásait tekintve a legnagyobb gondot a tartós munkanélküliség kialakulása és kezelése jelenti. Tény, hogy a válság elhúzódásával a tartós munkanélküliek számának növekedésével kell számolni, melyből a kilépés leginkább csak közmunkaprogramok révén lehetséges. A problémát a nö-

¹ A fogalom az egy évnél régebben nyilvántartásba vett álláskeresőket jelenti.

vekvő számadatokon túl, a tartós munkanélküliség folyamatosan emelkedő időtartama is fokozza. Körükbe gyakran olyan negatív társadalmi sztereotípiákkal terhelt csoportok tartoznak, mint az alkoholisták, a csökkent munkaképességűek, a börtönből szabadultak, a hajléktalanok, vagy a romák. E csoportok munkaerő-piaci helyzetét, elhelyezkedési esélyeit az iskolázatlanság, a szakképzettség hiánya csak tovább gyengíti. (KÓ – MÜNNICH 2000)

Szociális munkásként sokszor szembesülök azzal a felfogással, hogy a munkanélküliek önkéntesen vállalják munkanélküliségüket, társadalmi kötelezettségeiket nem teljesítik, és mintegy élőködnek a többiek nyakán. A kérdés adódik: vajon hogyan ítélik meg helyzetüket, jövőbeli kilátásaikat a problémában közvetlenül érintettek, akik már évek óta nem találnak állást?

A munkaerő-piacról kiszorult személyek segítése kapcsán felvetődik az egészségügyi, szociális és foglalkoztatási területen működő intézmények, szervezetek által biztosított szolgáltatások, programok hatékonyságának, meglétének vagy hiányának kérdése. Annak érdekében, hogy a tartós munkanélküliség okozta kihívásra a társadalompolitika eszközei válaszolni tudjon, indokolt lenne hatékony intézményi együttműködési rendszerek kialakítása. A mai ellátórendszer ettől nagyon távol van, a szolgáltatások területén nem tapasztalható intézményesített együttműködés. (KENDERFI 2011)

A vizsgálat célja

Kutatásom egyik célja megvizsgálni a deviáns magatartásformák kialakulásának kockázatát a tartós munkanélküliek körében. Arra a kérdésre is választ keresek, hogy a tartós munkanélküli lét hogyan befolyásolja az egyén megélhetését, családi és társas kapcsolatait, az egészségi állapotot, valamint annak szubjektív megítélését.

A tanulmányban megvizsgálom, hogy a tartós munkanélküliek számára elérhető helyi intézmények programjai, szolgáltatásai mennyire ismertek, és az érintettek igénybe veszik-e a rendelkezésre álló lehetőségeket. Arra is választ keresek, hogy az ellátórendszer hogyan működik együtt a hátrányos munkaerő-piaci helyzetű aktív korú személyek munkára való ösztönzése, szociális és mentális problémáinak megoldása érdekében.

A vizsgálat módszertana

A célcsoport vizsgálata során kvantitatív és kvalitatív módszereket egyaránt alkalmaztam. A tartós munkanélküliek körében saját kérdőíves vizsgálatot végeztem, személyes lekérdezéssel.

A kérdőív összesen 43 nyitott és zárt kérdést tartalmazott, melyek a

- szociodemográfiai adatokra (nem, életkor, legmagasabb iskolai végzettség, családi állapot),

- a munkanélküliség jellemzőire (munkanélküliség időtartama, jövedelemforrások),
- a jelenlegi helyzet szubjektív megítélésére,
- a jövőkép vizsgálatára,
- a munkanélküliségnek az egyén életére gyakorolt hatásaira (családi és egyéb társas kapcsolatok, egészségi állapot, anyagi helyzet),
- a nehéz élethelyzettel való megküzdés módjaira,
- a problémák megoldásába bevonható intézmények szerepére, az intézményekkel való elégedettségre és szolgáltatásaik megismerésének módjaira

vonatkoztak.

A munkanélküliség okozta hátrányok és problémák kezelésében érintett helyi ellátórendszer működésének, hatékonyságának áttekintésére az interjú módszert választottam. A kérdőívvel szemben kevésbé voltak behatároltak a válaszlehetőségek, így árnyaltabb és mélyrehatóbb képet kaptam a problémával, az intézmények és szervezetek munkájával, eredményeivel és nehézségeivel kapcsolatban.

A vizsgálat szereplői

A kérdőíves vizsgálatban résztvevő személyek Orosházán élő tartós munkanélküliek voltak. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat által 2014. június hónapban nyilvántartott 232 tartós munkanélküli közül – az életkor és nem szerinti változókat figyelembe véve – minden második került be a mintába.

A válaszolók közül 42% (49 fő) férfi és 58% (67 fő) nő volt. A mintába került tartós munkanélküliek közel harmada elvált, házasságban 19,8%, élettársi kapcsolatban 25% él. A megkérdezettek 25%-a mondta magáról, hogy egyedülálló, nőtlen vagy hajadon, és mindössze 1,7 %, hogy özvegy.

A válaszadók közül 1% nem fejezte be a nyolc általánost, és közel 25%-nak a nyolc általános iskolai osztály a legmagasabb iskolai végzettsége. A megkérdezettek felének van szakmunkás bizonyítványa, közel negyedének érettségije. Az egyetemi vagy főiskolai végzettséggel rendelkezők száma alacsony, mindössze 3,5%-nak jelenti a legmagasabb végzettséget a főiskolai vagy egyetemi diploma.

Az ellátórendszer vizsgálata az egészségügyi ellátásban dolgozó szakemberek (házi orvos, pszichiáter főorvos), a szociális alapszolgáltatási feladatokat ellátók (családsegítő család gondozó, közösségi gondozók), és a Békés Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központ Orosházi Kirendeltségének vezetőjével készített interjú alkalmazásával történt.

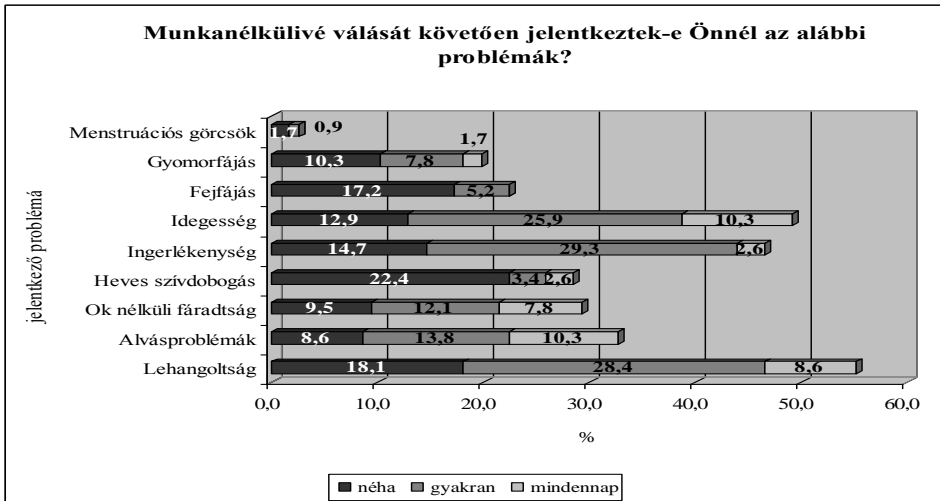
A munkanélküliség és az egészségi állapot összefüggései

A kérdőíves vizsgálat eredménye szerint a mintába került tartós munkanélküliek saját egészségi állapotukat megfelelőnek (44%) vagy rossznak (42%) ítélik meg. A megkérdezettek közül mindenki beszámol a munkanélkülivé válást követő egészségromlásról. Az egészségi problémák típusát és gyakoriságát az 1. ábra

szemlélteti. Az adatokból jól látható, hogy a legtöbben lehangoltságról (55%), ingerlékenységről (46%) és idegességről (49%) számoltak be. Ezek a problémák a megkérdezettek többségénél gyakran vagy mindennap előfordulnak. Az alvász problémákkal küzdők aránya is jelentős (42%). A szomatikus problémák közül az ok nélküli fáradtságról a résztvevők 19%-a nyilatkozik úgy, hogy gyakran vagy mindennap előfordul. Ez valószínűleg az egészségi állapot szubjektív megítélését is negatív módon befolyásolja.

1. ÁBRA

Az egészségi problémák alakulása a mintában

Az interjúk során a háziorvos és a főorvos véleménye is megegyezett abban, hogy a munkanélkülivé válással az érintettek hajlamosabbak kevésbé törődni az egészségükkel, annak ellenére, hogy az egészséget a megkérdezettek 81%-a fontosnak vagy rendkívül fontosnak tartja. „Egyes munkanélküliekkel nincs kapcsolat, mert az egészségügyi állapotukkal nem foglalkoznak. Sokan még azt sem tudják, hogy mikor van a rendelés.” (háziorvos) „Feltételezzük, hogy az érintettek ismerik tevékenységünket, legfeljebb nem kívánják igénybe venni.” (főorvos, Pszichiátriai Gondozó)

A szakemberek által említett betegségtudat hiánya vélhetően hozzájárul ahhoz, hogy a háziorvosától a megkérdezettek közel fele, a Pszichiátriai Gondozótól a munkanélküliek 30%-a kér csak segítséget.

Megvizsgáltam, hogy az egészségügyi ellátórendszerrel kért segítség a nők vagy a férfiak között gyakoribb. Az eredmények azt mutatják, hogy a nők közül sokkal többen kérnek orvosi segítséget, mint a férfiak közül. Ennek oka lehet, hogy a támaszkeresés a férfiak esetében negatív megítéléssel jár, és a gyengeség jelének tartják. Ez a megküzdési stratégiák vizsgálatánál is kimutatható, a támaszkeresést kifejezetten a nők választották a problémás élethelyzetekkel való megküzdésre.

A betegségekre vonatkozó válaszok felhívják a figyelmet a gyakran vagy napi szinten jelentkező pszichés problémákra. A kérdőív felvételekor többen is életuntságról, feleslegesség érzésről panaszkodtak. A depresszív irányú hangulat-zavar a munka nélkül töltött idő előrehaladtával megnövelheti az öngyilkosság elkövetésének kockázatát. Az öngyilkosság vizsgálatára irányuló kérdésre a válaszadók 15%-a felelte azt, hogy követne el öngyilkosságot. Többen beszámoltak arról is, hogy már foglalkoztak a gondolattal, vagy korábban megkísérelték befejezni az életüket. Ha figyelembe vesszük, hogy Békés megye suicid rátája magas, akkor megállapíthatjuk, hogy e réteg különös odafigyelést igényel az ellátórendszer részéről.

A tartós munkanélküliség okozta megbetegedés kockázatára hívja fel figyelmet a szakemberek által megfogalmazott vélemény is, miszerint a tartós munkanélküliség önmagában is betegítő hatású lehet. Az ellátórendszer igénybevevőinek száma stagnál ugyan, de a szenvedély- és mentális betegséggel küzdők száma évek óta növekvő tendenciát mutat.

„A Gondozót felkereső munkanélküliek száma közel azonos, talán minimálisan csökkent az elmúlt évekhez viszonyítva. Azt látjuk, hogy egy idő után elfogadják a megváltozott helyzetet, próbálnak vegetálni. Tudni kell, hogy a munkanélküliség neurotizál. Az új munkanélküliek azok, akik még próbálnak hatékonyabb segítséget kérni, a tartós munkanélküliek legfeljebb a gyógyszereket iratják fel. A hozzánk forduló betegek mindegyike mentális problémákkal küzd. A dohányzók száma magas, munkanélküli betegeinkről is elmondható, hogy dohányoznak. Nem tartják betegségnek, ezért leszokni sem szeretnék róla. A gondozót alkoholbetegek elvétele keresik fel, ugyanez igaz a kábítószer-fogyasztókra is.” (főorvos, Pszichiátriai Gondozó)

„Az utóbbi 3-4 évben az intézményünkben megjelent munkanélküliek száma stagnál. Ez szerintem a törvényi szabályozásoknak, valamint a gazdaságban lezajlott változásoknak köszönhető. A legkritikusabb problémának a dohányzást, az alkoholfogyasztási problémákat és a mentális betegségeket tartom. A gondozási folyamat során egyre nagyobb számban találkozom depresszióval, pánikbetegséggel és súlyos szorongással.” (család gondozó, Orosházi Kistérség Egyesített Gyermekjóléti Központja és Családsegítő Szolgálat)

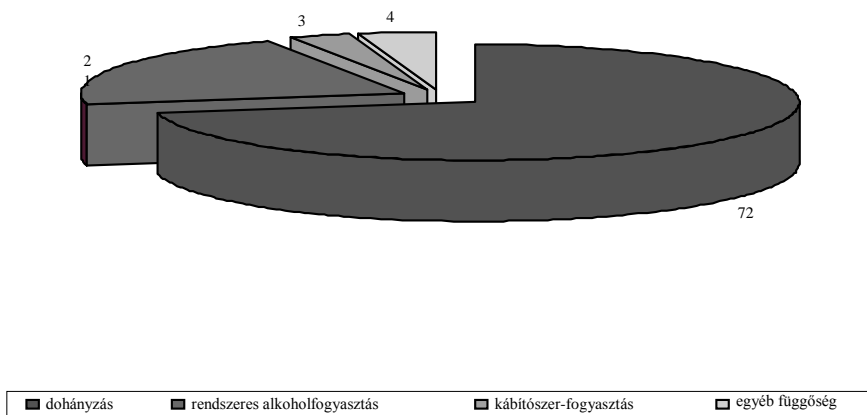
Az addikciók előfordulása

A vizsgálat eredményei rámutatnak arra, hogy a tartós munkanélküliek körében a leggyakrabban előforduló feszültségoldó módszer a dohányzás és az alkoholfogyasztás, a legkevésbé jellemző szerhasználati szokás pedig a kábítószerfogyasztás (2. ábra).

2. ÁBRA

Addikciók a vizsgálatban résztvevők körében

A mintában résztvevők addikcióinak %-os megoszlása

A megkérdezett munkanélküliek jelentős része dohányzik. Az eredmények szerint a munkanélkülivé válás hatással van a dohányzási szokásokra. Érdekes tapasztalat, hogy a megváltozott anyagi helyzet miatt senki sem szokott le. Sokan beszámoltak arról, hogy a dohány árának növekedésével és jövedelmük csökkenésével mérsékelni kényszerültek fogyasztásukat. Vannak, akik még így is többet fogyasztanak (13%). Ők azok, akik a coping stratégiákra irányuló kérdésnél is jelzik, hogy probléma esetén a korábnál többet dohányoznak.

Az alkoholfogyasztás mértékére vonatkozó válaszok közül valószínűleg stabilan elfogadható azoké, akik – saját bevallásuk szerint – soha nem fogyasztanak alkoholt. Feltételezem, hogy a rendszeresen fogyasztók száma és aránya ennél sokkal nagyobb körökben. A munkanélküliség az alkoholfogyasztási szokásokra is kihat: 37% kevesebb, 22% több fogyasztásról számol be. A jövedelemváltozás hatására az élvezeti cikkekre fordítható összeg is csökken, ami a fogyasztás mérséklését eredményezheti. Riasztó, hogy vannak, akik a kevesebb jövedelem ellenére több alkohol fogyasztásáról számolnak be.

A szakemberek véleménye szerint is az alkoholizmus a legtöbb kliens/beteget érintő probléma a dohányzás mellett. Kábítószer-fogyasztásról kizárólag néhány fiatal számol be. Az intézmények képviselői is megfogalmazzák, hogy a kábítószer leginkább a fiatalokat érintő probléma. A tartós munkanélküliség problémája kevésbé érinti ezt a korosztályt, valószínűleg ez az oka annak, hogy elenyésző számban kerülnek be az ellátórendszerbe. „A szenvedélybetegségek közül a dohányzást és az alkohol káros mértékű fogyasztását tartom legkritikusabb

problémának. A kábítószer-fogyasztás városunkban is láthatóbbá vált a designer drogok megjelenésével. Jelenleg a legnagyobb probléma a »bio« és »herbál«, és egyéb, számunkra ismeretlen szerek, melyeket zömmel fiatalok fogyasztanak.” (koordinátor, Mi-Értünk Egyesület KontaktPont Orosháza) „A hozzám forduló betegek nagy százaléka szenvedélybeteg, különösen a dohányzás és az alkoholfogyasztás jellemző körükben, amely igaz az aktív dolgozókra is. (házi orvos)

A háztartási kiadások szerkezete és az alkalmazkodási stratégiák

A megkérdezett tartós munkanélküliek az önkormányzattól igényelhető inaktív jövedelmekből (segélyek) élnek. Jövedelmüket a negyedévente igényelhető önkormányzati segéllyel, egyéb szociális ellátásokkal, valamint alkalmi munkával egészítik ki. Mindez meglehetősen szerény megélhetést biztosít számukra.

A munkanélkülivé válást követő bevételecsökkenés miatt mindenki beszámol a fogyasztási szokások átalakításáról. Az alacsony bevétel miatt nem jut elegendő pénz az élelmiszerek vásárlására. Egyéni reflexióként többen hozzátették, hogy nem tudnak naponta háromszor étkezni, és csak az olcsó alapanyagokból készült ételek fogyasztására nyílik lehetőségük. A kulturális javakról történő lemondást tekintik a legkisebb problémának, már előtte sem volt elegendő pénzük szórakozásra, nyaralásra. Az élvezeti cikkek fogyasztásáról történő lemondás is a megkérdezettek több mint 80%-ánál fordult már elő. Az olcsóbb és gyengébb minőségű termékek vásárlása mellett a fogyasztás csökkentéséről is beszámoltak az érintettek. Az öltözködésre is kevesebbet tudnak fordítani a válaszadók, elmondásuk alapján turkálóból, a Családsegítő Szolgálat ruharaktárából vagy kínai áruházakból ruházkodnak. A közüzemi díjak és szolgáltatások befizetésének elmaradása a kérdőívet kitöltők több mint 80%-át érintő probléma. Többen is jelezték, hogy a téli időszakban az önkormányzattól igényelt segélyeket tüzipára költik, mert ilyenkor az alkalmi munkavállalásra kevesebb lehetőség adódik.

Az anyagi kényszerhelyzet megoldása sok esetben kölcsönökkel történik. Leggyakrabban a családtól, rokonoktól és ismerősöktől igényelnek pénzügyi támogatást. A Provident és a pénzintézetek általi hitelezésről csak kevesen számolnak be.

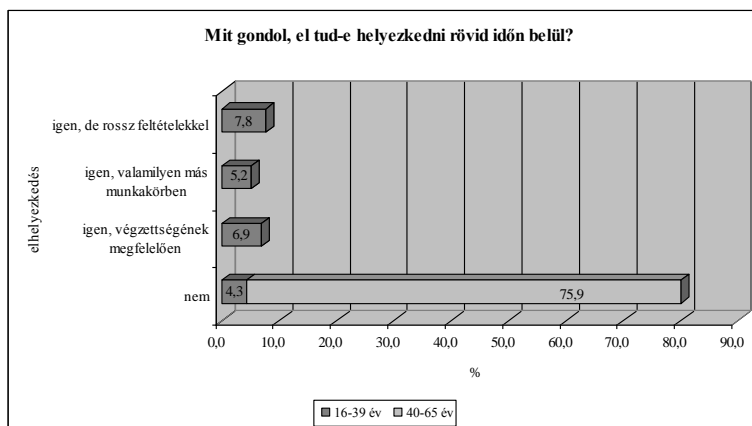
Elhelyezkedési esélyek

A tartós munkanélküliek reménytelennek és kiúttalannak látják helyzetüket, de dolgozni szeretnének. Arra a kérdésre, hogy Magyarországon meg lehet-e ma élni munkából, a megkérdezettek fele jelezte, hogy igen, de nagyon nehezen. A válaszadók 37%-a értett egyet azzal az állítással, hogy szűkösen, de meg lehet élni. A „szinte lehetetlen megélni” választ 13% érzi igaznak. Talán nem véletlen, hogy a megkérdezettek közül senki sem gondolja úgy, hogy sok munkával ki lehet alakítani egy viszonylagos jómódot, vagy könnyedén meg lehet élni annak, aki dolgozik.

A vizsgálatban résztvevők többsége szerint a munkanélküliség rossz dolog, gazdasági-egzisztenciális csőd. A megkérdezettek többsége az elsődleges munkaerő-piacon történő elhelyezkedésre rövid időn belül esélyt sem lát. Különösen igaz ez a megállapítás az életkor előrehaladtával (3. ábra) és az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezőknél (4. ábra).

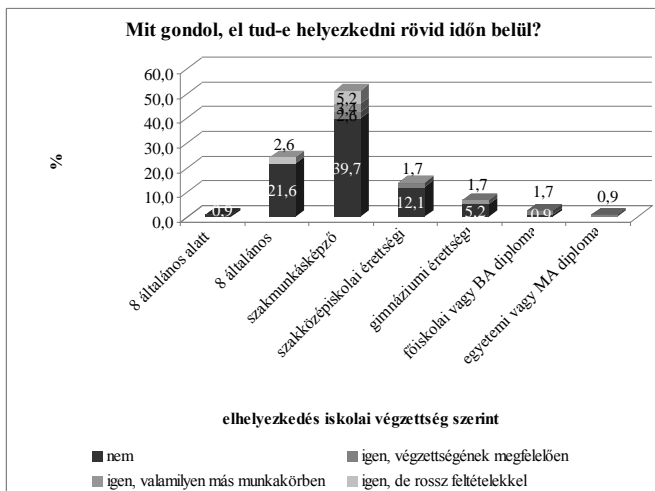
3. ÁBRA

A rövid távú elhelyezkedési esélyek életkor szerinti megoszlása

4. ÁBRA

A rövid távú elhelyezkedési esélyek iskolai végzettség szerinti megoszlása

A munkahely elvesztésével együtt járó folyamatok mélyebb megértéséhez, dinamikájának leírásához Borgen és Amundson (1992) az úgynevezett „érzelmi

hullámvasút” modellt alkalmazta. A modell szerint a munka elvesztése súlyos érzelmi veszteséget jelent, ezért az érzelmi ciklus – a Kübler-Ross modell alapján (1988) – egy tagadási szakasszal kezdődik, majd az egyén dühön, alkudozáson, a depresszió és végül a beletörődés hullámain jut keresztül. A második ciklus az álláskeresés időszaka, amikor az egyén felismeri egy új állás szükségességét. Amikor azonban a kezdeti lendületet követően az álláskereső nehézségekkel találja szemben magát, erőfeszítései lelohadnak, stagnálás, és a sorozatos kudarcok hatására apátia, majd kiégés alakul ki. (FARKAS. 2011)

Az eredmények alátámasztják a szakaszelméleteket: a tartós munkanélküliek a stagnálással, frusztrációval és apátiával jellemezhető hullámvölgyben vannak, amikor a sikertelenül végződő munkahelykeresések és elutasítások hatására már lemondtak az elhelyezkedésről.

A munkavállalás tekintetében nagy különbség mutatkozik a hazai és a külföldi munkavállalás között. Az életkor befolyásoló hatása itt is érvényesül: inkább a nyelvismerettel nem rendelkező idősebbek vállalnának itthon munkát. A külföldi munkavállalást inkább a fiatalok preferálják a magasabb bér, a biztosabb megélhetés reményében.

A tartós munkanélküli lét a kérdőívet kitöltők jövőkép vesztéséhez is hozzájárul. Életük rövid távú alakulására vonatkozóan a munkanélküliségből adódó teljes reménytelenség bontakozik ki a válaszok alapján. A nyugdíjkorhatárhoz közeledők a nyugdíjas évektől remélnék kedvező változásokat. A megkérdezettek többsége továbbra is munka nélkül töltött hasonló, kilátástalan élet elé néz. Aggasztó, hogy a kérdőívet kitöltők harmada még rosszabbnak látja a helyzetét néhány év múlva.

Érdekes azokat a véleményeket ismertetni, amelyekből kitűnik, hogy mitől várják a munkanélküliség csökkentését, és milyen intézkedéseket hoznának a jelenlegi helyzet javítása érdekében. A megkérdezettek az állam általi munkahelyteremtést, az adócsökkentést, a vállalkozások támogatását, a vidékfejlesztést, és az alacsonyabb nyugdíjkorhatárt jelölték meg lehetséges eszközként.

A problémával való megküzdés

Vizsgálatomban az iránt is érdeklődtem, hogy a problémában érintett egyének milyen coping stratégiákkal rendelkeznek, és hogyan küzdenek meg a nehéz, stresszkeltő élethelyzetekkel. A megkérdezettek háromnegyede már elfogadta a helyzetét, azon változtatni nem tud, vagy nem képes. Támaszkeresésről („Beszélek valakivel, aki segítséget nyújthat”) a vizsgálatban résztvevők közel 30%-a számol be. Az önbüntetés nem jellemző, az emberektől való elzárkózást 5,2% jelöli meg, önmagát okolja a történetért 14,7%, és büntudatot érez 6,9%. A kellemetlen emocionális állapotot megszüntető dohányzás, alkohol- és gyógyszerfogyasztás, valamint az emóció kiürítéshez kötődő reakciók (düh, agresszió, felelősök keresése) csak kis számban jelennek meg a mintában.

Összehasonlítást végeztem, hogy a nemek között vannak-e eltérések a coping stratégiák alkalmazásában. Az eredmények alapján a férfiak körében na-

gyobb arányban fordul elő emóció kiürítés (düh, agresszió, felelősök keresése), mint a nők körében. Az érzelmezőpontú megküzdés útjai közül az alkohollal történő feszültségoldás a férfiakra, a gyógyszerfogyasztás a nőkre jellemző problémamegoldás. A dohányzást hasonló arányban választja mindkét nem. A támaszkeresés és az önbüntetés a nők válasza a nehéz, stresszel teli élethelyzetre. A belenyugvás, az egyén próbálkozása a kínos helyzettel való együttélésre a legnagyobb arányban alkalmazott coping stratégia, és mindkét nemnél közel azonos arányban fordul elő.

Az ellátórendszerek hatékonysága

Tájékozódni kívántam arról, hogy a megkérdezettek fordultak-e, s ha igen, kihez segítségért. A mintában résztvevők első helyen családjuktól, rokonaiktól, barátaiktól kértek és kaptak segítséget. Az intézmények közül az Önkormányzat, a Családsegítő Szolgálat és a Munkaügyi Központ segítségnyújtó szerepe jelentős. Nem véletlenül, hiszen a tartós munkanélküliek együttműködési kötelezettsége ezekkel az intézményekkel áll fenn. Figyelemre méltó eredmény, hogy az egyháztól a megkérdezettek 2%-a kér és kap segítséget. Nem kellően ismert a civil szervezetek segítő tevékenysége. A szenvedélybetegekkel foglalkozó egyesületekkel kapcsolatban a munkanélküliek 20%-a nyilatkozik úgy, hogy nem ismeri a tevékenységüket, és 76% nem fordul hozzájuk segítségért. Ez ellentmond a szakemberek véleményének. Érdekes, hogy a megkérdezettek számos egészségi problémáról számolnak be, a háziorvoshoz vagy a Pszichiátriai Gondozóhoz mégsem fordulnak.

A szakemberek többsége szerint az általuk képviselt intézmények szolgáltatásait a munkanélküliek ismerik vagy hallottak róla. Leggyakrabban szóróanyagokból, a helyi sajtóból, az internetről, partnerintézményektől és ismerősöktől tájékozódnak az érintettek. Összevetve a munkanélküliek által elmondottakkal, egyezést tapasztalhatunk.

„A célcsoport megtalálására és a programokba történő bevonására számos eszköz áll rendelkezésünkre. Az internet nagy szerephez jut, megemlíteném online szolgáltatásainkat, így például a Virtuális Munkaerőpiac Portált, mely a munkavállalók és a munkaadók egymásra találását segíti elő. A 2013-ban bevezetésre került elektronikus kapcsolattartó rendszerrel lehetővé vált az ügyfeleink részére, hogy elektronikusan tartsák a kapcsolatot a kirendeltséggel. Honlapunkról is tájékozódhatnak az érdeklődők, valamint hírlevelet is eljuttatunk azokhoz, akik e-mail címmel rendelkeznek. Tapasztalataink pozitívak, a látogatottsági statisztikák azt mutatják, hogy nagy igény van ezekre a szolgáltatásokra. Az internet világán kívül lehetőséget kínálunk még csoportos tájékoztatón történő részvételre, igénybe vesszük a helyi sajtót, a vidéki településeken pedig az önkormányzati faliújságon és a település honlapján nyújtunk felvilágosítást.” (kirendeltség vezető, Békés Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központ Orosházi Kirendeltség)

„Szerintem egyre jobban ismerik egyesületünk szolgáltatásait. Sokan más intézmények vagy a háziorvosok ajánlásai alapján kerülnek be a rendszerünkbe.

Ugyanakkor a már meglévő ellátottak ismereteire alapozva is kerestek meg már minket. Rendszeresen részt veszünk különböző rendezvényeken, ahol szórólappal, személyes beszélgetésekkel igyekszünk szolgáltatásainkat megismertetni.” (koordinátor, Független Egyesület)

A szakemberek a szervezet által nyújtott programokat, szolgáltatásokat sikeresnek ítélik. *„Az intézményünkben szervezett programokat, szolgáltatásokat sikeresnek tartom. Az ügyfelek az intézmény, a családgondozó megismerése után szívesen fogadják program- és szolgáltatási ajánlatainkat. Résztevők hiánya miatt rendezvényünk még nem maradt el.”* (családgondozó, Orosházi Kistérség Egyesített Gyermekjóléti Központja és Családsegítő Szolgálat)

„Ha a vállalt feladatmutatót nézem és a ténylegesen teljesített ellátotti számot, akkor igen, viszont gyakori hogy nem tudunk hatékonyan segíteni egy adott problémában. Okát kompetencia határokon és az ellátott hozzáállásában látom.” (koordinátor, Független Egyesület)

„A kirendeltség munkáját sikeresnek ítélem meg, a képzés- és állásbörzénk magas látogatottságúak. A regisztrált munkanélküliek száma is csökken, melyhez a munkatársaink tevékenysége is nagyban hozzájárul.” (kirendeltség vezető, Békés Megyei Kormányhivatal Munkaügyi Központ Orosházi Kirendeltség)

Itt is ellentmondás tapasztalható, a szolgáltatásokkal kapcsolatban a megkérdezettek közel fele jelezte, hogy csak részben volt elégedett azokkal. Többen válaszolták azt, hogy kértek, de nem kaptak segítséget. Ez negatívan befolyásolhatja az emberek segítségkérését.

Az intézmények képviselőinek véleménye szerint az ellátórendszer együttműködésére vannak jó példák és összefogások, de a hatékonyság messze elmarad a kívánatostól. A problémát a szakmai találkozók esetlegességében, a rendszeres hálózati munka hiányában látják. A szakemberek részéről a rendszeres esetmegbeszélések, tapasztalatcserék igénye is megfogalmazódik.

„Az együttműködés jó, de a házi orvosokat nehezen érjük el, szakmai programokba sem vonhatók be. Úgy érzem, a jelenlegi együttműködést erősíteniünk kellene, több esetmegbeszélésre, szakmai tapasztalatcserére lenne szükség.” (koordinátor, Mi-Értünk Egyesület KontaktPont, Orosháza)

„Hatékonyabb együttműködés kellene, valamint a jelzőrendszer hatékonyabbá tétele. Szükség lenne rendszeres szakmai találkozóra, de elfoglaltságaim miatt nem hiszem, hogy részt tudnék rajta venni. (házi orvos)

„Az intézmények, szervezetek kapcsolatban állnak, de eléggé elszigetelten dolgoznak. Jellemzőnek tartom, hogy az együttműködés nem folyamatos, rendszeres. Inkább egy-egy esethez, eseményhez, egy-egy probléma megoldásához kapcsolódik. Szerintem előrelépést jelenthetne, ha valamelyik intézmény, szervezet vagy hivatal fogná össze azokat a szervezeteket, akik a munkanélküliek problémáival foglalkoznak. Rendszeres találkozókat szervezne, ahol összehangolni, egyeztetni lehetne a feladatokat, a megoldásra váró problémákat.” (családgondozó, Orosházi Kistérség Egyesített Gyermekjóléti Központja és Családsegítő Szolgálat)

Összegzés

A tanulmány a tartós munkanélküliség problematikáját járja körül a helyi lakosság körében érintettek és a szakemberek szemszögéből.

A munka az egyén életében jelentős szerepet tölt be, anyagi, pszichológiai és társas szükségleteket elégít ki. A munka hiánya felől megközelítve a problémát, azt látjuk, hogy a tartós munkanélküliség olyan élethelyzet, amely az érintettek bio-, pszicho- és szociális állapotára egyaránt hatással van. Nemzetközi és hazai kutatások igazolják a tartós munkanélküliség romboló hatását (pszichológiai, testi, érzelmi, életmódbeli, identitásbeli, gazdasági értelemben, illetve az addikciók és devianciák előfordulási gyakoriságának növekedése tekintetében is), amit vizsgálatom eredményei számos pontban alátámasztanak.

A kutatás eredményei rámutattak arra, hogy a tartós munkanélküliek mindegyike küzd valamilyen szomatikus és/vagy mentális problémával, ami a rossz egészségi állapot szubjektív megítéléséhez vezetett. A szenvedélybetegségek, a betegségtudat hiánya, a jövő céltalansága, a reménytelenség érzése, a meggyengült és konfliktusokkal terhelt kapcsolatrendszer befolyásolja az egyén elhelyezkedési esélyeit, a jobb életminőség elérését. Nagy probléma, hogy a tartós munkanélküliségből a kilépést legtöbbször a rövid ideig tartó közmunka, és nem az elsődleges munkaerő-piacon történő elhelyezkedés jelenti.

A tartósan állás nélkül lévők nemcsak a munkahelytől, de a munka világtól is eltávolodtak. Ez az oka annak, hogy (re)integrációjuk sokkal nehezebb, és több erőfeszítést igényel az ellátórendszer részéről. A problémák összetettsége miatt a foglalkoztathatóság javítása csak komplex módon képzelhető el.

A kutatási eredmények igazolják, hogy a munkanélküliség, és a sikertelen elhelyezkedési kísérletek okozta stresszhelyzetek, az anyagi helyzet romlását kísérő folyamatos lemondás a családi kapcsolatokat is megterhelik. A szorongás csökkentésére szolgáló coping stratégiák érzelem-, és nem problémaközpontúak, így tovább rontják az elhelyezkedés esélyeit. A legtöbben már belenyugodtak a helyzetükbe, elfogadták, hogy azon változtatni már nem tudnak, vagy nem képesek.

A munkavállalást nehezítő egészségügyi, mentális, szociális és családi problémák az erre szakosodott helyi egészségügyi, önkormányzati, szociális, illetve egyéb segítő szervezetek hatékonyabb együttműködését sürgetik. A szakemberek részéről is felmerül az igény a közös erőfeszítések megtételére, a rendszeres konzultációra.

Végezetül fontos megjegyezni, hogy a tartós munkanélküliség olyan összetett probléma, melynek kezelése túlmutat a szociális szakma kompetencia határain. A foglalkoztatottságot akadályozó tényezők kezelése csak komplex beavatkozással lehetséges, amihez elengedhetetlen az ágazatok közötti folyamatos és rendszer-szemléletű együttműködés.

Témavezető: Dr. Piczil Márta, főiskolai docens

Felhasznált irodalom

BÁNFALVY CSABA (2003): *A munkanélküliség szociálpszichológiájáról*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BEKECSI SZABÓ LÁSZLÓ (2007): *Meló-dráma. Egy munkanélküli kilenc éve tizenöt (kór) képben*.

BÉRES R. (2012): A munkanélküliség lélektani háttere – az újrakezdés esélye vagy a megrekedés veszélye? *Metszetek* 2012. 4. sz.-2013. 1. sz. 181-202.

FARKAS ÁGNES (szerk.) (2011): *A tartós munkanélküliség szociálpszichológiája*. Debrecen, DE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék.

ILOSKITY ZOLTÁN (2004): A tartós munkanélküliség pszichés hatásai az énkép tükrében. *Iskolakultúra* 2004. 10. sz. 37-61.

KARNER ORSOLYA (2014): Álláskeresőknek nyújtott tréning utánkövetéses hatásvizsgálata *Életpálya tanácsadás* 2014. 3. sz. 38-43.

KENDERFI MIKLÓS (2011): *Foglalkozás speciális helyzetű csoportokkal*.
http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/2010-0019_foglalkozas_specialis_helyzetu_csoportokkal/ch10.html

KÓ JÓZSEF – MÜNNICH IVÁN (2000): Új szegénység és bűnözés. *Valóság* 2000. 6. sz. 26-35.

KÜBLER-ROSS, ELISABETH (1988): *A halál és a hozzá vezető út*. Budapest, Gondolat Kiadó.

MÓZER PÉTER (2011): Szociálpolitika jövő időben. *Esély* 2011. 6. sz. 3-32.

PIKÓ BETTINA (2006): *Orvosi szociológia*. Budapest, Medicina Könyvkiadó Zrt.

*

Munkaerő-piaci helyzetkép, Békés Megye
http://bekes.munka.hu/engine.aspx?page=bekes_statisztika
(hozzáférés: 2014.08.12.)

Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat
http://nfsz.munka.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_merop_2014
(hozzáférés: 2014.08.12.)

Herczeg Zsolt

Az 1944 – es bajmoki partizán vérengzés és annak utóélete a mai huszonévesek körében

I. Kutatói célok, hipotézisek, kérdések

Dolgozatom célja, megvizsgálni az 1985 és 1990 között született vajdasági magyarok nemzeti identitását, amelyet mely mértékben befolyásoltak az 1944 – es események. Továbbá, érdeklődésem arra irányul, hogy megtudjam az ekkor született személyek tudatában és értékvilágában milyen jelentőséggel bír a bajmoki 1944 – es partizán vérengzés.

Hipotézisem szerint, az 1944 – ben elkövetett partizán vérengzések következtében a délvidéki magyar lakosság félelemérzete megnőtt. Lehetséges lépésként a hallgatás álláspontját valamint a többségi nemzetekhez való idomulást választották. Ennek következményeképpen a vérengzések mind kisebb és kisebb jelentőséggel bírtak a felnövő újabb generációk számára. Véleményem szerint az említett korcsoport igen keveset tud az 1944 őszén lezajlott eseményekről, amely világlátásukban kevésbé fontos tényező. Továbbá úgy gondolom, hogy az „idomulás” a többségi nemzethez továbbra is jelen van, csak manapság már nem az 1944 – es események miatt, hanem sokkal inkább a kilencvenes években lezajlott délszláv háborúk hozadékaként, vagy annak előzményeként magasra szökő szerb nacionalizmus miatt. Feltételezem, hogy az általam vizsgált korcsoportban nincs gyűlölet a szerb társadalom iránt 1944 – es partizán akciók miatt, sőt egyfajta érdektelenséget is feltételezek.

A fent leírtak alapján, kutatói kérdéseim, melyeket megválaszolni szándékozok, a következők:

- 1. A bajmoki fiatalság mennyi információval rendelkezik az 1944 – es partizán vérbosszút illetően?*
- 2. Húzódik – e ellentét a magyar és a szerb fiatalok között, esetleg jelen van – e ellenszenv a magyar fiatalok részéről a szerb nemzet iránt, az 1944 – es események miatt?*
- 3. Az évtizedekig tartó kötelező hallgatás, illetve a sokszor alkalmazkodó magatartás miatt mennyire érzik úgy a bajmoki felnőtt fiatalok, hogy a magyarországi nemzeti identitástól eltérő identitással rendelkeznek?*

II. Módszertan

A kutatás kvalitatív kutatás, melynek módszere az interjú készítés volt. Azért választottam a kutatás módszereként az interjúkészítést, mert a beszélgetések során bizonyos jelenségeket, összefüggéseket mélyebben, tárhattam fel az interjúalanyok személyes élményeinek, érzéseinek, tapasztalatainak elemzésének segítségével.

Az interjúalanyok olyan bajmoki fiatalok voltak, akik 1985 és 1990 között születtek és jelenleg is a településen élnek. A kutatás során tíz interjút készítettem, melyekről hangfelvétel is készült. Fontos tényező, hogy az összes interjú alany általam ismert személy, magam is bajmoki származású vagyok. A kutatás bizalmi jellege miatt egyéni interjúkat készítettem, tehát minden beszélgetés során csak én, mint kérdező és az adott interjú alany voltunk jelen a hangfelvétel során. Az interjúztatásból adódó „feszélyezettséget” elkerülendő, olyan helyszínt választottam, ami a kérdezett személyeknek ismerős. Kézenfekvő megoldás volt számomra, hogy az meginterjúvolt személyeknek saját otthonukban tegyem fel kérdéseimet. Ebbe kivétel nélkül mindenki beleegyezett, így a beszélgetések négy szemközt, bizalmi viszonyban zajlottak. Mivel minden kérdezett személlyel bizalmi kapcsolatban vagyok, ezért az esetleges hierarchikus berendezkedést – amiben az interjúvoló van hatalmi pozícióban – könnyebben küzdöttem le, mintha teljesen ismeretlen személyekkel zajlott volna a beszélgetés. Ennek eredményeképpen az alanyok könnyebben nyíltak meg és őszintén válaszoltak a sokszor kényes kérdésekre is.

A kutatásban szereplő személyek különböző szintű iskolai végzettséggel rendelkeznek. Kettő interjúalany rendelkezik felsőfokú diplomával, kettő személy gimnáziumi érettségivel és három személy szakközépiskolai valamint szakiskolai végzettséggel rendelkezik. Korcsoport szerinti megoszlásuk alapján, a hét kérdezett személy közül: egy személy 1985 - ben, egy személy 1987 – ben, kettő személy 1988 – ben, egy személy 1989 – ben, és szintén két személy 1990 – ben született. A meginterjúvolt személyek között a nemek aránya a következő: öt férfi, kettő nő. Az interjú alanyok között nem találok konfliktusos helyzetet, azaz olyan személyekkel, akik nem voltak hajlandóak válaszolni a feltett kérdésekre. Véleményem szerint az összes személy, aki a kutatásban szerepelt igyekezett a legőszintebben válaszolni az adott kérdésekre. Mindenki a saját élményeiről, érzéseiről beszélt és nem általánosságokat közölt.

A kvalitatív interjú során meghatároztam a beszélgetés fő irányvonalát, mely ez esetben az 1944 – es bajmoki partizán megtorlások voltak. Ez volt a beszélgetések origója, melyből kialakult az interjú fő iránya, ugyanakkor nyomon követtem egyéb, a kutatás szempontjából fontos témákat.

A felvett interjúkat írásban is rögzítettem, ezek az interjúk a dolgozat utolsó részében olvashatók. Az interjúkat, kategorizáció módszerével elemeztem. A szöveg egyes részeit a kutatási kérdés különböző szempontjai szerint csoportosítottam, pl.: pozitív – negatív hozzáállás, különböző élethelyzetek stb. Ezenkívül igyekeztem interpretálni a szöveget, az elmondottak mögött mélyebb, bővebb, sokszor tudatalatti értelmét keresni.

III. Történelmi áttekintés

III.1. Az 1944 – es impériumváltás a Délvidéken

1944 tavaszán a partizánok Szerbia nagy részét felszabadították. A partizán egységek a Vörös hadsereggel karöltve, szeptember 6 – án megkezdték Bánát elfoglalását. Október 1 – én a 8. Vajdasági Brigád bevonult Fehértemplomba (Bela Crkva), másnap pedig Versecet (Vrsac) foglalták el. Szeptember végén megkezdődött a délvidéki magyar közigazgatási rendszer menekítése. Október 4 – én a szeptedi V. honvéd kerületi parancsnokság elrendelte a Ferenc – csatornától délre található területek kiürítését.¹

A Jugoszláv katonai vezetés gyengének vélte az újonnan létrejövő hatalmi szerveket, e soknemzetiségű területeken. A katonai közigazgatás bevezetésében látták a probléma megoldását a bácskai, bánáti és baranyai területeken. Több szempont is közre játszott az intézkedés elrendelésében. Fontos szerepet játszott a gazdasági helyzet, valamint az ország és a katonaság ellátásának kérdése. Azonban a katonai közigazgatás bevezetésének hátterében egyéb nézetek is helyet kaptak. Josip Broz Tito, 1944. október 17 – én írta alá a katonai közigazgatás bevezetéséről szóló rendeletet.² A katonauralom október 22 – én lépett életbe a bácskai, baranyai és bánáti területeken. A katonai közigazgatás nem terjedt ki a szerémségi területekre.³ A militarizáció okát, Tito magyar uralom idején, a térségbe telepített idegen elemek által okozott károkból látta. Ivan Rukovina vezérőrnagy volt a katonai közigazgatás parancsnoka. Rukovina már kevésbé fogalmazott visszafogottan, ugyanis ő már nyíltan beszélt az újonnan felálló rendszer büntető funkciójáról. Vélekedése szerint a katonai közigazgatás bevezetésére a területek délszláv jellegének megőrzése miatt volt szükség.⁴

Az új rendszer, a németiséget kollektíven bűnösnek nyilvánította ki. Tény, hogy a magyarokat hivatalosan nem nyilvánították kollektíven bűnösnek, azonban a hatalom így kezelte őket. A frissen kialakult kommunista hatalom ideológiai választó vonalat húzott az elvű kommunisták és partizánok valamint minden olyan személy közé, aki nem az ő elveiket vallotta.

III.2. 1944 – es partizán vérengzés Bajmokon

Bajmokon a második világháború 1944. október 19 – én ért véget. Ekkor érkeztek meg a szovjet és partizán csapatok egységei, és egyúttal megszűnt a magyar közigazgatás több mint három éves időszaka. Bajmokra a Vörös hadsereg II. ukrainai frontjának katonái vonultak be, a kora esti órákban. Ez minden ellenállás

¹ A. SAJTI ENIKŐ (2009) Megtorlás a Délvidéken. Rubicon 2009/5. pp 31.

² A. SAJTI ENIKŐ (2009) Megtorlás a Délvidéken. Rubicon 2009/5. pp 31.

³ A. SAJTI ENIKŐ (1991) Nemzettudat, jugoszlávizmus, magyarság. Szeged. pp 126.

⁴ A. SAJTI ENIKŐ (2004) Impériumváltások, revízió és kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918 – 1947. Budapest: Napvilág Kiadó. pp 320.

nélkül történt meg.⁵ A partizán csapatok irányításával, helyi szlávokból megalakították a Népfelszabadító Bizottságot és a helyi népőrséget. A falu felszabadítását követő napokban számtalan fiatal bajmoki bunjevác jelentkezett önként valamely partizán egységnél. Legtömegesebben a II., VII., VIII. és a XII. Vajdasági Rohambrigádba jelentkeztek.⁶

A bajmoki népbizottságban, felsőbb utasítás alapján elkezdődött a nem szláv lakosság háború alatti magatartásának kivizsgálása.⁷ A listákat az önkéntesek és a népbizottság tagjai készítették. A razziára a felsőbb katonai vezetés is készült, emiatt a VIII. Vajdasági Brigád III. zászlóalja is Bajmokra érkezett. A bajmoki Népfelszabadító Bizottság 1944. október 23 – án már foglalkozott a háborús bűnösség megállapításával. Az említett bizottság 1944. október 31 – én kinevezték a vészbíróság tagjait.⁸

Ezután kezdődött meg a magyar személyek összeírása és letartóztatása. A partizánok a helyi népőrség tagjaival, házról házra jártak és a gyanúsnak vélt személyeket a falu községházába irányították. Az emberek élete attól függött, hogy partizánegységeket melyik helyi népőr kísérte. Ugyanis sokszor a helyi népőrök régebbi személyes sérelmeiket akarták megtorolni. A bajmoki razzia november 2 – án zajlott le. A községházán összegyűjtött foglyok egy részét, a falu határába kísérték és ott kivégezték őket. A csoport másik felét Szabadkára vitték, ahol kivégezték a fogvatartottakat. A környező településekről ide hurcolt személyekkel együtt, 229 bajmokit végeztek ki.⁹

IV. Az elhangzott interjúk feldolgozása

A dolgozat könnyebb értelmezése érdekében külön pontban közlöm a felmerülő kérdések listáját és ezek után következik az elhangzott interjúk feldolgozása.

IV.1. Az interjúk során legtöbbször elhangzott kérdések

- *Hallottál már az 1944 – es vajdasági partizán megtorlásról, mind Bajmokon, mind Vajdaságban?*
- *Mikor hallottál erről először?*
- *Ki mesélt először erről?*
- *Otthon, családi körben volt már erről szó?*
- *Érintett valaki a családban az 1944-es eseményekkel kapcsolatban? Van olyan személy, akit esetleg elvittek a partizánok vagy kivégeztek?*

⁵ MOJZES ANTAL (1994). Halottak napja Bajmokon. pp 16. Kanizsa: Cnesa.

⁶ MOJZES ANTAL (1994). Halottak napja Bajmokon. pp 14. Kanizsa: Cnesa.

⁷ MOJZES ANTAL (1994). Halottak napja Bajmokon. pp 30. Kanizsa: Cnesa.

⁸ MOJZES ANTAL (1994). Halottak napja Bajmokon. pp 30. Kanizsa: Cnesa

⁹ A. SAJTI ENIKŐ (2009) Megtorlás a Délvidéken. Rubicon 2009/5. pp 32.

- *A bajmoki megemlékezésen voltál már?*
- *Manapság sokat beszélnek erről magyarországi illetve szerbiai politikusok, közös megemlékezéseken vettek rész, valamint kölcsönös bocsánatkérések is elhangoztak. Ezeket az eseményeket követed?*
- *Szerinted fontosak ezek a közös megemlékezések illetve bocsánatkérések a részükről?*
- *Visszatérve a 1944-es eseményekre, szerinted mennyit tudnak a szerbek az 1944-es eseményekről?*
- *Mennyire őszinték a kölcsönös bocsánatkérdések és mennyire ért egyet ezekkel a bocsánatkérésekkel a szerb társadalom?*
- *Hallottál már a vagyon visszaszármaztatásról és a restitúciós törvényekről?*
- *A családban, rokonságodban érintett valaki ebben?*
- *Elképzelhető feszültség a magyar és a szerb nép között a vagyon visszaszármaztatás miatt?*
- *Érzel ellenszenvet esetleg gyűlöletet a szerbek iránt az 1944 – es partizán vérengzések miatt?*
- *Szerinted tudnak a bajmoki szerbek a hetven évvel ezelőtti véres eseményekről?*
- *Volt már konfliktusod szerb személyekkel etnikai alapon?*
- *Kikkel van több probléma, menekült szerbekkel vagy azokkal akik már generációk óta itt élnek?*
- *Hallottál már a 1941/1942 –es „újvidéki razziáról”?*
- *Szerinted a két esemény mennyire kapcsolódik egymáshoz?*
- *Mennyit tudhatnak a szerbek az újvidéki razziáról?*
- *Újvidéken egyhetes megemlékezést tartanak az 1942 – kivégzések miatt, Szerinted eleget foglalkozunk partizán vérengzésekkel, kellőképpen megemlékezünk azokról az eseményekről?*
- *Szerinted, milyen hatása lenne annak, ha ezzel a témával többet foglalkoznánk?*
- *Ugyanolyan magyarnak érzed magad, mint a magyarországi magyarok? Egy lapon emlited magad a magyarországi magyarokkal?*

IV.2. Az interjúk feldolgoása

Az általam megkérdezett személyek szinte kivétel nélkül hallottak az 1944 – es partizán tisztogatásokról. Ismereteik, a témát illetően, jellemzően hiányosak, részletekbe menően csak kevesen ismerik az akkori eseményeket.

„Igen, hallottam róla régebben. Mint bajmoki természetesen hallottam a dolgokról, hallottam az akácfáról¹⁰, tudom hogy mi történt ott, de, pontosan nem tudom, tehát nem tudom, hogy hány embert öltek meg stb.”

„Igen hallottam már róla. Nagyvonalakban csak, nem túl részletesen és amit tudok azt is régen hallottam.”

Mint láthatjuk, az általam kérdezett fiatalok legtöbbször csak az ezredforduló környékén hallott először az 1944 –es őszi eseményekről.

„Nagyjából tíz éve hallottam, a nagymamám mesélt erről részletesebben.”
„Nem tudom pontosan, régebben volt már, iskolás koromban talán.”

A kérdésre, hogy kitől hallottak az akkori történésekről, eltérő válaszokat kaptam. Több személy említette, forrásként az általános iskolás történelem órákat.

„Nem hallottam erről sokat. Az akácfáról hallottam, meg a megemlékezésekről. Középiskolából vagy az általános iskolában hallottam erről az eseménytől a történelem tanártól. Csak egyszer mesélt róla.”
„Talán a töri tanár, vagy történelem táborban ahová kölyökkoromban jártam és ott beszéltek erről.”

A legtöbb kérdezett személy szerint, otthon, családi körben szinte szóba sem került a délvidéken történt partizán vérengzés. Ennek elsődleges oka, a kommunista Jugoszláviában tiltott volt a véres események említése. Így az egyre fiatalabb generációk már kevesebb információt tudtak meg családon belül. A fennálló rendszer pedig nem adott lehetőséget az események megismerésére. Később, a kilencvenes években, a mérhetetlen szerb nacionalizmus miatt, az adott témakör még mindig tabu témának számított, függetlenül attól, hogy több könyv pl.: Mojzes Antal, Matuska Márton művei és dokumentum filmek¹¹ is (Siflis Zoltán – Temetetlen halottaink) foglalkozott a negyvenes évek véres eseményeivel. Nyíltabban és rendszeresebben a Milosevic rezsim bukása után lehetett beszélni a vérengzésekről.

„Nem igazán beszéltünk otthon erről, csak párszor említés szintjén.”
„Nem igazán, valószínűleg azért mert senkit sem vittek el a partizánok.”

A hasonló válaszokból arra következtettem, hogy az évtizedek során a bajmoki magyarok kis hányada beszélt családi körben a partizán vérontásokról. Egyes vélemények szerint, többet beszéltek volna ezekről a dolgokról, amennyiben a felmenő rokonságban érintett lett volna valaki. Ennek eredményeképpen a fiatalabb generáció már csak említés szintjén ismeri a Bajmokon történt kivégzéseket. Néhány válaszadó épp ellenkezőleg, a közeli rokonságot említette forrásként. Jel-

¹¹ SIFLIS ZOLTÁN – Temetetlen halottaink című dokumentumfilmje

lemzően azok a válaszadók említették a rokonságot információ forrásként, akiknek a családtagjait érintette a partizán megtorlás.

„15 évvel ezelőtt, az idősebb rokonok emlegették mindig az akácját¹², meg amik ott történtek.”

„a nagymamám mesélt erről részletesebben.”

„Nem, senki sem érintett a családból. Illetve a bajmoki eseményekkel kapcsolatban senki sem érintett. A mamám családját érintette, bár őt nem a bajmoki mézszárlás, mert ő nem bajmoki, ő csonoplyai. Ott, Csonoplyán az ő apját vitték el a partizánok. Nem tudták, hogy mi lesz vele, de aztán szerencsére nem bántották.”

„Nem senkit, csak a tatám sógorának az apját vitték el.”

A kérdezettek mindegyike hallott már a bajmoki 1944 – es események megemlékezéséről. Több válaszadó jelezte, hogy a megemlékezésen már járt, sőt, néhányan tevékenyen is rész vettek a bajmoki akácfnál megtartott emlékezésen.

„Igen hallottam, voltam is kinn több megemlékezésen az akácfnál.”

„Nagyon fiatal koromban, nem is fogtam fel, hogy épp hol vagyok, meg akkor nem érdekelt egyáltalán. Nagyapámmal voltam kinn előőzször.”

„Igen, arról is hallottam. Sőt egyik évben még koszorúztam is a megemlékezésen. Az egyik ismerőssel közösen. A Dávid apja jóban volt a Mojzessel¹³. A Mojzes keresett fiatalokat a koszorúzásra, így a Dávidnak muszáj volt mennie, én meg csak elmentem vele.”

A válaszokból kiderül, hogy leginkább szülői utasítás miatt vettek részt a megemlékezéseken. Fiatalkoruk miatt nem beszélhetünk teljes mértékben önálló döntésekről. Manapság már egyikőjük sem vesz részt az emlékezéseken. Nagyobb hányaduk pedig sohasem vett részt az emléknapon. Mindez leginkább annak köszönhető, hogy a negyvenéves eseményekről hiányos ismereteik vannak. Keveset hallottak a témáról családi körben és a történelem órákon is keveset beszéltek a véres eseményekről. Ennek eredményeképpen a bajmoki fiatalok nagy része nem érzi magáénak az 1944 őszi történet atrocitásokat. Nyilván ebben szerepet játszik az időbeli távolság is, de nem ez az egyetlen összetevő. A sok éves hallgatás miatt a mai fiatalok értékrendszerében sokadlagos helyen áll a magyarok ellen elkövetett atrocitások ténye.

A megkérdezettek nagy része mégis úgy gondolja, hogy érdemes lenne a témával többet foglalkozni, ugyanis manapság is keveset lehet hallani az akkori

¹² A bajmoki partizán vérengzés helyszíne. Minden novemeber 2 – án itt emlékszik meg a bajmoki magyar közösség az 1944 őszi kivégzett személyekről.

¹³ Mojzes Antal, bajmoki pedagógus, Bajmok helytörténésze, valamint a bajmoki partizán vérengzések szakértője

történekekről. Véleményük szerint fontos lenne az iskolai oktatás keretén belül is foglalkozni ezekkel az eseményekkel.

„Azért mert az iskolában nem tanítják, ez nagyon fontos lenne. Az iskolában általában az alapvető történelmi tényeket sem tanítják, eltitkolják. Azok a tankönyvek amikből mi is tanultunk, azok is tele vannak blódséggel.”

„Annyira nem eleget. Többet kéne foglalkozni vele, de szerintem Magyarországon is többet kell foglalkozni.”

Többen említették, hogy méltóképpen megemlékeznek Bajmokon a második világháború végén történt atrocitásokról. Említették néhányan, hogy kellő mennyiségben foglalkoznak az emberek ezekkel az eseményekkel, viszont jobban nem kell elmélyedni a témában, mert feszültséget okozhat a magyar és a szerb lakosság között.

„Lehet nem lenne túl jó hatása ha sokat erőltetnénk ezt a témát, sosem tudni, ebben az országban bármi előfordulhat. Elképzzelhető, hogy feszültséget okozna.”

„Én azt is el tudom képzelni, hogy konfliktus lenne ebből, ha sokat emlegetnénk ezeket a dolgokat.”

Az utóbbi állításomat támasztják alá a következő interjú részletek, melyek a restitúciós törvény, illetve a vagyon visszaszármaztatás témakörét járják körbe. Általános vélemény, a vagyonvisszaszármaztatás helyeslése. Viszont csak bizonyos fenntartásokkal értenek egyet ezekkel az eljárásokkal.

„Hallottam róla természetesen. Szerintem ez rendben van. Annak viszont nem kéne visszaadni vagy annak a leszármazottainak, akik valóban bántalmazták a szerbeket vagy a horvátokat, csak ezt azért nagyon nehéz lenne visszanyomozni, szóval összességében azt mondom, hogy a vagyon visszaszármaztatás az helyes dolog.”

„Hát igen is meg nem is. Szerintem, ha elvették annak voltak okai is, szóval nem biztos, hogy minden esetben jó lenne.”

A hasonló vélemények szerintem abból adódhatnak, hogy nem ismerik a partizán megtorlásokat manapság övező intézkedéseket. A kérdésre miszerint, követik – e a magyar és szerb politikusok találkozóit, esetleg követik- e a témába vágó intézkedések, legtöbb esetben igenlő válasz érkezett. Azonban úgy érzem, hogy ezek a válaszok nem fedik a valóságot. Az igenlő válaszok azért hangoztak el, mert meg akartak felelni nekem, mint kérdezőnek. Ebben az egy esetben éreztem a kérdező és kérdezett közötti hierarchikus viszony fennállását.

A politikai elit ténykedését szkeptikusan fogadták, erős bizalmatlanság van jelen a politikusok iránt. A legtöbb kérdezett pesszimistán látja a magyar és a szerb

politikai elit kölcsönös bocsánatkérését a témát illetően. Véleményük szerint ezek a bocsánatkérések a politikai játszma részesei és semmiképp sem nevezhetőek öszinte megnyilvánulásoknak. A teljes megbékélésre fontos tényezőként tekintenek a megkérdozettek, sőt elengedhetetlennek tartják azt, ám véleményük szerint nem lehet politikai színjátékkal helyettesíteni és nem születik meg alkotmánybírósi határozatból sem.

„Szerintem egyáltalán nem fontos és nem is követem ezeket a dolgokat. Nem hinném, hogy olyan folyamatokat indítana be a társadalom alsóbb rétegeiben, ami által a magyar és a szerb nép közelebb kerülne egymáshoz.”

„Szerintem ez csak politikai formalitás. A szerb nép meg lassan reagál az ilyen dolgokra, mármint az olyan dolgokra ahol saját magukkal kell szembe nézni.”

„Igen láttam ezek a koszorúzásokat a tévében. Szerintem nem őszinték ezek a nagy összeborulások. Kívülről ez lehet, hogy bocsánatkérés, de belülről mást gondolnak. Szerintem sok generációnak fel kell nőni ahhoz, hogy ezeket a dolgokon túl lehessen lépni.”

„Ez attól függ, ki mennyire hallgat a politikusok szavára, igazából ez szerintem politikai alapon megy, és a hétköznapi embereknek nem számít. Ez nem sok mindent változtat.”

Az interjú alanyok nem táplálnak ellenérzéseket a szerb nemzet iránt az 1944 – es partizán vérengzés miatt. Elsősorban az időbeli távolságra hivatkozva állították, hogy nem érznek ellenszenvet a szerbek iránt.

„Személy szerint én nem érzek ellenszenvet, talán ha akkor éltem volna, akkor talán igen. Így nem, emiatt nem.”

„Partizánok ugye ma már nincsenek, a nácikra is haragszunk, de a németekre már nem, szóval így nem. Ami volt, az volt, szóval nem érzek emiatt ellenszenvet.”

Másodsorban, pedig arra hivatkoztak, hogy a saját családtagjaik közül senki sem érintett a partizán akciókkal kapcsolatban.

„Nem, mert nekünk senkit sem vittek el. Meg nagyon régen volt és emiatt nem érzek ellenszenvet.”

„1944 miatt nem, azért ez szerintem túl régen volt, hogy most emiatt legyenek sérelmeim, meg nem is volt a család érintve, meg különben is megbocsájtó típus vagyok.”

A válaszokban rendre felmerült az az állítás, miszerint az 1944 –es presszió miatt nem, de összességében mindenki érez ellenszenvet a szerb nemzet egyes tagjai iránt. Az állítások szerint nem a teljes szerb nemzet iránt érznek ellenszenvet, csak egyes személyek iránt.

„Nem az egész szerb népet nem szeretem, hanem bizonyos embereket, de ez megvan a magyaroknál. De nem gyűlölök senkit sem.”

„Igen, de akkor sem a szerb nép ellen, hanem inkább néhány személy ellen. Több ilyen személy van a szerbek között, mondhatni túl vannak az ilyen személyek reprezentálva, de félreértés ne essék, a magyarok körében is van azért olyan személy, akit nehezen lehet elviselni, mert mondjuk kötözködik. Tehát az ellenszenvem nem etnikai alapú. A szerb nép valóban büszke nép, hevesebb is, furcsán is ünneplik a karácsonyt, de ameddig nem bántanak minket addig szerintem nincs nagy baj.”

A legtöbb bajmoki megkérdezett fiatal körében negatív, sztereotip gondolatok jelentek meg a szerb nemzet hallatán. Igyekeznek elkerülni az általánosítást, de ennek ellenére sokszor rossz véleménnyel vannak a többségi nemzetről. Jellemzően az agresszivitást, a brutalitást, az erőszakosságot, valamint ehhez hasonló negatív jelzőket említettek.

„Igen volt, hogy azért kötöttek belém, mert magyar vagyok. Jellemzően középiskolában voltak ilyen estek. Amikor volt Vajdaságban az a magyar veréses hullám, akkoriban a suliban volt több ilyen nálunk is. Voltak ablakon kilógatások, verések. Több szerb diák szinte felfegyverkezve járt suliba, láncokkal, botokkal meg ilyenekkel. Így elég rossz volt suliba járni, elhiheted nem volt nagy kedvünk iskolába járni, vagy olyan helyekre ahol közvetlen kapcsolatba kerülhettünk szerbekkel. Ez egész addig bennem maradt, míg el nem kezdtem dolgozni, addig még nem ismerkedtem meg több szerbvel addig bennem maradt ez a félsz.”

„Szabadkán voltunk a csoporttársaimmal és éjszaka az egyik szórakozóhely közelében pár szerb fiú belénk kötött és azt akarták, hogy mi is azt ordítsuk azt, hogy „SRBIJA SRBIJA”, de végül verekedéséig nem fajult a dolog.”

„Persze, rengetegszer. Nagyon sokszor belénk kötöttek, mert magyarok vagyunk. Igazából csak nem kell felvenni. Legtöbbször az iskolában, középiskolában fordult elő ilyesmi.”

A délszláv háború még napjainkban is érezteti a hatását. A Horvátországból induló szerb ajkú migráció hatása is megjelenik a szerbekkel kapcsolatos sztereotípiák között. A válaszolók legtöbbször úgy érzi, hogy a legtöbb konfliktus a menekült, a kilencvenes években Bajmokra települt szerbekkel alakul ki. A fentebb felsorolt negatív jelzők még erősebben jelentek meg az elmúlt húsz évben érkezett szerbek iránt. Véleményük szerint a konfliktusok fő oka az erősen eltérő kulturális háttér, a menekült szerbek beilleszkedési hajlamának hiánya.

„Egyértelműen a menekültekkel van a probléma, nem tudnak ide beilleszkedni és nem is akarnak. Egész más a mentalitásuk, más a vérmérsékletük, egyszerűen mások.”

„Hát persze, hogy azok a „dodjosik”¹⁴ csinálják a feszültséget. Ilyen a fajtajuk ilyen emberek. Akik itt vannak már generációk óta, ők rendesek, bár volt idő, amikor a menekültek egy kicsit bebolondították őket. A hülyeség az ragad.”

„Hát az import szerbekkel, meg azokkal, akik keverékek. Fűt bennük a bizonyítási vágy, hogy megmutassák milyen nagy hazafiak. Frusztrálnak tűnnek, de nem is csoda a kilencvenes évek után. Csak most már illene egy kicsit megnyugodni. Itt a szomszédomban igazi szerbek laknak – a Matyanék – ők sok - sok évtizeddel ezelőtt telepedtek le itt Bajmokon és egyáltalán nem úgy viselkednek, mint ezek az újonnan betelepült szerbek. Meg az a baj, hogy ezt a vad gondolkodásmódot itt elhíttették ezek a betelepült, menekült szerbek és a fiatalabb generációra ez átragad.”

A bajmoki fiatalok körében nem erősödött a nemzeti öntudat az 1944 – es események miatt. Sőt, ellenkező vélemények is születtek. Az anyaországi magyar társadalommal kapcsolatban több esetben elhatárolódás jelentkezett. A válaszokból az derül ki, hogy a másság dominál, leginkább a senki földje érzés jelenik meg. Nem érzik magukat szerbnek, de több esetben elhatárolódtak az anyaországi magyaroktól.

„Még szép, hogy különbséget tesztek. Mégis csak vajdasági magyar vagyok, szerbek között nőttünk fel. Akárhogy nézed mégis más, nem lehetsz olyan magyar, mint a magyarországi magyar amikor nem vagy az. Sőt van, aki még le is néz. Meg le szerbeznek és hiába magyarázom, hogy én is magyar vagyok csak vajdasági magyar, egyszerűen sokan nem tudják felfogni. Egyszerűen különbség van a kettő között.”

„Nem és nem is akarom. Én vajdasági magyar vagyok. Sokkal inkább magaménak érzem azt, ha azt mondom, hogy vajdasági magyar vagyok, mint ha csak azt mondanám, hogy magyar vagyok.”

Egyfajta sérelmi nézőpont is megjelent a válaszok között. Egyes vélemények szerint a vajdasági magyarság terhet jelent Magyarország és a magyar társadalom számára.

„Kicsit úgy érzem, mintha Magyarországnak a mostoha gyereke lenne Vajdaság, néha úgy érzem, hogy le vagyunk ejtve.”

¹⁴ A kilencvenes évek délszláv polgárháborúi során, Bajmokon letelepedett szerb személyek gúnyneve.

A különbségtétel több esetben is a délszláv háborúk eseményeivel magyarázták. Véleményem szerint ez a fajta különbségtétel csak bizonyos generációk számára ad magyarázatot. Azok a fiatalok, akik a délszláv háború és az 1999 – es NATO légitámadást követően születtek nagy valószínűséggel ezen események miatt nem tesznek különbséget magyarországi és délvidéki magyar között. Tehát az e fajta különbségtétel csak azoknál a személyeknél jelentkezik, akiknek vannak személyes élményeik a kilencvenes évekről.

„Fontos tényező itt az is, hogy folyamatosan érintkeztünk szerbekkel, horvátokkal, hogy a kilencvenes években nélkülözés volt, hogy háború volt, láttuk az átvonuló tankokat, ébredtünk lánctalpak zajára, hogy 1999-ben bombázás volt. Tehát minket olyan impulzusok értek, amik odaát – szerencsére - nem érték a magyarokat. Ezek a dolgok által kicsit befogadóbbak lettünk, össze kellett mindenkinek tartani, nemzetiségtől függetlenül, nem csak magunkra figyeltünk, hanem a másokra is. Apámat is elvitték 1999 - ben tartalékosnak, ő tűzoltó volt és az elsők között vitték el. Csak telefonált szomszédba, hogy készítsük fel a kis sporttáskáját majd jönnek a táskáért, de csak ennyit mondott. Úgy is volt, egy rendőrautóval jöttek, beadtuk a táskát neki és csak annyit mondott, hogy majd jön. Két hét telt el addig még megtudtuk, hogy hol van és hogy van. Tehát olyan élmények érte minket, amik miatt nem mondhatjuk azt, hogy ugyanazok vagyunk.”

A más tanulmányokban említett jugoszláv nosztalgiára való hajlam nem jelentkezett a válaszoknál. Feltehetően azért mert a kérdezett személyek, életkoruknál fogva nem rendelkeznek élményekkel a kilencvenes évek előtti Jugoszláviáról.

A kérdezettek közül néhányan nem tettek különbséget a határ két oldalán élő magyarok között. Állításuk szerint nem emelik ki vajdasági mivoltukat, mondván a földrajzi koordináták nem lényeges szempontok nemzeti identitásuk szempontjából.

„Igen, egy lapon említem magam a magyarországi magyarokkal. Szerintem nincs nagy különbség, mindannyian magyarok vagyunk, és ez a lényeg.”

„Nem teszek különbséget aközött, hogy most vajdasági magyar vagyok, vagy magyarországi magyar vagyok. Nem szoktam azt mondani, hogy vajdasági magyar vagyok, csak azt szoktam mondani, hogy magyar vagyok, annak is tartom magam.”

V. Összegzés

Elmondható, hogy az általam megkérdezett személyek tisztában vannak az 1944 – es események tényével. Ismereteik kevésbé mélyrehatóak, részletekbe menően nem tudtak információval szolgálni. Ennek egyik oka az időbeli távolság. A hetven éve történt véres eseményeket nem érzik magukénak olyan szinten, hogy az komolyabb indulatokat képezzen a megkérdezettekben. Másik fontos tényező,

hogy a családok, a negyvenes évektől kezdődően csak nagyon ritkán és akkor is csak szűk családi körben beszélt a véres eseményekről. Ennek következtében a fiatalabb generációk számára, kevesebb információ jutott el a partizánvérengzésekről. Ezáltal világlátásukban kevésbé fontos helyen szerepel és mind kisebb és kisebb jelentőséggel bírtak a felnövő újabb generációk számára. Az általam megkérdezettek körében nincs jelen ellenszenv vagy esetleg gyűlölet az 1944 – es partizán vérengzések miatt. Ezt a fentebb említett okoknak tudom be. Ugyanakkor ellenszenv alakult ki a vajdasági magyarok között a szerb nemzet iránt, a kilencvenes években lezajlott polgárháború okozta migráció és nacionalizmus növekedése miatt. Az ellenszenv nem az egész szerb társadalomra terjed ki, igyekeznek elkerülni az általánosítást, de a kialakult sztereotípiák nagyon erősen negatív irányba mozgultak el.

A hipotézisemben említett alkalmazkodás a többségi nemzethez 1944 – ben történt erőszakos események miatt nincs jelen a fiatalabb generációban. Az esetleges alkalmazkodás a szerb nemzethez, a kilencvenes évek délszláv polgárháború miatt van jelen. A polgárháború évtizedében, a magyar fiatalok továbbra is keveset tudhattak meg az 1944 - es atrocitásokról így kevésbé fontos eseményként szerepelt életszemléletükben. A szerb nacionalizmus döntően befolyásolta identitásukat, ezáltal jelentkezik a kérdezett személyek között az említett idomulás a többségi nemzethez. Az idomulás nem azt jelenti, hogy feladták identitásukat, sem a távoldást az anyaországtól. Inkább arról van szó, hogy a fiatalok - de ez igaz lehet az idősebb generációkra is – igyekeztek és jelenleg is igyekeznek az olyan témaköröket kerülni, kevésbé szem előtt tartani, melyekkel kivívhatják a szerb nemzet nemtetszését.

A fiatal válaszadók körében jelen van a sehová sem tartozás érzése. Véleményük szerint a szerb társadalom számára magyarok, a magyar társadalom számára pedig szerbek. Ennek eredményeképpen nem csak a szerb társadalomtól határolódnak el, hanem az anyaországi magyarok és saját maguk között is különbséget tesznek. Egyfajta önálló vajdasági magyar identitás jelentkezett, ami különbséget tesz mind a szerbek, mind az anyaországi magyarok között.

Jellemző állítás, miszerint a legtöbb konfliktus a kilencvenes években betelepült szerb lakossággal adódott. A feszültség ma sem oldódott fel teljesen a válszokból ítélve.

Témavezető: Kiss Gábor Ferenc, adjunktus

Felhasznált szakirodalom:

1. MOJZES ANTAL (1994). Halottak napja Bajmokon. Kanizsa: Cnesa.
2. A. SAJTI ENIKŐ (2009) Megtorlás a Délvidéken. Rubicon 2009/5.
3. A. SAJTI ENIKŐ (1991) Nemzettudat, jugoszlávizmus, magyarság. Szeged.
4. A. SAJTI ENIKŐ (2004) Impériumváltások, revízió és kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918 – 1947. Budapest: Napvilág Kiadó

Kispál Richárd

Kisebbségi sorsok a Kárpát-medencében

A délvidéki, a felvidéki és a kárpátaljai németység történetének és helyzetének kisebbségpolitikai szempontokból történő összehasonlítása 1920 és 1949 között

I. Németek a Kárpát-medencében. A kutatás tárgya, módszertana, aktualitása.

I.1. Sorsfordító események és a Kárpát-medencei németység XX. századi története

Az I. világháború nemcsak a világ térképét rajzolta át, ellenben a jelenlegi kutatás tárgyát képező Kárpát-medencét is. Olyan, a tanulmány szempontjából releváns, új államok születtek, mint Csehszlovákia, vagy a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság (majd Jugoszlávia), amelyek ugyancsak „örökölték” kisebbségeket, főleg a magyarságot, illetve a németiséget¹⁵ – tehát a békeszerződések fő célját megtestesítő nemzetállamok kialakításának koncepciója nem valósult meg, a nemzetiségi kérdés továbbra is a környező államok kardinális problémája maradt (ahogy egyben a trianoni Magyarországnak is, lásd. közel félmillió német közösség).

Nemcsak a magyarság szakadt szét a Monarchia, valamint a Magyar Királyság „feldarabolódásával”, hanem a közel két millió¹⁶ főt kitevő Kárpát-medencei németység is, akik öt állam területére szóródtak szét (lásd. 1. ábra).

¹⁵ Mintegy 3,3 millió magyar került új impérium alá, illetve ezen országok 1 348 000 németet is „örökölték”. Csehszlovákiához megközelítőleg 750-800 000 magyar és 265 000 német került (a történelmi Magyarországtól elcsatolt területeket figyelembe véve), míg a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz 459 000 magyar és 310 000 német. Forrás: ROMSICS IGNÁC (2010): *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó. 145.-146. o.

¹⁶ ROMSICS (2010): 48-49. o.

1. ábra: A magyarországi németek századai. *Forrás: Rubicon (2012)*

A Monarchia területén születő utódállamok az elcsatolások és etnikai ellentétek révén egymás ellenségeivé váltak. Létrejött a „kisantant”, amelynek elsődleges célja a magyar revízió megakadályozása volt és Ausztria, valamint Magyarország elválasztása, sőt elszigetelése, de egyben a németek korábbi pozícióinak visszaszorítása is. Elmondható, hogy a háborút követően a két kisebbség kedvezőtlen pozícióba került. Ezt az antinómiát az utódállamok felismerték, ezért igyekeztek kijátszani egymás ellen a magyar és a német kisebbségeket. Amennyiben a két közösség összefogott volna egy-egy a Magyar Királyságtól elcsatolt területen, úgy többséget alkothattak volna, veszélyeztetve az új-mesterséges többség „pozícióit”. Emiatt a két vizsgált államban a németek privilegizált kisebbséggé vált, így nyervén meg őket a csehszlovák és a délszláv „egység” ügyének, főleg a magyarság kárára, amelyet erősen diszkrimináltak a két világháború között¹⁷.

1928-tól kezdve már a weimari Németország is komoly anyagi, hovatovább diplomáciai segítségben részesítette Közép-Kelet-európai kisebbségeit a kultúrfőlény és a tradicionális német nacionalizmus jegyében. Változást a II. világháború¹⁸, Csehszlovákia és Jugoszlávia széthullása, illetve a hitleri Németország hódításai és a térségben kialakított befolyása hozott. Adolf Hitler a birodalom határain túl élő német közösségeket a szövetséges és segédnépek zsarolására, valamint sakkban tartására használta fel, úgy, mint a magyarországi, a romániai, a volt-jugoszláviai, illetve a szlovákiai németeket – ötödik hadoszlopként. A helyzetet az a tény is bonyolította, hogy 1939-ben megalakult a független, ám fasisztoid jellegű szlovák bábállam, amely Csehszlovákiához képest „sajátos” kisebbségpolitikát folytatott, ezen túl Kárpátalja újfent Magyarország része lett, illetve 1941 áprilisá-

¹⁷ Hogy miért nem a magyarság vált privilegizált kisebbséggé, azt azon „félelem” indokolja az utódállamok részéről, hogy újra megszületik a történelmi Magyarország és bekövetkezik a határrevízió, továbbá Németország gazdaságilag és katonailag is befolyásosabb ország volt, amely felé „nyitni akartak”.

¹⁸ NÉMETH ISTVÁN (2006): *20. századi egyetemes történet. I. kötet: Európa*. Budapest, Osiris Kiadó.

ban Jugoszlávia alkotóelemeire hullott, minek következtében közel 200 000 fős német közösség került újra magyar impérium alá. A II. világháború mind anyagi vonatkozásban, mind emberi erőforrás tekintetében megviselte a helyi német kisebbségeket, illetve olyannyira megromlott a viszony a német közösségek és a többségi nemzetek között, hogy alapjaiban, negatív irányba változott meg helyzetük 1945-öt követően¹⁹.

A világháborús vereség miatt Európa-szerte a németiség kollektív bűnössé vált²⁰, amely billog a Kárpát-medencei németeket sem kímélte: Csehszlovákiához hasonlóan a Josip Broz Tito által újraszervezett Jugoszlávia „sem tartott már igényt” a korábban privilegizált, de 1944 után már „kényelmetlenné”, sőt problémássá vált kisebbségre, így igyekezett ezen közösségtől minden lehetséges fizikai eszközzel megszabadulni²¹. A kárpátaljai németiség helyzete még kilátástalanabb volt, mivel a terület szovjet impérium alá került, amely hatalom minden lehetséges eszközzel, elhurcolással, kényszermunkával, sőt több esetben gyilkossággal, népirással büntette a helyi német közösséget. A délvidéki németiség is felismerte a helyzet abszurditását és 1944-et követően a kivonuló német csapatokat követve, több, mint kétszáz ezren döntöttek az elvándorlás mellett, akik pedig otthonukban maradtak ártatlanságuk tudatában, el kellett, hogy viseljék a bevonuló jugoszláv hadsereg kegyetlenségeit, „bosszúhadjáratát”²². A csehszlovákiai, így a kárpáti németek sorsáról is, a szövetségesek döntöttek, kiknek a teljes kitelepítés lett a büntetése a háború alatti tevékenységük²³, azaz Csehszlovákia egységének megbontása miatt (a Szudéta-vidék Németországhoz csatolása). Így tűnt el a vizsgált Délvidékről 310 000, míg Szlovákiából (Kárpátaljával együtt) 150-200 000 német ajkú ember²⁴, akiknek „történetének” elemzésével egy olyan, a térségre jellemző probléma tárható fel, amely megmagyarázza részben napjaink Kárpát-medencei kisebbségi viszályait, konfliktusait is.

A mindenkori kisebbségnek jellemzően az élet minden területén hátrányt kell elszenvednie a többséggel szemben²⁵, azonban a németek helyzete a II. világ-

¹⁹ RUBICON (2012/11. szám) - *Volksbund kontra Hűségmozgalom*. 22. o.

²⁰ A kollektív bűnösség kimondása a Szövetségesek nemzetközi diplomáciai érdekeit szolgálta, amit Potsdamban deklaráltak. Ilyen cél volt egy a II. világháborúhoz hasonló konfliktus jövőbeli elkerülése és a „bűnbakkeresés”.

²¹ A győztesek bármit megtehettek kisebbségeikkel szemben, emiatt is volt fontos a kollektív bűnösség kimondása.

²² Míg a szudéta-németek kitelepítésre kerültek (igen durva körülmények között), addig a szlovenszói és kárpáti németek körében nem egy esetben előfordult a jugoszláviaihoz hasonló népirás, falvakat pusztítottak el a felszabadítók.

²³ R. SÜLE ANDREA: *Közép – és Kelet-európai német kisebbségek kitelepítése a második világháború után*. Forrás: transindex.ro (http://www.adatbank.transindex.ro/regio/html/alcim_pdf15.pdf)

²⁴ 1910-es magyar források szerint 265 000 német élt Szlovákiában és Kárpátalján. Az 1930-as csehszlovák összeírás a szlovák tagállamban és Kárpátalján azonban már csak 150 000 német emberről tesz említést.

²⁵ A tanulmány fogalmi kerete a TILKOVSKY LÓRÁNT - *Magyarország nemzetiségpolitikája a XX. században* című munkát veszi alapul a továbbiakban.

háborút követő korszakban még a magyarokénál is „kilátástalanabb” volt, emiatt lényegében a többség bármit megtehetett velük. A kérdés vizsgálatánál ki kell emelni azt a tényt is, hogy 1945 után a „többség sem tisztán vált újra többséggé”, például a szlovák, mint társnemzet, lényegében félig kisebbségi státuszban volt, míg Jugoszlávia esetében sem lehet egységes délszláv etnikumról beszélni (lásd. vazallus horvát állam). Az utókor igaz részben tanult a II. világháború borzalmából, azonban térségünk államainak még jócskán van adósságuk közös múltunkat illetően – ilyen Vajdaság, Szlovákia és Kárpátalja²⁶ német közösségének a sorsa is.

I.2. A témaválasztás okai, a kérdés aktualitása

A választás azon okból esett e két (három) német közösségre, hogy mind a csehszlovák, mind pedig a jugoszláv állam a történelmi Magyarországból kiválva, egy geopolitikai tér részeként, többnemzetiségű konstrukcióként született meg, jelentős német és magyar kisebbséget örökölve. Azonban a két államot kultúrában, politikai gondolkodásban, illetve a korszakban vallott és alkalmazott kisebbségpolitikában érdemes összehasonlítani. Mindkét állam az 1930-as évek végéig nyugati orientációjú, németellenes külpolitikát folytatott, mindkét országban Hitler hatalomra jutásával megerősödött a német kisebbség politikai aktivitása és mindkettőnél a német mellett a magyar kisebbség volt a legszámottevőbb és bizonyos szempontból a veszélyesebbnek ítélt. További hasonlóság, hogy egyik állam esetében sem beszélhetünk tisztán többségi nemzetről, mivel a csehszlovák „nép” az ország lakosságának 60 %-át, míg a szerb-horvát-szlovén nép is csak 75 %-át tette ki annak, nem szólva ezen népek belső polarításáról²⁷.

Jugoszlávia esetében a többség-kisebbség reláció egy autoriter jellegű rendszer viszonyai között kerül elemzésre (igaz az alkotmány szerint szövetségi állam), míg Csehszlovákia 1938-ig demokratikus berendezkedésű maradt, majd pedig a független Szlovákia fasiszta jellegű állam volt, ahol a kisebbségek más-más módon jelentek meg a többségi gondolkodásában (egypártrendszer, emberi és kollektív jogok háttérbe szorítása, korporatív társadalmi berendezkedés). Kárpátalja 1939 és 1944 között a magyar belpolitikai folyamatok integráns eleme volt, sőt még a területnek autonómiáját Teleki Pál egykori miniszterelnök fel is vetette. Ezen három eltérő fejlődésmodell végül egy eredményhez, a kisebbség megszűnéséhez vezetett, ugyanakkor hasznos ezek vizsgálata, összehasonlítása.

A történelmi visszatekintéseken és értelmezéseken túl ma a magyar közvélemény többségében a határon túli magyar közösségek XX. századi tragédiájáról emlékezik meg, méltatlanul figyelmen kívül hagyva a hasonló helyzetben lévő, mára szinte megszűnt német közösség sorsát, akikkel a történelem folyamán pros-

²⁶ A kárpátaljai németség több esetben a tanulmány során együtt kerül értelmezésre a csehszlovákiai németséggel, mivel a vizsgált időszak döntő részében vagy a szláv államalakulathoz, vagy pedig Magyarországhoz tartozott.

²⁷ RUBICON (2012/11.): 21. o.

peráló együttműködést alakított ki a Kárpát-medencében²⁸. Ebből az „etnocentrikus” állapotból, tematikából szeretne kilépni a jelenlegi munka.

I.3. Módszertani keretek

A kutatás módszertani szempontból több lábon áll. Elsősorban elengedhetetlen a vonatkozó szakirodalom másodelemzése, összegzése, másodsorban a vizsgált térségekről és népekről alkotott alapos kép nyújtása érdekében szükséges statisztikai és demográfiai adatok figyelembe vétele – ezáltal pedig egy összehasonlítás végzése - is.

A tanulmány elkészítésénél a Kárpát-medencei németiséget, valamint a kisebbségi helyzet általános sajátosságait és annak elméleti kereteit már korábban is vizsgáló kutatások, szakirodalmak szolgálnak segítségül, amelyek a következők (a teljesség igénye nélkül): 1, *Győri Szabó Róbert: Kisebbség, autonómia, regionalizmus.* 2, *Romsics Ignác: Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században.* 3, *Tilkovszky Loránt: Magyarország nemzeti-ségpolitikája a 20. században, Nemzetiség és magyarság és Hét évtized a magyarországi németek történetéből: 1919-1989.* 4, *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században (Szerk. Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László).* 5, *A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19-20. században (Szerk. Egry Gábor – Feitl István).* 6, *Szarka László: Kisebbségi léthelyzetek, közösségi alternatívák. Az etnikai csoportok helye a kelet-közép-európai nemzetállamokban.* A magyar nyelvű szakirodalom ismerete és kanonizálása mellett szükséges szólni a kérdés nemzetközi kutatottságáról is, amely főleg német nyelven történt és került felhasználásra a tanulmány elkészítése során.

A tanulmány második pillérét egy statisztikai áttekintés adja, amelyhez főleg korabeli népszámlálások adatai nyújtanak segítséget. Az adatok felsorakoztatásával és összevetésével körvonalazható a vizsgált német közösségek adott történelmi fordulópontok menti helyzete, hovatovább következtetések vonhatóak le kisebbségpolitikai szempontokból. A következő népszámlálások adatainak ismerete szükséges a munka elkészítéséhez: 1900, 1910, 1921, 1931, 1941, 2001. és 2011. évi. Végül ezen módszertani kategóriába a vizuális anyagok és térképek is besorolhatóak, amelyek a közösség földrajzi elhelyezkedését és a többségi társadalommal való kapcsolatát, az ahhoz viszonyított számarányát mutatják be.

²⁸ Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a prosperáló dualizmus kori együttműködést a Volksbund, az SS toborzások, végül a német megszállás követte, amely ugyan a hazai németiség többségének szándékait nem tükrözte, mégis igen problematikusá tette a magyar-német viszonyt.

További adatok: RUBICON (2012/11.): 28. o. (ERDÉSZ ADÁM: *Hűséggel a hazához*)

Kutatói kérdések

A szakirodalom vizsgálatával, valamint a statisztikai elemzéssel a következő kutatói kérdések kerülnek a tanulmány során megválaszolásra:

1. *Milyen is volt a két „szövetségi állam” németiségének a korabeli helyzete (a két világháború között)?*
2. *Valóban privilegizált volt a németiség?*
3. *Háborús bűnös-e minden Kárpát-medencei német?*
4. *Milyen folyamatok vezettek a délvidéki és a felvidéki németek szinte maradéktalan kitelepítéséhez?*
5. *Lettv volna-e realitása (egyben táptalaja) egy eltérő kisebbségpolitika alkalmazásának?*

A kutatás kereteit tekintve a tanulmány elsősorban a délvidéki német közösséggel szemben alkalmazott többségi „gyakorlattal” foglalkozik, amely során a két vizsgált állam között átfedés és hasonlóság tapasztalható. A csehszlovákiai németiség sorsa annyiban különbözik a vajdaságiétól, hogy „gyorsan és a délvidéki közösséghez viszonyítva népiértés nélkül” kellett elszenvednie és alkalmazkodnia a háború utáni rendezéshez (kivételesen egyes szlovákiai atrocitások). Kárpátalja helyzete a két másik közösségtől merőben eltér, mivel a szovjet impériumváltás következtében akik tehetők, elmenekültek a területéről, azon németek pedig, akik otthonukban maradtak, szembe kellett, hogy nézzenek a „sztálini kisebbségpolitikával” és a terrorral, aminek eredménye ezen közösség felmorzsolódása lett. Összességében feltételezhető, hogy a két (három) közösség kálváriája „egy forgatókönyv alapján” zajlott le²⁹.

I.4. Jelenkorunk

Végül a kutatásnak erkölcsi szegmensei is vannak, mivel közel 70 évvel a Kárpát-medencei német közösség „eltűnését” követően az egyik legfrissebb kapcsolódó nagypolitikai döntés, hogy a szerb állam törvényt alkotott a II. világháborút követő vagyonelkobzások igazságtalanságáról³⁰ és az utódok kártalanításáról,

²⁹ Sok a hasonlóság az elvekben és a módszerekben, de vannak nem elhanyagolható különbségek. Bár a jugoszláviai és szlovákiai német áldozatok nagyságrendje igen különböző, Szlovákiában sem volt teljesen „vértelen” a bosszú.

³⁰ A szerb elnök aláírta a kárpótlási törvényt. Forrás: index.hu (http://index.hu/kulfold/2011/10/03/a_szerb_elnok_alairt_a_karpotlasi_torvenyt/)

Letöltés: 2014. július 29. 23:29.

Törvény a rehabilitációról. A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 92/2011. szám

illetve egy megbékélési folyamat is elindult már a magyar és a szerb fél között, amelyhez szorosan kapcsolódik a németiség rehabilitálása^{31,32} is.

A rendszerváltásokat követően már az 1997-ben elfogadott német-cseh megbékélési egyezmény tartalmazta a kölcsönös bocsánatkérést általánosságban, konkrét – az egykor elkobzott javak megnevezése - kártalanítás nélkül. A cseh vezetés ezt 2013-ban megismételte, igaz alapvetően csak a szudéta-németekre vonatkozóan, a többi német közösségről megfeledkezve, holott az egykori csehszlovák állam utódaként a morális felelősség aligha vitatható a szlovákiai németekre nézve. Mindezt megelőzte a német-lengyel kölcsönös bocsánat és megbékélés. Ezzel szemben az 1945-ös évben Csehszlovákiában megszületett, a magyar és a német kisebbség jogkorlátozásáról szóló elnöki dekrétumok még napjainkban is érvényben vannak, amelyek felülvizsgálata időszerű, erkölcsi szempontból pedig legitim lenne³³.

A két ország német közösségének a kálváriája tükröt képes állítani a térség XX. századi kisebbségellenes gyakorlatáról, amelyből „tanulva” és a múlttal megbékélve egy konstruktív jövőbeli együttműködés alapjai rakhatóak le. A tanulmány végső célja egy hiánypótlás és egy olyan „szemüvegen keresztül” történő vizsgálat, amely két eltérő államot, azok gyakorlatát hasonlítja össze egy adott népcsoporthoz való viszonyában, amihez a politikatudomány, a szociológia, illetve a kisebbségpolitika „elegye” képes segítséget nyújtani.

II. Trianoni kontextus. Demográfia, területi elhelyezkedés, kisebbségi helyzetkép.

A kutatás hatóköre jelen tanulmány keretei között az 1920 és 1949 közötti időszakra, valamint a mai értelemben vett Vajdaság és Szlovákia (a kárpátaljai németiséggel együtt) területére terjed ki, amelyet szükséges a korabeli kontextusba helyezni, illetve a területi változásokat figyelembe véve elemezni. Tehát előzetesen elmondható, hogy 310 000, illetve 150-200 000 német sorsa kerül vizsgálatra, akik egyrészt a mai Bácskában, Szerémségben és Nyugat-Temesközben (Torontálban,

³¹ Elhanyagolt vajdasági németek. Forrás: [magyarstvo.com](http://www.magyarstvo.com) (http://www.magyarstvo.com/hu/2011_10_14/kozelet/45678/)

Letöltés: 2014. július 29. 23:32.

³² Weiss Rudolf: *„A magyarokkal Délvidéken közös a sorsunk, közös a harcunk és közösek lesznek az eredményeink is. Az alig négyezer főt számláló németiségnek a háromszázeres vajdasági magyarság erősíti fel a hangját.”* Forrás: Kommunista gáztettek a délvidéki németiség ellen.

(http://adattar.vmmi.org/fejezetek/1683/10_kommunista_gaztettek_a_delvideki_nemetseg_ellen.pdf) Letöltés: 2015. február 10. 21:10

³³ Érdekes, hogy sem Jugoszláviában, sem Csehszlovákiában az 1990-es évekig nem lehetett kutatni, szélesebb körben publikálni, vitetni a németekkel (és magyarokkal) szembeni atrocitásokat.

az úgy nevezett Bánátban - annak nyugati területein), másodrészt pedig Szlovákiában és Kárpátalján éltek.

A dualizmus kori Magyarország németiségének demográfiai jellemzőit két népszámlálás, az 1900. és az 1910. évi, összevetésével lehet kimutatni. 1900-ban a németek létszáma 1 999 100 fő volt, amely az intenzív asszimiláció³⁴ és identitásváltás tendenciái miatt 1910-re 1 903 400 főre csökkent, ami összarányát tekintve 11,9 %-ról 10,4 %-ra való visszaesést mutat³⁵. A jelenségnek több oka lehet: elsősorban a diaszpórikus jelleg, ami miatt a németiség nagy interakcióban volt a többségi magyarsággal és más nemzetiségekkel, az urbanizáltság-polgárosodottság foka, illetve a kétnyelvűség, tehát a kultúráváltásra, cserélésre való hajlam is (2. ábra). A legkiválóbb példája a kétnyelvűségnek a burgenlandi németiség, amely igaz a népszámlálások alkalmával magát német etnikumúnak vallotta, de tisztán beszélt a magyar nyelvet is, mivel a két identitás megfér egymás mellett (lásd. soproni népszavazás³⁶). A következőkben vizsgálandó két közösség identitására is jellemző volt a multikulturális jelleg, főleg azon okból, hogy „harmadik népként” éltek a magyar és a szláv elem mellett, ami részben összekapcsolódott a történelmi folyamatokkal is (lásd. a vajdasági németek inkább szerb pártiak voltak, míg a kárpáti németek a magyarság felé orientálódtak).

II.1. A délvidéki (bácskai és bánáti) németek

II.1.1. A délvidék népessége, nemzetiségi összetétele

A trianoni békeszerződés értelmében 1920-ban a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz (továbbiakban SzHSzK) csatolták a 20 551 km² nagyságú Vajdaságot, összesen 1 509 295³⁷ lakossal, akik főképp három nemzetből, a szerbből, a németből (a továbbiakban vajdasági németek³⁸) és a magyarból tevődtek össze. A vajdasági magyarok létszáma ekkor 459 000 fő volt (30 %), míg a szerbeké 378 000 (25 %), amelyet a hasonló nagyságrendű németiség követett 308-310 000 fővel (20 %), tehát a területen nem létezett „egyértelmű többségi nemzet”, kiegyenlített, konszenzusos, gyakorta pedig „versenyhelyzet” állt fent ezen „népek” között³⁹

³⁴ Az asszimiláció foka eltérő volt az ország centrális területein, valamint a „periférián”, így Délvidéken és Felvidéken, ahol kevésbé akartak, hovatovább nem volt érdekük a német anyanyelvű polgároknak beolvadni a magyarságba. RUBICON (2012/11. szám): 18-21. o.

³⁵ *Magyarország népessége.* Forrás: mek.oszk.hu (<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/171.html#175>) Letöltés: 2014. július 30. 12:11.

³⁶ 1921. december 14. és 16. között lezajlott népszavazás, amelynek eredményeképp a német többségű terület a Magyarországhoz tartozás mellett voksolt.

³⁷ NÉMETH (2006): 129. o.

³⁸ Igaz az 1920-ban a SzHSzK-hoz került német közösség magát jórészt svábnak tartotta, az egyszerűbb definiálás miatt és logikai okokból a továbbiakban csak vajdasági németekként lesznek említve.

³⁹ Ez relatív magyar helyi többséget jelent (a dualistakori felfogás szerint a németekkel együtt túlnyomó többséget), ugyanakkor a horvátokat is beszámítva kép összetettebb. A

bolt” megyéket is): Bács-Bodrog (kivéve északi rész), Szerém (eltekintve a nyugati járásoktól), Torontál (észak-keleti sáv nélkül) és Temes vármegye (déli rész). 1910-ben Bács-Bodrog vármegye 632 560 lakosából 178 950 fő vallotta magát német anyanyelvűnek, amely törvényhatósági jogú városok szintjén Szabadkán 1913, Zomboron 2181, Újvidéken pedig 5918 főt jelentett, tehát a megye németségének közel 90 %-a kisebb településeken élt (amely adat mind a négy vizsgált vármegyénél egyezik). Temes 120 683, és Torontál vármegye 158 312 fős német népessége a SzHSzK és Románia között osztódott szét a békeszerződés értelmében. Versec törvényhatósági jogú városban 13 566, Pancsován 7 467 fő vallotta magát németnek. Szerém vármegye 397 103 fős lakosságából 61 527 fő volt német és közülük Zimony törvényhatósági jogú városban élt 6559 fő.

A valós képet tovább élesíti a németség települési és járási szintű eloszlása, amelyet a tanulmány említés-felsorolás szintjén kezel. Jelentős német közösség élt a Bács-Bodrog megyei Apatin (11 661 fő – közel 90 %), Bajmok (2062 fő – 30 %), Militics (3577 fő – 95 %), Cservenka (6861 fő), Óverbász (1837 fő), illetve Szeghegy (4998 fő) községekben, városokban, valamint az apatini (19 146 fő), a zombori (24 214 fő), az újvidéki (13 132 fő), a topolyai (7696 fő), a palánkai (22 443 fő), a titeli (4667 fő) és az óbecsei járásokban. Temes megye déli részén a következő járásokban volt jelen nagy létszámban a németség: a verseci (8605 fő), a kevevári (6587 fő) és a fehértemplomi (4791 fő). Torontál vármegyében szinte minden járásban jelentős német közösség élt: a módosi járásban 9905 fő, a nagybecskerekiben 16 485 fő, a nagykikindaiban 9875 fő, a pancsovaiban 15 573 fő, a törökbecseiben 1054 fő, míg a törökkanizsai járásban 2961 fő vallotta magát németnek. Végül Szerém vármegye németségére is érdemes néhány gondolat erejéig kitérni, ahol Karlócán 434 fő, míg az újlaki járásban 3683 fő, az ópázovaiban 9348 fő, a zimonyiban 3724 fő és a vinkovcei járásban 8477 fő tartotta magát németnek.

A felsorakoztatott adatok bizonyítják, hogy a Vajdaság németsége igaz nagy számú volt és minden településen jelen volt, ugyanakkor elkeveredve élt más nemzetekkel, amely tény előrevetíti, hogy folyamatos kompromisszumra volt kényszerítve a mindenkori többséggel (legyen az magyar, vagy délszláv).

II.1.2. A korabeli „kisebbségpolitikai gyakorlat”

Ilyen adott körülmények mellett lett az új délszláv állam része a német közösség. A SzHSzK (későbbiekben Jugoszlávia), mint ahogy a térség többi állama sem, etnikailag nem volt homogén ország, azaz nemzetállam, amiknek kialakítása az I. világháborút követő békeszerződések fő célja volt. Így a 12 milliós délszláv állam lakosságának 21 %-a tartozott hivatalosan valamely kisebbségi kategóriába, mint a félmilliós macedón, albán vagy magyar közösség, illetve a 310 000 fős németség, de a szláv többség is polarizált volt (horvát, szlovén, szerb, bosnyák). A térségben ekkor született új államok a korábbi kisebbségekből „alakultak ki”, míg

az ezelőtt többségi státuszban lévő közösségek kerültek kisebbségi helyzetbe (német, magyar)⁴¹.

A korabeli hivatalos politika, a korszellemhez illeszkedve, úgy gondolkodott, hogy a kisebbség nem létezik, csakis a többség, a frissen szerzett területek más ajkú lakossága pedig amennyiben meg akar élni, úgy asszimilálódnia kell (vagy optálnia). Maga a tény, hogy egy soknemzetiségű ország magát alkotmányba foglalva egynemzetiségüként definiálja, arra enged következtetni, hogy az állam asszimilatív és egyben diszkriminatív kisebbségpolitikát folytat. A németiség helyzete azonban a SzHSzK-ban privilegizált volt, azon okból is, hogy a politikai elit így kívánta megosztani a kisebbségeket, illetve a közösség híd szerepet képzett a weimari köztársaság felé, amely élénk gazdasági kapcsolatokat is maga után vont, így a német közösség támogatása „jó pontot” jelentett a németországi politikai, katonai körökben, nem utolsó sorban pedig a piacokon.

Az impériumváltást követően jellemzően a kisebbségi közösségeket hasonló csapások érték, így azon túl, hogy a német kisebbség helyzete részben jobb volt, mint más nemzetiséké, a létét neki is a következő „közös” gazdasági és közjogi területek határozták meg. A frissen megalakult SzHSzK korábban nem létezett, mivel egyes részei a Magyar Királyság szerves elemei voltak, míg a törzsterületeket adó Szerbia is „fiatal” állam volt még. Ezért 1919 és 1923 között egy többnemzetiségű, regionális hatalommá váló államot kellett megszerveznie a délszláv „többségnek”. Az államiság, valamint a politikai rendszer megszilárdításához első sorban alkotmányozni kell, amelynek a kisebbségek jogait is törvényszerűen rögzítenie kellene (így a németiséget is), azonban térségünkben jellemzően csak a többségi nemzetekről szólnak ezen dokumentumok, így a SzHSzK alkotmánya is⁴² (a Népszövetség által megfogalmazott kisebbségvédelmi garanciarendszer törvényi szintre emelése és betartása is ilyen elem). 1921-ben átszabták a történelmi közigazgatási határokat, minek következtében 33 új megye született, amelyeknek élén Belgrádból kinevezett főispánok álltak, akik a centralizációt, illetve a korábban természetes, kulturális és tradicionális egységeknek – így a Bácska, Nyugat-Bánát közigazgatási határainak - szétदारabolását jelképezték. Az állami keretek megfogalmazásán túl egy ország kisebbségpolitikája függ a politikai rendszertől, illetve annak politikai elitjének látásmódjától, mivel a diktatúrákban és a tekintélyuralmi autoriter rendszerekben vagy nincsen, vagy súlyosan korlátozva vannak a kisebbség jogai (ez időben az SzHSzK is inkább a tekintélyuralmi rendszerekhez sorolható), ezzel szemben egy demokráciában a kisebbségnek lehetősége van jogai érvényesítésére (a korszakban ez „a többség demokráciájaként” Csehszlovákiában és 1934-ig Észtországbán megvalósult).

A második fontos közjogi terület az állampolgárság kérdése, amelynek megadása a határváltozással párhuzamban nem járt automatikusan, tehát az új többség „megválogathatta”, hogy kire „tart igényt”. Ez a kiszolgáltatottság legin-

⁴¹ A következő elméleti alapvetés és kisebbségpolitikai gyakorlat 1920-at követően Csehszlovákiában is hasonló volt.

⁴² Az alkotmányt 1921. június 28-án fogadták el.

kább a kisebbség politikai és gazdasági elitjét sújtotta, főleg gyárosokat, iparosokat, nagybirtokosokat és tisztviselőket, akik vagyonnal, státusszal, illetve közösségi szervezőerővel rendelkeztek. Jellemzően a német közösség gazdasági potenciálja, továbbá a közigazgatásban való reprezentációja meghaladta a szerbségét, így a kezdeti években a vajdasági németek is „meg lettek tizedelve” (hivatalból történő elmozdítások, gyárak államosítása, „földreform”). A két „új” kisebbség hasonló sorsát mutatja, hogy az 1920-as választásokon mind a magyarok, mind pedig a németek döntő részét kizárták a választójogból.

A kisebbség létét illetően a következő kategória a gazdasági diszkrimináció, amely 1920-at követően a földreformban⁴³, a közterhek viselésében, illetve a kisebbségi régiók „elsorvasztásában” és a kedvezőtlen támogatáspolitikában testesült meg. A Vajdaság ekkoriban, mint a SzHSzK egyik legfejlettebb tartománya, a szerbiai österületeknél kétszer több adót fizetett, emellett az újraosztott földeket aránytalanul a többség birtokába adták, amely főleg a németiséget és a magyarságot sújtotta, illetve eltolta az etnikai arányokat a szerbek javára (betelepülő dobroljácok, Belgrád beleszól a térség viszonyaiba).

A közbizalmi, továbbá a gazdasági hátrányokon túl a németiség kultúrájának is csapásokat kellett elszenvednie, amely abban nyilvánult meg, hogy mindenki számára kötelezővé tették a szerb nyelv ismeretét, ami így privilegizált státuszba került (a hivatali ügyintézésről kezdve, az utcanév táblák kiírásán át a mindennapi életben való kommunikációig). Ezen túl a közélet olyan szegmenseiben szenvedett hátrányt a kisebbség, mint az oktatás, a vallásgyakorlás (ortodox egyház hegemóniája, az egyházmegyék feldarabolása), vagy a civil, majd politikai szféra, amelyek mind a németiség értelmiségi rekrutációját, mind pedig érdekérvényesítésének lehetőségeit korlátozták ezen évtizedekben. 1929-ben puccs révén királyi diktatúra alakult ki az ekkor már Jugoszláviának nevezett délszláv államban, ami a politikai pártok megszűnését, a parlament működésének felfüggesztését, valamint az ország közigazgatási átszervezését (9 bánság) vonta maga után, amely tényezők mind kedvezőtlenül érintették a kisebbségeket.

Eme gondolatmenet zárásaképp el kell mondani, hogy igaz a németiséget is érintette az állami diszkrimináció, azonban annak foka meg sem közelítette a vajdasági magyarságét, sőt a helyzete jobb volt, mint az ugyancsak kedvezményeket élvező, magyarországi németeknek. Hitler 1933-as hatalomra jutását követően a térség német közösségeinek szerepe felértékelődött, ezen túl a náci Németország egy olyan prókátorként jelent meg a dunai államokban, amellyel inkább együttműködésre, mint konfliktusra törekedtek (lásd. klíringfelhalmozás, szövetségi rendszerek). Ez a státusz azonban a II. világháború éveiben, majd 1945-öt követően alapjaiban változott meg.

⁴³ Az 1919. február 25-én kiadott agrárreform-rendelet nem zárta el ugyan a kisebbséghez tartozó állampolgárokat a földhöz jutástól, de a helyi végrehajtás során többnyire szerbek részesülhettek a kiosztandó birtokokból.

II.2. A csehszlovákiai (szlovenszkói és ruszinszkói) németek

II.2.1. A szlovák „tagállam” és Kárpátalja népessége, nemzetiségi összetétele

A (cseh)szlovákiai németiség, akárcsak a délvidéki, korábban önálló közösségként nem létezett, magát a Kárpát-medencei „német nemzet” részeként definiálta, amelyen azon körülmény is segített, hogy földrajzilag közel volt mind Ausztriához, mind pedig a Szudéta-vidékhez. Ezen „felföldi” közösségnek sajátos identitása alakult ki, mivel ugyancsak nem egy etnikai tömbben, főleg nagyvárosok, ipari központok közelében telepedett meg, továbbá a délvidéki, inkább agrár beállítottságú testvéreitől eltérően a szlovenszkói németiség a könnyűipari szektorban helyezkedett el. A sajátos identitást erősítette az a történelmi tény, hogy a közösség tagjai más-más korszakból érkeztek a területre, főleg történelmi okokból a XVI.-XVII. században (betelepítés, iparosítás), de a szepességi németek már a XIV. század óta jelen voltak Észak-Magyarországon (colonusok)⁴⁴.

A térségben a németek városias „karakterükből”⁴⁵ fakadóan a nagyobb városok, mint Pozsony (Pressburg)⁴⁶, Eperjes, Lőcse és bányavárosok (Körmöcbánya, Selmechánya) vonzáskörében összpontosultak, míg diaszpórában számos kisebb városban is jelen voltak (közigazgatási pozíciók miatt). A következő három kulturális egységre, szubrégióra volt bontható a szlovákiai német közösség: 1, Pozsony és környéke, Felső-Csallóköz, Kis-Kárpátok. 2, Körmöcbánya és környéke, Németpróna (Hauerland). 3, Felső – és Alsó-Szepesség, Bódva-völgye.

A következőkben releváns az 1910-es adatok alapján a későbbi szlovenszkói németiség településszerkezetét, földrajzi elhelyezkedését⁴⁷ részletesebben, vármegyékre bontva megvizsgálni (a Csehszlovákiához elcsatolt terület, illetve a határ által elválasztott megyék esetében). Az 1910-es népszámlálás alapján a „Duna bal partján” lévő megyékben a következőképp volt jelen a németiség: Pozsony megyében 21 032, míg Pozsony törvényhatósági jogú városban 32 790 fő, továbbá Nyitrában 27 937 fő, Barsban 17 366, Hontban 5964, Komáromban 11 269, Nógrádban pedig 3143 fő vallotta magát német nemzetiségűnek. Érdekeség Pozsony városa, ahol a 78 223 lakosból 31 705 volt magyar, 32 790 pedig német, tehát a korábbi többség része, míg „csak” 11 673 szlovák élt a városban, amely a határváltozások következtében vált „többséggé”. Északabbra haladva Trencsén vármegyében 9029, Turócbán 10 993, Zólyomban 2124, Liptóban 2591,

⁴⁴ *A kárpáti-németek története*. Forrás: www.karpatendeutsche.de

⁴⁵ Magasabb fokon polgárosodott, iparral, kereskedelemmel foglalkozó, közszférában dolgozó, magasabban iskolázott társadalmi csoport.

⁴⁶ SEBŐK LÁSZLÓ (2012): *A betelepítéstől a kitelepítésig* (A magyarországi németek századai). Forrás: RUBICON (2012/11. szám)

⁴⁷ A következő adatok az omm1910.hu oldalról származnak. A „Magyar Birodalom” területi felosztása a tanulmány relevanciája szempontjából a következő volt: Duna bal partja, Duna-Tisza köze, Tisza jobb partja, Tisza bal partja.

illetve Árvában 1518 német volt. Kelet-Szlovákiában a német közösség megyei szinten a következő arányban volt jelen: Szepes vármegyében, ahol a szepességi németek éltek, a lakosság 20 %-a volt német, 38 434 fő, míg Sárosban 9447, Gömör és Kis-Hontban 2930, Abaúj-Tolnában 3331, illetve Zemplénben 9749 német nemzetiségű polgár élt.

A vizsgált időszakban a szlovákiai német közösség mellett a kárpátaljai, azaz a ruszinszkói is csehszlovák impérium alá került (egészen 1945-ig), akiknek az együttes létszámát az 1910-es népszámlálás 265 000 főben határozta meg (200 000 Szlovénzkóban, 65 000 Ruszinszkóban). Kárpátalja esetében Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegye vizsgálata releváns. Bereg vármegyében 20 722 német élt, míg Ungban 8383, Máramarosban 59 552, végül Ugocsában 4632 fő vallotta magát németnek, így összesen Kárpátalján a határok által elválasztott megyék ellenére is egy 65-70 000 fős német közösség élt az impériumváltáskor⁴⁸ (a határok meghúzásának kezdeti pontatlansága és a többség által levezényelt népszámlálások 1921-ben csak 10 ezer németet írtak össze, szemben az 1910-es 64 ezerrel).

3. ábra: Német nyelvszigetek Szlovákiában és Kárpát-Ukrajnában. *Forrás: www.hdbg.de*

A trianoni békeszerződés 265 000 fős német közösséget csatolt el Magyarországtól, amely a kárpát-medencei németiség 14 %-át tette ki. Csehszlovákia az 1920-as népszámlálás alapján a következő etnikai képet mutatta (13 374 000 fő az összlakosság, amely nagyságrendileg azonos Jugoszláviáéval): a „csehszlovák nemzethez” 8 765 000 (65,5 %), a némethez 3 123 000 (23,36 %), a magyarhoz 745 000 (5,6 %) ember tartozott, míg az államban továbbá jelen volt közel 800 000 más nemzetiségű polgár is (lengyel, ruszin, zsidó). 1930-ra a nemzetiségek szám-

⁴⁸ Az összeírásban azon okból nagyobb a német közösség létszáma, hogy ekkor még Máramaros vármegyét integránsan kezelték, ami a trianoni békeszerződés következtében ketté lett osztva Csehszlovákia és Románia között, akárcsak az itt őshonos németiség.

aránya egyedül a magyarnál csökkent, míg a csehszlovákiai németiség létszáma 3 231 000 főre nőtt⁴⁹. Ezen népszámlálás a kárpátaljai és a szlovenszkoói németek létszámát már csak 150 000 főre teszi, amely csökkenésben szerepet játszhat a Szudéta-vidékre történő migráció, de akár az asszimiláció is (nem utolsósorban pedig az a jelenség, hogy más vagy „egyéb” nemzetiségűnek vallották magukat).

III. Németek a II. világháborút követően

Jelen tanulmány terjedelmi okok miatt nem mutatja be a német közösségek II. világháború alatti tevékenységét, valamint a magyar sajtónak ebben az időszakban megjelent, a német kisebbséghez való viszonyt tükröző cikkeit, egyes kisebbségi magyar szerzők írásait.

III.1. A bácskai és a bánáti németek (Jugoszlávia)

A bácskai és a megszállt szerbiai németiség sorsa a magyarországiénál jóval kedvezőtlenebb volt. Eleve identitásukban nagy eltérés volt e régiókban élő német közösségek között, mivel Magyarországon megalakult az a Gratz Gusztáv⁵⁰ vezette Hűségmozgalom⁵¹, amely a magyar nemzettel való sorsközösséget tűzte zászlajára, míg a délvidéki németiség (a részleges német ellenőrzés miatt is) inkább a birodalomhoz volt hű – ezen vonás megnyilvánult a térség védelmére létrehozott Prinz Eugen SS önkéntes hadosztály⁵² léteiben is. Érdekesség a bánáti németek magyarokhoz fűződő viszonya, ami a II. világháborúban olyannyira ellenségesé vált, a területi revíziótól való félelem okán, hogy a náci német megszállás idején a magyar iskolákat és a templomokat zárattak be, míg a szerb és a román intézményeket hagyták működni.

A kisebbségnek a birodalom mellett való hűsége, illetve a szerbek németellenessége (bosszúvágya) miatt a délvidéki németek, hasonlóan a többi Közép-Kelet-európai országhoz, mint például a csehszlovák gyakorlathoz, „nemkívánatos” elemmé váltak. Ekkorra már bebizonyosodott, hogy a Német Birodalom vereséget fog szenvedni, így egy erős prókátor hiányában megszűnt a kisebbségeinek is minden korábbi privilégiuma – a többségi nemzetek pedig bármilyen intézkedést legitimálhattak kárukra (vagyonelkobzás, kiutasítás, legradikálisabb esetben depor-

⁴⁹ GULYÁS LÁSZLÓ (2003): *A csehszlovák állam első felbomlásának (1938-39) regionális vonatkozásai*. Tér és Társadalom 17. évf. 2003/3. szám. 129-143. o.

⁵⁰ Német származású politikus, író, szakember, a két világháború közötti időszakban a magyarországi németiség kulturális és közéleti megszervezője. A Magyarországi Német Népművelődési Egyesületnek alapítója és elnöke.

⁵¹ Ugyanakkor Magyarországon is létezett a birodalomhoz hű németiség, akik többnyire a Volksbund tagjai voltak.

⁵² A hadosztály fő feladata a jugoszláv partizánok visszaverése volt, illetve 1944-től a visszavonuló német csapatok fedezése, de akkora veszteségeket szenvedett el, hogy újra kellett szervezni – végül a jugoszláv „felszabadító” hadsereg előtt tette le a fegyvert.

tálás, elpusztítás). 1944-45-re világszerte elfogadottá vált a németiség kollektív felelősségének, bűnösségének az elve, így Jugoszláviában, de Magyarországon is „legitim” volt a saját német kisebbséggel szembeni diszkriminatív, sokszor emberi jogokba ütköző eljárás.

Az „eljárásnak” három oka volt:

1. Soha nem volt még ekkora mértékű, az emberi civilizációt a pusztulás szélére juttató háború, melynek meg kellett találni a felelősét, jelen esetben a németiséget. Ugyanis a győztesek nem lehetnek hibásak, ezért mindenki, aki német volt, bűnösnek lett kikiáltva, még a csecsemő is. Azonban a győztesek mellett a vesztesek is, mint a magyarok és a románok, igyekeztek a németiségre hárítani a felelősséget.

2. Térségünkben a kitelepítés lett az „általános büntetése” a német közösségeknek, amelynek gazdasági, társadalmi és politikai előzményei voltak. A régió minden állama óriási háborús veszteségeket szenvedett el, ezért a relatív gazdag, s jómódú németiség vagyonának kisajátításával, majd szétoztatásával a többségi nemzet tagjai között, ezen problémákat orvosolni lehetett. Így az elűzött vagy meggyilkolt vajdasági németek (és magyarok) vagyona, földje, háza a szerb többség kezébe kerülhetett, orvosolva az állam nehéz helyzetét (szociális kérdés, földkérdés etc.). Az elkobzott német vagyon sorában nagy jelentőségű volt a föld, amivel az agrárszegénység helyzetének megoldása mellett a hatalomra törő baloldali politikai támogatást is igyekezett szerezni.

3. Végül pedig maga Németország is elpusztult, 9 és fél millió ember meghalt, az ország romokban hevert, így a szövetségesek által ellenőrzött ország újjáépítését „logikus módon” ezen áttelepülők, menekültek végezték el, mint „ingyen munkaerő” (mintegy 8 és fél millió ember összesen)⁵³.

1944 szeptemberében a magyar csapatok megkezdték a megszállt területek kiürítését, amelyek helyére a Josip Broz Tito vezette partizánhadsereg vonult be és október 17-én alakított ki katonai közigazgatást, azaz mind a magyar, mind a német kisebbség kiszolgáltatottá vált (a szovjetek elől visszavonultak ekkor már a német csapatok). Már másnap, 1944. október 18-án elrendelték a teljes német kisebbség kitelepítését, illetve internálását, amelynek oka a magyarsághoz hasonló háborús és egyben kollektív bűnösség kikiáltása volt. Igaz a gyakorlatban csak 1944 októberében vált jogfosztottá a németiség, azonban a kommunisták már egy évvel korábban, 1943. november 21-én, a boszniai Jajceban rendeletet alkottak a kisebbség kollektív bűnösségéről. A Jugoszláv Antifasiszta Népfelszabadító Bizottság a következőképp fogalmazott a vajdasági németek sorsát illetően: „1. A Jugoszláviában élő német kisebbség minden tagja automatikusan elveszíti állampolgárságát, továbbá összes polgári és nemzetiségi jogait. 2. Minden német etnikumú személy teljes ingó és ingatlan vagyona államosítottnak tekintendő és állami tulajdonná válik. 3. A

⁵³ NÉMETH (2006): 226-230. o.

*jugoszláviai németek nem kérhetnek és nem gyakorolhatnak semmilyen jogot, és tilos jogi vagy személyi védelmet kérniük a bíróságoktól vagy intézményektől.*⁵⁴ Tito 1945 januárjában a következőket mondta a jugoszláviai németekről, ami az általános többségi akaratot is tükrözte: „*A németek nem érdemelték meg, hogy hazánkban éljenek és mindet ki fogjuk telepíteni!*”

A valóságban 1944. október 18-án kezdődött meg az a kálvária, mely 1948-ig 20-40 000 magyar és becslést adatok szerint 120 000 német halálát eredményezte⁵⁵. Ugyanezen évben közel 40 internálótáborot alakítottak ki (járeki, dunabökenyi, verbászi, szikicsi, gákovai etc.), amelyekbe több tízezer német és magyar nemzetiségű személyt zártak, embertelen körülmények között tartva őket (egy adatok szerint 140 000 németet tartottak fogva, akik közül 1948-ban csak 24 941-en kapták vissza állampolgárságukat⁵⁶). A bevonuló csapatok a helyi, szláv lakosság támogatásával, valamint a legfelsőbb katonai és politikai vezetés tudtával csak 1944 őszén 8500 németet gyilkoltak le, bosszúból a német megszállás miatt, egész német falvak néptelenedtek el (helyükre Dél-szerbiai lakosok érkeztek később, felborítva a Vajdaság etnikai arculatát). Az etnikai tisztogatás kegyetlenségét mutatja, hogy az áldozatok 60 %-a nő, míg 40 %-a férfi volt.⁵⁷ A kollektív bűnösség kimondásával a németiséget automatikusan megfosztották állampolgárságuktól, tehát nem szavazhattak, nem részesülhettek nyugdíjban, bármikor elbocsáthatták munkahelyükről, magántulajdonukat elkobozhatták, továbbá nem volt joguk anyanyelvi oktatásra, hivatali nyelvhasználatra, politikai szervezetek létrehozására, érdekképviselőre (etc.) – azaz teljesen kiszolgáltatottjaivá váltak a többségnek, amin csak rontott a kaotikus háborús helyzet.

1945 augusztusában a potsdami konferencián a szövetséges hatalmak véglegesen eldöntötték a lengyelországi és csehszlovákiai szudéta- és kárpáti németek teljes, míg a magyarországiak részleges kitelepítését, azonban a jugoszláviai németek kérdése az állam „belügyévé” vált. Bibó István irataiban a következő módon emlékezett meg a konferencián történekről: „*A potsdami értekezletnek, gondolom, minden eszébe jutott, csak az nem, hogy Magyarországon ilyet elrendeljen, hiszen nem rendelt el Romániában, Jugoszláviában sem. Ezzel azonban a magyarországi svábok ügyéből akta lett, s ha már felelni kellett a magyarok kérdésére, a legegyszerűbb az volt, hogy a lengyel és a cseh kitelepítésre vonatkozó határozatok mellé*

⁵⁴ Weiss Rudolf: Kommunista gáztettek a délvidéki németiség ellen. (http://adattar.vmmi.org/fejezetek/1683/10_kommunista_gaztettek_a_delvideki_nemetseg_ellen.pdf) Letöltés: 2014. augusztus 2. 18:20.

⁵⁵ Egyelőre az áldozatok számát a kutatások csak becslés szinten tudják meghatározni, mivel a szocializmus évtizedeiben a kérdés „tabunak” számított, valamint a többségi társadalom számára is kellemetlen a történelmi tragédia. Lásd. a vajdasági magyar áldozatok esetében beszélnek 20 000 főről, de 40 000, sőt 80 000 áldozatról is.

⁵⁶ PÁL TIBOR: *Bácska 1941 és 1945 között*. Forrás: historia.hu (<http://www.historia.hu/userfiles/files/2011-0910/Pal2.pdf>)

Letöltés: 2014. augusztus 9. 19:45.

⁵⁷ PÁL TIBOR (ua.)

*hozzácsapják a magyarországi németek kitelepítését is.*⁵⁸ A vajdasági németek sorsáról a szerb többség érdekeit képviselő Tito döntött, minek következtében az „enyhébb” büntetés a kitelepítés volt, aminek fejében legalább az áttelepülők életben maradhattak, közel 120 000 honfitársukkal ellentétben, akik bíztak ártatlanságuk elismerésében - velük a partizánok és az embertelen fogva tartás-internálás körülményei végeztek.

Ezen négy évben a vajdasági németek tízezrei Ausztrián és Magyarországon keresztül próbálták meg elhagyni hazájukat, vagy lettek kitoloncolva a jugoszláv hatóságok által (illetve a későbbi visszatelepülés reményében bázisterületként tekintettek e két országra). A Magyarországon tartózkodó jugoszláviai svábok elhelyezése, élelmezése a magyarországi németek kitelepítésének megkezdésekor minősült át német kérdéssé. Mind a magyar politika, mind pedig a magyar hatóságok bizalmatlan elemként tekintettek a jugoszláviai németekre, főképp azon okból is, hogy egyszerre kellett a magyarországi németek helyzetét szabályoznia, illetve letelepítenie a korábban visszacsatolt területekről menekülő 200 000 főt kitevő, valamint a lakosságcsere egyezmények által az otthonát elhagyni kényszerülő közel 100 000 fős magyarságot. Amint a nemzetközi jog lehetővé tette a trianoni országhatáron belül élő németek áttelepítését, a magyar hatóságok ezeket a jugoszláviai német menekülteket is kitelepítették, amire azonban nem volt felhatalmazásuk, miután a kitelepítés lehetősége csak a magyar állampolgárságú német nemzetiségűekre vonatkozott. A Németországot megszálló katonai hatóságok és a magyar kormány között folyamatos volt az egyeztetés és a konfliktus a magyar fél részéről időről-időre illegálisan kitelepített jugoszláviai németek miatt. Végül az 1949-ig Magyarországot elhagyó 220 000 német között tízezres nagyságrendű jugoszláviai menekült is volt.

Igaz 1945 májusában az európai háború véget ért, azonban az internálótáborok Jugoszláviában még 1948-ig léteztek. A közel 40 internálótáborból a következő 6 koncentrációs táborban szenvedett több éven keresztül a vajdasági németiség jelentős hányada: Rezsőfalván (Rudolfsgnad) 11 000 német nemzetiségű gyermek, idős és asszony vesztette életét, míg a bánági Molitorfban 3000, a bácskai Körtésfalván 3500 (mindkét falvat lerombolták 1948-ban), Gádon 8500, Járeken 7000, a szerémségi Szávaszentdemeteren pedig 2000 ember halt meg (itt magyarokat is fogva tartottak). A táborokban összesen 64 000 német nemzetiségű embert gyilkoltak meg, emellett a partizánok megtorlásai és a szovjet malenkij robot során is több tízezren veszítették életüket (20-30 000 fős nagyságrendben). A koncentrációs táborok 1948. március 1.-jéig működtek, mikor nemzetközi nyomásra Jugoszlávia kénytelen volt felszámolni őket, azonban a kényszermunka és a kitelepítés továbbra is zajlott. Az eredmény egyértelmű, mely a genocídium jegyeit hordozza magán, az egykor 310 000 fős vajdasági németiség eltűnt, 2002-re 3154 német nemzetiségű maradt a területen.

⁵⁸ BIBÓ ISTVÁN: *A 45-ös sváb kitelepítés* (A tanulmány elérhető az alábbi linken: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/oha/bibo.htm>)

A mai vajdasági német közösség forrásai szerint 64 000-en vesztették életüket a koncentrációs táborokban, míg a vajdasági-tartományi (történészekből álló) tényfeltáró bizottság 27 000 ember halálát ismerte el idáig, azonban nemzetközi berkekben 120 000 áldozatot tartanak számon. Nikola Kmezić, egykori kommunista politikus, utólag a következőképp emlékezett meg az 1944-45-ös vérengzésről: *„A legnagyobb bűn a több tízezer vajdasági magyar és német üldöztetése és kiirtása volt. A németek és a magyarok üldöztetését és kiirtását bizonyos fokig próbálhatjuk mi magyarázni, de ezeket a lépéseket sosem lehet és nem is fogjuk tudni igazolni. Tudom, hogy az időt már nem lehet visszatekerni, de ezt nem lett volna szabad akkor jóváhagynunk.”*

III.2. A szlovákiai németek (Csehszlovákia)

Csehszlovákia, csakúgy, mint Jugoszlávia, győztes államként „születetett újjá” 1945-öt követően. Az Eduard Beneš vezette emigrációs kormány, hasonlóan a titói partizánokhoz, már a II. világháború alatt megfogalmazta a háború utáni homogenizációs törekvéseit, azaz a kisebbségeknek a sorsát. Beneš, a müncheni egyezmény igazságtalanságára és Csehszlovákia megsemmisítésére hivatkozva, a nagyhatalmaknál, legfőképp Sztálinnál elérte⁵⁹, hogy minden csehszlovákiai németet kitelepíthessen, hovatovább létrehozasson egy „kisebbségek nélküli Csehszlovákiát” (a magyar kisebbséget is ki kívánta telepíteni). A legfőbb hivatkozási alap az volt, hogy ezen kisebbségek „hűtlenek” voltak Csehszlovákiához, ezért nincs joguk annak újra állampolgáraivá válniuk, tehát kollektív bűnösök.

A front közeledtével 1944 szeptemberétől a hatóságok megkezdték Szlovákia németiségének az evakuálását nyugatabbra, illetve a Német Birodalomba (1945. januárig). A Szlovákiai Német Párt (Deutsche Partei, vagy más néven Kárpáti Német Párt), mint a kisebbség kizárólagos képviselője, 100-120 000 ember részleges, majd teljes evakuálásáról döntött, akik 30 kilogrammos csomagokat vihettek mindössze magukkal (véltetően olyan németek is elhagyták az országot ekkor, akik tagjai voltak nacionalista szervezeteknek, tehát joggal tartaniuk kellett a szovjet „bosszútól”, vagy csak egyszerűen az életüket féltették). Szlovákiában ekkoriban mintegy 60 000 fős német közösség maradt, azaz választotta a büntetlenségének tudatában a szülőföldön való maradást. A konszolidálását követően 1945 áprilisától a korábban evakuált németek nagy része megkísérelt visszatérni otthonába⁶⁰, azonban a „rég-új többség” ezt minden eszközzel próbálta akadályozni,

⁵⁹ Sztálin, cserébe, hogy hagyta a németiség teljes, valamint a magyarság részleges kitelepítését, „megkapta” Kárpátalját.

⁶⁰ „A hazatérőket kifosztott vagy elfoglalt házak fogadták, a telepések részéről pedig gyakran érték őket inzultusok. Az üldöztetés és az éhínség hatására sokan a hegyekbe menekültek, az öregek pedig gyakran követtek el öngyilkosságot. A németellenes hisztéria a csúcspontját a přerovi állomáson, 1945. június 18-án elkövetett tömegvérengzés jelentette, amikor az I. csehszlovák hadsereg katonái nemzetiségük miatt 265 hazatérő németet, döntően asszonyokat és gyerekeket gyilkoltak meg.” Forrás: c3.hu (<http://www.c3.hu/~klio/klio032/klio146.html>) Letöltés: 2014. augusztus 15. 12:18.

sikeresen (potsdami konferencia későbbi döntése). A Szlovák Nemzeti Tanács⁶¹ 1945 februárjában rendeletet alkotott ezen evakuált németek ingó- és ingatlan vagyionának sorsáról, amelyet a háborús veszteségeket elszenvedett szlovák állampolgároknak adtak kárpótlás gyanánt (jugoszláviai gyakorlathoz hasonlóan). Ezen rendelet előrevetítette az 1945. április 5-én meghirdetett, úgy nevezett „kassai kormányprogram”⁶², német és magyar kisebbségellenes intézkedéseit (állampolgárság megvonása, vagyonekobzás, kollektív bűnösség etc.).

A kormányprogram kimondta, hogy minden fasisztának bélyegzett és Csehszlovákia ellenségének titulált német állampolgárt internálni kell, amelyet a Megbízotti Hivatal Elnökség és Nemzetbiztonsági Főparancsnokság hajtott végre. Az internálási akciók három féle módon zajlottak⁶³, létrehoztak gyűjtőtáborokat, amiket a munkatáborok vagy más néven a büntetőtáborok „követtek”, végül pedig kitelepítési táborokat. Az internálás három módja egyértelműen körvonalazta a szlovákiai németek sorsát, ami a kitelepítés lett. Közel 50 ilyen táborot hoztak létre, ahol embertelen körülmények uralkodtak, nem álltak rendelkezésre a minimális lét- és egészségügyi feltételek, jellemzőek voltak a járványok, ami több száz ember halálát eredményezte. 1945-1946-ban az internáló táborok 82-85 %-át tették ki német nemzetiségűek (18 000 fő), azonban létszámuk növekedett, mivel többen nem vállalták nyíltan kisebbségi létüket, bujkáltak a hatóságok előtt. Érdekesség, hogy Szlovákiában ekkor több faluban végeztek pogromot a német kisebbség ellen, de arra is volt példa, hogy több esetben ellenezték a kitelepítést (szimpátiatüntetés), azonban ez nem változtatott azon a hivatalos állami állásponton, hogy a német kisebbség felelős a fasiszmusért és Csehszlovákia széthullásáért.

A mostoha csehszlovák körülmények mellett a térségben megszálló hatalomként jelen volt a Szovjetunió, amely mint „felszabadító”, bármit megtehetett egy-egy ország állampolgáraival, legfőképp kisebbségeivel, pláne a szemükben legfőbb ellenséggel, a németiséggel. Így azon túl, hogy Csehszlovákiában jogfosztottá vált ez a közel 150-200 000 fős közösség, még a Szovjetunió is elhurcolt közülük több tízezer embert munkaerőként malenkij robotra (Kárpátalján szinte minden német nemzetiségű férfit⁶⁴).

1946. április-májusában hozták létre a kitelepítési táborokat a közösség megszüntetésére. A kitelepítés központjai Pozsonyligetfalu-Köpcsényben, Nyitránovákön, Poprádon és Korompán, majd később Kassán voltak. Az intézke-

⁶¹ A SZNT már 1944 októberében rendeletet alkotott minden német szervezet és párt betiltásáról.

⁶² Tarján M. Tamás: 1945. augusztus 2. – Életbe lép Beneš 33. számú dekrétuma. Forrás: rubicon.hu

(http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1945_augusztus_2_eletbe_lep_benes_33_szamu_dekretuma/) Letöltés: 2014. augusztus 15. 12:05.

⁶³ A táborok kezdetben szinte kizárólagosan gyűjtőtáborok voltak. Gyakorlatilag minden olyan járásra jutott belőlük, amelyekben korábban németek éltek. Az első ilyen táborot Felkán (Vel'ká) alakították ki 1945. április 26-án.

⁶⁴ 1944. november 13-án a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa elrendelte minden 18 és 50 év közötti magyar, illetve német férfi deportálását a kollektív bűnösség elve alapján.

dés 57 000 németet érintett, akik a hazatérés mellett döntöttek. A deportálás vasúton zajlott le, amely vonatok Németország amerikai, illetve szovjet megszállási övezetébe tartottak, felszámolva szinte egészében a több évszázada honos szlovákiai német közösséget⁶⁵. Az 1988-ban megjelent Medvetánc folyóirat statisztikái szerint a németiség létszáma Szlovákiában az 1930-as⁶⁶ 156 279 főről 1950-re 5179 főre csökkent, amely létszám 1980-ban 5100 főt tett ki, ami az összlakosság 0,1 %-át adja.⁶⁷ Napjainkban a német közösség létszáma alig 5000 fő⁶⁸.

III.3. A kárpátaljai németek (Szovjetunió)

A kárpátaljai németiség helyzete hasonló volt a csehszlovákiai német közösségekéhez, azon kivételtől nem eltekintve, hogy a területet a nagyhatalmi érdekeknek megfelelően a Szovjetunió „adta át” a csehszlovák vezetés, így Kárpátalja németajkú lakossága még inkább kiszolgáltatottá vált (szovjet megtorlás, elűzés, atrocitások, gyilkosságok, nők megerősökölése), mint a térség többi államának kisebbségei.

1941-ben még 13 244 kárpátaljai lakos vallotta magát németnek, addig ez az adat 1946-ra 2398 főre apadt, tehát eltűnt mintegy 10 846 német ajkú személy 5 év alatt. Feltehetőleg az egykor népesebb kisebbség döntő része elköltözött/elmenekült a szovjet csapatok közeledtével, valamint sokan szlováknak és ruszinnak vallották magukat, hogy elkerüljék az atrocitásokat (ők a hatalmas szláv birodalomban ezután elindultak az asszimiláció útján). 1945. március 20-ig az I. Ukrán Front hadműveleti területéről 40 000 németet hurcoltak el a Szovjetunióba (beleértve a romániai, a máramarosi németeket is).⁶⁹

Az első szovjet csapatok 1944. szeptember 27-én jelentek meg Kárpátalján és a magyar védelmi erők folyamatos visszavonulása miatt november 26-ra az egész területet birtokba vették. Az itt élő német és magyar lakosságot a szovjetek nem, mint felszabadított népeket kezelték, hanem meghódított területként, így a diszkriminatív bánásmód „legitimálódott” politikai és katonai részről is (statárium alatt lényegében a bevonuló győztesek a lakosságot „eszközként” kezelték). A terület megszállását követően kiadott 0036. számú rendelet a következőképp szólt a két, kollektív bűnössé nyilvánított, kisebbségről: „*Számítalan településen katonakö-*

⁶⁵ A csehszlovák külügyminiszter 1947. december 2-i nyilatkozata szerint: „*Összesen 2 256 000 személyt telepítettünk ki Németországba; 1 464 000-et az amerikai zónába, 792 000-et a szovjet zónába.*” A tényleges szám azonban ennél minden bizonnyal jóval magasabb, egyes adatok szerint eléri a 3 milliót.

Forrás: R. SÜLE ANDREA

⁶⁶ Az 1930. évi népszámlálás rendre „alábecsülte” a csehszlovákiai kisebbségek létszámát, emiatt tér el oly nagy arányban az 1910-es adatoktól a németek száma.

⁶⁷ Medvetánc: *Jelentések a határon túli magyarok helyzetéről (Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia) - 1988.* Budapest, MTA, 1988.

⁶⁸ Szlovák Statisztikai Hivatal. (<http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=29518>)

⁶⁹ DUPKA GYÖRGY (2014): *A kárpátaljai férfiak és nők mozgósítása kényszermunkára.*

teles magyar és német nemzetiségű személyek élnek, akiket csakúgy, mint az ellen-ség katonáit is, le kell tartóztatni és fogolytáborba küldeni!”

A kollektív bűnösség kimondását követően az ungvári szovjet városparancsnokság 1944. nov. 13-án kiadta 2. sz. parancsát, minek következtében megkezdtek a magyar és német nemzetiségű, 18-55 év közötti férfiak összegyűjtését Szolyvára, koncentrációs táborba. Becslések szerint Szolyván keresztül 70 000 embert hurcoltak el a Szovjetunió lágereibe, ahol azok nagyrészt elpusztultak.

1945. június 29-én Csehszlovákia és a Szovjetunió Moszkvában szerződést kötött, minek következtében Kárpátalja Ukrajna, valamint a Szovjetunió részévé vált. A ruszin többségű terület így egy multietnikus, ám szláv hegemoniát élvező birodalom részévé vált, amelyben a más ajkú és kultúrájú kisebbségek (mint a magyar vagy a német) csak „porszemek” voltak. Ekkorra a német kisebbség szinte megszűnt létezni, akik nem menekültek el a szovjetek elől, azokat elhurcolták kényszermunkára.

III.4. Három eltűnt kisebbségi közösség

Így 1949-re szinte megszűnt a csehszlovákiai, a jugoszláviai, valamint a kárpátaljai némettség, amely összesen 500-600 000 főt érintett. Ezen embereknek a sorsa igen eltérő volt, ahogy a korábbi kifejtésben is olvasható, egy azonban biztos, a német közösségek több száz éven keresztül voltak Felvidék, Kárpátalja és Délvidék integráns részei, kiknek eltűnésével hiátus keletkezett a többségi társadalmakban. A felelősséggel ezen környező államok eltérő módon néztek szembe, ugyanakkor még mindhárom területen létezik a magyarság, mint kisebbség, akiknek elfogadásával, integrálásával, esetleges felkarolásával „talán enyhíteni lehetne” a 70 éve történt tragédiát.

IV. A korabeli gyakorlat hét évtized távlatából

IV.1. Konklúzió

A szakirodalom másodelemzése - beleértve a statisztikai áttekintést is - mutatja, hogy a két (három) vizsgált német közösség történetének leírásában, egyben összevetésében számos ellentmondás, antinómia és egyben trauma található. Hasonlóan az érem két oldalához, úgy a szlovákiai és a vajdasági (hovatovább a magyarországi) némettség teteteinek és sorsának „mérlegre tételében” nehéz konszenzust találni. A Kárpát-medencei némettség 1933-ig szerves része volt az adott tájegységeknek, régióknak (impériumtól függetlenül), amely viszony megromlott a náci Németország befolyásának növekedésével és a II. világháború eseményeivel párhuzamban. A nemzetiszocializmus ideológiája időszakosan „felemelte” ezen német közösségeket, amely előretolt hadoszlopként kezelte őket, de ugyancsak egy totalitárius ideológia, a sztálinizmus taszította le a mélybe, majd üldözte el szülőföldjéről német emberek százezreit. A kérdés vizsgálata a nagypolitikai kontextus-

tól így nem választható el, ahogy az a tény sem, hogy nem minden német identitású polgár volt felelős a náci bűnökért, akiknek sorsa a kitelepítés, vagy legrosszabb esetben a halál lett. A csehszlovákiai (és kárpátaljai), valamint a vajdasági német-ségnek a sorsa a történelem viharában a pusztulás lett.

IV.2. Összegzés, a kutatói kérdések megválaszolása

A tanulmány „értékelésül” a bevezetőben feltett kutatói kérdések megválaszolása, s a konklúzió megfogalmazása szolgál.

1. *Milyen is volt a két „szövetségi állam” németiségének a korabeli helyzete (a két világháború között)?* A vajdasági és csehszlovákiai németiség, sajátos történelme és identitása miatt az új szláv államokban is megtalálta a helyét az I. világháború után, sőt profitálni tudott a megváltozott helyzetből, számos kisebbséggel ellentétben. Az impériumváltást követően ezen két ország német lakóinak a magyarosítás évtizedei után az erőszakos szlávosítással kellett „megbirkózniuk”, ami többé-kevésbé sikeresnek mondható, főleg az anyaország pénzügyi és gazdasági támogatása miatt. Igaz a német kisebbségeket is hátrányosan érintette a közigazgatás átszervezése, a földreform, vagy az államosítás, de erős gazdasági potenciálja révén képes volt mind gazdasági, mind pedig közéleti szinten megszervezni magát, alkalmazkodni Jugoszlávia és Csehszlovákia viszonyaihoz.

2. *Valóban privilegizált volt a németiség?* Maga a kivételezettség nem alkotmányos szinten, ellenben a mindennapokban jelent meg, főleg más kisebbségekkel, mint a magyarral szemben. A „jugoszlávok” ily módon próbálták meg megosztani kisebbségeiket, illetve fenntartani azt az intenzív gazdaság kapcsolatot, amelyet a weimari Németországgal, majd a Német Birodalommal áptak. Csehszlovákia nagyszámú német „eleme” révén nem tehetette meg, hogy a több, mint három millió fős közösséget ne támogassa, ráadásul a német kisebbség erős gazdasági potenciállal is bírt, amely az ország működésében igen nagy szerepet vállalt (iparvidékek például). Igaz a kisebbségi lét mindig önmagában hordoz egy hátrányt, mivel aki kisebbségben van, annak közösségi jogai gyakorlására engedelményeket, kedvezményeket kell kapnia az államtól, amelyet a két világháború között Jugoszlávia és Csehszlovákia, igaz nem teljes körűen, de biztosított, amihez kellett a Német Birodalom prókátorsága is. Amint a térségben a német hegemonia helyét a szovjet vette át, úgy a német kisebbségek mind *persona non grata* vá váltak.

3. *Háborús bűnös-e minden Kárpát-medencei német?* Az 1945-ös év Európa szerte a németiség teljes vereségét szimbolizálta, amit erősítettek a nácizmus által elkövetett katonai, illetve az emberiség elleni bűncselekmények is, így a vesztes néphez tartozó kisebbségek elutasíttottsága, kirekesztettsége hatványozódott. Csehszlovákiában, Kárpátalján és Jugoszláviában szinte megsemmisültek ezen korábban virágzó közösségek, míg Romániában és Magyarországon identitásukat a magánéletbe visszaszorítva, megtizedelve élhettek tovább a német kisebbséghez tartozók. A háborús bűnösség kollektív kihirdetésének a győztesek erkölcsi legitímációján túl pusztán gazdasági és anyagi vonzatai is voltak, mivel ezen közösség

viszonylag jómódban élt, míg a hadigazdaság miatt a térség államai az összeomlás szélére kerültek, amiknek újjáépítéséhez kellett a német tőke. A korabeli helyzet árnyaltságát mutatja, hogy valóban voltak a Kárpát-medencei németek között is SS tagok, valamint kollaboránsok, árulók, de a józan többség mindvégig kitartott a fennálló hatalom támogatása mellett (lásd. bácskai, vagy temesi németek). Mindez a nagyhatalmak döntésén azonban nem változtatott, a német népet meg kellett büntetni, amely ítélet végrehajtásánál a többségi nemzet tagjai – a magyarok, a csehszlovákok, a jugoszlávok és a románok – mind segítettek (minimális ellenállást mutatva, főleg ellenzéki, illetve jobboldali pártok részéről, mint például az FKgP Magyarországon).

4. *Milyen folyamatok vezettek a délvidéki és a felvidéki németek szinte maradéktalan kitelepítéséhez?* Jugoszláviában a német kisebbség diszkriminálása alapvetően 1943-ig, Csehszlovákiában pedig 1944-ig nem határozta meg a köztudatot, illetve a politikai elitnek sem volt az érdeke (gazdasági kapcsolatok révén). A délszláv állam megszállását követően kialakult egyfajta németellenesség, amit csak erősített a baloldali attitűdöket magának valló titói partizántevékenység, amely 1943-ra megfogalmazta a kisebbség kollektív bűnösségét (amiben közrejátszott a Vajdaság és a Bánát egy részének német ellenőrzés alatti léte is). A szerb nacionalizmus és bosszúvágy 1944-re oly mértékeket öltött, hogy a kisebbségekkel szembeni atrocitások elkerülhetetlenné váltak, főleg a párhuzamban bevonuló szovjet csapatok miatt is (antifasiszták, megtorló hadjárat). Végül igaz a kitelepítésre a nagyhatalmak adtak engedélyt Jugoszláviának, ugyanakkor ezen országok tétlenül végignézték több tízezer (egyres források szerint 120 000) német legyilkolását, vagy internáló- és koncentrációs táborba zárását, amely a korszak normái szerint „legitim” cselekedet, egyfajta kompenzáció volt. A „forgatókönyv” Csehszlovákiában is hasonló volt, miután a „régí-új” többség az ország 1938-1939-es széthullásának és a fasiszmus térnyerésének felelőssévé egyértelműen német kisebbségét tette, így meg „kívánt tőlük szabadulni”. A kisebbség kitoloncolását nemzetközileg a potsdami konferencia, belpolitikailag pedig az elnöki dekrétumok legitímálták, ami 1946-1947-re lezajlott. A kárpátaljai németiség egyértelműen a „sztálini kisebbségpolitikanak” és a háborúnak esett áldozatul.

5. *Lehet volna-e realitása (egyben táptalaja) egy eltérő kisebbségpolitika alkalmazásának?* A genocídiumhoz hasonló történelmi tragédia elkerülése csakis akkor valósulhatott volna meg, ha a térségben erőteljes nyugati jelenlét is párosult volna a szovjet mellé, amely ugyancsak üldözte a kisebbségeket. Ehhez azonban szükség lett volna egy olyan nemzetközi akaratra is, amely felismeri, hogy a kisebbségek kérdését nem csak azért kell kezelni, mert későbbi háborús konfliktusok magja lehet, hanem így újabb szélsőséges eszmék terjedése is meggátolható lenne. A kérdést árnyalja, hogy a nyugati hatalmak is elfogadták a kollektív bűnösség kategóriáját és a vele járó jogfosztást, kitelepítést. Ezen túl sem az anyaország, sem pedig a kisebbség nem volt „alkupozícióban”, így lényegében sorsukról a győztesek döntöttek, országos szinten pedig az adott többség „azt tehetett kisebbségeivel, amit akart”, de csak addig, amíg a nyugati hatalmak engedték (amint a megszállási zónákban már nem tudtak több németet fogadni, azonnal leállították a kitelepítést).

Egy eltérő, „megengedő” kisebbségpolitika alkalmazásával vélhetőleg a németeknek nem kellett volna elhagynia hazáját és gazdasági potenciálja révén „hasznos” eleme lehetett volna a háború utáni újjáépítésnek. 1945 és 1948 között összesen 7,5 millió német kényszerült elhagyni korábbi otthonát és új életet kezdeni egy lerombolt Németországban idegenként.

IV.3. Végszó. A tanulmány „üzenete”.

A kárpát-medencei németiség sorsa szimbolizálja Kelet-Közép-Európa XX. századi tragédiáját. Maga a tény, hogy napjainkban is érvényben vannak, sőt megerősítették a Beneš-dekrétumokat, illetve nem tárták még fel teljesen a délvidéki vérengzéseket, tehát a szlovák, a cseh és a szerb társadalom még nem nézett szembe múltjával, újabb ellentéteket szülhet és akadályozza a XXI. században normaként elvárt népek között megbékélést. Igaz az „új” Németország szembenézett a náci bűnökkel, újra európai nagyhatalommá vált, azonban 2015-ben is élnek még sztereotípiák a Közép-Kelet-európai régióban a korábbi államalkotó német kisebbségekkel kapcsolatban. A kitelepített németek utódai pedig joggal gondolnak vissza korábbi sérelmeikre és az évszázadokon át otthonukat jelentő államok (1945-1948-as) kirekesztő magatartására. A kérdés aktuális 2015-ben is: a XXI. század emberének, pláne régióinkban, kötelessége tanulni elődei hibáiból, azért is, mert a németiség majd ezer éven át volt szerves része kultúránknak és nyomokban még ma is jelen van a térség államaiban.

Témavezető: Dr. Olaj Lajos, főiskolai adjunktus

V. Szakirodalom és forrásjegyzék

V.1. Szakirodalom

- EGRY GÁBOR – FEITL ISTVÁN (2005): *A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19-20. században*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- BIBÓ ISTVÁN: *A 45-ös sváb kitelepítés*
- DUPKA GYÖRGY (2014): *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD jelentések tükrében, 1944-1946*. (PhD értekezés)
- GYÖRI SZABÓ RÓBERT (2006): *Kisebbség, autonómia, regionalizmus*. Budapest, Osiris Kiadó.
- HORVÁTH LAJOS (2008): *Kárpátalja képviselet a magyar országgyűlésben 1938-1945*. Tarsoly Kiadó, Budapest.
- KOVÁCS ZOLTÁN ANDRÁS – SZÁMVÉBER NORBERT (2001): *A Waffen-SS Magyarországon*. Hadtörténeti Levéltári Kiadványok, Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest.
- KOZMA ISTVÁN - PAPP RICHÁRD (2004): *Etnikai kölcsönhatások és konfliktusok a Kárpát-medencében*. Budapest, Gondolat – MTA.
- Medvetánc: Jelentések a határon túli magyarok helyzetéről (Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia) - 1988*.
- MOLNÁR IMRE (2011): *Esterházy János élete és mártírhála*. Méry Ratio Kiadó.
- NÉMETH ISTVÁN (2006): *20. századi egyetemes történet. I. kötet: Európa*. Budapest, Osiris Kiadó.
- NORBERT SPANNENBERGER (2005): *A magyarországi Volksbund Berlin és Budapest között*. Lucidus Kiadó. In.: 15-16.o.
- ROMSICS IGNÁC (2010): *Magyarország története a XX. században*. Budapest, Osiris Kiadó.
- ROMSICS IGNÁC (2004): *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest, Napvilág Kiadó.
- SZEKFŰ GYULA (2007): *Három nemzedék és ami utána következik*. Maecenas Könyvkiadó.
- TILKOVSKY LÓRÁNT (1978): *Ez volt a Volksbund: a német népcsoportpolitika és Magyarország 1938-1945*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- TILKOVSKY L. (1989): *Hét évtized a magyarországi németek történetéből: 1919-1989*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- TILKOVSKY L.: *Magyarország nemzetiségpolitikája a 20. században*. Debrecen, Csokonai Kiadó.
- TILKOVSKY L. (1974): *SS-toborzás Magyarországon*. Budapest, Kossuth Kiadó.

V.2. Egyéb irodalom

A német „Új Rend” Közép-Európában 1938-1945. Forrás: corvinuslibrary.com

Az 1910. évi népszámlálás adatai. Forrás: omm1910.hu

BÍRÓ LÁSZLÓ: *Nemzeti kisebbségek a királyi Jugoszláviában*. Forrás: historia.hu

FEDINEC CSILLA: *A kárpátaljai magyarság történeti kronológiája*. Forrás: mek.oszk

FLACHBATH ERNŐ: *A csehszlovákiai németek és magyarok viszonyai*. Forrás: izamky.sk (http://izamky.sk/NZONLINE/docs/1928_06_1.pdf)

HAJDÚ ZOLTÁN: *A Vajdaság 1910-1920 között*. Forrás: historia.hu (<http://www.historia.hu/userfiles/files/2010-012/Hajdu.pdf>)

Magyarország népessége. Forrás: mek.oszk.hu (<http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/171.html#175>)

MARCHUT RÉKA: *A magyarországi németek internálása*

LISZKA JÓZSEF (fordítás): *Németek Szlovákiában*

Partizániratok a vajdasági levéltárban. A likvidálástól a háborús bűnig. Forrás: vmmi.org

PÁL TIBOR: *Bácska 1941 és 1945 között*. Forrás: historia.hu

R. SÜLE ANDREA: *A Közép- és Kelet-európai német kisebbségek kitelepítése a második világháború után*.

SAJTI ENIKŐ: *A jugoszláviai helyzet: bosszúakciók, lakosságcsere. Az engedékeny jugoszláv kisebbségpolitikai gyakorlat kezdete*. In: *Kisebbségi magyar közösségek a XX. században*. Forrás: transindex.ro (http://adatbank.transindex.ro/regio/kisebbssegkutatas/pdf/IV_fej_06_Sajti.pdf)

ZORAN JANJETOVIC: *A német és a magyar kisebbségi lakosság kiűzése a Vajdaságból a második világháború végé*. Forrás: epa.oszk.hu (<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00049/pdf/06.pdf>)

V.3. Folyóiratok

FUTALA TIBOR (2003): *A német lakosság internálása Szlovákiában 1945 és 1946 folyamán*. Forrás: *Kisebbségkutatás*, 12. évfolyam 1. szám.

GULYÁS LÁSZLÓ (2003): *A csehszlovák állam első felbomlásának (1938-39) regionális vonatkozásai*. *Tér és Társadalom* 17. évf. 2003/3. szám.

RUBICON folyóirat (2012/11. szám): *Volksbund kontra Hűségmozgalom*

STARK TAMÁS (2004): *Népességmozgás Közép-Kelet-Európában*. Forrás: historia.hu és *História* 2004/5. szám (<http://www.historia.hu/archivum/2004/0405stark.htm>)

SZARKA LÁSZLÓ (2007): *A csehszlovák-magyar lakosságcsere helye a magyar kisebbség tervezett fölszámolásában 1945-1948 között*. *Kisebbségkutatás*, 2007/3. szám.

V.4. Forrásjegyzék

V.4.1. Tartalomhoz kapcsolódó internetes források

1940. december 12. A magyar-jugoszláv örök barátsági szerződés megkötése. Forrás: rubicon.hu (http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1940_december_12_a_magyar_jugoszlav_orok_ba_ratsagi_szerzodes_megkotese/)

A nemzeti kormány 12330/1945. M.E. sz. rendelete a magyarországi német lakosságnak Németországba való áttelepítéséről. Forrás: dediserver.eu (http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/H_19451222-1.pdf)

A potsdami konferencia határozata a német lakosság rendezett áttelepítéséről. Forrás: bibl.u.-szeged.hu (http://www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/doksi/potsdami_kozlemen.html)

A szerb elnök aláírta a kárpótlási törvényt. Forrás: index.hu (http://index.hu/kulfold/2011/10/03/a_szerb_elnok_alairt_a_karpotlasi_torvenyt/)

A szovjetunió által meghódított Kárpátalja 1944-1946. Forrás: sulinet.hu (http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszagi_nemzetisegek/ruszinok/karpatalja_k_epviselete_a_m_orszaggyulesben_1938_45/pages/003_a_szovjetunio_altal_meghodontott.htm)

Az ideiglenes nemzeti kormány 3820/1945 M.E. számú rendelete. Forrás: dediserver.eu (http://dediserver.eu/hosting/ethnodoc/data/H_19450701-1.pdf)

Az új csehszlovák kormány, a csehek és a szlovákok nemzeti frontja kormányának programja. Kassa, 1945. április 5. Forrás: selyetori.sk (<http://www.selyetori.sk/download/a-kassai-kormanyprogram-szovege/>)

Elhanyagolt vajdasági németek. Forrás: magyarszo.com (http://www.magyarszo.com/hu/2011_10_14/kozelet/45678/)

Kiss Gy. Csaba: Kárpáti németek. Forrás: mno.hu (http://mno.hu/migr_1834/karpati-nemetek-445359)

Leksikon Jugoszlavije – Jugoszlávia Adatbank

Michael Portmann: Magyarok, németek menekülése a Vajdaságból. Forrás: historia.hu (<http://www.historia.hu/archivum/2006/0604portmann.htm>)

Tarján M. Tamás: 1938. szeptember 30. – A müncheni egyezmény aláírása. Forrás: rubicon.hu

(http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1938_szeptember_30_a_muncheni_egyezmeny_alairasa/)

Tarján M. Tamás: 1945. augusztus 2. – Életbe lép Beneš 33. számú dekrétuma. Forrás: rubicon.hu

(http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1945_augusztus_2_eletbe_lep_benes_33_szamu_dekretuma/)

Töröcsik Ferenc: A vajdasági svábok lelkialkata. (<http://www.c3.hu/~klio/klio053/klio042.htm>)

Törvény a rehabilitációról. A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye, 92/2011. szám (http://www.puma.vojvodina.gov.rs/dokumenti/Madjari/Jogszabalyok/torveny_a_rehabilitaciorol.pdf)

Weiss Rudolf: Kommunista gaztettek a délvideki németesség ellen. Forrás: vmmi.org (http://adattar.vmmi.org/fejezetek/1683/10_kommunista_gaztettek_a_delveki_nemetseg_ellen.pdf)

Yehuda Lahav: Svábok, magyarok a háború után. Forrás: Beszélő (<http://beszelo.c3.hu/02/0910/18lahav.htm>)

V.4.2. Ábrajegyzék

1. ábra: A magyarországi németek századai. Forrás: RUBICON (2012)
2. ábra: Az Alföld etnikai képe 1910-ből. Forrás: www.omm1910.hu
3. ábra: Német nyelvszigetek Szlovákiában és Kárpát-Ukrajnában. Forrás: www.hdbg.de

Kormányos Klaudia

A zentai és a tornyosi roma közösség összehasonlító elemzése

Bevezetés

„Meg lehet-e találni annak a módját, hogy a különböző kultúrák és eltérő civilizációk valamiféle integrációs kapcsolatban élhessenek és fejlődhessenek e kicsiny, kölcsönös kapcsolatokkal behálózott, Föld nevű bolygón? Amíg a XIX. században a nyugati politikai és gazdasági dominancia kiterjesztését a nem nyugati társadalmakra többnyire azzal igazolták, hogy »kötelességük civilizálni az elmara-dott népeket«, addig napjainkban a demokrácia, a hátrányos helyzetek leküzdése, a szegénység felszámolása, az esélyegyenlőség és az emberi jogok megteremtése került előtérbe. A kérdés, hogy kialakulhat-e egyetemes civilizáció. Létrejöhét-e az emberiség sokszínű és sokféle kultúráira épülő és működőképes civilizációs egy-ség? Lehet-e szó közös értékrendszeréről, hitelekről, irányultságokról, szokásokról és intézmények világméretű eggyé válásáról? Egyes vélekedések szerint – feszült-ségek és ellentétek ellenére – az egyetemes civilizáció kialakulásának vagyunk tanúi. Több olyan tényező létezik valamennyi civilizációban, melyek – ha formai-lag is – közös vonásokkal rendelkeznek. Valamennyi társadalom embere rendel-kezik közös alapértékekkel, például ölni gonosz dolog, és az igazság döntően fontos. Az emberek többsége a társadalmak többségében hasonló erkölcsi érzékkel rendel-kezik. Van valamilyen felületes, minimális morális elképzelése a jó és rossz alap-fogalmairól.” (T. KISS 2008. 53.) Ezeket az alapértékeket kell egymásban megta-lálnunk, a közös érdekeket felismerve összefognunk egy közös cél, közös jövő érdekében.

Az ezredfordulóra Európa számos országában kialakult egy olyan, a több-ségtől térben és társadalmilag élesen elkülönült réteg, amelynek tagjai a rendszeres és legális munka világával csak alkalmasszerűen kerülnek kapcsolatba. „Nincs fo-lyamatos társadalombiztosításuk, nyugdíjra nem számíthatnak, kiszolgáltatottak az állam jóléti intézkedéseinek, lekötelezettjei a helyi politikai és gazdasági szerep-lőknek, gyerekeik pedig csak olyan iskolákba jutnak be, ahonnan nincs esélyük a továbbtanulásra. E többszörös kirekesztettséggel sújtott társadalmi rétegben a ci-gány népesség nem egyszerűen felülreprezentált, hanem arányuk még növekszik is. Mindezt tetézi, hogy többségük szegregált telepeken, cigányfalvakban, gettósodó térségekben él, a lakóhely, a lakcím megbélyegzi őket, erősíti a velük szemben táplált előítéleteket, nehezíti a munkavállalásukat. A munkalehetőségek hiányából fakadó szegénység és nélkülözés, az iskolázatlanság és az iskoláztatás nehézsége,

az etnicitás és az ahhoz tapadó előítéletek, a telepítési lét, a szegregáció és a gettósodás kibogozhatatlan összefonódása szinte lehetetlenné teszi bármiféle kitörést.” (VIRÁG 2010. 7.)

Minden társadalomban vannak szegények és gazdagok, hatalmasak és a hatalomnak kiszolgáltatottak, elégedettek és olyanok, akik nem tudják elérni céljait. Ezt a jelenséget nevezi a szociológia egyenlőtlenségnek. Az egyenlőtlenségnek számos mutatója ismert. Ilyenek a jövedelem, a vagyon, a munkakörülmények, a lakásviszonyok, a műveltség, a szabadidő mennyisége és eltöltésének módja, az egészségi állapot stb.

A társadalmi kirekesztettség és esélyegyenlőtlenségek szempontjából a roma népesség az egyik leginkább veszélyeztetett népcsoport minden európai országban. Az egyes országokban élő roma népesség helyzetéről, szokásairól, a bennük rejlő értékekről különböző empirikus kutatások és az ezekhez kapcsolódó elemzések adnak tényszerű képet, hozzájárulva ezzel is a cigányság megismeréséhez és a velük kapcsolatos előítéletek eloszlásához.

A kutatási cél és a hipotézis

Húsz évvel ezelőtt kerültem kapcsolatba cigány emberekkel, amikor elkezdtem dolgozni a Zentai Szociális Védelmi Központban, szociális munkás munkakörben.

A Zentai Szociális Védelmi Központ klienskörét Zenta község és a közigazgatásilag hozzá tartozó falvak, Tornyos, Bogaras, Felsőhegy és Kevi lakossága alkotja. Nemzeti hovatartozás tekintetében a magyar nemzetiségű ügyfelek vannak legtöbben, majd a szerb és a roma kliensek, állandó jelleggel. Munkám során napi kapcsolatban vagyok a zentai, valamint a tornyosi roma kliensekkel, vagy úgy, hogy ők keresnek fel engem a Szociális Védelmi Központban, vagy úgy, hogy én keresem fel őket a terepen, a saját otthonukban. Az évek során érdeklődésem egyre jobban feléjük fordult. Érdekel a származásuk, kultúrájuk, szokásaik, véleményeik, az általuk képviselt értékek, és nem utolsósorban a lehetőségek, programok, stratégiák, amelyek valóban a roma népesség fejlődését segítik elő.

Kutatásomnak, amelyet 2013 nyarán végeztem, az a személyes meglátáson alapuló feltevés a kiindulópontja, miszerint a tornyosi romák gazdaságilag fejlettebbek, életszínvonaluk magasabb, mint a zentaiaké. Ehhez párosult az a bennem megfogalmazódott megállapítás is, hogy a tornyosi romák közösséget alkotnak, míg a zentaiak csak egymás mellett élő családok csoportja. „A közösség egy minőségi többlettel rendelkező együttlét, amely spontánul is kialakulhat, ugyanakkor »világra jövedele« elő is segíthető. Széleskörűen használt fogalomról van szó, amely kifejezhet embercsoportot, minőséget, lokalitást, közös alkotást, érzést, szándékot, valahova tartozást, azonos eszmék, célok, azonos értékrend vállalását, etnikai és kulturális értékhez tartozást.” (VARGA – VERECSEK 1998. 25.) WARREN (1957) szerint, ha a közösség valóban létezik, akkor annak az alábbi öt funkciónak kell megfelelnie:

- „1. A szocializáció, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket oltgjaiba;
 2. A gazdasági boldogulás funkciója – a közösség megélhetési lehetőséget biztosít tagjainak;
 3. Társadalmi részvétel, teljesítve a társasági élet iránti általános igényt;
 4. Társadalmi kontroll, megkövetelve a közösség értékeinek betartását;
 5. Kölcsönös támogatás.” (WARREN, idézi: VARGA – VERCSEG 1998. 47.)

A fentiek tükrében hipotéziseim a következők:

I. hipotézis: A tornyosi romák életszínvonala magasabb, mint a zentaiaké.

II. hipotézis: A tornyosi romák közösséget alkotnak, míg a zentaiak csak egymás mellett élő családok csoportja.

Kutatásom helyszínei

Zenta

Zenta város és község (közigazgatási egység) Szerbiában, a Vajdaságban, a tartomány északi részén, Bácskában, a Tisza jobb partján, a szerb-magyar határtól 42 km-re délre helyezkedik el. A Délvidék egyik legrégebbi települése, és azon vajdasági városok egyike, amelyben a magyar lakosság van többségben, így a vajdasági magyarság egyik legfontosabb kulturális központja. A községhez Zenta városán kívül közigazgatásilag még négy település tartozik: Bogaras, Felsőhegy, Tornyos és Kevi. Ezek közül Zenta városi, a többi pedig falusi jellegű település.

Ami az etnikai összetételt illeti, a magyarok alkotják a város lakosságának 78%-át, így Zenta a legnagyobb vajdasági település, amelyben a magyarok abszolút többségben vannak. A 2011. évi népszámlálási adatok szerint Zenta lakosságának nemzetiségi megoszlását az 1. táblázat szemlélteti:

1. TÁBLÁZAT

Zenta város lakosságának nemzetiségi összetétele

Magyar	Szerb	Roma	Egyéb
79,09 %	10,86 %	2,55 %	7,5 %

Tornyos

Tornyos falu Szerbiában, a Vajdaságban, az Észak-bánsági körzetben, Zenta községben helyezkedik el. Bácska északkeleti részén, Zentától 20 km-re nyugat-

ra kerül el. Tornyos lakosainak száma a 2011-es népszámlálási adatok szerint 1.592, lakosságának 14,49 %-a roma nemzetiségű.

Az első roma családok kb. 30-35 éve költöztek ebbe a faluba. A telket, ahová építettek, a falutól kapták. Számuk évről évre nőtt, a roma lakosok száma a legfrissebb becslések szerint ma eléri a háromszáz főt (a tornyosi helyi közösség aktivistájának becslése).

Önbesorolás vagy társadalmi megítélés?

Ki a cigány?

Ezt a kérdést nagyon nehéz, talán lehetetlen is megválaszolni. Elsősorban az okoz problémát, hogy mit tekinthetünk olyan elemnek, melynek megléte esetén valakit ehhez a népcsoporthoz sorolhatunk, vagy kizárólag az önbesorolást fogadjuk el.

Ladányi János és Szelényi Iván tették azt az elsőre provokatívnak tűnő kijelentést, miszerint a cigány népesség számának objektív, minden körülmények között elfogadható meghatározása nem lehetséges. Arra hívják fel a figyelmet, hogy attól függően, hogy kit tekintünk cigánynak, magyarnak, horvátnak stb. erősen eltérő nagyságú és társadalmi összetételű csoportot fogunk kapni. A szerzőpárossal több kutató is vitába szállt. Egyetértés abban született, hogy a cigányság fogalmára abszolút definíciót keresni nehéz vállalkozás.

E kérdés kapcsán a mai napig különböző elképzelésekkel és koncepciókkal találkozunk. A két legnagyobb, szembenálló koncepció a Kemény István neve által fémjelzett (az a cigány, akit a többségi társadalom annak tart) és a Ladányi-Szelényi által képviselt koncepció (az a cigány, aki annak tartja magát). Megjegyzendő, hogy az Európai Unió által elfogadott egyetlen nézet ebben a kérdésben az önbevallásos hovatarozás. Szerbiában is az utóbbi az elfogadott besorolási mód. „A külső társadalmi környezet etnikai kategorizációján alapuló besorolás, akarattalanul is konstruálja a »cigány« társadalmi státuszt. Ebben a megközelítésben a cigány nem más, mint etnicizált szegény.” (VIRÁG 2010. 15.) A fent említett kérdés megválaszolását a kutatók szerint az eredetükre vonatkozó dokumentumok hiánya is okozza.

Cigány vagy roma?

A legtöbb országban az a szó, amellyel általában a cigányokat megnevezik, pejoratív kicsengésű és magában hordozza a cigányokról alkotott kép valamennyi negatív vonását. A cigányokkal szembeni legkevésbé negatív magatartás a folklórhoz kötődő. Az 1971. áprilisában a Nemzetközi Cigány Bizottság által London mellett megrendezett I. Romani Világtalálkozón született megállapodás, miszerint a cigány helyett roma legyen a népcsoport elnevezése, vagyis a „rom” szó többes számú alakja, azaz a roma. (SZABÓNÉ KÁRMÁN 2012) Ez az elnevezés azonban

nem mindenki által elfogadott. A szó körüli probléma abból fakad, hogy a „rom” egyszerűen azt jelenti, hogy házas férfi, ember. Tapasztalatom szerint Magyarországon a cigány megnevezés a mindennapi életben gyakoribb, ellentétben Szerbiával, ahol a szakirodalom is és a köznyelv is inkább a roma megnevezést használja.

A romák társadalmi helyzete

Romák Európában

Integráció és diszkrimináció

Európa országainak szinte mindegyikében égető és megoldatlan problémát jelent a romák társadalmi helyzete és integrációja, néhány országban pedig, mint például Románia, Magyarország, Szerbia, Bulgária és Szlovákia a roma népesség magas aránya miatt e kihívások hatványozottan jelentkeznek. Az integráció a szó szoros értelmében egyesülést, egybeolvadást, egységesülést, összegeződést jelent. Fontos hozzátenni azt, hogy az integráció, szemben az asszimilációval a saját kultúra, a saját szokások, értékek megtartásával történő egységesítés. Véleményem szerint ez kell, hogy legyen a legfontosabb szempont a roma integrációs törekvések, stratégiák kidolgozásánál. „Nagyobb hangsúlyt kell helyezni arra, hogy egységet találjunk a különbözőségekben.” (DOMINELLI 2010) Különbözőnek lenni a pszichológiában azt jelenti, hogy más-más értékekhez ragaszkodni. (SERPEL 1978) Az integrációs törekvések „a legyél olyan, mint mi” helyett a multikulturalizmus, és interkulturalizmus elvét kell, hogy kövessék. Az integráció nem lehet a kisebbség belekényszerítése a többség kultúrájába.

A romák helyzetét vizsgáló számos kutatás és tanulmány alátámasztja, hogy az élet minden területén hátrányosabb helyzetben vannak, mint egy átlagos állampolgár: a romáknál magasabb a csecsemőhalandóság, alacsonyabb a várható élettartam, kisebb az egy főre jutó jövedelem, magasabb a munkanélküliség, vagyis minden, a társadalmi kirekesztettséget jelző mutatójuk rosszabb.

„A mai, bizonytalan idők teli vannak ellentmondásokkal, ez kitűnik a jogszabályokból, és még inkább a jogszabályok alkalmazásából. Ennek az eredménye, hogy megrendültek az emberek és az intézmények, és fennáll az a veszély, hogy ezt a védtelen közösségek fogják megszenvedni úgy, hogy a tanácstalan emberek és meggyengült intézmények őket fogják bűnbaknak tekinteni”. (LIÉGEOIS 1994. 12.). A bűnbak szerepét Európa számos országában a cigány népesség tölti be.

Előítélet

A többség és kisebbség mint társadalmi csoportok egymás közötti viszonyát elsősorban az elutasító attitűd határozza meg, amely elutasító magatartásban nyilvánul meg. E két társadalmi csoport közötti kapcsolat fontos jellemzője még az

előítélet. A romákkal szembeni előítéletek, elutasító viszonyulások, sztereotípiák napjainkban is leplezetlenül jelennek meg.

Társadalmi Dominancia

Egy újabb keletű elmélet, a Társadalmi Dominancia elmélete (SIDANIUS – PRATTO 2005) feltételezi, hogy mindenkiben van dominanciára való hajlandóság. A többséghez tartozó társadalmi csoportok minden esetben a kisebbség fölé helyezik magukat, ezáltal aszimmetrikus társadalmi viszonyrendszer alakul ki. A magát felsőbbrendűnek tekintő társadalmi csoport alávetettséget, kisebbségséget közvetít a másik csoport felé, kialakítva ezzel egy mítoszt a másik csoportról. Ezzel a negatív ábrázolással való azonosulás önsorsrontó magatartást eredményez, mintegy igazolva, legitimé téve az elnyomó törekvések „jogosságát”. „A legitimáló mítoszok olyan attitűdöket, értékeket, hiedelmeket, sztereotípiákat és ideológiákat magukban foglaló gondolatrendszerek, melyek a társas értékek egyenlőtlen elosztásának gyakorlatát igyekeznek erkölcsileg és intellektuálisan igazolni.” (SIDANIUS – PRATTO 2005, idézi: HÉDERNÉ 2010. 43.) A legitimáló mítoszok a másik csoport csökkent értékűségét jelenítik meg. Kivetítve ezt az elméletet a többségi társadalom és a romák viszonyára, elmondható, hogy a romák felé közvetített mítosz hatására önsorsrontó magatartás alakul ki a csoport tagjainál, ami legitimálja a negatív megkülönböztetés igazságosságát. (HÉDERNÉ 2010)

Civil szerveződések

Megítélésem szerint pozitív elmozdulásként említhető meg az európai cigányság történelmében a cigány szervezetek elszaporodása. A közép- és kelet-európai országokban 1989 óta végbemenő változások következtében egyre több cigány szervezet jön létre, és ezáltal Észtországtól Albániáig, Bulgáriától Lengyelorszáig egyre szervezettebbé és erősebbé válnak.

Romák Szerbiában

A romák száma

Szerbia területén a XII. században jelennek meg a romák. Az összeírt romák számának alakulását Szerbiában és a Vajdaságban 1948-tól 2011-ig a 2. táblázatban találjuk.

2. TÁBLÁZAT

A romák számának alakulása Szerbiában és a Vajdaságban

	1948	1971	2002	2011
Szerbia	52.181	49.894	108.193	147.604

Vajdaság	7.585	7.760	29.057	42.391
----------	-------	-------	--------	--------

A népszámlálási adatokból nem lehet a romák tényleges számának alakulásáról semmi biztosat mondani, mivel az egyes népszámlálások között hihetetlen nagy különbségek mutatkoznak, amelyeket nem lehet csak a természetes népszaporulattal, az elvándorlással és az asszimilációval magyarázni. Népszámlálás alkalmával a nemzeti hovatartozás önbevallásos alapon történik. A romák nagy többsége a mai napig szégyelli nemzeti hovatartozását, gyakran nem nyilatkozik, vagy az egyéb kategóriához íratja magát összeírások alkalmával. Ezen kívül a romák számavételét nehezíti, hogy sokuknak nincsenek személyes iratai, nincs hivatalos lakcímük.

A nemzeti kisebbségek közül, úgy vélem, a roma népcsoport az, amelynél legnagyobb különbség mutatkozik az összeírt és a becsült létszám között. Az Emberi és Kisebbségi Jogok Minisztériuma szerint 450-500 ezerre becsülhető a romák száma Szerbiában. A roma civil szervezetek becslése szerint Szerbiában 750 ezernél is több roma él. (BADIS 2010)

A romák Szerbia minden körzetében megtalálhatók, a legtöbb helyen hasonló arányt képviselnek a helyi lakosságon belül, mint országos szinten. Tehát nem koncentrálnak az ország egy részére, mint például a magyar kisebbség. Van néhány körzet, ahol nagyobb arányt képviselnek: a Vajdaságban ilyen körzetek a bánáti körzetek, illetve Szerbia délebbi körzetei, Nišava, a Toplica, a Pirot, a Jablanica és a Pčinja környéke.

Demográfiai jellemzők

A roma népesség átlagéletkora Szerbiában 27,5 év, (a férfiaké 27,1 a nőké pedig 28,0), ami több mint 10 évvel kevesebb az összlakosság átlagéletkoránál (Szerbiában 40,2 év). A romák több mint 40%-a 19 évnél fiatalabb és mindössze 7% körüli a 60 évnél idősebbek aránya a népességen belül. A 65 évnél idősebb korosztály aránya Szerbia lakossága esetében négyszer akkora, mint a romáknál.

A roma lakosság az albánok mellett az egyetlen olyan kisebbség, amely nem küzd az előregedés és a fogyatkozás problémájával, hiszen a természetes népszaporulat a romák esetében, a legtöbb szerbiai kisebbséggel ellentétben pozitív.

Lakásviszonyok

A romák lakáshelyzete országoként és településenként változó, ám sokszor gettószerűen, szegregált telepeken laknak, alapvető közszolgáltatások nélkül, kritikus higiénés körülmények között. „Szegregációnak nevezzük azt a jelenséget, ha egy-egy településen belül a különböző társadalmi rétegek, etnikai csoportok stb. lakóhelye erősen elkülönül egymástól. A szegregáció sokszor együtt jár a jövedelmi viszonyok és a települési infrastruktúra lényeges egyenlőtlenségeivel.” (ANDORKA 2006. 203.)

Iskolázottság

A roma népesség egyik legégetőbb társadalmi problémája Szerbiában a rendkívül alacsony iskolai végzettség. Társadalmi helyzetük javulásának ez talán a legnagyobb akadálya. Szerbiában az írástudatlanok aránya a romák körében több mint ötször akkora, mint a nem roma lakosság körében. Minden tizedik roma férfi és majdnem minden harmadik roma nő írástudatlan.

Meglátásom szerint az utóbbi néhány évben pozitív elmozdulás tapasztalható e téren. Több roma gyermeket íratnak iskolába, mint az előző években, és ez nem csak a törvények szigorúbb betartatásának köszönhető. Sokkal inkább annak, hogy Szerbiában egyre inkább felismerést nyer, hogy a roma közösség számára az integráció elvei bizonyulnak a legjobb módszernek ahhoz, hogy a társadalom szerves részévé és egyenjogúvá váljanak. Az integráció lényege viszont nem az, hogy döntéseket hozzunk valaki nevében, hanem vele együtt. Az integráció egy folyamat, amely az inklúzióval teljesedik ki. Nagy eredményt és előrelépést jelent az is, hogy Szerbiában az intézményrendszer bizonyos jogszabályokat módosít a roma közösség inklúziója érdekében. Az oktatási rendszer keretein belül ez jelenti a pedagógiai asszisztensek jelenlétét azon roma nemzetiségű gyermekek megsegítésénél, akik nem ismerik a szerb, illetve a magyar nyelvet. Szerbiában egyre több pedagógiai asszisztens tevékenykedik, akiket az oktatásért felelős minisztérium fizet, tehát ők már az állami rendszer részét képezik.

Vallás

Ismeretes, hogy külön roma vallás nem létezik. Vándorlásaik során mindig az adott nép vallását vették fel. A szerbiai romák négy nagy valláshoz tartoznak a 2002-es lakossági összeírás alapján: pravoszláv, iszlám, protestáns és katolikus.

Foglalkoztatottság

A romák foglalkoztatását célzó programok ellenére a romák munkanélküliségi rátája Európában 50-80% között mozog. A munkához jutás legfőbb akadálya az előítéletek és a diszkrimináció mellett az, hogy a munkaképes korú romák döntő hányada nem rendelkezik megfelelő képzettséggel.

Romák Zenta községben

A roma lakosság Zenta városában is jellemző módon a város szélén koncentrálódik, az ún. Keceli Telepen. A telep nincs messze a várostól. Közvetlenül a város északi részén lévő utolsó karbantartott aszfaltút jobb oldalán helyezkedik el. A város és a telep szinte összeér, nagy fizikai távolságról nem beszélhetünk, mégis mintha más civilizációban lennénk a város ezen részén.

Ma a romák általános társadalmi helyzete Zenta község területén kifejezetten kedvezőtlen. A társadalmi helyzet minden mutatója – foglalkoztatottság, okta-

tás, művelődés, társadalmi tekintély, életszínvonal stb. – arra utal, hogy a romák a társadalmi ranglétra legalacsonyabb fokát foglalják el.

2007-ben Zenta községben két roma civil szervezet alakult meg, a zentai Kali Jakh és a tornyosi Romano Drom Polgári Egyesülés. Elsődleges céljuk a roma gyermekek és fiatalok felkarolása, a roma munkanélküliség csökkentése és a bűnözés visszaszorítása. A tornyosi óvodában, ahol a legtöbb roma nemzetiségű gyermek van, állandó munkaviszonyban tevékenykedik egy roma nemzetiségű ügynevezett roma asszisztens, aki egyébként tanulmányai végén jár a szabadkai Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon. A zentai Egészségügyi Középiszkolában pedig roma mentort foglalkoztatnak, aki segíti a roma tanulók előmenetelét. A roma lakosság legnagyobb része Zenta község területén Zenta városában és Tornyos faluban él. A tornyosi romák három utcában, a Toldi Miklós, az Ady Endre és a Petőfi Sándor utcában összpontosulnak a falu déli szélén.

A kutatás bemutatása

Mintavétel

A mintavétel véletlenszerűen történt. Az alapsokaságot jól reprezentáló minta elkészítése meglehetősen összetett és nagy kihívást jelentő feladat az olyan nehezen elérhető népcsoportoknál, mint például a romák. Kutatásomat hátráltatta (egy) a zentai romák pontos (számát illetően) számára vonatkozó megbízható nyilvántartás hiánya.

A másik alapvető probléma az alapsokaság definiálása. Én a Ladányi János és Szelényi Iván neve által fémjelzett „konceptióval” értek egyet, miszerint az etnikai hovatartozás önbevallásos alapon történhet. Ezért alapsokaságnak azokat az embereket tekintetem, akik magukat cigánynak, illetve romának vallják.

Mivel mindkét településen a roma háztartások több mint 10%-ánál elvégeztem a kérdőíves lekérdezést, úgy vélem, a kapott információk jól tükrözik a Zenta községben élő roma lakosság véleményét, helyzetét, szükségleteiket, elképzeléseiket a jövőről, illetve hiteles képet nyújtanak a két település roma közösségéről.

Kutatásom pilot kutatásnak is tekinthető, amely egy olyan kutatási tevékenység, amely valós feltételek közt, kis mintán, kis idő- és kis költségvetési ráfordítással egy probléma megoldása, feltárása, illetve jelenség megismerése céljából történik. A konkrét kutatási eredmények mellett a pilot kutatások leggyakoribb célja egy nagyobb léptékű kutatás megalapozása. A konkrét eredmények mellett az én kutatásom nem titkolt célja is az volt, hogy az általam kidolgozott kérdőívet valós feltételek között próbáljam ki egy nagyobb léptékű, nagyobb költségvetésű, reprezentatív kutatásba való „bevetés” előtt. Ezen reprezentatív kutatás pedig alapul szolgálna a zentai roma közösség fejlesztési stratégiájának kidolgozásához.

A kutatás módszerei

Vizsgálatomhoz kérdőívet használtam, és félig strukturált interjúkat készítettem. Az általam összeállított kérdőíveket személyesen kérdeztem le, a rugalmas kérdőívezés technikáját alkalmazva. Az interjúzás az interjúalanyok otthonában, diktafon használatával történt, majd később – a könnyebb elemzés céljából – írásban rögzítettem az elhangzottakat. A kérdőíves válaszokat, interjúszövegeket önállóan összegeztem, elemeztem, majd a két módszer eredményeit együttesen értékeltem. Célom, a roma családok 10%-ának lekérdezése, tíz-tíz kérdőív kitöltésével mindkét településen megvalósult. Egy-egy kérdőív lekérdezésekor általában három-négy személy volt jelen, az adott háztartás lakói, gyakran szomszéd vagy rokon is. Ilyenformán településenként összesen 30-40 személy került a mintába.

Az eredmények értelmezése és bemutatása

Az alábbiakban a kérdőív kérdéseit követve elemzem a legfontosabb eredményeket.

Általánosan tájékozódó kérdések

A mintába került zentai családok közül kilenc zentai születésű, és egy van, aki 22 éve költözött ebbe a városba. Ez a család Dél-Szerbiából költözött hozzánk, azt feltételezve, hogy a függönnyel, edényekkel való kereskedés, amivel ők foglalkoznak, jövedelmezőbb a Vajdaságban.

A tornyosi roma családoknak pontosan a fele nyilatkozta azt, hogy mindig Tornyoson élt, a másik fele betelepedett, ahogy ők mondják, a pusztából, körülbelül harminc éve. Egy család, anya kiskorú gyermekekkel, Bogarasról jött tíz éve.

A megkérdezett családok átlagos háztartási nagysága Zentán 4 személy, míg Tornyoson 2,7 személy, így a mintába került zentai családok összlétszáma 40, míg a tornyosiaké 27.

A kapott eredmények meglepőek lehetnek, hiszen igen nagyok a különbségek a két település mintába került családtagjainak összlétszámában. Tornyoson lényegesen kisebb a családok mérete. Általában falun vannak nagyobb lélekszámú családok, Zenta és Tornyos esetében pedig fordítva igazolódott. Saját munkatapasztalati élményeim, megfigyeléseim alapján alátámaszthatom, hogy a kapott eredmény tükrözi a valóságot. Zentán jellemző a hat, hét, nyolc, sőt annál is nagyobb lélekszámot számláló roma családok nagyobb számú jelenléte (a mintába a véletlenszerű mintaválasztás miatt nem került hét-nyolc fős család), míg Tornyosra valóban a kis létszámú családok jellemzőek. A jelenség okának kiderítése egy újabb kutatás alapját képezheti. A tornyosi helyzet vajon tudatos családtervezés vagy csak a családok „mesterséges szétदारabolásának” eredménye, a több anyagi juttatásra való jog megvalósítása érdekében?

A roma családok gyakran nemcsak házastársi és közeli rokoni kapcsolatokat foglalnak magukban, sokszor tágabb, akár több nemzedéket felölelve is szerveződnek. Esetünkben ez két tornyosi családnál jelentkezik. Az egyik a családfő testvérét fogadta be, a másik pedig az elhunyt családfő mozgásképtelen fiát. Ez a meg-

oldás mindkét félnek megfelel. A családtaggá fogadottak járandóságuk egészének, vagy legalábbis felének leadásával teljes értékű családtagokká válnak, szálláshoz és étkezéshez jutnak. Ugyanezen „befogadottak” az őket illető jövedelem leadásán túl aktív munkaerejükkel is segítik a cigány családok jövedelemszerző tevékenységét. (SZUHAY 1999)

Identitástudat, nyelv, vallás

Az identitás blokk elsősorban a roma identitás kérdéskörét járja körbe, ön-minősítésre kérve meg a kérdezetteket. Emellett több kérdéssel informálódtam a nyelvtudásról, kultúrájukhoz kötődő szokásaikról.

Milyen nemzetiségűnek tartja magát elsősorban, milyennek másod-sorban? A válaszadók abszolút többsége elsősorban és határozottan romának tartja magát, éles határt húzva a cigány és a roma megnevezés között. Gyakorlatilag elhatárolja magát a cigány besorolástól, sőt rossz néven veszi, ha annak titulálják. Egyetlen egy válaszadó választotta a cigány nemzetiséghez való tartozást, Zentán.

Egy zentai válaszadó esetében van különbség az elsődleges és a másodla-gos nemzeti hovatartozás között. Ő elsősorban romának, másodsorban szerbnek vallja magát.

„Nagyon nagy különbség van a roma és cigány megnevezés között. Egyáltalán nem illik egyik a másikához. A cigány az egy görög eredetű szó, ami anynyit jelent, hogy érinthetetlen, piszkos meg hazug. A többi nemzet ránk kényszerítette, hogy mink is cigánynak mondjuk magunkat, amit nem is tuttunk elejibe, mit jelent. Mink román vagyunk. Az az eredeti, csak a többi nemzet átkeresztelt bennünket. A roma szónak is van jelentése, az egyik mint nemzet, a másik mint férj. A cigány az olyan lenéző.” (46 éves férfi, Tornyos)

„Ez a nemzet roma, és nem cigány. Mer, ha monddod cigány, akkó az mán csúfolódás. A roma magyarú is jó gyün ki, szerbű is jó gyün ki.” (66 éves férfi, Tornyos)

Melyik cigány csoportba tartozik? Arról, hogy a cigányság nem egysé-ges népcsoport, minden válaszadó hallott, azonban a kérdésen többnyire csodálkoz-tak. Zentán kettő válaszadó kivételével azt nyilatkozták, hogy „román vagyunk, és kész!” Ketten az egyéb csoportba tartoznak, mivel egyikük szerb cigánynak vallot-ta magát, a másikuk pedig muzsikus cigánynak, ami szerinte élesen elhatárolható az összes többitől. Tornyoson két válaszadó mondta, hogy a romungro népcsaládba tartozik, hét nyilatkozta, hogy tudja, hogy van különbség, de ő egyszerűen roma, egy válaszadó sorolta magát az egyéb népcsoportba.

Melyik nyelv az anyanyelve? A zentai válaszadók közül egyetlen vála-szolta a cigány nyelvet, kettő a magyar nyelvet és hét a roma nyelvet vallja anya-nyelvének. Tornyoson egyetlen kérdezett nyilatkozta, hogy magyar az anyanyelve, míg a többi kilenc válaszadónk anyanyelve roma nyelv.

Mindkét zentai válaszadó, aki a magyar nyelvet vallotta anyanyelvének, elmondta, hogy ők értik és beszélnek a roma nyelvet, de a gyermekeik már nem. Az egyik válaszadó édesapja magyar volt, édesanyja roma, élettársa szintén roma

származású, ennek ellenére odahaza csak magyarul beszélnek azért, hogy a gyerekeknek ne legyen hátrány az iskolában a magyar nyelv nem tökéletes ismerete – tudtuk meg válaszdónktól.

A másik magyar anyanyelvű személy elmondta, hogy ő muzsikus cigány családból származik, és a muzsikus cigányok nem tudnak cigányul. Ő megtanulta a roma nyelvet, miután férjhez ment egy roma férfihez, de nem tartja fontosnak, hogy a gyerekek is ismerjék és beszéljék a roma nyelvet. Mióta elvált, odahaza is csak magyarul beszélnek.

A tornyosi magyar anyanyelvű család tagjai beszélnek a roma nyelvet, de anyanyelvüknek a magyart tartják. Gyermeük még nincs, de ha lesz, odahaza csak magyarul fognak beszélni, „az jobb a gyereknek” – vallják. A roma nyelv mellett mindegyik válaszdó érti és beszél a magyar és a szerb nyelvet.

Az I. hipotézishez kapcsolódó eredmények és a hipotézis igazolása

Lakás, lakókörnyezet, jövedelmi viszonyok

A lakóépületek általános jellemzői. A lakóépületek általános minőségének megismeréséhez indikátorként a lakásstruktúrát, az építési módot és az infrastruktúrát használtam.

A kapott eredmények elgondolkodtatóak. Zentán a tíz család 40 személyt, míg Tornyoson 27 személyt jelent, vagyis a családok kisebb létszámúak, a lakásstruktúra pedig megközelítően egyforma. Zentán három, míg Tornyoson hét lakóépület készült téglából, illetve sziporeksz blokkból. Meg kell jegyezni, hogy a kemény épületanyagból készült „lakóházak” meghaladják a korábban putrinak nevezett épületek technikai színvonalát, de messze elmaradnak a községben uralkodó lakás-, illetve épülettípusoktól.

A kapott eredmények alapján megállapítható, hogy a tornyosi családok lakáskörülményei kielégítőbbek. Nem beszélve arról, hogy Zentán a mintába került családok között van egy, akinek gyakorlatilag nem megoldott a lakhatása, hiszen illegálisan költözött be egy házba, és él ott három kiskorú gyermekével.

A vízellátás mindkét településen 100%-ban megoldott. Megjegyzem, hogy nem kizárólag az épületbe bevezetett vízellátásra gondoltam, a telken elhelyezkedő vezetékes vízzel ellátott kutat is ide soroltam. Áramellátás Zentán nyolc, míg Tornyoson tíz családnál van. Mivel korábban kevés olyan cigány emberek által lakott épület volt, amely rendelkezett akár árnyékszékkel is, ezért mindenféleképp pozitív elmozdulásnak látom már azt is, ha van a telken legalább udvari „mellékhelyiség”. Ebből az okból kifolyólag nemcsak vízöblítéses toalettre gondoltam, hanem ide soroltam az udvari toalett létezését is. A tornyosiak ebből a szempontból is pozitívabb képet mutatnak.

Megállapítható, hogy a szennyvízelvezetés a legkevésbé megoldott probléma mindkét településen. Sem Zentán, sem Tornyoson nincs kiépítve a szennyvízelvezető hálózat a romák által lakott részen.

A családok tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága indikátorként szolgálhat anyagi helyzetük megismeréséhez. A 3. táblázat a mintába került roma családok háztartásainak felszereltségét mutatja. Jól látható, hogy a tornyosi családok mindegyike rendelkezik televízióval. Mobiltelefonja is elég sokuknak van mindkét településen. Mindkettő birtoklása fontos tényező az információ megszerzése, átadása és terjedése szempontjából. A számítógép Zentán egy családnál, míg Tornyoson három családnál jelenik meg. Mosógépet a háztartások legalább fele használ, ugyanígy hűtőszekrényt is.

A közlekedési eszközök közül a kerékpár nagy számban fordul elő mindkét településen. Autó csak egy tornyosi családnál jelenik meg, a motorkerékpár szintén. Valamilyen tüzhellyel minden család rendelkezik, míg vasalót mindkét településen három család birtokol. A zentai családoknál nyolc helyen jelentették ki, hogy van odahaza könyv. El kell mondani, hogy ez vagy tankönyv, vagy Biblia. Meglepő volt számomra az egyik válaszadó nyilatkozata, miszerint otthon csak tankönyvük van, de ő eljár a Zentai Városi Könyvtárba. Kedvenc írói Agatha Christie és Kertész Erzsébet.

Összességében elemezve a táblázatot megállapítható, hogy a tornyosi családok felszereltség mutatói jobbak, mint a zentaiaké.

3. TÁBLÁZAT

Tartós fogyasztási cikkek a vizsgált (háztartásokban:) háztartásokban

	Zenta	Tornyos		Zenta	Tornyos
Színes TV	7	10	Kerékpár	8	10
Fekete/fehér TV	2	1	Vezetékes telefon	3	2
CD lejátszó, rádió	3	7	Tüzhely ¹	10	10
Számítógép	1	3	Mikrohullámú sütő	-	-
Automata mosógép	5	7	Hűtőszekrény ²	6	7
Mobiltelefon	7	10	Vasaló ³	3	3
Autó	-	1	Asztal ⁴	8	8

¹ Ebbe a kategóriába soroltam a villanytüzhelyt, a gáztüzhelyt és a hagyományos, tüzelősparheltet is.

² A hűtőszekrény megnevezés alatt a hűtőt értem, fagyasztórész nélkül.

³ A vasaló iránti érdeklődésem lepte meg leginkább a családokat. Már-már azt hittem, nem is tudják, mit jelent a vasaló szó.

⁴ A kérdőívben íróasztal szerepel, azonban a terepen meg kellett változtatnom, mert az íróasztal kategóriát a válaszadók nem ismerik.

Motorkerékpár	-	1	Könyv ¹	8	5
---------------	---	---	--------------------	---	---

Foglalkoztatottság. A tíz-tíz család egyikének sincs legális munkaviszonyból származó jövedelme. Zentán három válaszadó nyilatkozta, hogy volt időszak, amikor a családnak volt „bejelentett” munkából származó jövedelme, míg Tornyoson két ilyen család van, ez mindhárom esetben ideiglenes jellegű munka volt.

Jövedelmi viszonyok, a család havi összjövedelme. Úgy vélem, a romák esetében szükségzerű évszakokra bontani a család jövedelmét. A családok havi jövedelme nagyban függ az időszakos és időnkénti, főleg a mezőgazdaságból származó munkalehetőségektől. A család havi összes bevételének kiszámításánál figyelembe vettem a segítségű ellátásokat, a családi pótlékot, az ápolási díjat, és a nem hivatalos munkavégzésből származó jövedelmeket is. Hogy képet kapjunk arról, hogy a családok havi jövedelme mennyire biztosítja megélhetésüket, szükségűnek érzem a családok havi összjövedelmét a szerbiai minimálbérrel és a szerbiai átlagjövedelemmel összehasonlítani.

A kapott eredmények alapján megállapítható, hogy télen és tavasszal Zentán a tíz családból négy a minimálbérnek megfelelő összegből él, míg a többiek ennél kevesebből. Egy családnak minden évszakban minimálbér feletti jövedelme van. Ennek oka a nagy családlétszám, ami miatt elég magas összegű szociális segélyben részesülnek, valamint az egyik családtag állandó jelleggel emelt összegű ápolási díjat kap. Nyáron és ősszel, amikor van munkalehetőség, nyolc család él minimálbérnél magasabb jövedelemből. A tornyosi családok nagy része jóval a minimálbér alatti összegből él télen és tavasszal, de a családoknak majdnem a fele nyáron és ősszel is a minimálbér körüli összegből gazdálkodik.

Megállapítható, hogy a zentai családok jövedelme általában magasabb, mint a tornyosiaké. A fent leírt megállapítások azonban ne tévesszenek meg senkit, hiszen ezek az eredmények nem jelentik azt, hogy a zentai családok anyagilag biztosítottabbak, mint a tornyosiak, hiszen nem a család összjövedelme a meghatározó, sokkal inkább az egy főre jutó átlagjövedelem. Megállapítást nyert, hogy a tornyosi családoknál az egy főre jutó átlagjövedelem magasabb értékeket mutat a zentai családok egy főre jutó átlagjövedelménél. Itt jegyzem meg, hogy a tíz zentai válaszadóból öt nyilatkozta, hogy „előfordul, hogy nem jut pénz ennyivalóra”, míg a tornyosiak közül egy esetben kaptam ezt a választ.

A II. hipotézishez kapcsolódó eredmények és a hipotézis igazolása

Civil szerveződések. Mindkét településen létezik és működik civil szervezet. 2007-ben Zenta községben két roma civil szervezet alakult, a zentai Kali Jakh és a tornyosi Romano Drom Polgári Egyesülés. E civil szervezetek elnökei egyfajta cigányvezető szerepet töltenek be.

¹ A könyv minden esetben vagy Biblia, vagy tankönyv, szépirodalom sehol sem található.

Zentán kilenc alkalommal kaptam azt a választ, hogy nincs civil szervezeteük. Gyakran az volt a benyomásom, hogy tudják, hogy van, csak akkora az ellenszenv a szervezet, főleg annak vezetője iránt, hogy inkább azt válaszolják, hogy nincs. A tornyosi családok mindegyike tudja, hogy működik a faluban roma civil szervezet.

Közösségi élet, jövőkép

Zentán a tíz, mintába került válaszadóból nyolc nyilatkozta, hogy nem jár el semmilyen rendezvényre, közösségépítő összejövetelekről nem tud. Az évente egyszer megrendezésre kerülő cigánybálba sem megy el.

Tornyoson fordított a helyzet, kilencen válaszolták, hogy elmennek a falunapi rendezvényre, a cigánybálba, és részt vesznek a közös beszélgetéseken, amit havi rendszerességgel szerveznek meg.

„Sűrűn összejövünk, valamellik házba. Mindenki tuggya, hun vagyunk, oszt átgyűnnek. Ottan megbeszéljük a gondokat. Jobban a munkáru, hogy lehetne, mint lehetne, hol lehetne dógozni, na meg a lopásokru is szoktunk. Jó összetartunk. Közösen kibetonoztuk, saját pénzünkön az Ady Endre uccában a járdát. A falu nem segített. Jó az is, hogy itt egy helyen lakunk minnyájan, közel egymáshó. Itt vagyunk ebbe a három uccába. Lássuk egymást, hajjuk egymást. Meg kő becsüni a másikat, meg kő érteni a másikat, me ha az ember csak a saját ódalát nézi, úgy nem lehet semmit elérni. Úgy lehet eggyütt, ha megbecsűjük egymást. Amikó valaki beteg, és köll neki útiköltségre, megszervezzük, gyűjtünk neki. De csak mink romák, a magyaroktú nem kérünk. Nem egyszer történt ez má meg.” (46 éves férfi, Tornyos)

„Nem szoktunk összegyűnni. Ha szervezek valamit, nem gyűnnek e. Pár éve a doktor Vasassa szerveztünk előadást, csak a Dusanka vót ott. Amikó vót az a vízkárosodás, telefonátam Beográdba, Novi Sadra. A Mirjanának ellepte a házát a víz. Mondom amara nekik, gyertek emberek, kiásni a gödröt, folyon e a víz. Nem gyűttek. Mondom a Benedek fiának, tudod a Mackónak, gyere ásni. Mongya: únála nincsen víz, oszt nem gyűtt. Pedig ott vót túlle a víz egy méterre.” (50 éves férfi, Zenta)

Mi hozna változást a romák életében? A válaszadók legnagyobb része Zentán is és Tornyoson is a munkahelyet tartja legfontosabb tényezőnek. Egyik interjúalanyom kifejtette, hogy az is nagyon fontos lenne, hogy a romák és nem romák megismerjék egymást.

„Nagyon fontos lenne, hogy megismerje a nem roma a romát. Amíg nem ismeri, csak rosszat gondol rúlla. Amikó megismeri, akkó belássá, hogy a romátú nincs jobb ember. Persze, aki normálisan gondókozik, mert köztünk is van jó ember is meg rossz ember is, mint minden nemzetben. A romák azok nagyon vendégszeretőek, meg segítőkészek is. Összetartóak. A család az első. Az idős szülőköt kötelezően rendezzük. Nincs az, hogy beaggyuk szegényházba. Ugyan má, az hogy néz ki. A család az szent dolog.” (46 éves férfi, Tornyos)

Jövőkép. Zentán a válaszadók többségére a pesszimizmus jellemző, míg a tornyosi válaszadók optimistábbak állnak a jövő elé, jövőképük pozitívabb, mint a zentaiaké.

A hipotézisek igazolása, összegzés

Kutatásom hipotézisei igazolódtak.

H1. Ezen hipotézis megválaszolására indikátorként a roma családok lakáskörülményeire, valamint a családok jövedelmi viszonyaira vonatkozó kérdéseket használtam. A kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy a tornyosi roma családok lakáskörülményei – építési mód, helyiségek száma, infrastruktúra, felszereltség – jobbak, jövedelmi viszonyaik kedvezőbbek, mint a zentai családoké.

H2. Második hipotézisem igazolására a közösség fennállását feltételező WARREN (1957) által felsorolt funkciókat vettem alapul:

1. A szocializáció, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba

A gyerekek felnőttkori személyiségének, értékeinek kialakulását alapvetően három nagy szocializációs forrás befolyásolhatja: a család, az intézmények és a környezet. A környezet, illetve a közösség akkor tudja szocializációs funkcióját betölteni, ha van a tagok között kommunikáció, közös cél, összetartás, elfogadás. Mindez a tornyosi romák esetében jelen van.

2. A gazdasági boldogulás funkciója – a közösség megélhetési lehetőséget biztosít tagjainak

A mai gazdasági helyzetben nagyon nehéz megélhetési lehetőséget biztosítani, de fontos az, hogy az összejövedelek alkalmával beszélgetnek a munkalehetőségekről, és ha mást nem is, legalább közmunkát biztosítanak a közösség néhány tagjának pályázat útján, Tornyoson és Zentán is.

3. A társadalmi részvétel, teljesítve a társasági élet iránti általános igényt

A tornyosiak részt vesznek a különböző rendezvényeken: falunap, aratóünnepség, saját maguk által szervezett cigánybál.

4. Társadalmi kontroll, megkövetelve a közösség értékeinek betartását

A tornyosi cigány vezetőnek autoritása van (ő magát inkább képviselőnek tartja, mintsem vezetőnek); ez fontos tényező a közösség értékeinek betartatásánál.

5. Kölcsönös támogatás, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok vagy túl sürgősek ahhoz, hogy azokat egy egyedülálló személy kezelni tudja.

Tornyoson közös akciók: betonozás, pénzgyűjtés útiköltségre, gyógyszerre.

Négy funkció betöltésének hiányában megállapítható, hogy Zentán a romák inkább csoportot, semmint közösséget alkotnak. „A csoport a társadalmi integrációk legalacsonyabb, legkezdetlegesebb, legprimitívebb foka ... egy magasabbrendű integráció a közösség.” (HELLER, idézi VARGA – VERCSEG 1998. 39.)

Megállapítást nyert tehát, hogy a zentai és tornyosi roma népesség között az életszínvonal, valamint a közösségi lét tekintetében is minőségi különbség van. A két tényező között pozitív kapcsolat áll fenn, ami arra enged következtetni, hogy a magasabb fokú társadalmi integráció pozitív hatással van az életszínvonal alakulására és fordítva, az anyagi biztonság feltétele a közösségi lét kialakulásának.

„A falusi társadalmat az erős, személyes kötelékek, a helyhez kötöttség és állandóság, a hagyományok tisztelete, a vallásos értékrend jellemzi. A városokban a kapcsolatok személytelenek és célirányosak, a normák intézményesült szabályok formájában jelennek meg, a vallásos értékrend helyébe a tudomány diktálta racionalitás lép.” (NISTOR 2010. 15.)

Felvetődik bennem a kérdés, hogy vajon a két település roma népessége közötti minőségi különbség csupán a falusi és a városi kapcsolatok eltérő sajátosságainak tudható be, vagy valami más is befolyásolja ezt? Ezen kérdés megválaszolására legyen egy újabb kutatás témája.

Témavezető: Héderné Dr. Berta Edina

Felhasznált irodalom

ANDORKA RUDOLF (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris Kiadó.

BADIS RÓBERT (2010): A romák társadalmi helyzete Szerbiában. *Regio, Kisebbség, Politika, Társadalom* 2010. évf. 1. sz. 141-153.

DOMINELLI, LENA (2010): *Az elnyomás elleni gyakorlat*. Előadás a Szegedi Tudományegyetem Egészségtudományi és Szociális Képzési Kar Szociális Munka és Szociálpolitikai Tanszék Jubileumi Konferenciáján. Szeged, 2010. május 21.

HÉDERNÉ BERTA EDINA (2011): *A cigány-magyar segítőkapcsolat speciális vonatkozásai*. Doktori disszertáció tézisei, kézirat. Budapest, ELTE PPK Pszichológiai Doktori Iskola.

LIÉGEOIS, JEAN-PIERRE (1994): *Romák, cigányok, utazók*. Budapest, Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központja.

NISTOR, LAURA (2010): *Közösségfejlesztés*. Bevezető fogalmak, módszerek, alkalmazások. Kolozsvár, Kolozsvári Egyetemi Kiadó.

SERPEL, ROBERT (1978): *Uticaj kulture na ponasanje*. Beograd, Nolit.

SZABÓNÉ KÁRMÁN JUDIT (2012): *A magyarországi roma/cigány értelmiség historiográfiája, helyzete, mentális állapota*. Budapest, Gondolat Kiadó.

SZUHAY PÉTER (1999): *A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Budapest, Panoráma.

T. KISS TAMÁS (2008): *Civilizációk – Kultúrák – Közösségek*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.

VARGA A. TAMÁS – VERCSEG ILONA (szerk.) (1998): *Közösségfejlesztés*. Budapest, Magyar Művelődési Intézet.

VIRÁG TÜNDE (2010): *Kirekesztve*. Falusi gettók az ország peremén. Budapest, Akadémiai Kiadó.

*

Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији.
<http://media.popis2011.stat.rs/2012/Nacionalna%20pripadnost-Ethnicity.pdf>.

Simon Zsuzsanna

Nők szerepvállalása a fegyveres erőknél

Összehasonlító elemzés a Magyar Honvédségben és a Rendőrségnél szolgáló nők tekintetében

Bevezetés

Az emberiség történelme során a férfi és a nő közösen, egymást kiegészítve létezett, ugyanakkor a két nem az élet számos pontján nem volt egyenrangú, azaz más szerepeket töltött be. Tudományos szinten a nemi különbségek vizsgálatakor két felfogás áll szemben egymással. Az egyik teória szerint a nemhez kötődő tulajdonságok eredetét a biológiában kell keresni, hiszen a két nem genetikai szinten is eltér egymástól (Pl: fizikai adottságok, fejlődési különbségek). A másik felfogás szerint a pszichológiában és a szociológiában kell keresni a válaszokat. Eszerint a nevelés fontossága a leghangsúlyosabb tényező. A viselkedés minták már kisgyermekkorban kialakulnak, a tanult mintáknak megfelelően. A szociológiai szaknyelvben a nem meghatározása kétféleképpen is megjelenik. Az egyik a biológiai (vagy szexuális) nem a „sex”, a másik a társadalmi nem a „gender”. A szociológiában uralkodó álláspont szerint a gender-t többek között a nevelés, a tapasztalatok és a külvilág elvárásai, tehát a szocializáció alakítja. A későbbi, felnőtt életben is a gender meghatározó szerepet játszik, mind a munka világában (a nők megjelenése a munkaerőpiacon), mind pedig a magánéletben (Pl: „anya-szerep”).¹

Ilyen kapcsolódási pont lehet a nők társadalomban betöltött szerepe adott történelmi korokban. Az emberiség korábbi történelme során általánosságban a nők szerepe a gyerekek születésétől a háztartás vezetéséig terjedt ki. Ebben a hagyományban változást a 20. század hozott, ezen belül is leginkább annak második fele. Európa és a világ blokkokra való tagozódása különböző társadalmi fejlődésmodelleket eredményezett. Míg „nyugaton” a nők szerepe minőségileg növekedett (feminista mozgalmak, jóléti állam kiépülése, jog- és esélyegyenlőség érvényesülése), addig térségünkben a nők más foglalkoztatási ágakban jelentek meg. Magyarországon például a II. világháború után komoly feladatként hárult a nőkre, hogy segíteniük kellett a háborúból kilábaló ország újjáépítésében (hasonlóan más európai államokhoz). Ez volt az első igazán fontos pont a nők életében, amikor férfiként kellett helytállniuk egy válságot követően. Emellett a gazdaság átalakulása és a jogegyenlőség elterjedése révén biztosítottá vált a nők tömeges munkába állása. Gondoljunk csak arra, hogy miképp alakult át a magyar gazdaság szektorálisan 1945-öt követően. 1945 előtt a társadalom nagy része az agrárszektorból élt, míg a

¹ ANDORKA RUDOLF (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó

XX. század második felében eltolódás volt tapasztalható az ipari, majd a szolgáltatási ágazat felé, ami a nők társadalmi szerepén is nyomot hagyott.

Kezdetben (1945-től) mivel mind a pénz, mind a technikai fejlettség hiányzott az iparból, így nagytömegű szakképzetlen munkaerőt alkalmaztak, köztük a nőket is. Ipari foglalkoztatottságuk oka leginkább a férfiak pótlása² és a könnyűipari ágazatok felemelkedése volt. A társadalom fokozatos elszegényedése és a terhek növekedése (adó, állami ellátórendszer kiszélesedése) miatt a családok megélhetéséhez már nem volt elég az egy kereső, viszont a nők munkaerőpiacra való belépése miatt a bérek alacsony szinten maradtak. Thorstein Veblen megfogalmazásában „*a munka egyenlő, sőt egyenlősítő*”, amely tézist alátámasztja, hogy 1975-re a munkát vállaló nők aránya a 20 évvel korábbihoz képest háromszorosára nőtt.³

A munkába állás mellett, a nők lehetőséget kaptak a tanulásra is, ami miatt a foglalkoztatás terén is egyre több lehetőség nyílt meg előttük (felsőoktatásban megnövekedett a részvételi arányuk). Dolgozhattak a szolgáltatások területén (pl. posta, távírda), a kereskedelemben, hivatalokban, lehettek orvosok, idővel már tudósok, kutatók, mérnökök is. Így a nők olyan szakmákban is megjelentek, amelyek korábban tradicionálisan férfi szakmák voltak, tehát utolérték a másik nemet, sőt „versenyárssá” váltak. Tanulmányomban két ilyen privilegizált, bizonyos értelemben speciális, területet szeretnék bemutatni, a nők szerepvállalását a rendőrség és a hadsereg keretén belül.

Az elmúlt évtizedek alatt a férfiak és a nők egyenjogúsága közötti szakadék ma már mondhatni minimálisra csökkent⁴. Az egyenjogúsítási mozgalmaknak és törekvéseknek hála ma már számos törvény és rendelet biztosítja, hogy a nemek között egyenlőség legyen az élet minden területén, így a munka világában is. Ezeknek az intézkedéseknek köszönhető, hogy a nők is elhelyezkedhetnek olyan szakmákban, amelyek valaha hagyományosan csak férfiak által művelhető munkák voltak.

Tanulmányomban két olyan szakmát szeretnék kiemelni, amelyek korábban elérhetetlennek bizonyultak a nők számára: a hadsereget és a rendőrséget. Aktuális témának érzem ezt, mivel az adatok azt mutatják, hogy ma a haderő állományának egyötöde nő és a rendőrségen is hasonló arányú a nők reprezentációja. Így ha nem is mondható, hogy a nők és férfiak egyenlő arányban lennének jelen ezeken a munkahelyeken, de mint majd munkámból látható lesz, az utóbbi ötven évben egy lassú, de biztos tendencia növekedés volt tapasztalható.

² A II. világháborúban „csak” Magyarország 1 millió embert veszített, akiket a gazdaságban „pótolni” kellett, emellett a berendezkedő új politikai elit célja volt az adófizetők arányának növelése, ezért is kívánták a nőket integrálni a munka világába.

³ AMBRUS ATTILÁNÉ DR. KÉRI KATALIN (2000): *A nők helyzete Magyarországon az 1950-es évek első felében*. Konferencia, Dunaujváros, 2000. május 2.

⁴ Igaz a nyílt diszkrimináció megszűnt, azonban annak jelei burkoltan még léteznek napjainkban is, amellyel a tanulmány hivatott foglalkozni.

Kutatói kérdések

Tanulmányomban a nők megjelenését vizsgálom egy speciális foglalkoztatói területen, a fegyveres erőknél, amely ezen területekre vonatkozó kutatói kérdéseket „igényel”:

1. *Mi motiválja a nőket, hogy olyan helyen dolgozzanak, amely egy hagyományosan férfi szakma?*
2. *Miért csak az utóbbi időszakban nyílt meg a nők érdeklődése ezen pozíciók betöltése felé?*
3. *Munkahely, hivatás vagy presztízs a számukra?*
4. *A szakma minden területén tudnak megfelelően teljesíteni?*
5. *Vannak-e problémák vagy tényleges az esélyegyenlőség?*
6. *Ha vannak problémák, azok részei-e a nemi szerepek megváltozásának?*
7. *Milyen a társadalom és a család általi megítélése a nők megjelenésének ezekben a szakmákban?*

A kutatói kérdések megfogalmazásánál nagy szerepet játszott az elemzett szakirodalom, amely munka során számos tisztázatlan kérdés körvonalazódott, mint az ezen szervezetekben dolgozó nők motivációja, gondolkodásuk saját státuszukról, az előrébb jutás kérdése, vagy a férfi-női egyenlőség a Honvédségen és a Rendőrségen belül.

Hipotézisek

A hipotéziseim szintén a szakirodalom elemzése során fogalmazódtak meg, amelyek a következők:

1. *A 20. század jog- és esélyegyenlőségi mozgalmi elvezettek ahhoz, hogy napjainkra természetessé vált, hogy a nők az élet minden területén be tudják tölteni a férfiak pozícióit és el tudják látni a feladataikat.*
2. *A nőkhöz kapcsolható tulajdonságok bizonyos helyzetekben jobban alkalmazhatók, mint a férfiaké.*
3. *Az elmúlt 20-25 évben érzékelhetően mérséklődtek a nők iránti sztereotípiák a korábbi évekhez képest.*

A hipotézisek az utóbbi időben tapasztalható tendenciát kísérlik meg keretek közé foglalni, amely a nők egyre nagyobb reprezentációja az élet minden területén, jelen esetben az állami szervek két speciális ágában. A tanulmány feladata a hipotézisek alátámasztása, esetleges cáfolása tudományos módszerekkel.

Módszertan

A tanulmány alappillére a vonatkozó szakirodalom másodelemzése, amely segítségével megkísérli összehasonlítani a Honvédségen és a Rendőrségen belül az utóbbi évtizedekben megjelenő, majd növekvő női állományt, annak motivációját és társadalmi szerepét összességében. A kutatás célja az intézmények női állományának helyzetének elemzésén és összefoglalásán túl a komparatisztika, a két szervezet eltérő jellemzőinek megfogalmazása, összevetése. Ilyen terület a létszám-arányban, a rangban való eltérés, vagy a motiváció, kapcsolat a férfi munkatársakkal, külföldön-műveleti területen való részvétel stb.

A munka magyar, angol és német nyelvű szakirodalom másodelemzésén alapul. A kutatás során a Honvédséget illetően a következő tudományos munkák, publikációk voltak a meghatározóak⁵: 1. Dr. Bolgár Judit – Gál Anna: Gondolatok a katonanők esélyegyenlőségéről az önkéntes haderőre történő áttérés kapcsán. 2. Dr. Bolgár Judit – Kormos Zsuzsa: Nők a hadseregben. 3. Ballainé Krikker Zsuzsanna: A katonanők képvisellete a Magyar Honvédségben. 4. Túri Viktória: A pszichés terhelés hatása különleges helyzetekben, különös tekintettel a megküzdési stratégiák nemek szerinti változataira. 5. Túri Viktória: Az előítéletek és sztereotípiák megjelenése a katonanők életében. 6. Olasz Lajos: Women soldiers of NATO countries in combat duty. 7. Sarah Garcia – Siposné Kecskeméthy Klára: Katonanők a NATO tagállamok fegyveres erőiben.

A Rendőrség vizsgálatánál a következő szakirodalmak a reprezentatívak: 1. Földesi Krisztina: Rendőr = REND + ŐR + (NŐ)? Nők és férfiak a rendőrségen (2013). 2. Sárközi Irén: Nők a rendészetben. 3. Sárközi Irén: Nők a férfiak munkavilágában – Avagy nők a rendőrségen. 4. Sárközi Irén: Nők a rendészetben. 5. John S. Dempsey – Linda S. Forst: An introduction to policing (2010). 6. Louise A. Jackson: Women Police Gender, Welfare and Surveillance in the Twentieth Century. 7. Mangai Natarajan: Women police in a changing society – Back door to equality.

A szakirodalom másodelemzése mellett segítséget nyújtottak az Egyenlő Bánásmód Hatóság és a Központi Statisztikai Hivatal kimutatásai, statisztikái, valamint a Humán Szemle, a Belügyi Szemle, a Magyar Honvéd, az Új Honvédségi Szemle, a Munkaügyi Szemle, a Rendészeti Tanulmányok és az Új Rendészeti Tanulmányok vonatkozó munkái, tanulmányai, cikkei, kutatásai, egyben pedig összefoglalói.

A módszertani keretek zárásaképp a következőkben szükséges megjelölni olyan antinómiákat, ellentmondásokat, amelyek a tanulmány elkészítése során szembeötlőek voltak. Ilyen például a szakirodalom azon állítása⁶, miszerint a rendőrnők létszáma az elmúlt években néhány százalékról 30 százalékra növekedett,

⁵ A szakirodalom gyűjtemény nem teljes, a többi felhasznált irodalom a tanulmány végén lévő „Szakirodalom és forrásjegyzék” pontban található.

⁶ FÖLDESI KRISZTINA: *Férfiak és nők a rendőrségen*. In.: „2004-ben 17 % volt a hivatásos szolgálatot ellátó női állomány aránya, ami 2012-re 30 %-ra nőtt.”

amely arányt adat hiányában sem alátámasztani, sem cáfolni nem tudok. Probléma, hogy ebben a kérdésben nincsenek friss kutatások, adatok (2004-es a legfrissebb), amelynek oka a téma kevésbé kutatottsága, vagy az adatok nyilvánosságára hozatalának hiánya lehet. Továbbá a katonanőkről szóló szakirodalmak gyakorta jelölik meg úgy a rendőrök arányát, hogy az hasonló a Honvédségben szolgáló nők arányához, ami 20 százalék, ám erről a Rendőrség nem hozott nyilvánosságra pontos adatokat.

A kérdéskör vizsgálatánál elsődleges forrásként szolgálnak a szakirodalmak, ugyanakkor azokat érdemes több aspektuson keresztül vizsgálni, mint az előző példa is mutatja, mert ellentmondásokhoz vezető megállapítások születnek. Újabb problémákhoz vezethet a két intézmény női állományának ellentmondó mértékű „kutatottsága” is, míg a NATO tagság révén a katonanőkről számos publikáció, kutatás jelent meg, addig Magyarországon és világszinten az adott ország rendőrségének női állományáról kevés szó esik tudományos szinten. Emellett szükséges arról is szólni, hogy a kérdésnek nemzetbiztonsági vonulatai is vannak, emiatt is bizalmas az adott állományok nemi, végzettség szerinti stb. összetétele.

A tanulmány feladata az ezen ellentmondásokra való figyelemfelhívás is egyben, emellett, hogy leíró és összehasonlító feladatot végez.

I. Történeti áttekintés

I.1. Nők a Magyar Honvédségben

A 20. század jelentős változásokat hozott magával, mind gazdasági, mind társadalmi, szociális és demográfiai szinten, ami miatt rákényszerült a világ a nemi szerepek újragondolására. A nők hatványozottan jelentek meg a munkaerőpiacon. Az egyik ilyen terület a honvédelem, amely a történelem folyamán, olyan szakmákként élt a köztudatban, mint ami „kizárólagosan” a férfiak hivatása és nem a nőké. A következőkben ezen szervezet magyarországi története kerül górcső alá.

A legtöbb országban a század második felére, a rendőrséghez hasonlóan, elterjedté vált, hogy nők is szolgálhatnak az adott országok hadseregeiben. Minden országban azonban eltérő számban és eltérő pozícióban voltak és vannak jelen (lásd: az izraeli hadsereg példája, ahol a nők is sorkötelesek).

Magyarországon 1945 előtt is voltak már nők a hadseregben, de nem mint harcoló alakulatban résztvevő tagok, hanem egészségügyi feladatokat ellátó személyzet. A háború után önkéntes nőket is alkalmaztak különböző feladatokra, mint légvédelem, logisztika, híradás, hírszerzés, adminisztráció.⁷

Tehát a II. világháború után azonnal nem volt lehetséges nőként a hadsereghez jelentkezni, csak önkéntesként. „1945 április – májusában Budapestről és vidékről (...) 120 önkéntes nő vonult be kiképzésre a Kilián György Laktanyába. Az önkéntes nőket a kiképzés után a következő területeken alkalmazták:

⁷ BALLAINÉ KRIKKER ZSUZSANNA (2010): *A katonanők képvisellete a Magyar Honvédségben.*

- *ellátó szolgálat különböző ágazataiban (élelmezés, raktározás)*
- *az egészségügyi szolgálat területén*
- *légvédelmi figyelő- és jelző szolgálatban*
- *gépjárművezetésben*
- *hírszerzőszolgálatban*
- *adminisztrátor, tisztviselő, küldönc beosztásokban.*”⁸

A jelentkezés csak 1948 után vált lehetségessé, így csak az '50-es évek elején avatták fel az első női katonákat⁹. Az 1956-os forradalom után azonban megint megszűnt a nők számára ez a lehetőség.¹⁰

A '60-as években ezen a szigoron enyhítettek és engedélyezték, hogy mindenféle előképzetség nélkül a nők is jelentkezhessenek katonai pályára, azonban katonai iskolába nem nyerhettek felvételt még ekkor. Ez azt eredményezte, hogy nem volt lehetséges a szakmai és rendfokozati előrelépésük. 1985-ben kezdődött meg a nők hadkötelezettség szerinti összeírása. Ezután már nők is jelentkezhetek először a Bolyai Főiskolára, 1997-től pedig a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemre is.¹¹

Magyarországon először katonai főiskolát végzett női tiszteket 1998. augusztus 20-án avattak fel. Ekkor 29 nő végzett a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola híradó-, pénzügyi és rádióelektronikai felderítő szakán. Fontos pontja volt a nők ügyének, amikor '90-es évek végén, 1999-ben a Bécsben megrendezett „*Nők a hadseregben*” című konferencián Magyarországot pozitív példaként említették meg, mivel jelentősen növekedett a számuk a néhány évvel korábbihoz képest. Ezzel együtt, már nem csak irodai-, egészségügyi- és kiszolgáló munkákat végezhettek el, hanem megjelentek a harcoló alakulatokban is (Pl.: ENSZ-missziók, IFOR, SFOR).¹²

A '90-es években növekedett a legdinamikusabban a katonanők létszáma. Ennek az egyik oka, az akkori humánpolitika volt, amelynek köszönhetően töme-

⁸ BOLGÁR JUDIT - KORMOS ZSUZSA (1997): *Nők a hadseregben*. Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ

⁹ A népi demokrácia három rövid évét követően 1948-tól megtörtént Magyarország „szovjetizálása”, ami a hadseregben is változásokat eredményezett, a korábbi tradicionális modell átalakult, bárki tagja lehetett a Népköztársaság Hadseregének, így a nők is (társadalmi különbségek felszámolására hivatkozott a hatalom). Továbbá Magyarország irreális nagyságú hadsereget tartott fent, hivatkozva a III. világháborúra való felkészülésre, amelyben a női alakulatokra is számítottak.

¹⁰ TÚRI VIKTÓRIA (2008): *Az előítéletek és sztereotípiák megjelenése a katonanők életében*.

¹¹ BALLAINÉ KRIKKER ZSUZSANNA (2010): *A katonanők képviselője a Magyar Honvédségben*.

¹² SARAH GARCIA - SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA (2000): *Katonanők a NATO tagállamok fegyveres erőiben*. Hadtudomány X. évfolyam/1,

gesen váltak polgári alkalmazottak tiszthelyettesé, az állományarányok javítása miatt, illetve a másik ok a NATO-hoz való közeledés, majd csatlakozás volt^{13, 14}

Manapság a férfiak és nők közötti egyenlőség tekintetében sokat javult a helyzet a korábbi évtizedekéihez képest, ám ma is a Magyar Honvédségben dolgozó nők nagyobb része a tradicionális munkakörökben dolgozik (Pl.: adminisztratív munkát végez irodában). „*A hivatásos állományú nők többsége tiszthelyettes. A katonák 5%-át kitevő katonanők 1998 óta kapnak azonos beosztásban azonos bért, és 1996-tól tölthetnek be harci beosztásokat is. A férfiakkal azonos katonai képzettségű nők száma az ezredfordulón emelkedett kevéssel 100 fölé.*”¹⁵

A HM Közgazdasági és Pénzügyi Ügynökség 2009. december 1-jei adatai szerint a Magyar Honvédségben 3814 katonanő szolgált. Ez az egész állománynak megközelítőleg egyötöde. A katonanők 58%-a hivatásos (2193 fő), 42%-a (1621 fő) pedig szerződéses állománykategóriában szolgál. A női katonák honvédtől ezredesig valamennyi rendfokozati kategóriában megtalálhatók, de női tábornok még nem volt Magyarországon.

Rendfokozat	Nők (%)
Zászlós	39
Törzszászlós	48
Főhadnagy	27
Százados	23
Őrnagy	13
Alezredes	6
Ezredes	4
Tábornok	0

1. táblázat: *A rendfokozatok megoszlási aránya (2009)*¹⁶

A legtöbb katonanő a zászlósi rendfokozatban (39%) vagy a törzszászlósi rendfokozatban (48%) szolgál. Ahogyan emelkedik a rendfokozat, úgy csökken a katonanők aránya az adott rangban a férfiakhoz viszonyítva: főhadnagyként 27%, századosként 23%, őrnagyként 13%, alezredesként 6%, ezredesként az összes rendfokozatot viseltek 4%-a szolgál.¹⁷

¹³ A NATO hivatalosan támogatja, előírányozza a női arányok növekedését az adott nemzeti hadseregekben.

¹⁴ BALLAINÉ KRIKKER ZSUZSANNA (2010) : *A katonanők képvisellete a Magyar Honvédségben.*

¹⁵ SZABÓ MÁRIA (2001): *Nők és a hadsereg.* Rubicon, 2001/6

¹⁶ BALLAINÉ KRIKKER ZSUZSANNA (2010): *A katonanők képvisellete a Magyar Honvédségben.*

¹⁷ BALLAINÉ KRIKKER ZSUZSANNA (2010): *A katonanők képvisellete a Magyar Honvédségben.*

Napjainkban, ha egy nő a katonai pályát választja, akkor a következő módokon teheti azt meg:

- A toborzóirodában jelentkeznek a meghirdetett állások valamelyikére.
- Az érettségi után jelentkeznek a Kinizsi Pál Tiszthelyettes Szakképző Iskolába vagy pedig a Nemzeti Közszolgálati Egyetemre.
- Közalkalmazottként vagy köztisztviselőként kezdeményezik hivatásos vagy szerződéses állományban vételét.
- Önkéntes tartalékosnak jelentkeznek.¹⁸

Manapság a nők hadseregben való alkalmazásának több oka is van. Az első ok a nemzeti jogrendszer vonatkozó szabályai. A jogrendszer szabályozása szerint biztosítani kell a nőknek társadalmon belüli számarányának megfelelően az adott munkahelyeken betöltendő státuszát. Ezt a rendszert jellemzően a hagyományok, a közvélemény uralkodó áramlata és a kulturális normarendszer alakítja. Második ok a katonapolitika általános iránya és stratégiája. A kormányzat katonapolitikája meghatározhatja a nők hadseregbeli integrációját, a hadseregben belüli feladatait és a különböző beosztások elérésének lehetőségeit. Harmadik ok az állampolgári jogok és kötelezettségek. Ahol csak a férfiakra terjed ki az általános hadkötelezettség, ott más szabályok vonatkoznak a nőkre, mint azokban az országokban ahol a nőkre is kiterjed. Az utolsó ok a nők számára biztosított szolgáltatások és munkafeltételek színvonala. Ezek határozzák meg, hogy milyen juttatásokat kaphatnak és a fegyelmezés valamint az előremenetel rendjét.¹⁹

I.2. Nők a Rendőrségnél

Ahogy már korábban említettem, a felgyorsult világ a 20. században eltolta a nemi szerepeket, sőt sok esetben fel is cserélte azokat. A változás életre hívója a szükség volt. Az előzőleg említett Honvédség mellett a Rendőrséget tekinthetjük még egy kimondottan férfiak által művelt szakmának az őskorig visszanyúló tradicionális érvekre hivatkozva.

Bobák Artúr 1985-ben megjelent tanulmánya szerint 1945-ig a nők csakis takarítónőként, szolgálként vagy esetleg gépíróként dolgozhattak ebben a szakmában. 1946 januárjában történt az első változás, amikor is 18 nőt beiskoláztak rendőrképesítő tanfolyamra. A tanfolyam sikeres elvégzése után, még az év márciusában ki is nevezték és állományba vették őket. Ezt követően a folyamatosan jelen voltak a nők is, bár leginkább adminisztrációs feladatokat végeztek velük.²⁰ Ettől

¹⁸ A Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2001. évi XCV. törvény

¹⁹ DR. BOLGÁR JUDIT - KORMOS ZSUZSA (1997): *Nők a hadseregben*. Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ

²⁰ BOBÁK ARTÚR (1985): *Nők a rendőrségnél 1945-1985*. Új Rendészeti Tanulmányok különkiadás

az időponttól kezdve lassú növekedés indult meg a nők számát tekintve a rendvédelem területén.

Az elkövetkezendő évek sem hoztak kiemelkedő változást a nők helyzetében, viszont új problémaként merült fel az, hogy a nőknek ugyanazoknak az elvárásoknak kellett megfelelniük, mint a férfiaknak, úgy hogy közben a társadalmi elvárások nem változtak a nőkkel szemben (Pl: gyereknevelés, a háztartás vezetése). Mivel tehát nem következett be szemléletbeli változás, így ez járulékos terheket rótt a rendőrségnél dolgozó nőkre és ez sokszor a családi élet romlását vonta maga után²¹.

A nők helyzetének vizsgálatával csak a '60-as évek végén kezdtek el foglalkozni. Ekkoriban a Belügyminisztérium utasításban kiadta, hogy mérjék fel az adott helyen dolgozó nők helyzetét főcsoport-főnökségenként. A vizsgálatok azt mutatták, hogy alapvetően az ott dolgozó nők aránya és helyzete nem rosszabb, mint a gazdasági területeken dolgozó nőké. Azonban kiemelték, hogy a vezetés a nőkkel szemben egyre több elvárást támaszt (Pl.: a végzettség kérdése). 1970-ben a statisztikai adatok szerint a Belügyminisztérium központi állományába 3290 nő tartozott, akiknek a 13,3%-a végzett egyetemet vagy főiskolát és 36,4%-uk szerzett középfokú végzettséget. A nők ilyen számú jelenléte ellenére sem volt jellemző, hogy egy nő felelősebb posztot kapjon. Egy 1971-ben rendezett konferencián a nőfelelősök azt kérték, hogy több nő tölthessen be ezentúl magasabb pozíciót. Tekintve, hogy 1970-ben csupán két nő töltött be osztályvezetői vagy osztályvezető-helyettesi posztot.²²

A '80-as évek közepén, Robert Reiner tanulmányában a *The politics of the police*-ban hét pontban összefoglalta a modern rendőrség követelményeit. Ezek közül kiemelendő, hogy a rendőrség személyzeti összetételének tükröznie kell a társadalom szociális összetételét. Ez az aránykijelölés pedig a nőkre is vonatkozott, mivel társadalmon és népességen belüli arányuk fokozatosan növekedett a korábbi évtizedekben (lásd: átlagéletkor növekedése, halálozási ráta eltérése férfiak és nők között). A nyolcvanas években a nők tömegesen jelentek meg a rendőri pályán, azonban még ez a létszám is elenyésző volt a férfiakéhoz képest.

A '90-es évek elején a Magyar Rendőrség állományának 8%-a állt csak nőkből. Ez a szám nagyjából megfelelt az európai átlagnak: Olaszországban ekkor 8,5%, Norvégiában 7,5%, Hollandiában 12,2%, Svédországban 11,1%, Finnországban 5%, és Írországból 3,9% volt a nők aránya a rendőrségnél.²³

1994-ben a téma jeles kutatója, Sárközi Irén a magyar rendőrnők körében végzett egy kutatást, amelyben azt vizsgálta, hogy a nőknek sikerült-e beilleszkedniük a Rendőrség életébe. Az eredmények azt mutatták, hogy a nők megtalálták a helyüket a Rendőrségnél, a többségük elégedett volt a beosztásával és úgy gondol-

²¹ Ez a jelenség ahhoz is vezethet, hogy a rendőrségnél szolgáló nők kisebb hányada férjhez, illetve vállal gyermeket (ezen mutatókról pontos adatok nincsenek).

²² SÁRKÖZI IRÉN (2008): *Nők a rendészetben*. Doktori (PhD) értekezés

²³ SÁRKÖZI IRÉN (2002): *Nők a férfiak munkavilágában- avagy nők a rendőrségen*. Munkaügyi Szemle 2002/6.

ták, hogy a főnökeik is elégedettek velük. Ezen kívül azt is kimutatta a vizsgálat, hogy a magyar rendőrnők ambíciója nem terjedt ki arra, hogy vezető funkcióba szerettek volna kerülni. Ehelyett a munkájukat szerették volna felkészültebben, magasabb színvonalon végezni. A társadalom vizsgálata is hasonlóan pozitív képet mutatott. Úgy tűnt, hogy az állampolgárok részéről nagyobb megbecsülés övezi a rendőrnöket, mint a férfi kollégáik vagy főnökeik részéről. A 2004 végén készült felmérés szerint a nők aránya 10 év alatt megduplázódott, tehát 16% lett.²⁴

A legfrissebb adatok szerint 2012-ben a rendőrnők száma elérte a 30%-ot a Rendőrségnél²⁵ Azonban ez az adat szakirodalmi hivatkozás hiányában ellentmondásokkal terhelt, mivel a Honvédség mutatóinál és a Központi Statisztikai Hivatal kutatásaiban is 19 % van megjelölve, mint a Rendőrség női állományának arányaként. A gyakorlati tapasztalatok alapján elmondható azonban, hogy jelentős a női állomány arányának növekedése a Rendőrségen belül (20 év alatt majdnem megháromszorozódott), amely tendencia alátámasztja, hogy ezen területen kezd növekedni a nők testületen belüli elfogadottsága.

I.3. Jogi szabályozás

A munkahelyeken való nemek közötti egyenlőség biztosítását Magyarország Alaptörvénye foglalja magába. A XV. cikke kimondja többek között, hogy:

(2) Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja.

(3) A nők és a férfiak egyenjogúak.

(4) Magyarország az esélyegyenlőség megvalósulását külön intézkedésekkel segíti.

(5) Magyarország külön intézkedésekkel védi a gyermekeket, a nőket, az időseket és a fogyatékkal élőket.²⁶

A munkahelyi emancipáció ellenére a legutóbbi népszámlálás adatai azt mutatják, hogy a foglalkozási főcsoportok közül a fegyveres szerveknél hivatásos állományban dolgozó nők - tehát a katonanők és rendőrnők – száma (19%) még mindig jóval alacsonyabb, mint a legtöbb egyéb helyen dolgozó nőké.

²⁴ SÁRKÖZI IRÉN (2008): *Nők a rendészetben*. Doktori (Phd) értekezés

²⁵ FÖLDESI KRISZTINA (2013): *Férfiak és nők a rendőrségen*,

²⁶ Magyarország Alaptörvénye XV. cikk

Foglalkozási főcsoport	Férfi (fő)	Nő (fő)	Arány (férfi-nő %)
Gazdasági, igazgatási, érdek-képviselési vezetők, törvényhozók	127192	74906	63-37
Felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások	272298	353646	43-57
Egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások	259703	417905	38-62
Irodai és ügyviteli (ügyfélkapcsolati) foglalkozások	62107	199478	24-76
Kereskedelmi és szolgáltatási foglalkozások	264777	368339	42-58
Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozások	80317	31092	72-28
Ipari és építőipari foglalkozások	489684	60435	89-11
Gépkezelők, összeszerelők, járművezetők	337017	140147	70-30
Szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozások	192745	191626	50-50
Fegyveres szervek foglalkozásai	15711	3598	81-19

2. táblázat: KSH - A foglalkoztatottak nemek és foglalkozási főcsoport szerint 2011²⁷

A történeti elemzést követően összességében elmondható, hogy napjainkra a fegyveres szervek kategóriáját tekintve a nők aránya növekedő tendenciát mutat, mind a Honvédség, mind pedig a Rendőrség állományán belül, azonban rangban és a vezetésben való reprezentáció alapján a nők még 2014-ben sem töltenek be olyan pozíciókat, mint a férfiak.

II. Külföldi tapasztalatok

Szükséges a két vizsgált magyarországi intézmény női állományának a nemzetközi összehasonlítása is, amely közvetett módon mutatja a nők növekvő reprezentációját a vizsgált állományokban. Magyarország, mint NATO tagállam, beleilleszkedik egy szövetségi rendszerbe és annak normarendszerébe, amelyhez hozzátartozik az is, hogy az esélyegyenlőség révén igyekszik a nők számára is megnyitni a szervezetben való részvételt.

A rendőrnők esetében az Európai Unió azon törekvése a megemlíthető, amely stratégiaszerűen kívánja növelni a nők részvételét a munkaerőpiac összes ágában. Az európai összehasonlításon túl érdemes bevonni az elemzésbe az Egye-

²⁷ KSH statisztika

(http://www.ksh.hu/nepszamlalas/docs/tablak/foglalkoztatasi/08_01_02_07.xls)

Megtekintés dátuma: 2014.11.04.

sült Államokat is, amely igaz NATO tagállam, de rendőri struktúrájában a nők szerepe kevésbé meghatározó, mint a hadseregben.

A fejezetben szeretném röviden vázolni néhány ország példáján keresztül, hogy más országok miként kezelik a nők csatlakozásának kérdését a rendfenntartó erőkhöz.

II.1. Honvédelem, katonaság

A NATO minden országa integrálta a nőket is a hadseregbe, de a különböző kultúrák különböző mértékű integrációt is jelentenek. Az összes országban létrehozta olyan szervezeteket, amelyek a diszkrimináció elleni harcban és az esélyegyenlőség biztosításában vesznek részt. A legtöbb országról elmondható, hogy békeidő esetén a nők nagy része nem kötelezően, hanem önkéntes alapon szolgál a hadseregben. A jogszabályi rendelkezéseknek köszönhetően jellemző az országokra, hogy a foglalkoztatás, kiképzés, kiválasztás, fizetés és az előléptetés szintjén sincsen különbség a két nem között.²⁸

II.1.1. Kanada

Kanadában 1968-ban a három haderőnem egyesült, így a nőknek is szabad út nyílt belépni az egységekhez, kivéve a harci beosztásokat, lokátormegfigyelést és a tengeri szolgálatot. 1970 óta, e három ág kivételével minden beosztást betölthetnek. 1989-ben a Kanadai Emberi Jogok Bírósága javasolta valamennyi, a nők alkalmazását korlátozó intézkedés megszüntetését a hadseregben, kivételt a tengeralattjárón teljesített szolgálat jelentette. 1989 óta a főtiszti rendfokozatú nők aránya folyamatosan nő, miközben a tiszti rendfokozatúaké csökken.

2001-ben a nők aránya 11% volt a reguláris erőknél és 18,6% a tartalékos erőknél.

II.1.2. Amerikai Egyesült Államok

Alapvetően az 1948-ban kiadott integrációs törvény célja lett volna a nők helyzetének a szabályozása a hadseregben, de a valós integráció csak a '70-es években indult el. Ehhez az 1972-ben kiadott egyenlő jogok törvényének módosítása biztosította az alapot. A 2000-es évek elején hozzávetőlegesen 200 ezer nő szolgált a hadsereg aktív állományában és százezrek voltak az önkéntes állomány tagjai. Ma az amerikai fegyveres erők mintegy 15 %- a nő.

²⁸ SARAH GARCIA - SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA (2000): *Katonanők a NATO tagállamok fegyveres erőiben*. Hadtudomány X. évfolyam/1.

II.1.3. Németország

Az első női katonák 1975-ben kezdhették meg a szolgálatukat a Bundeswehr egészségügyi szolgálatánál orvosként, fogorvosként, állatorvosként és gyógyszerészként. 1988-ban lehetővé vált, hogy az egészségügy összes területén dolgozhassanak katonanők önkéntes alapon. A NATO legtöbb országához hasonlóan, Németországban is folyamatosan nő a katonanők aránya. 2001-ben 4493 katonanő szolgált a német hadseregben. A női tisztjelölteteket csak a katonai egészségügyi iskolákba veszik fel és a hadseregbe is csak azok kerülhetnek be tiszthelyettesnek vagy sorállományúnak, akik megfelelő szakismerettel és munkatapasztalattal rendelkeznek a szakterületükön.

II.1.4. Egyesült Királyság

Az 1990-es évektől a brit hadseregben belül a legtöbb beosztás a nők számára is elérhető lett. 1994-re integrálódtak az összes haderőnembe (légi-, szárazföldi csapatokba és haditengerészeti egységekbe). Van azonban néhány olyan beosztás, ahol nem szívesen alkalmaznak nőket, amelyek a következők: tengerészgyalogos kommandók, a gyalogság, a királyi lovasság és a légierő deszant ezrede. A 2000-es évek elején a brit hadsereg közel 8%-a volt nő.

A nők aránya a hadseregben növekvő tendenciát mutat. 2001-ben a létszámuk kb. 27 ezer fő volt, a hadsereg 8%-a.²⁹

A következő táblázat azt foglalja össze, hogy 2001-ben hány katonanő szolgált a NATO tagországok hadseregeiben. Mivel friss adatok nem publikusak, így a bő egy évtizeddel ezelőtti adatokkal szükséges dolgoznom. Azonban úgy gondolom, hogy mivel az eltelt idő alatt az integráció még kiterjedtebb lett, így valószínűleg ezek az adatok növekedtek.

²⁹ BOLGÁR JUDIT–SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA (2001): *Nőket a hadseregbe?! Katonanők a NATO-tagállamok fegyveres erőiben*. Hadtudomány 2001/3.

<i>Ország</i>	<i>Létszám</i>	<i>A nők %-os aránya a teljes haderőben</i>	<i>A teljes haderő létszáma*</i>
Belgium	3 147	7,4	44 450
Kanada	6 630	10,8	61 547
Csehország	1 695	7,4	61 700
Dánia	996	6,0	32 900
Franciaország	27 092	8,1	380 820
Németország	4 197	1,1	347 100
Görögország	6 155	3,8	162 300
Magyarország	2 198	4,0	49 100
Olaszország	-	-	325 150
Luxemburg	47	0,06	800
Hollandia	4 173	7,5	57 180
Norvégia	891	5,0	33 600
Lengyelország	167	0,43	241 750
Portugália	2 489	6,8	59 300
Spanyolország	3 486	3,4	197 500
Törökország	754	1,0	639 000
Nagy-Britannia	16 146	7,7	208 636
Amerikai Egyesült Államok	198 139	13	7 447 000

3. táblázat: *A nők aránya a NATO tagállamok hadseregeiben (1998-1999)*³⁰

II.2. Rendőrség

II.2.1. Egyesült Királyság

Az a tény, hogy a nők is megjelenhettek a rendőri szervezetben, az leginkább két dolognak az eredménye volt. Az egyik, hogy nagy hagyománya volt az Egyesült Királyságban annak, hogy a nők önkéntesen csatlakoztak katonai szerve-

³⁰ SARAH GARCIA - SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA (2000): *Katonanők a NATO tagállamok fegyveres erőiben*. Hadtudomány X. évfolyam/1.

zetekhez. A másik fontos elem a szüfrazsett mozgalmak. Ezek eredményeképpen 1914-ben megalakult a Női Rendőri Szolgálat, amely egy önkéntes szervezet volt. Ennek hatására a Scotland Yard létrehozott egy női rendőrfőosztályt. A nők számára igazán a II. világháború után nyílt meg a lehetőség a rendőrséghez való belépésre. Ekkortól kezdődött meg a rendőrnők számának emelkedése.

Ahogy a táblázatban is látszik, a nők rendfokozatai széles skálán mozognak és szinte mindegyik vezetői szinten megtalálhatók. Mivel az adatok 1995-ösek, így feltételezhető, hogy mára ez a tendencia csak növekedett és meg több nő tudott magasabb szinteken is elhelyezkedni.³¹

Rendfokozatok	Ausztrália (%)	Anglia és Wales (%)
constable (közrendőr)	17	14
sergeant (örmester)	2,4	4
inspector (felügyelő)	1,3	3
chief inspector (főfelügyelő)	0	2
superintendent (rendőrkapitány)	0	1,5
chief superintendent	5,7	1,5

4. táblázat: Rendőrnők rendfokozatai Angliában (1995)³²

II.2.2. Amerikai Egyesült Államok

Az USA-ban először a nőket rendőröknek, a gyermekek körében végzett bűnmegelőzés miatt vették fel. 1910-ben nevezték ki az első olyan rendőrnőt, aki teljes rendőri munkát látott el. A nőket a rendőrségen való viszonylag korai megjelenésük ellenére, sokáig akadályozták a rendőri egységeknél. Nagyobb számban a '70-es évek elejétől kezdve jelenhettek meg (1972-ben a Polgári Jogok Törvényének módosítása következtében). Korábban nagyon kis százalékban voltak jelen. Az 1971 és 1977 közötti időszakban a számuk megduplázódott. Manapság a nők is széles körű rendészeti feladatokat látnak el, köztük olyanokat is, amelyek hagyományosan a férfiak hatásköre volt, mint a járőrözés, forgalomirányítás vagy a nyomozás.^{33,34}

³¹ *History of women in the police force.* Forrás: Old Police Cells Museum (http://www.oldpolicecellsmuseum.org.uk/page_id_512.aspx)

Megtekintés dátuma: 2014.11.10.

³² JENNIFER BROWN (1996): *Women, Policing and the Millennium.* Phd dolgozat

³³ *A history of women in policing* Forrás: National center for women & policing (<http://womenandpolicing.com/history/historytext.htm>)

Megtekintés dátuma: 2014.11.03.

³⁴ JOHN S. DEMPSEY - LINDA S. FORST (2012): *An introduction to policing.*

II.2.3. Kanada

Már az 1900-as évek elején is dolgoztak nők a kanadai rendőrségnél, mint ujjlenyomat technikusok és laboratóriumi technikusok. 1974-ben tették közzé azt a bejelentést, hogy a rendőrségen megkezdik a női jelentkezők jelentkezésének az elfogadását is a rendszeres rendőri feladatok elvégzésére. Ezzel a bejelentéssel olyan területeken nyíltak meg a nők számára, ahol korábban csak férfiak tevékenykedhettek. 1975 óta a nők jelentős előrelépéseket tettek: 1990-ben kinevezték az első nőt különítmény parancsnokká, 1992-ben az első női tisztek megbízást kaptak és 1998-ban kinevezték az első nő helyettes parancsnokot. Ma kb. 4000 rendőrnő van Kanadában, ami a testület mintegy 21%-a. Ezt a számot stratégiába foglaltan 2025-ig 30%-ra szeretnék emelni.³⁵

II.2.4. Németország

A II. világháború utáni újraépítéstől kezdve lehettek a nők a tagjai a rendőrségnek. Kezdetben a rendőrnők csak ifjúsággal és nőekkel kapcsolatos ügyekben vállalhattak szerepet és nem kaphattak fegyvert. Azonban a '70-es évek közepe óta a nők számára is lehetségessé vált, hogy bármilyen ügyekben részt vegyenek és járőrözhessenek is, továbbá a számuk elkezdett nőni. A legtöbb rendőr kadét az iskola után azonnal jelentkezik rendőri iskolába, ahol 3 évet töltenek kiképzéssel. Annak ellenére, hogy egyre több nő van jelen a német rendőrségnél is, a vezető pozícióba kerülő nők aránya rendkívül alacsony, a legtöbb országhoz hasonlóan.³⁶

Egy 2011-es kutatás során vizsgálták a Németországban rendőrként dolgozó emberek attitűdjeit és kiderült, hogy viszonylag megvalósul a nemek közötti egyensúly, mivel a megkérdezett nők 92%-a úgy érzi, hogy teljes mértékben elfogadják a társai, mint egyenrangú partnert. Emellett az is kiderült, hogy bevetési hely szerint a férfiak több területen (pl. Cobra, különleges egységek, stb.) nagyon erősen a férfiakat részesítik előnyben, ha arról van szó, kivel teljesítenének szívesebben szolgálatot. Azt azonban szükséges a férfiak javára elmondani, hogy ez a vélemény az idők során már így is sokat változott. Magyarországhoz hasonlóan, a nők számára létrehozott érdekképviselői szervezetek nem túl széles körben ismeretek és nem is kimondottan támogatottak. A megkérdezett nők 71%-a mellettük áll, míg a férfiaknak csak 37%-a. Még nagyobb a különbség a „szélsőségesebb” vélemények esetén, mert sokkal több az olyan nő, aki nagyon mellettük áll, valamint az olyan férfi is, aki nagyon ellenzi az intézkedéseket. Az intézkedések ismertsége is nagyon eltérő. Például az egyenlő bánásmódot felelős megbízottakat tízből kilenc

³⁵ *Women in the RCMP*. Forrás: Royal Canadian Mounted Police (<http://www.rcmp-grc.gc.ca/hist/female-femme-eng.htm>)

Megtekintés dátuma: 2014.11.04

³⁶ *German Police*. Forrás: Saint Security Sector Development (<http://http://www.saint-claire.org/resources/German%20Police.pdf>)

Megtekintés dátuma: 2014.11.04.

ember ismeri. Más lehetőségekről viszont nagyon kevesen tudnak, például arról, hogy rugalmas időpontok lehetségesek továbbképzések esetén.³⁷

Mint látható, még Németországban sem valósult meg teljesen a nők elfogadása a rendőri pályán, de egyre határozottabban az látszik, hogy jó irányban haladnak.

III. Főbb motívumok összehasonlítása

III.1. Statisztikai adatok

III.1.1. Honvédség

Egy 2010-es adat szerint a Magyar Honvédségnél 3667 nő szolgált. Ez az állomány 19,5%-a. Tehát minden ötödik katona, nő.

Rendfokozat	Az adott rendfokozatot viselő férfiak száma		Az adott rendfokozatot viselő nők száma	
	Fő	Százalék	Fő	Százalék
honvéd	300	1,6	11	0,1
örvezető	561	3	49	0,3
tizedes	845	4,5	96	0,5
szakaszvezető	4031	21,5	458	2,4
örmester	741	3,9	212	1,1
törzsörmester	1218	6,5	393	2,1
főtörzsörmester	2057	10,9	778	4,1
zászlós	1016	5,4	632	3,4
törzszászlós	148	0,8	152	0,8
főtörzszászlós	5	0,01	-	-
hadnagy	360	1,9	80	0,4
főhadnagy	620	3,3	244	1,3
százados	979	5,2	302	1,6
örnagy	994	5,3	178	0,9
alezredes	886	4,7	66	0,4
ezredes	280	1,5	16	0,1
dandártábornok	31	0,2	-	-
vezérőrnagy	14	0,1	-	-
altábornagy	4	0	-	-
vezérezredes	1	0	-	-
Összesen	15091 fő		3667 fő	
Összesen	18758 fő			

5. táblázat: Rendfokozatot viselő nők száma a Magyar Honvédségben (2010)³⁸

Mint ahogy a táblázatban is látható, a legmagasabb rendfokozatokban (dandártábornok, vezérőrnagy, altábornagy és vezérezredes) nem találhatók nők.

³⁷ ANGELIKA KOFLER (2011): *Frauen und Männer in der Polizei 2011. Es gibt noch viel zu tun...* SIAK Journal 2011/4.

³⁸ TÚRI VIKTÓRIA (2010): *A pszichés terhelés hatása különleges helyzetekben, különös tekintettel a megküzdési stratégiák nemek szerinti változataira.* Phd dolgozat

Jellemzően a középén található rendfokozatokban vannak a legtöbben, tehát mind a legalacsonyabb, mind a legmagasabb rendfokozatokban alulreprezentáltak. A katonai rendfokozatok közül arányaiban a zászlósi rendfokozatban, illetve a törzszászlósi rendfokozatban szolgálnak legtöbben (ugyanannyi nő szolgál törzszászlósként, mint férfi). Érdekes adat, hogy főtörzszászlósként nem szolgál egyetlen nő sem, és a férfiak közül is csak nagyon kevesen.

„A katonanők 24%-a a tisztikarhoz, 60%-a a tiszthelyettesi karhoz, 16%-a pedig a szerződéses legénységi kategóriához tartozik. A katonanők 58%-a hivatásos (2193 fő), 42%-a (1621 fő) pedig szerződéses állománykategóriában szolgál. A női katonák honvédtől ezredesig (15-en viselnek ezredesi rendfokozatot) valamilyeni rendfokozati kategóriában megtalálhatók. Az ígéretek ellenére - eltérően a rendvédelmi szervektől – a honvédségnek még nincs női tábornoka. A katonai rendfokozatok közül – arányaiban - a zászlósi rendfokozatban (39%), illetve a törzszászlósi rendfokozatban (48%) szolgálnak legtöbben. Érdekes összefüggés, hogy ahogyan emelkedik a rendfokozat, úgy csökken a katonanők aránya: főhadnagyként 27%, századosként 23%, őrnagyként 13%, alezredesként 6%, ezredesként az összes rendfokozatot viseltek 4%-a szolgál. Az utóbbi években szépen fejlődött a szerződéses létszám, amely már majdnem eléri a hivatásos jogviszonyban lévők nagyságát (1621 fő, 42%). Ha az adatokat alárendeltségi szempontból vizsgáljuk, akkor legtöbb katonanő (2053 fő, 54%) az MH Összhaderőnemi Parancsnokság (MH ÖHP) állományában, 629-en (16%) a HM-ben és háttérintézményeiben szolgál, és 875 főt (30%) találunk a HVKF közvetlen alárendeltségében lévő szervezeteknél. Arányaiban legtöbb katonanő az egészségügyi szervezeteknél (HM Állami Egészségügyi Központ 66%, MH Dr. Radó György honvéd Egészségügyi Központ 56%), az MH KIAK-nál (59%), az MH Logisztikai Ellátó Bázisnál (31%), valamint a HM Infrastrukturális Ügynökségnél (30%) szolgál. A harcoló szervezeteknél a női katonák aránya 10-20% között mozog. Még az MH Bercsényi László Különleges Műveleti Zászlóaljnál is szolgál 29 fő (11%)”³⁹

A munkahelyi emancipáció következménye, hogy manapság már nők is részt vesznek béke missziókban.

³⁹ BALLAINÉ KRIKKER ZSUZSANNA (2010): *A katonanők képviselete a Magyar Honvédségben.*

A nők és a férfiak létszáma a külföldi missziókban (2010. január 25-i álláspont, katonai megfigyelők nélkül)			
Terület	Nő	Férfi	Összesen
BALKÁN	39 fő	342 fő	381
ISAF	24 fő	298 fő	322
MFO	3 fő	20 fő	23
CIPRUS	6 fő	78 fő	84
EGYÉNI	2 fő	28 fő	30
ÖSSZESEN	74 fő	766 fő	840

6. táblázat: A nők és férfiak létszáma a külföldi missziókban (2010) ^{40 41}

Az adatok azt mutatják, hogy a nők legnagyobb számban balkáni területekre mennek békemissziókra. 2010-ben az ott dolgozó katonák 10,4%-a nő volt. Arányaiban viszont a legtöbb nő (13%) az MFO munkájában vesz részt. A legkevesebb nő (2 fő) számszerűleg és arányaiban (6,6%) is az egyéni missziókban vesz részt. Összesen a missziókban 10% körül vesznek részt nők.

Mivel a nők aránya 20% körül van a hadseregben, így látható hogy ehhez képest a 10%-os missziós jelenlét alacsony. Ennek több oka is lehet. Túri Viktória szerint a legjelentősebb ok az lehet, hogy a missziós feladatok több hónapig tartanak és sok katonanő egyben anya is. Anyaként pedig nem szeretnék több hónapra magukra hagyni a gyermeküket, mivel a gyermekek nevelése még mindig hagyományosan női szerepkör. Másik jelentős okként említhető, hogy a műveleti területeken relatíve kevés olyan poszt van, amelyeket kimondottan női katonáknak tartanak fent. ⁴²

III.1.2. Rendőrség

Mivel, mint már korábban is említettem, a Rendőrség személyi állományáról nem készültek vagy nem hoztak nyilvánosságra pontos adatokat, így kénytelen vagyok a 10 évvel korábbi adatokkal dolgozni.

Ha megvizsgáljuk 1994-től a statisztikai adatokat, akkor az látható, hogy akkoriban a rendőrnők száma 8,4% (2645 fő) volt. 10 év alatt ez a szám megduplázódott és 16% (4708 fő) lett. A közben lévő időszakban viszont volt egy ugrás

⁴⁰ TÚRI VIKTÓRIA (2010): *A pszichés terhelés hatása különleges helyzetekben, különös tekintettel a megküzdési stratégiák nemek szerinti változataira*. Phd dolgozat

⁴¹ ISAF: International Security Assistance Force (Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erő)

MFO: Multinational Force and Observers (Többnemzetiségű Erők és Megfigyelők)

⁴² TÚRI VIKTÓRIA (2010): *A pszichés terhelés hatása különleges helyzetekben, különös tekintettel a megküzdési stratégiák nemek szerinti változataira*. Phd dolgozat

2001-ben, amikor is 18,8% (5437 fő) volt a nők aránya. Földesi Krisztina szerint 2012-ben ez a szám 30%-ra emelkedett.

	Férfi	Nő	Összesen	Nők aránya
1994	28539	2645	31184	8,4%
1998	26520	3012	29532	10,2%
2001	23436	5437	28873	18,8%
2003	24516	4790	29306	16,3%
2004	24738	4708	29446	16%

7. táblázat: A rendőrnők számának változása 1994 és 2004 között⁴³

Ha azt nézzük, hogy a hivatásos állomány hogyan oszlott meg a különböző szervezetek között akkor a következő látható:

	Hivatásos állomány 2004-ben			
	Férfi	Nő	Összesen	Nők aránya
Összlétszám	24738	4708	29446	16 %
Összlétszám BRFK nélkül	19823	3134	22957	13,6 %
BRFK	4915	1574	6489	24 %
MRFK-k 19	15889	2616	18505	14 %
Köztársasági Őrezred	1181	55	1236	4,4 %
Készenléti Rendőrség	1466	193	1659	11 %
ORFK	1287	270	1557	17,3 %

8. táblázat: Hivatásos állomány száma területi felosztás szerint (2004)⁴⁴

A legtöbb nő a Megyei Rendőr-főkapitányságokon és a Budapesti Rendőr-főkapitányságon dolgozik. Elenyésző azonban a számuk és arányuk a Köztársasági Őrezrednél (az összes rendőrnő 1,1%-a) és a Készenléti Rendőrségnél (az összes rendőrnő 4%-a).

Sárközi Irén, a téma kiemelkedő kutatója szerint az ORFK személyi állományában manapság egyre több nő van jelen (2004-ben az összes rendőrnő 5,7%-

⁴³ SÁRKÖZI IRÉN (2008): *Nők a rendészetben*. Phd dolgozat

⁴⁴ SÁRKÖZI IRÉN (2008): *Nők a rendészetben*. Phd dolgozat

a). Ennek a legfőbb magyarázata, hogy a támogató szervezeti egységek állományában sok a jól képzett nő. Leginkább vonzó ez a hivatali munkarend miatt.⁴⁵

Mindezek ellenére, a katonanőkhöz hasonlóan, a vezetői szinten nem érzékelhető változás a nők helyzetében. Magyarországon a rendőrségnél sincsen női tábormok.

III.2. A pályaválasztás okai, motivációk

III.2.1. Honvédség

Amikor egy nő a hivatásos katonai pályát választja, akkor mindig felmerül a kérdés, hogy miért? Miért nem egy hagyományosabb, nőiesebb munkában képzeleli el az életét? Vagy mi motiválja, hogy a férfiak között akarjon bizonyítani? Erről a témáról már készült néhány kutatás, így ezek segítségével és felhasználásával szeretnék rávilágítani arra, hogy mi vonzza egyre nagyobb számban a nőket a hadseregbe.

Ballainé Krikker Zsuzsanna, az egyik korábbi fejezetben már említett MH Katonanői Bizottságának az elnöke erről a következőképpen ír: *„A hivatásos szolgálat választásánál - a pályakezdő nők és férfiak esetén is - az első helyen jelenleg a tervezhető életpálya, a kiszámítható szakmai előmenetel és a közsférában relatíve jónak számító jövedelem áll. A külföldi missziókban való részvétel lehetősége, valamint a folyamatos tanulás, nyelvtanfolyamokra történő beiskolázás szintén vonzó szempont. A klasszikus pályaválasztási motívumok, mint a haza iránti elkötelezettség, a kalandvágy és a vezetői szerep az utóbbi években a háttérbe szorultak.”*⁴⁶

Túri Viktória 2008-ben 256 katonanővel készített interjút, amelyben arra keresett választ, hogy miért szeretne egy nő katona lenni? A válaszok alapján, az hogy egy nő a hadsereghez jelentkezik, az a következő okokra vezethető vissza:

- *„biztos megélhetést biztosít,*
- *a munkáltató bejelenti a munkavállalót,*
- *a munkaidő általában előre látható (kivéve ez alól a kiképzéseket),*
- *rengetegen katonacsaládban nőttek fel, nagyapjuk, édesapjuk vagy esetleg fiútestvérük katona, így gyermekkoruk óta arra készültek, hogy a szülők nyomdokaiba lépjenek,*
- *a szülési szabadság letelte után nagyobb eséllyel marad meg a munkahelyük, mint a civil életben.”*⁴⁷

⁴⁵ SÁRKÖZI IRÉN (2008): *Nők a rendészetben*. Phd dolgozat

⁴⁶ BALLAINÉ KRIKKER ZSUZSANNA (2010): *A katonanők képviselője a Magyar Honvédségben*

⁴⁷ TÚRI VIKTÓRIA (2008): *Az előítéletek és sztereotípiák megjelenése a katonanők életében*, 2008

Más szerzők is hangsúlyozzák a családban látott minta fontosságát. Nagyon hangsúlyos a későbbi pályaválasztásnál, hogy a családban vagy a közvetlen környezetben volt-e valaki katona.

Dr. Bolgár Judit és Kormos Zsuzsa 1997-ben végzett kutatást katonanők körében. Vizsgálatban rákérdeztek, hogy milyen gyakorisággal volt hivatásos katona a válaszadók környezetében. A válaszok azt mutatták, hogy leggyakrabban a férj vagy az édesapa katona volt. Amikor pedig azt kérdezték, hogy a honvédség, mint munkahely kiválasztásánál melyek voltak a fő szempontok, a következő válaszok születtek:

- „*honvédségi ösztöndíjat kapott,*
- *a honvédség jól fizető, biztonságos munkahely,*
- *spontán alakult így,*
- *a végzettségének megfelelő munkahelyet csak a honvédség tudott biztosítani,*
- *a férj katona,*
- *lakóhely-munkahely közelsége.*”⁴⁸

III.2.2. Rendőrség

A rendőrnők motivációjának vizsgálatakor arra a megállapításra jutottam, hogy ezt a területet nem igazán vizsgálták a téma kutatói. Sárközi Irén 2001-es tanulmányában tett röviden említést arról, hogy a nők miért érdeklődnek a rendőri pálya iránt. Okok között lett említve a pálya presztízse, a jövedelmi viszonyok és a munkanélküliség helyzete is. Ebből kitűnik, hogy a nők is vágnak olyan munkára, amely elismert és tiszteletben tartott az emberek szemében. Emellett nem utolsó a biztos jövedelemforrás sem. Mindezek mellett a nők számának gyarapodását az a tény is segíti, hogy a rendőrré váláshoz tanulni kell, akár tiszt, akár tiszthelyettes akar lenni valaki. A kétéves rendészeti tiszthelyettes, vagy a hároméves főiskolai képzésre jelentkezők közel fele nő és a felvettek közül 20-30% a nő.⁴⁹

A Belügyi Szemlében megjelent, *Nők a rendészetben* című cikkben Sárközi Irén, a saját maga által feltett kérdésre, hogy „*Miért lesz egy nő rendőr?*”, a következő választ adja: „*Kívülről szemlélve úgy tűnik, hogy nincs jelentős eltérés a férfiak és a nők motivációi között. Legtöbbjük számára a leglényegesebb elem a közönség szolgálata és a biztonságos, nyugdíjas állás megszerzése.(...) A pályán maradásban a nők számára a fizetés és a foglalkozáshoz kötődő szociális juttatások a döntők, valamint a foglalkozással együtt járó kihívás. Hasonlóképpen fontos a karrierépítés lehetősége is, de elsősorban azoknak a nőknek, akik már legalább három évet szolgáltak.(...) A pályaelhagyás legdöntőbb tényezője az előremenetel korlátozottsága.*”

⁴⁸ BOLGÁR JUDIT - KORMOS ZSUZSA (1997): *Nők a hadseregben*, Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ

⁴⁹ SÁRKÖZI IRÉN (2002): *Nők a férfiak munkavilágában*. Munkaügyi Szemle 2002/6.

Az Amerikai Egyesült Államokban az 1980-as években végeztek egy vizsgálatot, amelyben megpróbálták meghatározni, hogy mely tényezők befolyásolják a rendőrök helyzetét. 12 olyan tényezőt találtak, amely hozzájárul ahhoz, hogy egy nő a rendőri szakmát válassza és hogy a pályán is maradjon. Ezek a tényezők a háttér, a család, az életvitel, a személyiség, az értékrend, az attitűd, a szakmai érdeklődés, az ösztönző erők, a szakmával való elégedettség, a stressz, a rendőrség hagyományos stílusa, a reagálás módjai, a munkahelyen kívüli társadalmi kapcsolatok és a nők családdal kapcsolatos szerepköre. Igaz, hogy ez a kutatás az amerikai rendőrök körében lett elvégezve, de úgy gondolom, hogy a magyar nőkre is lehet ezeket a tényezőket vonatkoztatni.⁵⁰

Annak érdekében, hogy a nőknek egyáltalán legyen bármilyen motivációjuk a Rendőrséghez jelentkezni, szigorú jogi szabályozást alkalmaznak. A nők egyenlő lehetőségeinek a biztosításához hozzájáruló rendelkezések a következők:

- „*egyenlő lehetőség a képzéshez, munkához és az előrelépéshez,*
- *egyenlő értékű munkáért egyenlő munkabér, a hagyományos női munka megjavítását beleértve,*
- *túljutva a nemek elkülönítésén, a munkavállalási lehetőségek bővítése, a fiatal nők és férfiak számára egyaránt.*”⁵¹

Egy 2004-es kérdőíves vizsgálatban a magyar rendőrök pályaválasztásának indokait vizsgálták. A legcsekélyebben meghatározótól, a legmeghatározóbbig be kellett sorolni néhány pályaválasztási szempontot (családi minta, baráti javaslat, biztos munkahely, szakmai érdeklődés, figyelemfelkeltő toborzás).

		Tiszt - Nem tiszt	
		Tiszt	Tiszthelyettes
15.1 Pályaválasztását az alább felsorolt szempontok mennyiben befolyásolták, határozták meg? 1. családi minta	a legcsekélyebb	64,2%	59,2%
	csekély	7,8%	8,4%
	többé-kevésbé	6,8%	15,6%
	igen	9,3%	10,0%
	legmeghatározóbb	11,8%	6,8%
15.2 ... baráti javaslat, minta	a legcsekélyebb	54,5%	59,7%
	csekély	11,8%	15,7%
	többé-kevésbé	14,9%	15,3%
	igen	9,5%	6,5%
	legmeghatározóbb	9,3%	2,8%
15.3 ... a biztos munkahely reménye	a legcsekélyebb	10,6%	12,4%
	csekély	5,9%	6,8%
	többé-kevésbé	27,1%	25,9%
	igen	31,3%	30,1%
	legmeghatározóbb	25,1%	24,8%
15.4 ... szakmai érdeklődés	a legcsekélyebb	2,4%	2,1%
	csekély	1,7%	
	többé-kevésbé	11,4%	7,0%
	igen	34,1%	36,6%
	legmeghatározóbb	50,8%	54,2%
15.5 ... figyelemfelkeltő toborzás	a legcsekélyebb	81,8%	60,7%
	csekély	9,9%	16,2%
	többé-kevésbé	4,1%	11,3%
	igen	2,5%	6,9%
	legmeghatározóbb	1,7%	4,9%

9. táblázat: Pályaválasztási motivációk⁵²

⁵⁰ SÁRKÖZI IRÉN (1998): *Nők a rendészetben*. Belügyi Szemle, 1998/3.

⁵¹ SÁRKÖZI IRÉN (2008): *Nők a rendészetben*. Phd dolgozat

⁵² SÁRKÖZI IRÉN (2008): *Nők a rendészetben*. Phd dolgozat

Mint ahogy a táblázatban is látható a családi minta nem annyira meghatározó, mint ahogyan a legtöbben gondolnák. A szakmai érdeklődés és a biztos munkahely a két legfontosabb szempont a munkába állásnál. A legkevésbé fontos pedig a figyelemfelkeltő toborzás.⁵³

A katonanők és a rendőrnők pályaválasztásának okai összehasonlításakor azt láthatjuk, hogy a legnagyobb különbség közöttük, hogy még a katonanők legnagyobb része családi minta miatt választja a katonai pályát, addig a rendőrnőknél ez csekély fontosságú. A motivációik viszont megegyeznek olyan kardinális kérdésekben, mint a biztos megélhetést biztosítása, szakmailag előrelépés lehetősége és a biztonságos, nyugdíjas korig tartó állás megszerzése.

IV. Összegzés

IV.1. Hipotézisek értékelése

A kutatás során előzetes hipotéziseim több esetben alátámasztást nyertek, azonban voltak olyan területek, ahol elemeiben szükséges őket megcáfolni, kritika alá vetni.

1. A 20. század jog- és esélyegyenlőségi mozgalmi elvezettek ahhoz, hogy napjainkra természetessé vált, hogy a nők az élet minden területén be tudják tölteni a férfiak pozícióit és el tudják látni a feladataikat.

A 20. századi női esélyegyenlőség kérdését jelen keretek között a két vizsgált területben uralkodó helyzet alapján lehetséges vizsgálni. A rendőri területben napjainkban nem csak a létszáma növekedett meg a női állománynak, hanem a társadalmi elfogadottsága is. A szakirodalom alapján körvonalazható az a mindennapi jelenség, hogy egy állampolgár számára már nem meglepő az a helyzet, amikor egy rendőri intézkedés során női tisztviselővel találkozik. Azonban a katonaság területén napjainkig sem vált teljesen elfogadottá a „harcoló női katonai szerep”, a magyar társadalom ezen hivatást, még mindig maszkulin foglalkozásnak tartja. Ezen hivatások esetében nem arról van szó, hogy a nők legtöbb esetben nem tudják ellátni a feladataikat, hanem a szükség nem diktálja, hogy minden pozícióban jelen legyenek. Így az első hipotézis nem teljes mértékben igaz, de alátámasztásra került.

2. A nőkhöz kapcsolható tulajdonságok bizonyos helyzetekben jobban alkalmazhatók, mint a férfiaké.

A két nem specifikus (fizikum, munkavégzés jellege) tulajdonságai miatt eltérő területeken alkalmazhatóak az adott intézményen belül. Irodai, adminisztrációs munka esetében mindkét fegyveres testületnél a nők ugyanolyan mértékben alkalmazhatóak, mint a férfiak, azaz ugyanolyan teherbírást tanúsítanak. Azonban

⁵³ SÁRKÖZI IRÉN (2008): *Nők a rendészetben*. Phd dolgozat

vannak olyan szituációkból fakadó problémák, amelyet egy női alkalmazott nagyobb sikerrel tud végrehajtani, mint egy férfi (lásd: a tanulmány során említett „sziszifuszi munkák”). Ennek ellenére, mint már korábban említettem, a nők nagy része a harcokban a fizikai teher miatt nem képesek a férfiak helyét átvenni. Úgy vélem ez a hipotézis alátámasztásra került.

3. Az elmúlt 20-25 évben érzékelhetően mérséklődtek a nők iránti sztereotípiák a korábbi évekhez képest.

Magyarországon a rendszerváltást követően a nők szerepe és száma megnövekedett, amely a szakirodalom és az interjúk elemzése során is bizonyítást nyert. Ez a létszámbeli növekedés együtt járt a sztereotípiák mérséklődésével is. Mindennek ellenére most sem mondhatjuk azt, hogy teljesen megszűnt volna a munkahelyi diszkrimináció, gondoljunk csak a rendfokozatbeli eltérésekre vagy a hierarchikus viszonyokra. Így a hipotézis értékelésénél nem jelenthetjük ki tisztán azt, hogy az igazolásra került, igaz a tendencia afelé mutat, hogy a jövőben megvalósul.

IV.2. Kutatói kérdések megválaszolása

A tanulmány összehasonlító szakaszának összefoglalása segítséget nyújthat a kutatói kérdések megválaszolásához.

1. Mi motiválja a nőket, hogy olyan helyen dolgozzanak, amely egy hagyományosan férfi szakma?

A szakirodalom elemzése során nyilvánvalóvá vált, hogy az adott munkahely betöltésénél nem okozott gondot, hogy az tradicionálisan férfi szakma lenne. Motivátorként meg lehet említeni a következő tényezőket: elfogadható feljebbjutási lehetőségek, optimális bérezés, viszonylag biztos munkahely, kalandvágy, fokozott munkahelyi kihívások. A motivációk között nem szerepel a biztos feljebbjutási lehetőség, valamint a kiszámítható jövő.

2. Munkahely, hivatás vagy presztízs a számukra?

A kérdés megválaszolásánál mindhárom kijelentés igazságtartalma fennáll. Az adott munkahely a társadalom „szemüvegén keresztül” magas presztízsnak örvend, egyfajta tisztelet övezi (igaz ez a tisztelet csökkent), ezért a női állomány-nál is ilyen értékkel bír. A szakirodalom feldolgozása során leginkább a hivatás jelző a legjobban ráilleszhető a nők munkájukhoz való hozzáállására. Nem utolsó sorban a munkahely kijelentés is igaz, mert számukra a megélhetést jelenti, ami nem feltétlen párosul az önmegvalósítással (felelősség kérdése is).

3. A szakma minden területén tudnak megfelelően teljesíteni?

A szakirodalom egyértelműen azt az álláspontot vallja, hogy a nők mind a Honvédség, mind a Rendőrség pozícióiban teljes mértékben meg tudnak felelni, de

ez a kép több, kötetlen stílusban lefolytatott interjú során árnyaltabbá vált⁵⁴. Van olyan speciális területek, amelyek egyáltalán nem igénylik a nők jelenlétét, de ez alapján még nem mondható el az, hogy ne tudnának megfelelni abban a munkakörben. Ezen túl egyes funkciók betöltésénél nem is elvárás, hogy ugyanúgy teljesítsenek a nők, mint a férfi kollégáik.

4. Vannak-e problémák vagy tényleges az esélyegyenlőség?

Igaz jogszabályi szinten garantált az esélyegyenlőség férfi és nő között, mégis napjainkban még léteznek ellentmondások a két fegyveres testületnél is. Ilyen például, hogy a két szervezet állományának összetétele nem tükrözi a nők társadalmon belüli arányát és a rendfokozatok eloszlása sem arányos a két nem között. Elmondhatjuk, hogy a két testületen belül a két nem presztízse közeledik egymáshoz, de az esélyegyenlőség tisztán még nem jelenthető ki (a fegyveres testületek követelményeiből és tradícióiból fakadóan).

5. Ha vannak problémák, azok részei-e a nemi szerepek megváltozásának?

A problémák és konfliktusok léte alapvetően nem nemi indíttatású, hanem személyiségfüggő. Beosztottak és munkatársak nem feltétlen az alapján ítélnék meg valakit, hogy ő melyik nemhez tartozik, hanem hogy miként végzi a munkáját, teljesíti a feladatát és hogyan viszonyul társaihoz. Ezen állítást a szakirodalom is pontosan alátámasztotta, mint például a Rendőrség esetében mentális és fizikai kritériumok alapján ítélték, tehát, aki gyenge és nem bírja a stresszt, azt kirekesztik, teljesen függetlenül attól, hogy férfi vagy nő az illető.

6. Milyen a társadalom és a család általi megítélése a nők megjelenésének ezekben a szakmákban?

Végül az utolsó kérdés megválaszolása a szakirodalom alapján lehetséges. A társadalom és a család megítélése is egyértelműen pozitív az adott fegyveres testületeken belül való női munkavállalás kapcsán, azonban egy lényeges törésvonal fellelhető a két közösségi forma között. Míg a társadalom megszokta és elfogadta a nőket a fegyveres erőknél, addig a család nem annak értékbeli szintjét vizsgálja, inkább az egyénre hagyja a döntést és támogatja annak meghozatalát követően.

IV.3. Konklúzió megfogalmazása

Tanulmányom célja egy áttekintés, illetve egy összehasonlítás készítése volt két speciális státusszal bíró társadalmi csoportot illetően, amely eddig tudományosan szinten nem történt meg. Úgy vélem, hogy a tanulmány elkészítése során olyan aspektusok kerültek elemzésre, amelyek hozzájárulnak a nők fegyveres testületekben való megjelenésének feltérképezésére, motivációjuk megértésére, nem utolsósorban pedig múltbéli és jelenlegi helyzetük definiálására. A munka konklúziójaként elmondható, hogy a tendenciákat figyelembe véve a közeljövőben egyre

⁵⁴ Jelen tanulmány nem tartalmazza a Honvédségnél és a Rendőrségnél alkalmazott nőekkel lefolytatott interjúkat, csak említés szintjén, egyes összefüggéseknél hivatkozik azokra.

több nő fogja ezen pályákat választani. Az esélyegyenlőséget tekintve jó irányba halad a nemek egy szinten való megítélése, igaz sok területen kell még változásokat kieszközölni. A néhány évtizede elindult folyamat ma még nem érte el teljes célját, de várhatóan az európai és a magyar helyzetet figyelembe véve, már nem kell sokat várni a kiteljesedésére.

Témavezető: Dr. Olasz Lajos, főiskolai adjunktus

Szakirodalom és forrásjegyzék

- A history of women in policing* (<http://womenandpolicing.com/history/historytext.htm>)
A Magyar Honvédség hivatásos és szerződéses állományú katonáinak jogállásáról szóló 2011. évi XCV. törvény
- AMBRUS ATTILÁNÉ DR. KÉRI KATALIN (2000): *A nők helyzete Magyarországon az 1950-es évek első felében*. Konferencia, Dunaujváros
- ANDORKA RUDOLF (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris Kiadó
- ANGELIKA KOFLER (2011): *Frauen und Männer in der Polizei 2011. Es gibt noch viel zu tun...* SIAK Journal 2011/4.
- Az *International Association of Women Police* honlapja (<http://www.iawp.org/>)
- BALLAINÉ KRIKKER ZSUZSANNA (2010): *A katonanők képvisellete a Magyar Honvédségben*.
- BOBÁK ARTÚR (1985): *Nők a rendőrségnél 1945-1985*. Új Rendészeti Tanulmányok, különkiadás.
- BOLGÁR JUDIT- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA (2001): *Nőket a hadseregbe?! Katonanők a NATO tagállamok fegyveres erőiben*. Hadtudomány 2001/3.
- BOLGÁR JUDIT-GÁL ANNA (2006): *Gondolatok a katonanők esélyegyenlőségéről az önkéntes haderőre történő áttérés kapcsán*. Humán Szemle 2006/4.
- BOLGÁR JUDIT-SZÜCS ISTVÁNNÉ (1994): *Katonanők a Magyar Honvédségben*. Új honvédségi Szemle. 1994/48.
- BOROS MAGDOLNA-SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA (2004): *Nemzetközi tapasztalatok a katonanők-integráció témakörben*. Humán Szemle, 2004/3.
- DEMPSEY, JOHN S.- FORST, LINDA S. (2010): *An introduction to policing*. Cengage Learning
- DR. BOLGÁR JUDIT- KORMOS ZSUZSA (1997): *Nők a hadseregben*. Budapest, Magyar Honvédség Humán Szolgáltató Központ
- FÖLDESI KRISZTINA (2013): *Férfiak és nők a rendőrségen*
German Police (<http://www.saint-claire.org/resources/German%20Police.pdf>)
- GIDDENS, ANTHONY (2008): *Szociológia*. Budapest, Osiris Kiadó
History of women in the police force
(http://www.oldpolicecellsmuseum.org.uk/page_id_512.aspx)
Információk az önkéntes tartalékos katonai szolgálatról
(<http://www.tmrsh.hu/2012/02/09/informaciok-az-onkent-es-tartalekos-katonai-szolgalatról/>)
- JACKSON, LEWIS A. (2006): *Women police-Gender, welfare and surveillance in the twentieth century*. Manchester, Manchester University Press
- JELENTÉS: *A Rendőrség kisebbségekkel kapcsolatos egyenlő bánásmódjának biztosítékrendszeréről és annak hiányosságairól* (Ikt. szám: 5224/2008)
- JENNIFER BROWN (1996): *Women, Policing and the Millennium*. Phd dolgozat
- KONCZ KATALIN (2006): *A felzárkózás elmaradása- a magyar nők munkaerő-piaci helyzete*. Statisztikai Szemle, 2006/7.
- KSH 2011. évi népszámlálás
- KÜRTÖSI ZSÓFIA (2004): *Nők a felsővezetésben*, Phd dolgozat
Magyarország Alaptörvénye XV. cikk

- NAGY BEÁTA (2005): *Nők a vezetésben*. In: Nagy Ildikó-Pongrácz Tiborné-Tóth István György (szerk): Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről. TÁRKI
- NATARAJAN, MANGAI (2008): *Women police in a changing society-Backdoor to equality*. Burlington, Ashgate Publishing Company
- OLASZ LAJOS (2009): *Women soldiers of NATO countries in combat duty*. Temesvár, Geografie, 2009/19.
- Országos Rendőr-főkapitányság és a Magyar Rendőrnők Szervezete közötti együttműködési megállapodás*. ORFK Tájékoztató, 2008/17. szám
- SARAH GARCIA- SIPOSNÉ KECSKEMÉTHY KLÁRA (2000): *Katonanők a NATO tagállamok fegyveres erőiben*. Hadtudomány, 2000/1
- SÁRKÖZI IRÉN (1995): *A rendőrnők magyarországi helyzete*. Új Rendészeti Tanulmányok, Különkiadás, 1995
- SÁRKÖZI IRÉN (2002): *Nők a férfiak munkavilágában-avagy nők a rendőrségen*. Munkaügyi Szemle, 2002/6.
- SÁRKÖZI IRÉN (1998): *Nők a rendészetben*. Belügyi Szemle, 1998/3.
- SÁRKÖZI IRÉN (2008): *Nők a rendészetben*. Phd értekezés
- SZABÓ JÁNOS (2002): *Kisebbségek a haderőben. Nők, romák, vallásgyakorlók*. Budapest, Zrínyi Kiadó
- SZABÓ MÁRIA (2001): *A nők és a hadsereg*, Rubicon, 2001/6.
- TÚRI VIKTÓRIA (2008): *A pszichés terhelés hatása különleges helyzetekben, különös tekintettel a megküzdési stratégiák nemek szerinti változataira*. Phd dolgozat
- TÚRI VIKTÓRIA (2009): *Az előítéletek és sztereotípiák megjelenése a katonanők életében*. Hadtudományi Szemle, 2009/3.
- WESTMARLAND, LOUISE (2012): *Gender and policing- sex, power and police culture*. Routledge
- Women in the RCMP*. (<http://www.rcmp-grc.gc.ca/hist/female-femme-eng.htm>)

Takó András

Amíg a zene szól

A zene terápiás hatása és a szociális munka kapcsolata

„Zene kell, amíg élsz, és szíved ver” – énekelte „a hang”, vagyis Cserháti Zsuzsa. És milyen igaz! Bármerre is jártam eddigi életem során, mindig azt tapasztaltam – és tapasztalom egyre inkább –, hogy minden ember életében jelen van a zene. Még hozzá igencsak fontos helyen. Sokkal fontosabb helyen, mint ahogy azt ők gondolják. Szól az autóban a rádió, a fiatalok mp3 lejátszókkal a fülükben hallgatják a zenét a buszon, egyes munkahelyeken, ahol ez megengedhető, lazításképp meg lehet hallgatni egy-egy dalt Youtube-ról, de egyre nagyobb teret hódítanak a különböző zenére végzett sporttevékenységek is, mint a spinning vagy a zumba. A világ változik, gyorsul. Ma már sajnos ritkaságszámba megy, hogy az ember leül, feltesz egy lemezt és végighallgatja. De a zene ugyanúgy ott van az életünkben, csak másképpen. Más a formátum.

„Hangosabban énekelj, mert beteg a Föld” – ezt pedig Ágnes Vanilla éneklie egyik dalában. És valóban, beteg a Föld. Beteggé tettük. Pihennie kellene, de nem engedjük, mert rohanunk, kapkodunk és még csak egy lélegzetvételnél szünetet sem hagyunk neki, ezáltal viszont magunknak sem. Mint azt tudjuk, az ember bio-pszicho-szociális lény, és nem választhatjuk külön ezen részeinket, hiszen állandó kölcsönhatásban vannak egymással. A mikrotechnológiai forradalomnak köszönhetően már sejt szinten is képesek vagyunk vizsgálni az emberi szervezetet, mégsem kerülünk közelebb saját testünkhöz. Hiszem, ha a lelkünk boldog, erős, és megfelelő értékekkel van felruházva, sokkal több mindent kibír, mint ahogy azt gondolnánk. Személyes élményeim alapján állítom, hogy a zene egy fantasztikus, ősi eredetű „gyógyszer” lelkünk táplálására. De vajon csak én lennék ezzel így? Nem hiszem. Azt gondolom, legtöbbszörnek már volt olyan élménye, amikor érzéseit – legyen szó akár pozitív, akár negatív érzésekről – megsokszorozta egy dal, egy zenemű. Csak valahogy erről nem beszélünk, pedig önmagunk megismerésének, és lelkünk „karbantartásának” egyik legfontosabb eleme a zene.

Itt szeretném összekapcsolni a két gondolatmenetet: főleg a mai rohanó világban óriási előnyre tesz szert az az ember, aki megfelelő önismerettel bír, és az is, aki bánatában nem a pohárhoz vagy a cigarettához nyúl, hanem a művészet valamelyik területéhez. Keveset beszélünk a zene erejéről, arról, hogy milyen sok mindenre képes. Olyan, mintha tabu téma lenne. Holott nyilvánvalóan nem az, de akkor vajon mégis miért beszélünk róla ilyen keveset? Jelen írásom célja pont ez: beszéljünk róla, „rúgjunk bele ebbe a labdába”, és nézzük meg, merre gurul! Nézzük meg, mire képes a zene, miként hat az egészséges emberekre, és azokra az embertársainkra, akiknek valamilyen egészségi, életminőségbeli problémával kell megküzdeniük. Nem utolsósorban pedig nézzük meg azt is, miként kapcsolódik

össze a zene és a szociális munka, mert összekapcsolódik, sokkal jobban, mint ahogy azt elképzeljük.

Témám jellegéből adódóan különböző területeken készítettem interjúkat szakemberekkel, valamint kompetens személyekkel: zenepedagógussal, drogcentrumban és idősellátásban dolgozó szociális szakemberrel, autista személy édesanyjával, illetve kerekese székessal.

Történeti áttekintés

A zene fontosságát mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a zenélés története egyidős az emberiséggel. A legősibb közösségek életében a zenét varázsszövegként tartották számon, mely rendezte és erősítette az emberek kapcsolatát a valós és a képzelte világgal. Külön érdekesség, hogy a törzs sámánjának, ha beteget vizsgált „meg kell állapítania, hogy melyik szellem okozza a bajt és, hogy milyen bűvös énekkel, hangszerrel kell azt megengesztelnie vagy elűznie – ugyanis minden betegséghez más és más szellem, illetve zene tartozik.” (DARVAS 1977. 17.) Az ókori Mezopotámiában a zikkuratok voltak a szellemi élet, a tudomány és a zene központjai. A templomi zenék elsősorban panaszdalokból és bűnbánó énekekből álltak, de felcsendültek hálaénekek is. Az ókori Egyiptomban számtalan falfestményen láthatunk zenéhez kapcsolódó jeleneteket, énekesekkel, énekesnőkkel, karmesterrel, zenészekkel. Indiában a Veda-kultusz szerint a hang életető elem, melynek precíz előírások szerint kell megszólalnia, mivel úgy vélték, a zenének hatalmas befolyása van mind az ember, mind a társadalom, mind pedig a világegyetem sorsára. Az ókori Kínában meg voltak győződve arról, hogy a világegyetem egyensúlyát biztosító tényezők közül egyedül a zene az, amit az ember irányít. Hellaszban úgy tartották, a szépség és a jóság legérzékletesebb formája a zene, melynek jellemformáló erejét a görögök építették be elsőként nevelési rendszerükbe. Mikor Róma világhatalommá nőtte ki magát, a szórakoztatás központi jelentőségűvé vált és oly mértékű sztárkultusz bontakozott ki a zenészek és énekesek körében, amely még napjainkban sem jellemző. Sőt, még a Biblia is utalást tesz a zene jótékony hatására: amikor Sault a gonosz lélek kezdte gyötörni, egyedül Dávid hárfajátéka volt képes megnyugtatni őt.

Ahogy tovább haladunk az időben, a zene mit sem veszít fontosságából, hiszen mindig is ott volt, ott van és ott lesz az emberek életében. Jelentősége mit sem változott a hosszú évek során, csupán a formája és a funkciója módosult.

A zene prevenciósi hatása

A zene azon túl, hogy mond valamit, képes kifejezni az egyén lelki világát, vagy mondjuk a világszellemet, a kozmoszt. (MARÓTHY 1980) Amikor zenéről beszélünk, nem szabad elfelejtenünk azt az alaptézist, miszerint az ember testi, lelki, szociális és spirituális lény egyszerre, és ezen részei nem választhatók szét, mindegyik mindegyikkel állandó összefüggésben és folytonos kapcsolatban áll, és

ezen részek mindegyikére hatással van a zene. A zenei élmények segítenek a mentális egészség megőrzésében, a zene megóv az érzelmi terhelés által fellépő fásultságtól, továbbá feszültségoldó, önértékelést segítő, és fájdalomcsillapító hatással is bír. (KARDOS 2005) Bizonyított tény, hogy dallamok hatására megváltozhatnak különféle anyagcsere-folyamatok: a nekünk tetsző dallamok serkentik bizonyos hormonok termelődését, a rendszeres éneklés pedig jótékony hatással van a légzésre, ezáltal a tüdőre. (VINCZE 2005)

Zenei nevelés

„Nem a zenében rejlik-e a leghatásosabb nevelés? Hiszen semmi sem hatol be olyan mélyen a lélekbe, mint a ritmus és a dallam; megragadja, felékesíti és megneemesíti a lelket, ha az ember helyesen nevelkedett, – ha pedig nem, éppen ellenkezőleg hat rá... Valóban, a zene mélyén ott rejlik a nevelés. Azért van nagy jelentősége a zenei nevelésnek, mert a zene nem vezet máshoz, mint a szép szeretetéhez.” (PLATÓN, Idézetek a zenéről) Elgondolkodtató, hogy ez a több ezer éves gondolat még ma is mennyire helytálló, ugyanakkor még mindig nem épült be kellőképpen a köztudatba.

A zenetanulás számtalan előnye ellenére a legtöbb szülő igen nehezen határozza el magát amellest, hogy gyermeke tanuljon-e zenét vagy sem. Ennek oka lehet a szülő rossz tapasztalata, az énekórák, melyeket egy nem megfelelő empátiával és nem kellőképp kifinomult pedagógiai érzéssel bíró tanár tanított, és az órák célja nem az örömszerzés volt, hanem zeneszerzők életének magolása. Másik ok lehet, hogy manapság, a „gép csinálta zenék korában”, amikor a zenekeveréshez és néhány zenei programhoz értő fiatal rögtön művésznek kiálltja ki magát, a szülő értéktelennek tartja, hogy gyermeke a zenetanulás útjára lépjen. Más szülők úgy vélik, hogy mivel az informatikában rejlik a jövő, gyermeküknek akkor biztosítanak stabil jövőt, ha minél hamarabb megtanítatják a tökéletes számítógép kezelésre és az informatika minden trükkjére. Miután misszióm továbbra is kiállni a zenetanulás fontossága mellett, a továbbiakban szeretnék rávilágítani, miért is érdemes a gyermeket mégis olyan útra terelni, ahol a zene benne lesz az életében.

A zeneoktatás elősegíti a bal agyfélteke fejlődését, amely többek között a nyelvi készségekért is felel. A rendszeres zenélés magában hordozza más tantárgyak könnyebb megtanulásának lehetőségét is.

Létezik egy érdekes kapcsolat térbeli tájékozódásunk és a zene között. Ez a sajátos intelligencia a mai világban elengedhetetlen a gyermek számára, mindemellett segíti a matematikai műveletek megoldását is.

A zene és egyéb művészetek segítségével a gyermekek elsajátítják a kreatív gondolkodásmódot, amely aztán a későbbiekben az élet minden területén hasznos lehet, hiszen mint tudjuk, saját életünk megélése igényli a legnagyobb kreativitást. Ez pedig már gyermekkorban is visszatükröződik: ezek a gyerekek egy adott problémára több megoldást is keresnek.

Ha a gyermekek zenét tanulnak, akkor bepillantást nyernek más kultúrák világába, mely által fejlődik empatikus készségük és szélesedik a világlátásuk. Ezek a gyerekek könnyebben megtanulják azt, hogy bizonyos részek hogyan válnak egy egésszé, és ez segíti őket abban, hogy a későbbiekben lelkiismeretes, precíz szakemberré válhassanak, és a zeneoktatás révén megtanulják értékelni a kemény munka gyümölcsét.

A zene az önkifejezés egyik sajátos nyelve, az önkifejezési készség elsajátítása pedig fejleszti a gyermekek önbizalmát is. A zenetanulás a csoportos zenélésnek köszönhetően csapatmunkára és fegyelemre tanítja a diákokat.

Manapság a munkaadók számára az egyik leglényegesebb szempont, hogy az alkalmazott, akit felvesznek, sokoldalú legyen, rugalmas, és könnyen alkalmazkodjon egyes helyzetekhez. A zenetanulás pontosan ilyen felnőtteket nevel, a gyerekek már korán megtanulnak jól kommunikálni és megismerik a csapatmunka lényegét.

Minden egyes előadás alatt, amikor ki kell állni emberek elé, és teljesíteni kell, a gyermek megtanul kockáztatni és uralkodni a félelmén. Minél korábban és minél többször néz szembe ezzel az érzéssel, annál jobban hozzászokik félelmeihez.

És végül, de nem utolsósorban, a zenei nevelés fejleszti a gyermek kreativitását és szépérzékét, melyek egész élete során is jelen lesznek. (HANGAI 2011)

Interjúalanyom, Kádas Judit, zenepedagógus, zongoratanár a következőképpen fogalmazott a témával kapcsolatban: *„Aki ének-zene tagozatra jár, ott egy évben több száz dalt kell megtanulniuk, ezáltal a memóriájuk iszonyatosan fejlődik, illetve nagyon hasznos a nyelvtanulás területén is, emellett maximálisan észrevehető, hogy ezek a gyerekek jobban tudnak koncentrálni, jobban tudnak odafigyelni egy adott dologra, jobban tudnak alkalmazkodni. Továbbá sokkal több toleranciával és empátiával bírnak... Sokkal jobban odafigyelnek a másokra, hiszen a zene nyilván kivált érzelmeket, amely által sokkal érzékenyebbek ezek a gyerekek, beleélik magukat egy-egy emberi helyzetbe, szituációba és könnyebben átérzik a dolgot.”*

Ha tehát a zene ilyen komoly készségfejlesztő tulajdonsággal rendelkezik, valamint szoros kapcsolatban áll az immunrendszerrel és az úgymond „egészséges embereket” is még egészségesebbé varázsolja, akkor vajon mire lehet képes az átlagtól eltérő állapotok esetében? A következőkben erre szeretnék rávilágítani, mégpedig szenvedélybetegek, autizmussal élők, idősek és időskori demenciában szenvedők, valamint mozgásukban korlátozott személyek körében.

A zene és a szenvedélybetegek

Napjainkban, ha valaki alkohol- vagy drogfüggőségben szenved, a gyógyszeres kezelés mellett nagyon sokszor (egyre többször!) ajánlják a művészetterápiás kezeléseket, melyek egyike a zeneterápia. Ez a régóta használt módszer kifejezetten alkalmas arra, hogy a szenvedélybetegek levezessék a feszültséget. Bár a

módszer sajnos Magyarországon még mindig nem kellőképp elterjedt, a budapesti Megálló Csoport Alapítvány már 1997 óta működik, melynek keretein belül 1998 óta folyik intenzív zeneterápiás foglalkozás Zörgőkör néven. Eredetileg egyfajta szorongáscsökkentő szociális tevékenységnek indult, azóta azonban sokkal több lett: a csoport fellépésekre jár, neves zenészekkel dolgoznak együtt. Nem mellékes megemlítenem, hogy a csoport alapítója maga is szerfüggő (ópiátfüggő) volt sok-sok évig, de már több mint másfél évtizede tiszta.

Nézzük, miért is olyan fontos a művészet és a zene terápiás alkalmazása ezen a területen! A művészeti terápiák nagyon sokat tudnak segíteni olyan fiatal, gyakran még kamasz szerhasználóknak, akik ingerszegény környezetben nevelkedtek. Itt ugyanis nyitottnak kell lenniük, hogy a közös zenélésbe be tudjanak kapcsolódni. Új és számukra szokatlan szituációkba kerülnek a terápia során, ami változásokat generál bennük lelki síkon. Pszichológusok megállapítása szerint a zeneterápia során az emberi léleknek egy olyan szegmensét használják a dallamok és a ritmusok által, amely nem sérül súlyos pszichés zavarok, veszélyes és nehéz élethelyzetek, vagy egyes traumák során sem.

„Bármilyen beteg, zavart, instabil legyen valaki, a kreatív forrás egy alapvető lehetőség az ember életében, ezért akkor is működik, ha semmi más nem” – fogalmazott egy interjúban Lisznyai Sándor, az alapítvány pszichológusa. (ORCIFALVI 2011.) A pszichológus szerint azért ilyen eredményes és sikeres a zeneterápia, mert az érzelmeket nagyon nehéz szavakba önteni, megfogalmazni. Amire a szavak nem képesek, arra viszont a ritmusok és a dallamok tökéletesen. Kevés szóval tudjuk kifejezni az érzéseinket, főleg a pozitív érzéseket, viszont a zene nyelvén még a legbonyolultabb, legkomplexebb érzések is kifejezhetők. A Zörgőkör életében létfontosságú a zene közösségformáló ereje, hiszen nemcsak egyéni, hanem csoportos szinten is óriási jelentőséggel bír. Mondhatni, kifejezi a közösség lelki állapotát. És mint azt tudjuk, a közösség erősítő szereppel bír, ott nem lehet elbújni. Ha valaki nem énekel vagy rosszul énekel, az mindenkire hatással van.

A szegedi Farkasinszky Terézia Drogcentrum volt hazánk első drogközpontja, amely azóta is az akkor újnak számító, fiatalos lendülettel működik napjainkban, számtalan ember életét segítve. Az intézmény ellátásai közé tartozik a közösségi ellátás, a nappali ellátás, az ambulancia és a rehabilitáció. Azonban a „jól megszokott”, mondhatni standardnak minősülő ellátások mellett más is folyik a szegedi drogcentrumban, ami viszont nem kap kellő figyelmet.

Két elhivatott szociális munkás, aki autodidakta módon tanult zenélni, úgy döntött, megnézik, milyen a zene erejét bevetve segíteni a bajba jutottakon. Az intézmény egyik munkatársa, Farkas Attila, szociális munkás, családterapeuta, a csoport kialakulásának története mellett egy véleményem szerint roppant izgalmas történetet is megosztott velem beszélgetésünk során: *„A zenecsoporthoz ötlete spontán alakult, de utána már tudatosan építettük fel. Nekem egyébként hatalmas élmény, mert a szociális munka legjobb hagyományai vannak benne, hogy van egy jó ötleted, lehet, hogy az működik, akkor próbáljuk ki. És úgy tűnik, működik. A szakemberek képzettsége az konkrétan kétféle darab szociális munkás, akik autodidakta*

zenészek. Az egyikük járt magántanárhoz, az lennék én. (Nevet.) A másik srácról nem tudom, hogy járt-e, de ő egyébként egy híres punk zenész és nagyon-nagyon jó... Volt egy nagyon érdekes csoportunk, ahol a srác megkaparintotta a mikrofont és elkezdett rappelni, aztán énekelni. Nagyon furá volt: egyszerre volt nagyon megterhelő, nagyon fájdalmas, de valahol meg nagyon jó is, hogy elkezdte magából kiénekelni és kiordítani a fájdalmakat.”

Ezen témakörön belül is bebizonyosodott a zene fontossága, terápiás hatása. Amint látjuk, nem muszáj egzakt zeneterápiát használni, a szegedi drogközpontban is a zene terápiás, önkifejező és közösségépítő hatását használták fel szociális munkások, melynek köszönhetően pozitív eredményeket értek el. Mivel a zene még a drogokkal sújtott, zavart elmékben is képes pozitív változást előidézni, szükségét érzem annak, hogy minél több helyen az országban elinduljanak hasonló kezdeményezések, megmozdulások.

Dallamok a lélek legmélyéből – A zene és az idősellátás

Az időskor kiemelt jelentőséggel bír napjainkban, hiszen számos országot fenyeget az „előregedő társadalom” veszélye. Ifj. Fekete Gyula „Az előregedés és a népességfogyás gazdasági és társadalmi következményei” című publikációjában a következő adatokkal állt elő: „Az idős népesség létszáma a csökkenő népességen belül növekedni fog. A 65 évesek és idősebbek száma csaknem a kétszeresére nő 2050-ig. Az idős népesség aránya a mai 15 százalékról 26-36 százalékra emelkedik. A 2050. évi népesség fele várhatóan idősebb lesz 50 évesnél.” (IFJ. FEKETE 2008. 14.) Mindezen problémakör tehát saját korosztályomat is jelentősen érinti, és számunkra is rendkívül fontos kellene legyen, hogy az idősellátást minél színesebbé, sokoldalúbbá és minőségorientáltabbá tegyük. Magyarországon az idősellátás területén a kézműves foglalkozások, a rajzoltatás és a kártyázás gyakori tevékenység egy idősoththonban vagy klubban. Sokszor azonban ezek a foglalkozások nem célirányosak, hanem rutinból kiosztott feladatokat, melyek nem biztos, hogy boldogsággal töltik el a klienseket. De talán a zene felfezsdíthetné az ő életüket is, és jelentősen tudna javítani az életminőségükön.

Az idősgondozásban is nagy sikerrel lehet alkalmazni a zenét mint terápiás eszközt. Mint a legtöbb területen, itt is számtalan funkcióval bír. Ahogy azt a Pécsi Tudományegyetem egy művészetterápiás hallgatója, Jani Gabriella is vizsgálta, az idős emberek testi, lelki és szociális állapotára egyaránt konstruktív hatással bír a zene. Hogyan lehet belefűzni a zenét heti rendszerességgel az idősök otthonának vagy klubjának gyakorlatába? Erre kiváló módszer például a zenei utazás, melynek lényege, hogy a résztvevők szimbolikus világkártyákat kapnak, és különféle jellegzetes tájakra jutnak el a zene segítségével. Ez a módszer többféle nép jellegzetes zenéit, dalait alkalmazza, ahol Edith Piaf francia sanzonjaitól kezdve, az olasz és az indiai tánczenén keresztül, a kubai salsa zenén át egészen a Sakuráig (tradicionális japán dal) körbejárhatjuk képzeletben a világot. Ez a módszer fejleszti a képzeletet, és a szórakoztatás mellett egyben az ismeretterjesztés is célja.

Ugyanilyen közkedvelt lehet a hét komponistája/előadója nevű terápiás eljárás, amelynek során egyszerű, közismert zeneművek vagy dalok felismerése a cél, ezzel karban tartva és fejlesztve a memóriát. Nem muszáj feltétlenül klasszikus zenei előadóművészt választanunk, hiszen őket nem mindenki ismeri, így lehet a hét előadója Karádi Katalin, Edith Piaf, vagy mondjuk Koncz Zsuzsa is.

Egy másik remek módszer a filmzenék hallgatása. A filmslágererek hallatán elkezdődhet a beszélgetés. „Melyik filmből van ez a zene?”, „Mikor mutatták be a filmet?”, „Mikor látták először és kivel?” Ez a fajta múltidézés segít a régi – gyakran homályba merült – emlékek felszínre hozásában, és szintén segíti a memóriát. Számptalan hasonló módszer van még, egyet azonban szeretnék mindenképp kiemelni, ez pedig az ún. kívánságkoncert, ami nem más, mint egy élő „szív küldi szívnek szeretettel”. Cél a pozitív, kellemes élmények gyűjtése és az ajándékozás öröme, mikor az otthon vagy a klub vendégei egymásnak küldhetik a másik által kedvelt dalt, zeneművet. (JANI 2007)

Ha idősgondozás, akkor sajnos gyakran társul hozzá egy progresszív betegség: a demencia. Ezen betegek terápiája során az a lényeg, hogy a dalok ismerősek legyenek vagy emlékeket idézzenek fel. Oliver Sacks „Zenebolondok” című könyvében a következőképpen ír a demens betegek és a zene közötti kölcsönhatásról: „A zeneterápia működik ezeknél a betegeknél is, mert a zenei észlelés, a zenei érzékenység, a zenei érzelm és zenei emlékezet jóval azután is megmarad, hogy az emlékezet más formái már eltűntek. A megfelelő fajtájú zene olyankor is képes eligazítani és lehorgonyozni egy beteget, amikor már semmi egyéb nem segít.” (SACKS 2010. 317.) Ezek az emberek tehát még ebben az állapotban is megőrzik zenei képességüket és ízlésüket, a zene továbbra is észlelhető és élvezhető számukra. A nyugtalan betegek megnyugszanak, az eltompult betegek tekintete tisztább lesz. (SACKS 2010)

Az idős emberek zenés terápiájához hasonlóan a demens betegek terápiája is régi dalokból tevődik össze, melyek speciális dallamuk, a személyes élmények miatt fontosak a páciensnek. Megéri hosszú távon alkalmazni a zenét terápiás eszközként ezen klienscsoportnál is, hiszen számos jótékony hatást véltek felfedezni a kutatók: javul a hangulat, a páciensek megnyugszanak, és javulnak a viselkedési és a kognitív funkciók is. Szintén Oliver Sacks tollából szeretnék idézni pár sort ezen rész zárásához, ami úgy vélem, igazán elgondolkodtató: „Azok számára azonban, akiket elnyel a demencia, más a helyzet. Nekik a zene nem luxus, hanem szükséglet, és mindennél nagyobb ereje van arra, hogy, legalábbis egy rövid időre, általa visszanyerjék régi énjüket önmaguk és mások szemében is.” (SACKS 2010. 327.)

Kovács Zoltán, szociális munkás és mentálhigiénés szakember volt a témában a beszélgetőpartnerem, aki jelenleg a kübekházi idősök nappali klubjának munkatársa. Az interjúból kiderült, hogy mekkora örömet okoz az idősöknek a zene. Amikor a demensek zenével való terápiájáról kérdezgettem, egy roppant érdekes, személyes történetet is elmesélt nekem: „Nálunk minden évben van idősök napja. Olyankor mindig meghívunk egy népszerű előadót. Volt nálunk többek között Zalatnay Cini, Komár László, Mary Zsuzsi. És az öregek velük énekelték együtt a dalokat! Zsuzsi zseniálisan meg tudta őket mozgatni! Jókedvük volt, aki tudott,

táncolt. Kihívta a közönséget, énekeltek. Én ötödik éve vagyok itt és eddig minden idők napján volt élő zene. És az idők ezt hatalmas örömmel fogadják, és nagyon szeretik! ... Nagyon érdekes, hogy például az én 92 éves anyósom, aki több, mint 3 éve demens, ha bekapcsolok neki egy kazettát, akkor dúdolja. Valahogy felébrednek benne a régi emlékek és ez pozitív hatást fejt ki nála.”

Összefoglalva az eddig leírt tapasztalatokat és interjúalanyom meglátásait, úgy vélem, szinte magától értetődik, hogy a zenét az idősellátásban is remekül lehet alkalmazni. Az idők igénylik a zenét, korosztályuk dalait kívülről fűjják, élvezik a zenés foglalkozásokat, az élő fellépéseken való részvételt, és a közös ünnepekkor való éneklést. A hazánkban használatos és rutinos módszerek, melyeket az időskorúak ellátásánál alkalmaznak – a kivételektől eltekintve – szinte kizárólag a motorikus készségek javítására irányulnak, holott zenével sokkal több érzelmet és emléket lehetne belőlük előhívni, a dalszövegek tanulása és éneklése pedig frissen tartja a memóriát, és pozitív töltést ad számukra. Sajnos, mégsem használjuk a módszert széles körben, pedig az idők zenés foglalkoztatása egyáltalán nem tartozik a pénzigényes kategóriába. Ennek oka szerintem elsősorban az, hogy a zene jótékony hatását nem tanítják, ezért a szakemberek többsége egyszerűen nem is tud róla.

Egy másik világ – A zene és az autizmus

Az autista gyermekek számára a zene kiemelkedő jelentőséggel bír: támogatást és egyfajta univerzális nyelvet jelent. A zene által teremtett légkör relaxált, és egyáltalán nem fenyegető a gyermekek számára. A gyermek a zene hatására kedvet kap egyes tevékenységekhez – legyen szó bármiről –, és a siker egyfajta magabiztosságot, és önbizalmat ad neki, emellett nem elhanyagolható az önképére gyakorolt pozitív visszacsatolás sem.

Sok autista különleges érdeklődést mutat a zene iránt, sőt, vannak közöttük kimagasló tehetségek is. Sokan közülük mégsem képesek megtanulni hangszeren játszani, mert kommunikációs bezártságuk megakadályozza őket abban, hogy utasításokat hajtsanak végre. És ami szintén megnehezíti a dolgot: az autisták számára a testi/vokális munka nehezebb, mint a hangszeres játék. Ebből levonható az a következtetés, hogy ha hangszeren nem tud megtanulni játszani, akkor kicsi a valószínűsége annak, hogy a „testével zenéljen”. A hangszeres játéknál cél többek között az önstimulációs mozgások csökkentése. Ennek eredményeit külföldi tapasztalatok bizonyítják. Másik fontos cél, amit a zene erejével szintén sikerül megvalósítani, az egyéni kezdeményezés és a kreativitás ösztönzése. A zene képes behatolni a belső világba, és ezáltal közelebb hozni az autistát a külvilág rezdüléseire. (TANNY 1996) Mindezen tények alapján kijelenthetjük: a zene egyfajta híd-funkciót tölt be az autisták és a társadalom között.

Kulcsfontosságú az autisták csoportos zenei tevékenysége, melynek sikere megköveteli az egyéni érdekek háttérbe szorítását. Hogy a csoportos zenélés létrejöhön, oda kell figyelniük egymásra, figyelni kell a másik rezdülését és összponto-

sítani kell energiáikat egy közös cél érdekében. Az 1990-es évek elején már számos külföldi országban sikeresen használták – és használják azóta is – a zenével történő csoportos terápiát autistáknál. Edna Mishori 1993-ban, a VII. Nemzetközi Zeneterápiás Kongresszuson tartott előadásában beszámolt arról, hogyan zajlik egy ilyen terápiás foglalkozás. „Azokat a hangszereket választottuk ki kezdetben, amelyekkel könnyedén lehet hangot kelteni; amelyeken a hangsor könnyen áttekinthető, mint pl: zongora, metallofon, orgona vagy autohárfa (egyfajta asztali hárfa). Később elővettük a blockflótét, két gyermek közöttük könnyedén boldogult vele. Lassan indítottuk azt a módszert, hogy az egyik játéka felelt a másik. Később ebbe az együttesbe a tanár is bekapcsolódott, Monica a zongoránál, én a furulyával. Aztán jött az újabb lépés: szólamokra való felosztás. Választottunk egy ismert kánon, minden játékos meghatározott helyen lépett be, figyelni kellett a dallamra és a másokra, és itt létrejött az »együttes«. Mindenesetre ez nem volt könnyű. Most már néhány tucat dalból állt a repertoárunk, mindegyik »szép« dallam volt. Két, volt, amelyik négy szólamból állt. Ma már ott tartunk, hogy mindegyik gyerek a saját külön szólamát játssza, beleilleszkedve a harmóniába.” (MISHORI 1996. 131.)

Ugyanezen a kongresszuson, Monica Tanny kihangsúlyozta, mekkora szó az, hogy tulajdonképpen a zene segítségével egyes autistáknak sikerült hasznos és elismert tagjai lenni a társadalomnak. Példának egy páciensük magas szintű zongorajátékát hozta fel, aki hetente részt vesz egy közösségi ház programjában mint zongorakísérő. Megmutatva ezzel azt, hogy egy autista embernek is vannak olyan értékei, képességei, amelyek a társadalom számára hasznosak. (TANNY 1996)

Interjúalanyom, Aigneré Ildikó autizmussal élő gyermeke, Dániel az SZTE Ének-Zene Tanszék Zeneinformatikai Szakirányának egyik kiemelkedő tehetségű hallgatója. Ildikó többek között beszámolt arról, hogy milyen áldásként élük meg fiuk zenei képességeit. „*Úgy gondolom, nagyon sokat jelent Dániel esetében, hogy zenei érdeklődésére már pici korában felfigyeltünk, támogattuk Őt és már óvodás korában zeneoviba beírattuk. Ezután 11 évig tanult a zeneiskolában zongorázni, mellette pedig rendszeresen szolfézásra járt. A mi esetünkben ez a zenei adottság különösen nagy adomány.*”

Az autisták zenei nyitottsága nem kérdés, viszont az állapotukra jellemző egyes tulajdonságok korlátozhatják számukra az aktív zenélés örömét. Szociális munkások sora foglalkozik autizmussal – és más fogyatékosággal – élő emberekkel, képzésünkben mégsem tanulunk semmi olyat, amely segítené, hogy megfelelő módon nyúljunk a zenéhez, és hogy merjük alkalmazni azt. Ahogy az édesanya is említette az interjúban, a pedagógiai, egészségügyi – és én most hozzáteszem, – a szociális képesítésekkel rendelkező szakemberek oktatásában is szerepelni kellene a zene terápiás hatásáról szóló kurzusoknak.

A zene elrepít – A kerekese székese tánc

Hazánkban kevésbé fejlődött ki az akadálymentesítés kultúrája – bár most már szerencsére kötelező szabvány, de a régi épületeknél még mindig könnyű egy-egy nehezen kivitelezhető helyzetbe kerülni –, és az emberek többsége gyakran

még mindig rossz szemmel néz arra, aki „más”. Emlékszem, a gyógytornászom csillogó szemekkel mesélte, hogy Dániában a tengerpart ki van építve kerekesszékes emberek számára. Többek között ezen elmaradottságból kiindulva úgy éreztem, mindenképpen körül kell járnom, hogy mit is képes adni a zene a mozgásukban korlátozott emberek számára.

Fontos kiemelnem, hogy elmaradottságunk ellenére fantasztikus emberekből nincs hiány. Nagyon sokan kiállnak emellett a cél mellett, és általuk egyre nagyobb teret nyer az integráció. Ilyen a Gördülő Táncsoport, amely egytől egyig kerekesszékes táncosokból áll, azonban ha valaki megnézi a műsorukat, óriási pozitív töltetet ad a táncsoport, ezt bizonyítja az a temérdek levél, melyeket a tagok egy-egy fellépés után kapnak. A táncsoport tagjainak történetéről készült könyvecskében olvastam, hogy egyszer meghívták őket egy helyre fellépni, a mosdó azonban nem volt akadálymentesítve. Egy év múlva újra meghívták a táncsoportot, és büszkén mutatták nekik, hogy azóta a mosdót is akadálymentesítették.

Az eddigiek alapján felmerülhet a kérdés, hogy ez a terület hogyan is kapcsolódik a témához. Elsőre valóban úgy tűnhet, hogy kilóg a sorból, de a következő sorokból remélem, mindenki számára egyértelművé válik, hogy mégsem. Zene nélkül nem lehetne tánc. Tánc nélkül pedig nem lehetne kerekesszékes tánc sem. Tánc és kerekesszék. A laikus embernek ez a két szó gyakran teljesen ellentmondásos, hiszen a tánc a köztudatban suhanó párokat, ugráló embereket, vagy fiatalok diszkóban történő vonaglását jelenti. Feszés nadrágokat, flitteres ruhákat, vidám vagy romantikus arcokat, dübörgő vagy andalító zenét, ami mindenképpen felszabadít. A kerekesszékesekről viszont mi jut eszükbe az embereknek? Furcsa, csúnya járgány, melyben szerencsétlen emberek ülnek, akik nem tudnak rendesen menni, haragszanak a világra, mert nekik kevesebb jutott. Ehhez képest nézzük meg Dr. Hegedűs Lajosnak, a MEOSZ elnökének szavaival, hogy mit is tartogat a kerekesszékes tánc: *„mosolygós vidám, vagy elgondolkodtató arcok, színes, gyönyörű ruhák, forró vagy andalító ritmusok, hangtalan suhanás a táncparketten, öröm, mert a látvány nem szomorú, hanem döbbenetesen felemelő.”* (Idézi: FERENCZY 2004. 9.)

A témában interjúalanyom a mindig vidám Sári Rita volt, aki nemcsak a Gördülő Táncsoport művészeti vezetője és koreográfusa, hanem az ország első kerekesszékes zumbaoktatója is egyszemélyben. Ritával egy különösen hosszú interjút sikerült készítenem, melynek végén a következőket mondta: *„Én ezt annyira szeretem! Cipelni ezt a varázslatot! Nekem valahol ez is kell, illetve motivál, hogy: színpad, fény, zene, és akkor gyereünk! Olyankor megszűnik a külvilág és olyankor csak belemosódunk a zenébe, semmi más nem számít.”*

Hiszem, hogy ez utóbbi gondolat önmagáért beszél. Ritát – és még számtalan más embert különböző kerekesszékes táncsoportokban – a zene által a tánc, a tánc által pedig a kerekesszékes tánc hozta vissza az életbe. A táncsoport tagjai immáron tartoznak valahová és a társadalom hasznos, és nem utolsósorban példaeértékű tagjaivá váltak. Sikeresen visszaintegrálódtak a társadalomba. A szociális munka egyik alapfeladata pedig, hogy az egyén és a társadalom között keletkező

problémákat megoldja. A zenének és a szociális munkának tehát igenis köze van egymáshoz.

Összegzés

Számtalan területet lehetne még hasonlóképpen körüljárni és vizsgálni a téma kapcsán, de elsősorban a terjedelmi korlát volt az oka annak, hogy ezt az öt nagyobb területet vettem górcső alá. Egyrészt szerettem volna a szociális munka határain belül minél szélesebb skálán mozogni, másrészt fontos szempont volt az is, hogy számomra milyen személyes élmény kötődik a zenéhez és az adott területhez. Abból indultam ki, hogy mit tud adni a zene az egészséges embereknek, ezután léptem tovább a patológiás állapotok felé. Egyértelmű volt számomra, hogy ki kell hangsúlyoznom: nem kell ahhoz a normálistól eltérő állapot, hogy a zene különleges jelentőséggel bírjon az egyén életében, és hogy a gyermekkori zenei nevelés – akármerre is sodorja az élet az embert – hasznos lehet mindenki számára, az élet minden területén a későbbi évek során.

Bízom benne, hogy mindezek után világossá vált az olvasó számára a téma fontossága, és az a tény, hogy a zene terápiás, gyógyító hatása kétségbevonhatatlan. Bármilyen területet vagy klienskört is vizsgáljunk, mindenhol pozitív eredményekről és pozitív változásokról beszélhetünk, kivétel nélkül. Nem győzöm hangsúlyozni az interdiszciplinaritás és az interprofesszionalitás jelentőségét, és azt, hogy több hivatásos zeneterapeutára lenne szükség. Viszont amíg a zene gyógyító hatása sem eléggé közismert, addig hogyan kaphatna nagyobb popularitást maga a zeneterapeuta képzés? Első lépésként jobban a köztudatba kellene hozni a témát, többet beszélni róla, még több fórumot teremteni, hogy minél több emberhez jussonak el azok a zenével kapcsolatos csodás tények, melyekről nem, vagy csak nagyon keveset beszélünk, és hogy minél többen kedvet kapjanak a képzéshez. Ez a későbbiekben még gazdasági szempontból is hasznos lenne, hiszen egy zeneterapeutát akár több intézmény is alkalmazhatna.

Emellett kulcsfontosságúnak érzem még egyszer kiemelni, hogy egy olyan terápiás eljárásról beszélünk, mely mind a prevenció, mind a kuráció, mind pedig a rehabilitáció szempontjából bizonyítottan hatékony. Nagyon fontosnak tartom továbbá, amit majdnem minden rész végén is kihangsúlyoztam, hogy milyen hatékony és hasznos lenne az, hogy az egészségügyi, a pedagógiai és a szociális képzésben résztvevő hallgatók egyaránt kötelező jelleggel tanuljanak a zene terápiás hatásáról a képzésük során.

Azt hiszem, ha mindez megvalósulna, akkor az egy sokkal szebb, új világ kezdetét jelentené. A nagy változások viszont legtöbbször kis dolgokkal kezdődnek. Legyen hát az írásom valami újnak a kezdeté!

Témavezető: Dr. Piczil Márta, főiskolai docens

Felhasznált irodalom

DARVAS GÁBOR (1977): *A totemzenétől a hegedűversenyig*. Budapest, Zeneműkiadó.

IFJ. FEKETE GYULA (2008): *Az elöregedés és a népességfogyás gazdasági és társadalmi következményei*. „A magyar családokért, a megmaradásért” Közhasznú Alapítvány – Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Történettudományi Tanszék.

<http://nepesedes.hu/drupal/node/291>

(hozzáférés: 2013.09.08.)

FERENCZY ÁGNES (2004): *...és így táncolunk mi*. Budapest, Gördülő Táncsoport Alapítvány.

FRIED ILONA (2004): Színházterápia és katarzis: Színház- és Zeneterápia Szeminárium. *Critikai Lapok* 13. évf. 2. sz.

GOSZTONYI NÓRA – ŐSZI TAMÁSNÉ (2007): *Inkluzív nevelés. Útmutató autizmussal élő gyermekek, tanulók együttneveléséhez*. Budapest, SuliNova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.

HANGAI TÍMEA (2011): *A zenetanulás előnyei*.

<http://www.csaladivilag.hu/a-zenetanulas-elonyei/>

(hozzáférés: 2013.09.02.)

IVÁN LÁSZLÓ (1997): *Ne féljünk az öregedéstől!* Budapest, SubRosa Kiadó Kft.

JANI GABRIELLA (2007): *Receptív és aktív zeneterápia idősek otthonában*. Szakdolgozat, kézirat. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Művészeti Kar.

KOLLÁR JÁNOS (2011): A zeneterápia hatása a stressz- és immunszintre. *Lege Artis Medicinae* 21. évf. 1. sz. 76-80.

KONTA ILDIKÓ MÁRIA (2001): A zeneterápia szerepe a prevencióban és a rehabilitációban. *Rehabilitáció* 9. évf. 3. sz. 96-98.

LEKNER ESZTER (2005): *Másként élni, másként látni. Más-fogyatékos gyerekek integrált oktatásának, fejlesztésének lehetőségei*. Szakdolgozat, kézirat. Miskolc, Miskolci Egyetem Comenius Tanítóképző Főiskolai Kar.

LINDENBERGERNÉ KARDOS ERZSÉBET (szerk.) (2005): *Zeneterápia. Szöveggyűjtemény. Válogatott írások a művészetterápia köréből, a tudomány és a média világából*. Pécs, Kulcs a muzsikához Kiadó.

MADARÁSNÉ LOSONCZY KATALIN – URBÁNNÉ VARGA KATALIN (szerk.) (1996): *Zene és terápia. Szöveggyűjtemény*. Budapest, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolai Kar.

MARÓTHY JÁNOS (1980): *Zene és ember*. Budapest, Zeneműkiadó.

MISHORI, EDNA (1996): *Autista gyerekek muzsikálnak*. In Madarászné Losonczy Katalin – Urbánné Varga Katalin (szerk.): *Zene és terápia. Szöveggyűjtemény*. Budapest, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolai Kar. 129-132.

MISSURA, ATTILA (1996): *Zeneterápia – zenei nevelés*. In Madarászné Losonczy Katalin – Urbánné Varga Katalin (szerk.): *Zene és terápia. Szöveggyűjtemény*. Budapest, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolai Kar. 9-21.

NOUVEN, HENRI J. M – GAFFNEY, WALTER J. (2008): *Időskor – Az élet beteljesedése*. Budapest, Ursus Libris Kiadó.

ORCIFALVI ANNA NÓRA (2011): „*Akkor is működik, ha semmi más nem*” – *Mire jó a zeneterápia?*

http://hvg.hu/kultura/20111128_zeneterapia_megallo
(hozzáférés: 2013.09.24.)

PAP JÁNOS (2002): *Hang – ember – hang*. Budapest, Vince Kiadó.

SACKS, OLIVER (2010): *Zenebolondok*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

TANNY, MONICA (1996): *Autista gyerekek és kamaszok zeneterápiája*. In Madarászné Losonczy Katalin – Urbánné Varga Katalin (szerk.): *Zene és terápia. Szöveggyűjtemény*. Budapest, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolai Kar. 133-140.

URBÁNNÉ VARGA KATALIN (2001): „A muzsikának oly nagy ereje vagyok...” *Fejlesztő Pedagógia* 12. évf. 2. sz. 24-32.

VINCZE BARBARA (2005): *Zenével az emberért*. In Linderbergerné Kardos Erzsébet (szerk.): *Zeneterápia. Szöveggyűjtemény. Válogatott írások a művészetterápia köréből, a tudomány és a média világából*. Pécs, Kulcs a Muzsikához Kiadó. 253.

*

Idézetek a zenéről. A Ceglédi Erkel Ferenc Alapfokú Művészeti Iskola honlapja.

<http://erkelamicegled.lapunk.hu/?modul=oldal&tartalom=824630>
(hozzáférés: 2013.09.22.)

**Studies of the Scientific Student Working-Group of the
Department of Applied Social Sciences and the Department of
Social Work and Social Policy of the University of Szeged**

SUMMARIES

Author: Petra Bauer

E-mail: petu0109@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged Faculty of Health Sciences and Social Studies, Social Work BA

The title of the study: Significance of the school social work

Supervisor: Péter Szabó

At school children are available, keeping track, all of their problems are perceptible, so the school child protection is a priority matter. In addition, school is member of the warning system; appear as an intermediary between family, authorities and social organizations. The prevention can be done here and the importance of social problem management make justified the presence of a professional helper. However it does not supported in our country.

In my research I measured what the participants' experiences in a school that employing social worker. I have been conducted my research in a primary and vocational school in Szeged. I examined for teachers and students too what they know about responsibilities of social workers working there and how feel useful their presence. I analyzed self-administered questionnaires of 90 students and 22 teachers.

Keywords: *school, children, social work, family, society*

Author: Csaba Bálint

E-mail: csaba138@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Juhász Gyula Teacher Training Faculty, Minority Politics MA

The title of the study: The self-organization of the Hungarian community in Serbia in the first part of the '90-s

Supervisor: Lajos Olasz Dr.

The self-organization of the Hungarian community in Yugoslavia during the Yugoslav Wars and the formation of a democratic minority party system indicate the beginning of a long and presently still perceivable process, which personifies the striving of the Vojvodinian-based community after not just survival, but prosperity in their own homeland. The Democratic Fellowship of Vojvodina Hungarians, by forming a political party, means the first link in order to attain the appearance of Hungarian interests not only in the Yugoslavian parliament, but also at Hungarian and international levels. The party aimed to show up at every single level of the Serbian political system: on local government elections, on provincial elections and on general elections of the Republic of Serbia they tried to poll votes and form the strongest representation possible on the country's political stage. The self-organization of the Hungarian community is a cautionary tale since it can be reckoned as a success when it comes to the formation of the party and the acceptance of their own autonomy concept. This “cautionary tale” can be evaluated the most easily by the demonstration and recognition of the majority's political environment.

Keywords: *serbian minorites, hungarians, Vojvodina, majority*

Author: Gábor Csuvik

E-mail: gaborcsuvik@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged Faculty of Health Sciences and Social Studies, Social Work BA

The title of the study: On the nature and motives of mixed relationships: a serbian-hungarian study

Supervisor: Edina Berta Héderné Dr.

Heterogamy is becoming more and more common in our modern world of diversity. According to studies, mixed marriages are less adaptive, and have a much lower chance of successful establishment. However, according to other sources, these relationships have an especially important role in maintaining social dialogues. The study's aim is to find out what family background favour these kind of relationships the most, and whether these couples create a new minority/cultural group in the ethnically diverse Vojvodina.

The interdisciplinary approach based on the results and viewpoints of intercultural psychology and cultural anthropology. In the theoretical part there are sections about Vojvodina's historical background, the theories of acculturation and partner selection. In the second part of my writing there is a deeper analysis of the bilingual questionnaires that were available in off-line, and online version as well. According to the findings, the couples that are characterized by heterogamy in a particular way (i.e. nationality, mother tongue, etc.) are seen homogenous by other characteristics (i.e. age, education, etc.). They do not create new subgroup identity but they have a "bridge" effect, linking together their groups of origin. The vojvodinian mixed couples – contrary to the prejudices – do not show patriarchic patterns. In the couples' extended family there are other mixed couples present in a high proportion as well.

Keywords: *acculturation, mate selection, heterogamy, mixed marriage*

Author: István Fodor

E-mail: fodoristvan90@indamail.hu

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Juhász Gyula Teacher Training Faculty, Social Studies Teacher MA

The title of the study: *The Rise of „ISIS”: A Multidisciplinary Study of the Power of Takfirism*

Supervisor: Réka Szilárdi Dr.

The “ISIS” (Da‘esh) is not only a terrorist group. It is a political and military organization that holds a radical interpretation of Islam as a political philosophy and seeks to impose that worldview by force on Muslims and non-Muslims alike. They have established what they regard as a state which includes large swaths of territory in Syria and Iraq. All decisions are based on a hardline interpretation of *ḥaḍīṯ* (Islamic law), which is brutally enforced in the areas controlled by the “ISIS”. Their doctrine allows them to proclaim as *takfīr* (heretics) Muslims who deviate from their strictly defined interpretation of Islam. It has shown no compunction about immediately killing anyone who disagrees with it, who is of the wrong religious sect or who is perceived to be an opponent. “ISIS” is horrifying, not only because of what they advocate but which historic scholars words are being manipulated so easily to fit their narrative. Muslim scholars and communities have made it clear that the religion of Islam has nothing to do with the criminal acts and horrific atrocities committed by this group, therefore “ISIS” is not just un-Islamic, it is anti-Islamic. Islam prohibits the extremism exhibited by “ISIS”.

Keywords: *politics, ISIS, West, Islam*

Author: Jarmo Gombos

E-mail: jgombos@yahoo.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Juhász Gyula Teacher Training Faculty, Social Studies BA

The title of the study: Euroscepticism in party manifestos

Supervisor: Miklós Nagy Dr.

The term euroscepticism is relatively new. The aim of my research was to find out how prevalent euroscepticism is in the parliamentary and euro parliamentary party manifestos of the major parties in the United Kingdom, Finland and Hungary and whether they have similar or different reasons against the European Union.

I will show primarily by studying the manifestos what kind of changes happened from election to another in the programmes. I compared 40 manifestos of 11 parties in the three countries. I made comparison also nationally and internationally.

My hypotheses were partly confirmed. I was mistaken to assume the strengthening of eurocriticism in the manifestos of Fidesz, as its program isn't critical towards the Union at all. While it is true, that different parties criticize the Union with different reasoning, I didn't find conflicting arguments. The most usual argument was democratic deficit and wasting resources.

Tough reasons of language barriers, lack of time and space I had to limit the number of countries and parties researched, it could be interesting to broaden the scope of the study with major parties of other countries. In the light of the newest elections to Westminster I have to add the Scottish National Party in later studies even if a stick to these countries.

Keywords: *elections, European Union, euroscepticism, parties, party manifesto*

Author: Éva Halustyik

E-mail: halustyikeva70@citromail.hu

Educational institute, faculty, study: University of Szeged Faculty of Health Sciences and Social Studies, Social Politics MA

The title of the study: In the gap of long-term unemployment: *Dangers and hopes from the perspective of a research*

Supervisor: Márta Piczil Dr.

The present study investigates the issue of long-term unemployment among the long-term unemployed in Orosháza, from the perspective of the concerned individuals and professionals. Aims to examine the developmental risks and consequences of deviant behaviour together with the effectiveness of the social and healthcare system.

On the basis of statistical data, the questionnaire analyses the main characteristics of long-term unemployment, its links with health condition, prevalence rate of different deviation types, a person's livelihood, family and social relationships and the subjective perception of their actual life situation. Using the method of personal interview the research explores the functioning of the local health and social care systems, describes the institutional programs and services.

The study seeks to understand to what extent the working-age people with labour market disadvantage avail themselves of the available opportunities in order to solve their social and mental problems.

Keywords: *long-term unemployment, deviations, coping strategies, social and healthcare system*

Author: Zsolt Herczeg

E-mail: herczeg898@freemail.hu

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Juhász Gyula Teacher Training Faculty, Minority Politics MA

The title of the study: Partisan reprisal in Bajmok and it's aftermath - 1944

Supervisor: Gábor Ferenc Kiss

My dissertation is about the partisan reprisal in Bajmok, and it's aftermath, which was in 1944. The bloodbath was 70 years ago, and it's known as one of the biggest tragedies for Hungarian people in Vojvodina. The invading partisan groups were using methods like the system of intimidation. They were using different forms of revenge, like confiscation of property, mass executions, and constant deportations. Everybody was suspicious, who was different in any way from the partisan ideology. The takeover was at the autumn of 1944, and the purge started immediately. Josip Broz Tito was the leader of this system, and the bloodshed became a taboo later. The Yugoslavian leadership was about to cover the traces of the bloodshed, the Hungarian minority was unable to talk about the genocide, only rumors left for the younger generation about the truth. After that, the Hungarian minority in Vojvodina was driven by fear and despair in the shadow of the newly formed system of Yugoslavia. The assimilation of the Hungarian minority was growing faster in decades later. It was a growing tendency in mixed marriages, which resulted in the radical identity shaping of the Hungarian minority in Vojvodina. This process was driven also by the bad relationship between Hungary and Yugoslavia until the late 1950's, which caused the lack of affiliation of the Hungarian minority with their other land. This caused also a very different identity development.

For my studies, I'm asked young people in my hometown about the partisan genocide in 1944. I was curious, do they remember, and what mean to them the partisans' laughter, which was 70 years ago.

Keywords: *military administration, partisan bloodshed, mass grave, collective memory, national identity*

Author: Richárd Kispál

E-mail: richard.kispal@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Juhász Gyula Teacher Training Faculty, Minority Politics MA

The title of the study: Minority fates in the Carpathian basin

Supervisor: Lajos Olasz Dr.

Beside the Hungarian minority, almost 2 million Germans were also disrupted in the Carpathian basin due to the treaty of Trianon, who were getting minority in the neighboring countries. The two states appearing in my study “inherited” 265 000 (Czechoslovakia) and 310 000 (Yugoslavia) German people. They, unlike Hungarian minority, were privileged between the two world wars, but the wartime and political affairs of the World War II sealed their communities’ fate in the region. Because of sustaining a defeat in the war, Germans were reckoned as war criminals all around Europe, that smit also the Germans in the Carpathian basin. After the war the two neighboring governance “did not need” the former preferred minority anymore, therefore they treated them as problematic community and aimed to get rid of the Germans with fire and sword (incl. relocation, internment, genocide). That is the way how to lose 500 000 German-speaking people from Délvidék and Felvidék according to the census of 1910. An analysis of their real story could unfold such a territorial problem, which might also explain the hostilities and conflicts we have in these days.

The investigated issue demonstrates the contemporary practice of policy making against minorities and the great-power ignorance and disinterest about the mere existence of each minority. The research also enlarges the insular approach of the Hungarian scientific life and general opinion. Those only analyses the Hungarian minority’s fate regardless of the approximately similarly sized and treated German population in the Carpathian basin.

Keywords: *privileged minority, minority politics of Hitler, internment, genocide collective sin*

Author: Klaudia Kormányos

E-mail: kormanjos.klaudia@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged Faculty of Health Sciences and Social Studies, Social Politics MA

The title of the study: Comparative analysis of roma communities of Zenta and Tornyos

Supervisor: Edina Berta Héderné Dr.

A presumption triggered this piece of research that was based on a personal realization that Rom communities in Tornyos are economically better off and their living standards are higher of those living in Zenta, *Hypothesis I*. Furthermore, Roma people in Tornyos seem to be forged into a community, while this is not true for Roma from Zenta, *Hypothesis II*. Thus, the aim of this paper is to verify these suppositions.

Firstly, questionnaires were used to verify and analyse incoming data, secondly I conducted semi-structured interviews. Participants filled in the questionnaires provided in person applying the technique of flexible surveying. Interviews were recorded on a dictaphone in the homes of the participants. Answers obtained from the questionnaires and the transcript of the interviews were summarized and analysed personally, after which the results of the two methods were evaluated jointly.

As an indicator of my first hypothesis, I focused on questions pointing to household conditions, facilities in the house, income, and future plans. The study has shown that the standards of living of the Roma in Tornyos are higher of those in Zenta. To prove my second hypothesis, I adopted the so called Warren functions that take as an assumption the notion of an existing community. Results show that Roma in Zenta form groups rather than merge into a community.

According to my results, it can be stated that a considerable difference in living standards and in communal spirit are noticeable among Roma populations in Tornyos and Zenta. There is a positive correlation between the two factors, which may point to the fact that a higher level of social integration processes and financial security could have encouraging effects on how living standards could emerge as a community shaping principle.

Keywords: *roma, groups, communities, living standards, prejudice, the legitimization myth*

Author: Zsuzsanna Simon

E-mail: simonzsuzsi1989@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged, Juhász Gyula Teacher Training Faculty, Minority Politics MA

The title of the study: The role of woman in the armed forces: *Comparative analysis of the Hungarian Defence Forces and the Police with regard to women*

Supervisor: Lajos Olasz Dr.

It has become more and more typical in the last decades that women have appeared at almost any workplaces, furthermore they have turned into men's competitors. The feminist and gender equality movements have attained similar conditions for both genders in terms of the entry to the labour market. On the other hand, there are occupations with special requirements which are traditionally feasible for men or at least they filled in these positions until the 20th century. These scope of activities cover mostly the state-authorized armed organizations and within them the female staff of the Hungarian Defense Force and the police.

After 1945 some certain police and military places were opened also for women in Hungary. In spite of that, the presence of women in these organizations has really increased after the regime change and nowadays has reached almost 20%. But what motivates women along the procedure of finding a job? Is a woman capable of putting a formerly traditional virile business through? In what way do the society admit the fact that the proportion of women are instantly growing within the police and the Hungarian Defense Force? My study aims to investigate the two armed organizations' female staff and its status, characteristics and the comparison of the two organizations' specialties.

Keywords: *woman, social equality, armed forces, hungarian society*

Author: András Takó

E-mail: takoandris@gmail.com

Educational institute, faculty, study: University of Szeged Faculty of Health Sciences and Social Studies, Social Work BA

The title of the study: While the music is playing... *The relationship between the therapeutic effects of music and social work*

Supervisor: Márta Piczil Dr.

The subject of my paper is the therapeutic effects of music in different branches of social work, emphasizing its interdisciplinarity and innovative nature. Besides the numerous positive effects of music as a therapy it can play an important role in prevention, course of treatment and rehabilitation as well. Despite a number of advantages, music as a therapy is neglected and often overlooked in the social sphere and in public health institutes as well.

Due to the nature of my topic I conducted several interviews with professionals of different areas and people with first-hand experiences such as a music teacher, a social worker working with drug addicts and one in elderly care, the mother of an autistic child and a wheelchair dancer.

According to my research and my experiences about the lack of information on the topic of the therapeutic effects of music, classes specialized in this topic would be highly beneficial in the education of social professionals, all sorts of teachers and certain medical professionals. Furthermore, the significance of thorough knowledge of the therapeutic effects of music should be emphasized and the integration of such knowledge and techniques should be integrated in the everyday practices of the mentioned professions.

Keywords: *music therapy, autism, addiction, aged ca*